Geschiedenis des vaderlands. Deel 8

Willem Bilderdijk

uitgegeven door H.W. Tydeman

bron
Willem Bilderdijk, *Geschiedenis des vaderlands. Deel 8*. P. Meyer Warnars, Amsterdam 1835

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/bild002gesc08_01/colofon.htm

© 2007 dbnl

Plaatsvulling.

Inventi sunt intra Ecclesiae Reformatae parietes, qui primum occultè, deinde apertè Libertinismum parturirent, hoc est, Ecclesiam novam ex omni hominum genere Christum ore appellantium conflatam, subditam non capiti suo sed tyrannis, in qua praeter veritatem gratiae Dei omnia sentire, credere ac docere liceret, quae quis ulla vel litera Scripturaram vel traditionis specie novaturienti ingenio approbare posset; liceret abnegare ac lubefactare, quodcunque ulla ratiuncula vel cavillatione Scripturae eludere sibi posse videretur. Quod institutum conciliationem et pacem Ecclesiae vocitarunt; praetexentes suis inventis primò prophetandi libertatem, ad omnis doctrinae admissionem; deinde libertatem arbitrii ad evertendam gratiae liberationem.

JO. COCCEJUS, *in Orat. fun.* JO. MACCOVII; *aang. door* Prof. HERINGA, *in het* Kerkel. Archief *der* Proff. KIST *en* ROYAARDS, III D. bl. 533.

[Tekst]

Bestand.

Zie daar nu de Vereenigde Nederlanden erkend in het bezit van vrijheid en onafhanklijkheid door den Erfvolger en rechtverkrijgers[1] van hunne Erflijke Vorsten! - Maar het was er verr' af, dat zij dus erkend zouden zijn door hunne twee bondgenooten, Frankrijk en Engeland. Dezen merkten die erkentenis van Spanje en Albert aan als een erkentenis in hunnen faveure, en de Vereenigde Nederlanden als aan hen onderworpen landen. Sints de aanbiedingen der Souverainiteit aan het een en ander dezer twee rijken, waren de Nederlanders der Unie aangemerkt, als een drijvend eiland *occupationi patens* [buit, voor die 't aanvaardde], dat zij animo occupeerden, [denkbeeldig in bezit namen] maar waar op zij den voet nog niet dorsten zetten, uit vrees van er meê weg te zinken; doch daar zij niet te min 't een en ander aan deden om den grond stevig en vast te maken, met inzicht om het dan voor het zijne te verklaren; maar geen van beide had ooit oogmerk om toe te staan, dat het op zich-zelf zou blijven. - Elizabeths oogmerk hebben wij gezien. Zij begeerde er meester van te zijn om er over te beschikken ten behoeve van den ouden meester, om met dezen een goede pais te maken; en maakte er voor zich-zelf

1 [‘De Erfvolger,’ d.i. Filip III; ‘de rechtverkrijgers:’ Albert en Isabella.]

eigenlijk geen duurzame aanspraak op, maar misgunde 't haar buurman. Hendrik in tegendeel had reeds van den aanvang der troubles, bloot Koning van Navarre zijnde, aanzoeken van Lalain en andere Nederlandsche Grooten ontfangen, die zijn staatzucht ontvlamden[1], en sedert bleef hem die prikkeling bij, om Heer der Nederlanden te zijn. Zijn hulp was in dit uitzicht, en hij had aan den dijk die er tegen den oorlogsstorm en Spaansche golven gelegd werd, geen zoden aangedragen, zonder die als een daad van occupatie van den grond te beschouwen; en hij vond het nu zeer impertinent, dat bij des ouden eigenaars derelictie van deze avulsa terrae portio [dit afgescheurd gedeelte lands] van zijn eigendom, dat brokjen hem niet erkennen en aannemen zou. 't Kwam hem toe, meende hij, en 't was zoo wel een voordeel voor 't land, als voor hem. In dezen geest had hij bij zijn Vredeverbond met Spanje, de Nederlanden niet anders daarin willen begrijpen, dan als landen onder zijn bescherming staande, en dus annexen van zijn gebied. En in dezen geest deed hij nu sedert eenigen tijd Jeannin werken, door redenen, beloften, geschenken enz. - En niemand ooit minder gezind daarvan af te zien dan hij!

Koning Jacobus was een geletterd man, goed Theologant, maar als Vorst een *imbecillis*[2], en die zoo zijne Koninklijke waardigheid bewonderde, als een jong meisjen hare vurige oogen, wanneer zij ze op haar 14de jaar in den spiegel ziet. Deze be-

1 *Memoires de la Reine Marguerite.*

2 [Een zwakhoofd; *un imbecille* -]

greep dat Elizabeths recht op de Nederlanden, schoon zij er verbis et factis [met woord en daad] van af had gezien, echter op hem overgegaan was, en in Konstantinopel deed zijn Ambassadeur, zoo als in Indie de Engelsche Kooplieden, Holland of de Vereenigde Nederlanden voorkomen als onderworpen aan Engeland.

In deze sustenuen, die men bij Hendrik en bij Jacobus kende, was het zeker ontijdig, maar het was echter niet zonder reden, dat men nu ook bij Frankrijk en Engeland drong om van hun een schriftlijke erkentenis onzer oppermacht en onafhankelijkheid te hebben. Doch het is ook geenzins te verwonderen, dat beide Koningen dit plat afsloegen. - Doch dat Barneveld geloofde dit van Jeannin te kunnen verkrijgen; dit is vreemd.

Het antwoord, dat Hendrik gaf, was ‘dat hij zijn eigen belangen niet in den weg wilde zijn.’

Echter zij weigerden geen van beide borg te blijven voor het Bestand.

Maurits had veel bij het Bestand verloren[1], doch dit gaarne, had hij er het heil des Vaderlands in gezien; en ook nu, daar hij het als eene noodzakelijkheid aanmerkte, getroostte hij 't zich. Maar Jeannin, Maurits willende meêslepen, drong dat hij

1 Hij miste

1°. de voordeelen die de oorlog aan 't Kapitein-Generaalschap aanbrangt, die van velerlei aart zijn.

2°. de brandschattingen, voor zijn aandeel.

3°. zijn aandeel in den buit.

4°. de Heerlijkheid Lingen, en die van Meurs, nu in 's vijands handen gevallen, en in 12 jaar volstrekt niet te herkrijgen.

deswegens schadeloos gesteld zou worden: dit had hij van den aanvang der onderhandeling aangedrongen, maar was door Barneveld ter zijde gesteld als ulterioris curae [van latere zorg]. Maar nu moest er op besloten worden. 't Geschiedde. Ook Fredrik Hendrik werd schadevergoeding toegekend. Ook de Erfgenamen van Willem I, wegens inkomsten uit Braband en Vlaanderen, welke men nu beschouwde als door het Bestand opgegeven en aan den vijand gebracht.

Oldenbarneveld nam wel geschenken, maar hoe handelbaar in dit punt, en hoe toegenegen aan Frankrijk, het punt van zelf Souverain te zijn, was bij hem onverzettelijk, en allen aandrang van Jeannin op hem ter onderwerping van het land aan Hendrik, waarbij dit punt verloren zou worden, werd door hem met vague uitdrukkingen beantwoord. - Hij [J.] moest dus of Maurits winnen, of door de jaloesie van Barneveld tegen Maurits, Barneveld tot zijn wil brengen: zie daar het problema dat hem te solveeren stond! - Nog iets kwam in aanmerking, te weten: dat Barneveld al dadelijk van de overgift aan Albert, van Spaanschgezindheid verdacht werd gehouden; en gedurende den handel over het Bestand dit vermoeden niet weinig bevestigd had. En dit deed vreezen, dat het te groote gezag van Barneveld, in geschillen tusschen Frankrijk en Spanje, aan Frankrijk nadeelig mocht zijn, terwijl men van Maurits niets dergelijks te vreezen had, die Spanje *de bonne foi* haatte.

Jeannin bracht dus wegens zijn meester in, dat Maurits geen gezag genoeg in het Gouvernement had, en meer auctoriteit hebben moest. Het Bestand was

inderdaad, en werd ook van wederzijde niet anders aangemerkt, dan als een rust in den oorlog, terwijl de *status belli* [de vijandelijke toestand] echter bestaan bleef, en de oorlog weêr in werking zou moeten komen. Groote aanbiedingen waren den Prins reeds gedaan, ja zelfs een Souverainiteit aangeboden, om hem van de Staten af té trekken. En wat, zoo hij eens besloot zich te retireeren, zou er dan van den Staat worden bij vernieuwing der vijandelijkheden? Wie meest den Spanjaart mistrouwde of meest vooruitzag, hing vurigst en innig aan Maurits.

Onder de overige gebreken van de Regeering, stak dit meest en meest algemeen in het oog, dat Barneveld Holland pro lubitu [naar willekeur] regeerde, en als perpetueel gemachtigde van Holland in de Staten Generaal ook daar met zijn aanhang alles wat hij wilde kon doordrijven ('t geen ook regulier en aanhoudend geschiedde), en dus in effecte de Oppervorst der Vereenigde Nederlanden was.

Om dit te keer te gaan begreep men een Raad op te rechten met Maurits aan 't hoofd, en waarvan zijn broeder Hendrik Fredrik en Graaf Willem (van Friesland) leden moeten zijn, tot beslissing van alle discussien tusschen de Provincien, uitvoering van de besluiten der Staten Generaal (aan wie de zaken van Vrede, Oorlog, buitenlandsche Verbonden, en Belastingen blijven zouden) en voorts de algemeene Regeering. - Velen hier te Lande hadden dit lang begeerd, en Koning Hendrik verscheiden malen daar op gedrongen, bij wege van raad, aanmaning, en vriendschappelijke te recht wijzing; maar nu werd dit op nieuw door Jeannin opgehaald en vernieuwd met

een nadruk van meerder ernst. - Elizabeths aanmaning om het bewind aan Maurits op te dragen, kwam hier bij aan velen te binnen, en men begon van het opdragen der Souverainiteit aan hem te spreken. Oldënbarneveld-zelf schijnt hier te voren niet vreemd van geweest te zijn, eer het misnoegen over de tocht in Vlaanderen tusschen beide kwam; maar sedert was daar niet meer van gerept, dan nu ter gelegenheid van den aandrang door Jeannin. - Dit was wel de meening niet van Jeannin; maar het kon tot den weg leiden, dien hij in wilde. Hij maakte een ontwerp van zulk een Raad, waarin hij de Engelsche en Fransche Gezanten als leden stelde (wederom ten blijk, dat men geen vrijheid ten aanzien dezer twee Rijken erkende of toestond!). Dat dit niet smaakte, verstaat zich; en men was wijs genoeg, om er zich niet duidelijk op te verklaren, en de deliberatien uit te stellen, en weêr uit te stellen, tot men de geheele zaak vergat.

Jeannin, na nog een Vertoog ten voordeele van de vrije of ten minste oogluikende dulding der Roomsche Kerkdienst overgeleverd te hebben, vertrok nu naar Frankrijk te rug met groote geschenken; maar had de vonken gestrooid, die Holland in vlam moesten zetten, en waar uit hij zich de bereiking van zijns meesters doelwit beloofde, maar deze leefde te kort, en werd op den 14 Maij van het volgend jaar 1610 van een moorder doorstoken.

Van de geschillen die uit het Bestand zelf ontstonden, zoo tusschen de Gouvernementen zelven als de wederzijdsche ingezetenen, en die ontallijk waren,

zullen wij niet spreken, noch ook van de gedurige klachten over inbreuken op dit Tractaat die van weêrskanten gevoerd werden. - De opvolging in het Hertogdom Kleef door den dood van Hertog Jan Willem scheen de oorlog op nieuw te zullen doen ontbranden, doordien de Staten nevens Frankrijk en Engeland, den Keurvorst van Brandenburg en den Graaf van Nieuwburg (welke hun beider aanspraken te samen smolten) voorstonden en hulp boden; terwijl de Aartshertog verplicht was 's Keizers sustenu, dat hem, hangende het geschil, het bezit van het leen toekwam, voor te staan. Niet te min het Bestand bleef voortduren; en mooglijk, zoo het dadelijk verbroken geworden was, dat het in veel opzichten gelukkiger voor het Land ware geweest.

Wij hebben al vroeg de eerste Synodes in de Nederlanden met nieuwe gevoelens bezig gezien, die door leeken of predikanten voortgebracht wierden, en welke zij met een stoutheid en trotschheid voorstonden, als of zij nu beroepen waren om de Kerk te onderwijzen en te verlichten: schoon alles nederkwam op een-zelfde maar minder of meerder vermomd en omgekleed semipelagianismus of erger, of ten minste dit *tacitè* [stilzwijgend] tot zijn grond had. Al vroeg had men Korenhardt gehad, wiens gevoelen veroordeeld was; naderhand had men in Leyden, in de Hage, en elders (gelijk wij opgeteekend hebben) dezelfde of soortgelijke afwijkingen van het echte, oude en ware Hervormde gevoelen, dat ook in dit opzicht dat van de oude Kerk en van de Apostelen is, zien begunstigen; en altijd was de Kerk en de Leydsche

Academemie met haar daartegen opgekomen. Maar nu kwam de smet en de beroerte uit de Academie-zelve.

Jacobus ARMINIUS, van Oudewater geboren, maar Predikant te Amsterdam, begon daar niet slechts de stellingen te leeren en te prediken die sedert na hem genoemd zijn, maar openlijk tegen het algemeene rechtzinnige gevoelen te prediken met den ijver, welke aan alle Novateurs eigen is: en dit moest noodzakelijk het meer ernstig stilstaan bij en aandringen van den grondleer der menschlijke onmacht ten goede, der vrije genade, en de praedestinatie bij de Kerkdienaren ten gevolge hebben; 't een en ander de Gemeenten in twijfel, in onzekerheid, en deels in blinden ijver voor het nieuwe of oude gevoelen storten, waaruit scheuring ontstond en nog verder te wachten was, vooral door den grooten invloed van Arminius als Professor, en van de genen die uit zijn school uitgingen, en zijn leer wijd en zijd rond voerden. Dit had reeds van toen hij te Leyden in 1603 begonnen had te leeren, aangevangen, maar *crescens eundo* [zich meer en meer uitbreidende], was de zaak ernstiger geworden; en Arminius-zelf en zijn kwekelingen lieten niet na tegen den ouden leer uit te varen en haar als Godslasterlijk voor te stellen.

Niet dat Arminius-zelf juist zoo verr' ging in zijne stellingen. Immers in de *Disputationes* van hem, door zijne kinderen na zijn dood uitgegeven, is niets zoo zeer aanstootlijks te vinden. Maar zijne leerlingen en volgelingen zijn 't, die hem dus moesten doen voorkomen, vooral daar hij reeds *ab initio* [van den aanvang af] van helling tot Roomschgezindheid en betrekkingen in Italie gemaakt, verdacht

en in opspraak geraakt was. En zekerlijk bracht de te verr' gedreven afkeer van een zoogenaamd *fatalismus* zijne school tot dat (alle Christendom verwoestend) stelzel van eigen kracht en vrijheid, 't geen het Egoïsmus zoo vleit. Hoe 't zij, zijne school liet niet na, de oude rechtzinnigheid *polemicè* aan te vallen, en weldra den *contrepied* van 't geen in de Kerk werd geleerd aan te nemen. Dit liep al vrij verr', ja werd met een onbescheid gedreven, dat niet te dulden was, en schoon men tot dus verr' aan de zijde der Predikanten nog al ontzien had de politijke Regeering daar in te mengen, bij wie men, (als reeds gebleken is) weinig troost voor de Kerk of Kerkleer, maar veeleer voorstand van die zich tegen haar stelde, gewoon was te vinden; men moest nu spreken. Franciscus Gommarus, rigide voorstander der oudvaderlijke rechtzinnigheid, mede Professor in de Theologie aan dezelfde Universiteit, doorgeleerd man, en door deze zijn post verplicht de studeerende jeugd de waarachtige gronden der Hervormde belijdenis in te scherpen, kon vooral dit scheurmakend en in zijn oog God onteerend stelzel geen verder veld zien winnen, zonder zich daar met kracht tegen te verzetten, stelde zich openlijk partij, handhaafde de Kerk tegen Arminius beschuldiging dat het Kalviniaansche gevoelen een Turksch noodlot inhield, God tot oorzaak der zonde maakte, mismoedigend, verhardend was, God in een helschen Tyran veranderde, enz. enz. en toonde van zijne zijde, dat Arminius leer in gronden en consequentien, Erfzonde, Voorbeschikking, Voorzienigheid, Zoenleer, en Genade vernietigde, en den mensch tot oorzaak zijner eigen

zaligheid maakte, enz. Men toonde daarbij dat Arminius met dezen zijn leer zoo van de uitdrukkelijk aangenomen Geloofsbelijdenis der Nederlandsche Kerk, als van den Heydelbergschen Catechismus afweek; welke beide stukken de Eenigheid der Kerk verbonden; 't geen men wel trachtte te plooien, maar niet te ontkennen was.

In der daad had over de zaak geene verdere discussie behooren te vallen. De afwijking en tegendruissching van en tegen de Hervormde Confessie en Catechismus was tastbaar, en deze waren de formulae fidei [geloofsformulieren] die de Hervormde Kerk (*quâ talis*) constitueerden; zoo dat die daar tegen leerde, tegen de Hervormde Kerkleer leerde. Bovendien waren diezelfde gevoelens in effecte reeds verscheiden malen door de Synoden voor onrechtzinnig verklaard, en het was een *res judicata*[1]. Indien men dit recht ingezien had en de zaak als zoodanig aangevat, zou alles waarschijnlijk een spoedig einde gehad hebben. Maar men ging niet over de afwijking, maar over den leer (niet over de *deflectio a norma*, maar over de *norma* zelve *an recta esset*)[2] in discussien treden, en dit was verkeerd.

De Predikanten verzochten eene algemeene of Nationale Synode te mogen beroepen, en verkregen dit, na lang aanhouden in dit jaar 1606; maar die naar Arminius helden, hadden daarbij weten te doen voegen, dat de Belijdenis en Catechismus in die Synode

1 [Eene besliste en afgedane zaak.]

2 [Niet over het afwijken van den gestelden regel; maar over den regel-zelf, of die wel recht was?]

overgezien zouden moeten worden: 't geen in effect was die twee stukken die eigenlijk de *norma* zijn moesten, niet als *norma* aannemen, maar aan een oordeel onderwerpen, dat nog bepaald zou moeten worden en waarin Arminius nieuwigheid met Gommarus ouden onveranderde leer gelijk stond. Het was de *quaestio juris conditi* tot een *quaestio juris condendi*[1] maken, en hier mede meende men had Arminius licht den triomf; want de geest des tijds was zeer gedisponeerd tot die nieuwigheid - en waarom?

Het antwoord is gereed, en de zaak eenvoudig deze: De trotschheid en eigendunklijkheid die sints de afzweering van Filip, en het aannemen van een Souverain gezag (waar op zich de stedelijke Regeeringen verhovaardigden), algemeen de zielen had ingenomen en de harten verdorven en omgekeerd, was niet bestaanbaar met dien geest van nederigheid, van zelfvernietiging, en van volstrekte afhankelijkheid van God, die het wezen des Christendoms uitmaakt, en den grond van de Hervormde Kerkleer. *God alles, de mensch niets*, is des Christens gevoelen, zijn zucht, zijn lust, zijn eenige troost; en hij gruwt van het denkbeeld, dat hij iets tot zijn zaligheid zou kunnen doen, of ze zelf willen, dan door Gods genade alleen. Hij brengt alles tot God, ziet, gevoelt alles in God, en gevoelt, dat hij-zelf geen vrijheid, geen macht om te willen heeft. - Dit gevoelen (want op verstandelijke theorie komt het hier niet zoo zeer aan), dit gevoelen kon wel bestaan met den staat van verdrukking, waarin men

1 [De rechtsquaestie tot eene quaestie van wetgeving]

was, toen men 't omhelsde, en niets op aard wenschte dan God in zijn Geest bij zijn dagelijksch brood. Maar het kon niet stand houden, bij heerschen, regeeren, en trotschheid, die *wil* heeft, en dien *wil* doordrijft, en altijd worstelt om hem door te drijven, en zich daar in behaagt. - Die trotschheid bestaat in *eigenwil*, en is 't tegengestelde van onderwerping, en verdraagt zich met geen Christelijke zelfvernietiging, 't zij theoretisch, 't zij practisch. Van daar zijn ook de Regenten (voor zoo verr' zij verstand genoeg hadden om consequent te zijn) altijd hellende geweest naar het Pelagianismus, en zijn de Arminianen altijd Aristocratischgezinden geweest.

't Is altijd een noodlottige verwarring geweest, dat men de twee quaestien niet afscheidde: *Wat is de leer der Kerk*? En *wat is de ware leer*? Non quaeritur an lex justa sit, sed an sit?[1] als er quaestie over een daad in de Burger-maatschappij is. Non quaeritur an *vera* sit doctrina, sed an recepta?[2] als er quaestie is over den leer van een Leeraar in een Kerkgenootschap? Wilt ge naar de wet niet oordeelen, wees geen Rechter; naar de leer niet onderwijzen, wees geen Leeraar in die Maatschappij! - 't Staat u vrij de Maatschappij uit te gaan; 't staat u vrij uw meening omtrent de wet of den leer voor te dragen; maar gij moogt tegen de wet geen vonnis wijzen, tegen den Leer niet preken of onderwijzen. -

1 [De vraag is niet meer, of de wet billijk is; maar of zij *wet* is?]
2 [Men vraagt niet meer, of de leer *waar* is; maar of het de aangenomene leer is?]

Luther en Calvyn gingen uit de R. Kerk, en beschuldigden die van dwaling, en leerden buiten de Roomsche Kerk, maar zeiden niet dit is Pausselijke leer (ten minste niet toen zij 's Pausen tegenspraak ondervonden). Zoo kon Arminius de Hervormde Kerk van dwaling beschuldigen, en anders leeren, maar hij moest niet in de Kerk en voor Hervormden leer onderwijzen en opdringen, wat er meê streed. - Hier was hij in facto illicito [in eene ongeoorloofde handeling] en dit was een attentaat, et non audiendus erat sed repellendus[1]; onverminderd de quaestie over de waarheid van den Hervormden Leer in zich-zelve, maar die nu met hem of ten zijnen faveure niet in aanmerking kwam.

Gommarus had dus geen ongelijk, dat hij dit *herzien* van Belijdenis en Catechismus hier niet meê gemengd wilde hebben: nog moest zij werken als een lex condita, in 't oordeelen over 't geen Arminius geleerd had. En hier over kon alleen quaestie zijn.

Arminius vreesde echter een Synode, en verzocht tegen Gommarus voor den Hoogen Raad gehoord te worden. Dit was de weêrga van het dispuut van Korenhart met Saravia, dat nergens toe dienen kon. Maar Arminius had zich aan Barneveld gewend en dus de Staten van Holland stonden 't hem toe. - Dit dispuut gehouden, leiden de Staten beide Professoren op, niets te leeren strijdig tegen Schriftuur, Belijdenis, of Catechismus; in afwachting dat het geschil door een Synode beslecht wierd. Maar Arminius

1 [Hij moest niet gehoord, maar dadelijk afgewezen worden.]

had zich spoedig een interpretatie van de Belijdenis en de Catechismus gemaakt, waardoor hij zijn gevoelens daar even goed meê overéénbracht, als de Neologen hun Deïsmus en Pantheïsmus met het Euangelie of de Propheten. Maar, het geen nu de deur toedeed: Arminius en de zijnen schreven nu aan de Magistraat of 't Civil Gouvernement het recht toe, om over 't Kerkelijke te oordeelen en te beslissen, en hier (zegt WAGENAAR) hadden de Wethouders nader belang bij, en dit maakte hen Arminius (gantsch) genegen (en toegeneigd). Maar Arminius stierf, en men had nu bij de Staten van Holland (namelijk: de toongevers en raddraaijers aldaar) zulk een smaak in dien nieuwen leer, en was zoo gezind om de Predikanten en Rechtzinnigen te grieven, dat men in zijn plaats Vorstius beriep, die bekend stond nog vrij onrechtzinniger dan Arminius te zijn.

Uit de school van Arminius waren inmiddels eenige kwekelingen uitgebroed, jurantes in verba magistri [hunn' meester geloovig napratende], en anderen, ziende van waar de wind waaide, keerden hun kap daarna. Elke Kerkgemeente, die de rust en zuivere leer lief had en daar oprecht aan hing, begreep nu van welk belang het was, dat men leeraars van den rechten stempel kreeg; en de Klasses zagen in hoe dit de geheele Kerk interesseerde. De Klassis van Alkmaar besloot hare Leden te doen verklaren dat zij zich met de Belijdenis en Catechismus conformoerde. Vijf Predikanten wilden dit niet verklaren, en de Klasse schorschte hun dienst. Dit regt had de Klassis ontegenzeglijk; en die zich daar over bezwaard rekende, kon aan de Synode appelleeren.

Maar de Staten van Holland beliefden nu de Klassis dit regt niet toe te kennen, en belastten die vijf Predikanten te herstellen, onder welke zekere *Venator* de roervink was. De Klasse maakte hier zwarigheid in. De Staten bevalen de Wethouderschap van Alkmaar de Predikanten daar toe te dwingen. De Predikanten uit andere Klasses kwamen daar tegen op; ook die van Amsterdam, waar de Wethouderschap regtzinnig was, en schoon de Staten insisteerden, het bleef daar bij. Bij 't veranderen der Wet van Alkmaar, koos Maurits (bij toeval meent men) juist regtzinnige lieden; en nu bragt Venator c.s. 't alarm in de Stad, en strooide uit, dat deze lieden opgestemd hadden om krijgsvolk in de stad te brengen en de burgerij te verdrukken. Dit brengt de Burgerij in de wapenen, die dag en nacht wacht houden, 't Stadhuis bezetten, en naar de Staten zenden.

Gemachtigden van Maurits en Gecommitteerde Raden[1] derwaart gezonden, vonden de Burgerij zoo ingenomen, dat zij de nieuwe regeering salvo honore ontsloegen, en een nieuwe aanstelden, waar in Venators aanhang de groote meerderheid had. En deze Vroedschap stelde een nieuwen Kerkenraad aan, die de Klassen van N. Holland voor geheel wetteloos verklaarden, zette twee Predikanten af, en lieten Venator weêr tot zijn dienst toe. De Staten van Holland keurden dit goed. Barneveld had zich daar van de Predikanten gewroken. Maar Venator gaf een boekjen uit, dat zoo onregtzinnig was, dat het in hel noch hemel kon, werd weêr afgezet, en ging naar Frankrijk.

1 Onder deze was Rombout Hogerbeets.

Zulke troubles had men op meer plaatsen, zonder dat zij echter tot de nieuwe Kerkleer betrekking schijnen te hebben; maar zoo veel is zeker, dat de Arminianerij er een middelijken invloed had; daar deze gevoelens meer Pausgezind dan Gereformeerd zijnde, de naam van Paus- of Spaanschgezinden daar uit ontsproot, waar door zij hier en daar in den haat waren, en Magistraten die hen begunstigden daar door van Spaanschgezindheid verdacht raakten.

Hoe 't zij, te Leeuwaarden was desgelijks eene opschudding over de Magistraats-personen; en in Utrecht ging het zoo verr', dat de Stad door Fredrik Hendrik belegerd moest worden; en na de overgave weêr op nieuw een samenzweering ontstond, die zwaar gestraft moest worden. - Het was ook inderdaad niet te verwonderen dat daar in Alkmaar zulk geweld (en met zulk een gevolg) gebruikt was, om Arminiaansche Magistraten te krijgen; elders de Gemeenten zich even zoo zeer tegen de Arminiaansche Magistraten verzetteden, als daar tegen de regtzinnigen. Ondertusschen viel dit anders uit, door dat Barneveld partij trok en Maurits niet; als die van het Kerkelijk geschil nog niets wist, en er geen belang in stelde; zoo dat in Utrecht ten minste de Arminiaansche Regenten het veld tegen de Gemeenten behielden.

Wat van die bewegingen zij, zeker is het en buiten tegenspraak, dat de Gemeenten alomme tegen de Arminianerij waren, en geen Predikanten hooren wilden dan van den ouden leer. Waarmeê het geschapen stond dat die nieuwigheid welhaast voorbij zou moeten gaan. De Arminianen kwamen nu bij

een in stilte (1610) en leverden aan de Staten van Holland een *Remonstrantie* in tot verdediging van hun gedrag, verklaring van hun gevoelen vervat in 5 punten, zeer dubbelzinnig gesteld (zoo dat men er zich, schoon niet in hun verstand, meê zou kunnen vereenigen) [z. *de Bijvoegs*.], en verzoek dat de Staten (als aan wie zij Remonstranten 't hoogste gebied in Kerklijke en Wareldlijke zaken toekenden, (waar men altijd die Heeren zeer meê streelde) geliefden te bewerken dat zij in een NB. *wettige* en *vrije* Synode gehoord, of zoo dat niet zijn kon *broederlijk verdragen* wierden. Hier van de naam van *Remonstranten*.

De Staten lieten ook niet na, de Klassen aan te schrijven, dat zij *tot nader* (NB.) LAST, niemand *iets boven die vijf* (Arminiaansche) *punten* zouden vergen te belijden, en ondertusschen de eendragt bevorderen. Maar de Klassen verklaarden deels zich daar niet naar te kunnen gedragen, of deden er deels het zwijgen toe, en handelden des niet minder, als zij meenden hun pligt jegens God en de Kerkgemeente te zijn.

Nu wilden de Staten zelven de zaak van de geschilpunten beslissen, en deden zes Arminiaansche en zes andere Predikanten voor zich komen en over de 5 punten der Remonstrantie ten hunnen overstaan disputeeren; maar moesten bekennen dat zij er geen licht in zagen, en zonden ze weêr heen met aanbeveling van *broederlijke Eendracht*.

Dit noemde men de *Haagsche Conferentie*. - Bij den aanvang daarvan gaven de regtzinnige Predikanten een *Contra-remonstrantie* over tegen de

Arminiaansche *Remonstrantie*, en nu werden de namen van Remonstrant en Contra-remonstrant de gewone onderscheiding, die men minder hatelijk vond dan de vorige. - Beide Remonstrantie en Contra-remonstrantie werden nu tot voorwerp van de Staatsvergadering van Holland gemaakt, daar men 't nu fraai vond niet alleen *Souverain* maar ook *Paus* te spelen. - De Contra-remonstranten sloegen voor (zoo men volstrekt geen Synode wilde) dan ten minste de weêrzijdsche punten aan de buitenlandsche Academien ter decisie te zenden, waaraan zij verklaarden zich te willen onderwerpen. Doch daar hadden de Remonstranten even weinig zin in als in een Synode der Nederlandsche Kerk. - En met reden; want de zaak was voor zoo vele eeuwen bij de geheele Christenheid reeds uitgemaakt, zoo wel als zij 't hier te lande bij de Nederlandsche Kerk was. Maar het resultaat der deliberatien van de Staatsleden was wederom, dat men malkander verdragen moest, en niemand het een of het ander gevoelen opdringen. Dan hiertoe was het te verr' gekomen, men kon over en weder niet nalaten, de Gemeente en Katechumenen tegen de zwevende dwaling te waarschuwen en te sterken, daar men die dwaling over en weder Godslasterlijk achtte[1].

1 Was zij dit?
Te goeder trouw moest zij daar over en weer voor gehouden worden; Arminius gevoelen was bij de rechtzinnigen niet heter te dulden, dan de Mis der Roomschen, of de Beeldendienst. En van den anderen kant, 't rechtzinnig gevoelen ook niet bij de Remonstranten, naar hun beginsel.
Gomarus verklaring daaromtrent. Juist, voor hem: maar niet toe te passen op anderen.

Vorstius onrechtzinnigheid ondertusschen ging zoo verr' dat men hem (schoon de Remonstranten hem voorstonden) niet dorst laten onderwijzen, maar men gaf hem zijn Professors-tractement voor niet, en Gomarus daar tegen werd door allerlei bitterheden gedrongen, zijn ontslag te nemen, en 't Land te verlaten, zonder tractement. - En dit heette nu onpartijdigheid en de zaken tot rust brengen, door van wederzijde de heethoofden zich kwijt te maken. In de plaats kwamen de Remonstrant EPISCOPIUS (die een rechte *Bisschops*-geest had) en de Contra-remonstrant POLYANDER. Oldenbarneveld kwam nu weêr met zijn Kerkordening voor den dag die hij in 1591 niet had kunnen doordringen. Dit kon hij ook nog niet, maar zij werd gepromulgeerd, als een recht dat men den Magistraten van steden en dorpen gaf, om er gebruik van te maken zoo zij 't goed vonden (NB.), ten einde in de Kerk meester te zijn. 't Geen nog veel slimmer was, dan of ze algemeen ware geweest. En WAGENAAR (X^{de} D. bl. 55) teekent zelf aan, dat deze Kerkordening den LEER, zoo wel als de *kerktucht*, en de *plechtigheden* betrof, die dus aan den willekeur van een Voorzittenden Burgemeester of Boerenschout gesteld werden.

In Rotterdam zette de Magistraat, die geen Contra-remonstranten dulden wilde, nu een Predikant af, om dat hij tegen het Remonstrantsche gevoelen preekte. Hij predikte nu in stilte, en men ontzei hem de stad niet alleen, maar zette hem met dienders de stad uit. Hij ging nu te Schiedam en Delftshaven prediken, waar de Rotterdammers hem ijverig kwamen hooren, zoo als zij ook op de dorpen bij

andere Contra-remonstranten te kerk gingen, de Rotterdamsche Predikanten voor stoelen en banken Arminiaansch latende preeken: - de uit Rotterdam gezette Gezelius werd te Edam beroepen. - In Rotterdam-zelf begon men ook wel Godsdienstige oefeningen tot onderhoud van de echte Hervormde leerstukken te houden, maar de Magistraat stoorde die en stelde er boeten op, zoo voor de beleiders daarvan als voor die er een huis of kamer toe verstrekte. - En dus die de Gereformeerde Godsdienstoefening wilde, moest wel even zoo zeer naar buiten de Stad trekken, als onder Filips. En ook deze vrijheid was nog te veel voor de Arminiaansche partij. En in Rotterdam inzonderheid was het in de publieke kerk zoo Remonstrantsch, dat men openlijk bij de Gemeente zei, liever een *varken* te willen hooren dan zulke Predikanten. Een' makelaar welke iets dergelijks gezegd had werd daarom zijn makelaarschap en burgerrecht ontnomen; en zoo meer.

Zeeland, Friesland, Groningen en Ommelanden wilden van geen Arminiaansche afwijkingen hooren, maar bleven getrouw aan den ouden leer. In Gelderland en Overijssel daartegen begonnen de Remonstranten eenigzins voet te krijgen.

Barneveld was geen Remonstrant. Op verr' na geen Godgeleerde zijnde, verstond hij zelfs het punt waar het geheele geschil aan hing, volstrekt niet. Hij zag in het Remonstrantsche gevoelen geen kwaad, maar helde in der daad vrij meer tot den leer, waar hij oud in geworden was en nooit aan getwijfeld had. Maar hij had een ouden wrok tegen de Predikanten, en kon niet nalaten dien aanhang voor

te staan, die aan de politique macht de Kerk onderwierp: en dit punt doordrijvende, was hij den rechtzinnigen Leer, op zich-zelven, niet vijandig; maar zijn staatsbegrippen en heerschzucht verbonden hem aan de Remonstranten. Een van tweën derhalve was hem genoeg, en hij daar omtrent niet beslist: of de Contra-remonstranten moesten er onder; of de Remonstranten door hen geduld worden. - 't Eerste scheen niet gemaklijk te zullen gaan; en hij lei derhalve nu toe op het laatste. Hij gaf den Remonstranten in dat zij slechts daarop moesten staan, dat men hun, hun vijf punten verdraaglijk verklaren zou; en op dien voet werden er nieuwe conferentien aangelegd. Maar, wetende hoe die punten door hen verstaan en verklaard werden, konden de Contra-remonstranten dit niet toegeven[1]. Barneveld deed den Koning van Engeland de 5 punten voorstellen, en deze schreef aan de Staten Generaal dat hij ze *verdraaglijk oordeelde*; doch dat men ze niet op de Predikstoel leeren, maar alleen in stilte dulden moest. Doch dit liet niet na, dat hij de Remonstranten als ketters en scheurmakers beschouwd wilde hebben, en zich hevig tegen Vorstius verklaarde. Men rukte dit zeer samenhangend oordeel uit zijn verband, en drong den Contra-remonstranten als 's Konings oordeel op, dat hij de 5 punten *verdraaglijk* verklaarde; en was zeer te onvreden dat zij zich aan dat Koninklijk oordeel niet onderwerpen wilden. Even of

1 't Is even zoo in duizend zaken. B.v. dat het brood in 't Nachtmaal 't lichaam van Christus is. 't Was verdraaglijk eer het op de R.K. wijze uitgelegd was; nu niet meer voor Hervormden.

't niet een andere quaestie was, *'t verdragen van een gevoelen*; of *'t verdragen van het leeren en prediken van dat gevoelen, in de Kerk en als Kerkleer*. HUIG DE GROOT werd nu door Barneveld drok gebruikt in dit werk, zoo in Engeland als hier, en schreef zijn *Pietas Ord. Hollandiae*, waarvoor hij Pensionaris van Rotterdam werd gemaakt. Het boekjen dat de Professor SYBRANDUS LUBBERTI van Franeker ter wederlegging daartegen schreef, werd door Barnevelds gezag voor een libel verklaard en verboden.

Nu namen de Staten een besluit bij meerderheid (Amsterdam protesteerde daar tegen), waar bij door de Staten ‘gebruikende (zeggen zij) de macht die hun als wettige Hooge Overheid toekwam’ (en derhalve even zoo bevoegd, als Filip in zijn tijd, wien zij 't echter betwistten) aan de Predikanten belast en voorgeschreven werd wat zij zouden hebben te leeren, en verbod ‘om de Praedestinatie op de Predikstoel of anderszins onder de Gemeente te brengen’ - met bijvoeging: ‘ALZOO de Staten dien Leer (die zij daar vaststelden) voor *genoegzaam ter zaligheid* en ter Christlijke stichting bekwaam hielden.’

Wat moet men van zulk eene aanmatiging zeggen? En moet men zulke dommigheden niet vervloeken?

Gecommitteerde Raden (een Kollegie waar de dwinglandij altijd gezeteld heeft) bemoeiden zich met alles, straften burgers en ingezetenen van steden zonder egard voor het privilegium *de non evocando*, waar men bevorens altijd zoo meê schermde of 't te pas kwam of niet; en deze subalterne tyrannen waren, als altijd, nog erger dan hun hoofd of hoof-

den. - Dit alles gaf verbittering tegen den Advokaat en hij werd nu van alles kwaads beschuldigd en verdacht gemaakt. En zoo men hem vooraf beticht had van oogmerk om het Land weêr aan Spanje te brengen, zijn begunstiging van de Arminianery (als *toenadering tot den R. Kerkleer*)[1] werd als een bevestiging van dit vermoeden gebruikt.

De Amsterdamsche Regeering was welgezind, ware er slechts dat neuswijze Burgemeestertjen *Hooft* niet in geweest, dat zoo fraai tegen de opdracht der Souverainiteit aan Willem I. georeerd had. Echter was zijn invloed thans zoo groot niet als toen hij simpel Vroedschap was. Amsterdam was derhalve de schuilplaats der oude rechtzinnige belijdenis, en het was daar derhalve dat vergaderingen van Contra-remonstrantsche Predikanten bijeen kwamen, om met elkander te raadplegen, hoe een Nationaal Synode te verkrijgen, zonder 't welk zij zich gewetenshalve verplicht vonden, om van de openbare Kerk zich af te zonderen: welke Vergaderingen bij aanschrijving der Staten verboden werden, met last aan de Magistraten, om die niet te gedogen.

Terwijl het zich te Rotterdam, Leyden, Gouda, de Haag, Haarlem (nu men de hoop op een Synode opgaf) tot zulk eene afzondering schikte, was men in andere (zoo het hiet) *verdraagzaam*, dat is, algemeen Remonstrantsch: - maar die afzondering werd ook niet toegelaten.

Het kon niet missen of uit de scheuring tusschen

1 In hoe verre dit waar is? - 't Is niet zoo zeer Roomsch, als Jezuitisch.

Remonstranten en Contra-remonstranten moest onder de laatsten een tweede voortkomen; en daar ieder niet even veel belang in de Godsdienst stelde, deelden zij zich natuurlijker wijze in *onverschilligen* en *ijverigen*, die de Magistraat *gematigden* en *stijfkoppigen*; het algemeen *vrijgeesten* of *papisten*, en *welmeenenden*; anderen, *politijke* en *geneefsche geuzen* noemde. De eerste soort kon het niet schelen, maar de andere, die de Godsdienst, waar hun vaders voor gestorven waren nu even zoo weinig meenden te moeten opgeven als onder Filip, deden hier en daar eenige addressen, dat, bij verandering van Magistraten toch lieden gekozen mochten worden die wel dachten, en niet zonder religie waren. Dus was het in Leeuwaarden, waar aan door den Stadhouder Willem Lodewijk ook voldaan wierd; maar door brieven en instigatien ontstond er toen tegen de nieuwe Regeering een opstand, die allerbloedigst scheen te zullen worden, en de Stadhouder deed onder.

Zoo had het gesmeuld en voortgekankerd tot in 1616, als de Barneveldsche partij volstrekt meester wilde zijn, en aan de vrijheid van Godsdienst geheel en al een eind maken, 't geen den naam van *wegneming der oneenigheid* dragen, en *vrede der kerk* heeten moest[1]: en het fraaie plakaat kwam uit van den 1e Maart, waarbij allen, die zich *schuldig* maakten aan *partijschap, scheuring*, of *oneenigheid* als *verstoorders van de gemeene rust*, straf bedreigd werd. - Dit was tegen de stem van Amsterdam en verschei-

1 Waar die vrede op neder kwam? Op de vrede die de kat met de muis zoekt, en de havik met de duif.

den andere steden doorgedreven; doch men bekommerde zich meest om Amsterdam, en zond eene bezending derwaarts aan de Wethouderschap, om die resolutie evenwel te helpen handhaven 'alzoo zij toch ook verstonden dat de Opperste macht, beide over *kerkelijke* en *burgerlijke* PERSONEN *en* ZAKEN den Staten toekwam'[1]. Huig de Groot deed daar een Oratie in de Vroedschap, waarin hij de *praedestinatie* stelde niet te behooren tot het *fondament* maar tot het *gebouw* van de Kerkleer, en waar het derhalve niet op aan kwam; en men malkander dus (zoo het heette) in de Kerk verdragen moest, en zich niet over afscheiden. En dewijl de Staten dit begrepen VI *summae auctoritatis ac majestatis suae* [uit kracht van Oppermacht en Majesteit], zoo moest ieder die het anders begreep zich (ten spijt van zijn conscientie) daaraan onderwerpen. En dat de Staten geen Synode wilden, maar de zaak zelf beslissen, daarin hadden zij Keizer Theodosius, Honorius, en de Magistraat van Bern tot hun voorbeeld: ook hadden zij de onderrichting of voorlichting van geen Synode noodig. - Maar deze Oratie, hoe lang en hoe vleiend ook voor Hun Ed. Achtb. deed geen effect. - Amsterdam verklaarde, de Hervormde Godsdienst te zullen blijven handhaven *zoo zij* WAS, en niet zoo men ze nu maken wilde, en geen verandering aannemen, ten zij door een Synode bestemd: voorts geen plakaten op op haar naam uitgevoerd te willen hebben, tegen de standhoudende religie, dan na het overwegen der nieu-

1 Paralogismus [dwaalredeneering] van Oldenbarneveld, die vol van zoodanige was.

wigheden in een Synode: - en de Contra-remonstranten niet afgezet of vervolgd te willen hebben onder voorwendsel van scheuring, om dat zij zwarigheid maakten Remonstrantsch te leeren, of bij Remonstranten te kerk te gaan. - Niet te min men nam in de Haag weêr op nieuw een Resolutie ter bevestiging van de vorige, en verbood nu uit de Belijdenis of Catechismus bewijs te nemen maar in tegendeel die uit Gods woord te verklaren. [z. de *Bijvoegs*.]

Nu hield men derhalve geen maat meer. 't Hof van Holland, dat in alles de quaestio de *meo et tuo* [het wettig bezit] in acht nam, ook in het overblijfsel van politijk bewind, dat het nog had, raakte in oorlog ('t geen God beter 't! meer gebeurd is) met Gecommitteerde Raden. Contra-remonstrantsche Predikanten werden afgezet, bij den hoop: afzonderlijke vergaderingen en preken of oefeningen van Contra-remonstranten werden streng verboden, op verbeurtverklaring zelfs van 't huis of veld waar zij vergaderden; en zware boeten daar boven.

Dit deden nu de Staten van Holland niet directè, maar de Steden, Bailluwen, Mannen van een landstreek (als Schieland b.v.) deden dit, uit krachte van de macht door de Staten aan hen verleend! Inzonderheid was het Schielands plakaat zeer vermaard wegens de willekeurigheid en (zoo men het noemde) strengheid: - zeggen wij vrij: ten hemel steigerende dwinglandy!

't Liep zoo sterk, en de doleantien der Gemeenten uit alle plaatsen van Holland werden zoo talrijk, dat de Staatsleden ter Vergaderingen zelve, daar van begonnen te schrikken en riepen, dat men te verr' was

gegaan, en de *volhouders* (zoo men thans zegt) de addressen niet meer lezen dorsten, maar ze ter zijde leiden. Barneveld-zelf werd verlegen. - In Overijssel volgde men Holland; in Gelderland dobberde men; en in Friesland liet men geen Predikanten toe dan die de Belijdenis en Catechismus onderteekenden.

In Amsterdam begonnen nu in 't begin van 1617 de Predikanten zich geheel van de Remonstranten af te zonderen, en zij verklaarden bij gemeen besluit, dat zij geen *kerklijke eenigheid* met hun onderhouden konden: van welk besluit eenige echter afkeerig bleven. In de Hage vormde men eene Correspondentie (gelijk het genoemd werd) tot verdediging van den zuiveren leer tegen de Remonstranten; welke men niet als Kerkbroeders erkennen kon. - Dit had plaats overal. - De Remonstranten hier tegen aan. Deze vereenigden zich op gelijke wijze, en klaagden den Staten dat hun Resolutien niet gehoorzaamd werden, en zij er derhalve zich ook niet aan binden konden[1]. Ook stelden zij punten van vereeniging onder zich op, die zij weder (tegen de Belijdenis en Katechismus) door de hunnen deden teekenen.

Barnevelds verlegenheid deed zoo veel bij de Groot, dat men te Rotterdam den Contra-remonstranten aanbood hun *één Predikant* van hun leer te vergunnen, mits zij zich niet afzonderden: maar dit hielp niet.

Toen het tot die hoogte gekomen was, kon het niet buiten den Prins blijven, die tot dus verre daar geheel geen deel in genomen had, en er nog buiten

1 Even of zij er zich ooit aan gebonden hadden, verder dan voor zoo veel die Resolutien Remonstrantsch waren.

wilde blijven, maar echter in de Staten-vergadering van Holland tegenwoordig zijnde, dat de kerkelijke geschillen op 't tapijt kwamen, van begrip was, dat men de Contra-remonstranten niet alleen vrij moest laten prediken, maar de afgezette Predikanten herstellen, of ten minsten anderen van denzelfden leer in de plaats stellen: waarin verscheiden Leden hem toevielen; doch Barneveld brak de deliberatien af.

De Prins trok geen partij: maar hij was zeer moeilijk op Uitenbogaart, Barnevelds lieveling en die Barneveld (met al zijn slimheid en eigendunklijkheid) beheerschte; dat die hem *Vorstius* zoo sterk tot het Professoraat te Leyden had aanbevolen, waar men zoo meê uitgekomen was, en hij achtte zich daar door geëxponeerd en, als ware 't, geprostitueerd (als men 't noemt).

In Amsterdam hadden de Remonstrantsche Predikanten het onderspit; in tegenstrijdigheid met hetgeen elders plaats had, en daar zonderden zij zich nu openlijk af. Eenige malen hadden zij daar een Predikant uit Warmond gehad; en huurden nu een groote schuur, juist op *Dwarsboomsloot*, die zij tot een soort van kerk inrichtten; en daar wierden zij door een oploop van 't gemeen uit dien hoek gestoord, en de stoelen en banken, zoo wel als de glazen bleven niet heel. - Aanmerkelijk was het, dat toen er (ten tweede) een huis van den broeder van Episcopius, een recht Remonstrantsch ijveraar geplonderd werd, waar men uitgestrooid had dat zij ook predikten, de lieden die daarover gevangen wierden, juist zelf Remonstranten waren. En men mag daaruit afnemen, dat het een opgemaakt werk van

de Remonstranten-zelven was, om over oproeren en vervolging te kunnen klagen, ten einde langs dien weg de Regeering, die hun tegen was, veranderd te krijgen; even als wij 't in 1785 in Rotterdam door dezelfde clique hebben zien practiseeren. Zij klaagden dan ook, vroegen bescherming van de Staten en vrijheid tot afzonderlijke vergaderingen tegen 't plakaat, dat ten hunnen voordeele gemaakt was; maar verscheiden der Leden van Holland begonnen reeds niet meer door Barnevelds bril te zien (wien hij trouwens ook zelv' reeds van de neus begon te vallen) en zij werden naar de stedelijke Magistraat verwezen, daar zij geen gehoor vonden; zoo dat zij nu naar Abkou en Vreeland ten preek gingen.

In den Haag was Uitenbogaart predikant, en tegen dien dorsten de drie andere Predikanten, schoon Contra-remonstrantsch, niet kikken. Ja het ging zoo verr', dat in de Haag niemand meer een rechtzinnig Predikant aan zijn huis dorst ontfangen, uit vrees voor Barneveld. - De jongste Predikant echter kon in die overheersching zich niet schikken, en deze wilde van Uitenbogaart het Avondmaal niet ontfangen. Dit onmiddelijk onder het oog van den Souverain, en des Souverains Souverain, Barneveld, was even als onder Filips het weigeren van ter Mis te gaan, en hij werd derhalve in zijn predik-ampt geschorscht. Daar waren echter Raadsheeren in het Hof (en ook de Griffier) en meer andere voorname lieden, die Uitenbogaart niet langer konden hooren preken, en daar voor uitkwamen. Nu sprak Barneveld den Prins aan, om hem weêr voorop tot een schild te zetten, als van ouds, ten einde zich bij de Staten

(zoo heette 't) te voegen: maar Maurits zei altijd onzijdig geweest te zijn in een geschil dat hij niet verstond, zoo min als Barneveld het scheen te verstaan, en dat hij daar buiten wilde blijven. Toen zond hij Uitenbogaart daar op af, maar Maurits was veel te cordaat om zijn sofismen aan te hooren, en zei hem kort en goed, dat zoo hij niet gelooven wilde wat de Contra-remonstranten leerden, hij die ook niet dwingen moest, om te gelooven, wat hij goedvond te leeren, en dat, naar zijn verstand, ieder ten minste gelijk recht had op een vrije Kerk, en op 't houden van 't Avondmaal met die hij voor zijn broeders erkende.

Dit lekte uit, en de Contra-remonstranten vroegen een Kerk voor zich, die men oordeelde (om Maurits wille) hun aldaar wel te *moeten* toestaan, doch aan de voorwaarden verbinde wilde, MITS *geen afzonderlijken Kerkenraad te houden*: dit wilden zij niet belooven. Zij kregen echter de Gasthuis Kerk tot de helft van 1617, wanneer zij in de Kloosterkerk (die niet gebruikt werd, en nu door Prins Maurits bezichtigd was geworden, en dien ten gevolge door de Contra-Remonstranten in bezit genomen en gerepareerd wierd) overgingen, die gelegener was. En van nu af ging Maurits met zijn Neef Graaf Willem van Nassau, en zijn Hofstaat, in de Kloosterkerk ten preek.

De afzondering der Contra-remonstranten in de Haag volkomen zijnde, was nu in vele der overige Steden niet te keeren; en de pogingen der Remonstrantsche Magistraten dienden slechts om de Burgerijen zich tegen hen te doen verzetten. Het bedrog

dat Barneveld zich veroorloofd had met den brief des Konings van Engeland kwam ook, met de wezendlijke gevoelens des Konings, aan den dag en besloeg dus ten voordeele der rechtzinnigen, en een nieuwe brief van Jacobus ried tot het beroepen van een Nationaal Synode: dat ook door geheel Zeeland, Gelderland, Friesland, Groningen en Ommelanden, door bezendingen aan Holland werd aangedrongen. Holland raadpleegde drie maanden, eer het daar op antwoordde; en daar er intusschen hier en daar, bij het jaarlijks afgaan en vernieuwen van de stedelijke regeringen, zachtjens aan zachter of meer Contra-remonstrantschgezinde personen op de kussens kwamen, en de Prins, gedrongen om zijn gevoelen over de partijen te zeggen 1°. geen zwarigheid gemaakt had om te zeggen, ‘dat hij de Contra-Remonstranten hield voor de oude Gereformeerden, die zijn Vader op den stoel gezet hadden,’ 2°. en ook gezegd had ‘dat hij zich niet over zou laten halen, om iets tegen de Hervormde Godsdienst te doen,’ zoo blies Barneveld onder zijn aanhang den allarmkreet, dat de Souverainiteit der Staten in gevaar was, en dat men de Remonstrantschen door middel van wapenen staande moest houden, zonder 't welk die Souverainiteit niet te bewaren was, dewijl alles daarop toelei om Maurits Graaf te maken, als zijn vader. - Hij had gelijk: ieder moest in zulke omstandigheden even zoo op Maurits zien, als in soortgelijke op Willem I; en de wrok tegen de Kerk en zucht om daarin de wet te geven, had dit zoo verr' gebracht; ware Maurits slechts vatbaar voor eenige staatzucht geweest, en niet een bloot op-

recht en rechtschapen krijgsman, uit den aard afkeerig van 't Politieke.

Men had dus verre de lieden gevleid met een Synode, ten einde hen, in dit uitzicht, den druk dien men hen oplei, als een ras voorbijgaand euvel, dat dan van zelfs zou voorbij gaan, met lijdzaamheid te doen dragen, en de zich opposeerende Staatsleden dus ook over te halen om meê in de besluiten die men nam te bewilligen; maar nu besloot men bij Barneveld de zaak te brusqueeren. Men sloeg bij een Resolutie 4 Augustus 1617 (die men de *scherpe Resolutie* noemde) de Synode plat af; bekrachtigde de vorige Resolutien tegen de Contra-remonstranten; en GELASTTE de stedelijke Magistraten waardgelders aan te nemen tot executie daarvan: verbood de Hoven van Justitie met die zaken te moeien, maar zich over alle bezwaar alleen aan de Staten-zelven te addresseeren. En besloot verder de andere Provincien met woorden te paaien, en Prins Maurits, zijn broeder, en de Prinses Douarière door een bezending te verzoeken dat zij de hand wilden leenen aan dit alles[1].

1 De reden, waarom zij geen Synode wilden, verklaarden zij vervolgens bij een geschrift van den 5 Augustus; te weten: om dat zij door de Synode niet beslist wilden hebben, wat in de Christelijke Kerk onbeslist was gelaten. - Fraai!

1°. *Falsa est explicatio.* ['t Is een valsche toepassing.] 't Was wel beslist.

2°. Absurdè. Sic omnia ahsurda toleranda essent. [Absurd! Zoo zou men alle ongerijmdheden moeten verdragen.]

3°. Novae haereses, novas definitiones desiderant. [Nieuwe ketterijen vereischen nieuwe bepalingen.] z. de scherpeResol.

Wat Maurits betreft, die bezending kon niet uitdoen, daar hij zijn *kommissie* besloten had te volgen, zoo wel als zijn hart, dat hem verplichtte, alle onderdrukking te weeren, en niet te ondersteunen. Maar de Fransche Louize was met die bezending gevleid, en boezemde haar Zoon in, om zich aan de Staten te houden; bij een verdere uitbarsting kon hem dit nuttig zijn, en 't was goed, dat de jonger broeder, wanneer de ouder zich verklaarde, de andere partij te vriend hield, enz. enz. Maar één woord, Fransche politique, die bij haar zoon ingang vond, en van de gevolgen waarvan men hem datgene beloofde, 't geen men Maurits (zeer te onrecht) beschuldigde te verlangen.

Men hield echter bij 't afslaan van de Synode, nog een slag om den arm! En sprak, van volstrekt geen Nationale Synode te willen. Waarom? om dat daar (dit advoueerde men) de Contra-remonstranten de groote meerderheid zouden hebben[1]. Maar (des noods) zou men tot een Provinciale Synode kunnen verstaan (wanneer men namelijk eerst alle de Contra-remonstrantsche geestelijkheid afgezet en uit de Provincie gebannen had, zoo als besloten was). Ook wel tot eene algemeene Synode (deed men voor); - of men dit meende, is licht na te gaan. Zeeland wilde geen *Algemeene Synode*, en begreep, dat er alleen quaestie was, wat de Leer der Nederlandsche Hervormde Kerk was, 't geen noch provinciale Synode in Holland, noch algemeene, maar alleen een Nationale, kon uitmaken.

1 Dit was decisif voor de Nationale Kerk!

Men nam nu Waardgelders aan; tot groot ongenoegen (als te begrijpen is) van de Schutterijen, waarvan velen hier en daar ontschutterd werden; terwijl men haar elders een nieuwen eed afdrong. In Leyden verschanste men het Stadhuis tegen de Burgers met een eikenhouten verschansing, waarmeê de Breestraat, van de Marsmansteeg tot de Korenbrugsteeg afgezet werd, met 4 stukken geschut, die geheel de Breestraat ter wederzijde enfileerden, en met ijzeren pinnen, die men *Barnevelds tanden* noemde, versterkt; en te Haarlem, met palissaden, die de ruimte onder het schavot insloten, en de *Kouw* genoemd werden. Te vergeefs boden de Schutterijen aan, dubbele wachten te doen, en de steden in rust te houden. De Magistraten moesten eigen satelliten hebben, die geenerlei betrekkingen hadden dan tot hen, die ze betaalden, en meestendeels uit de guarnisoenen van Albert in de Spaansche Nederlanden naar Utrecht kwamen toevloeien (waar zij naderhand ook weêr heen trokken). - Amsterdam en Dordrecht waren de voornaamste steden onder de dissentieerenden, en aan dezen geschiedden nieuwe bezendingen om zich met de Resolutien te conformeeren, maar zij bleven weigeren.

De ontschutterde en anders bezwaarde Burgers van Leyden maakten onderlinge verbintenissen, die zij met hun namen in een cirkel onderteekenden, als Justinianus in de Instituten verhaalt dat *in fraudem legis Fusiae Caniniae* geschiedde[1], en waar bij zij

1 [Z. de *Ophelder*.]

Gemachtigden aanstelden, om zich aan den Hoogen Raad te beklagen[1]. Maar men bande en zette nu gevangen al waar men verdenken op had van dit besloten te hebben: en de arme burgers konden geen gehoor in rechten vinden. En de eenige weg was naar de Staten; maar deze wezen ze af, met verklaring dat zij gehoorzamen moesten. In enkele gevallen echter deden Hof en Hooge Raad hun plicht, maar de Staten namen 't zeer kwalijk en verboden 't bij aanschrijving op aanschrijving; zich ook 't judicieele, wanneer 't de nieuwe dwangplacaten of de overtreding daarvan betrof, aantrekkende, eerst bij wege van evocatie, maar weldra bij algemeene Resolutie van den 4 Augustus 1617: hoe zeer Amsterdam en de steden van 't Noorderquartier zich daar tegen stelden, die de Justitie als 't eenige bolwerk van burgerlijke vrijheid, haar vrijen loop wilden doen houden. - De Hooge Raad weigerde ook aan deze Resolutie te gehoorzamen, schoon Hoogerbeets en nog een paar de *Souverainiteit* der Staten ook zoo verr' uitstrekten. Dit gaf verdeeldheid in den Hoogen Raad, waar Hoogerbeets c.s. zich tegen de overige stelden op fundament dat hij de Staten voor de Hooge Overheid hield. Des onaangezien, en zonder dit te betwisten, beweerde men dat de Staten noch kennis noch 't recht hadden om Justitie te oefenen. En Hoogerbeets werd weêr Pensionaris van Leyden als [hij was] eer hij Raadsheer wierd.

Niet te vreden met Holland te *verwaardgelderen*, ging Barneveld zelf naar Utrecht, en daar bezorgde hij met de Staten en Stads-Vroedschap deze lichting

1 Waarom bij den Raad? Om de form van procederen aldaar, praeferent in materie possessoir.

en werving desgelijks: zijn lang verblijf aldaar ontschuldigde hij met zijn gezondheid, als of deze dit vereischte.

Niet minder dan tegen deze tyrannike evocatien (in der daad erger dan Filips zich ooit aangematigd had) waren Amsterdam, Dordrecht, Edam, Enkhuizen, en Purmerend tegen dit invoeren van een gewapende macht ten dienste van stedelijke Magistraten; en dat ter harer discretie, en ten koste van het gemeene Land, in een tijd dat men zelfs 't oorlogsvolk niet betaalde of betalen kon. Deze Steden begonnen nu ook met elkander afzonderlijk te raadplegen. De andere acht gaven daartegen een vertoog in het licht, maar dit vertoog deed de vier niet van concept veranderen, noch de Gemeenten of Burgerijen meer Barneveldsgezind denken.

Nu het zoo hoog liep, kon Maurits niet stilzitten. Een gewapende macht, buiten de stedelijke Schutterijen, in de hand van stedelijke Magistraten en buiten zijn eed, en apertè [blijkbaar] ingericht om de onderdrukking der Kerk door te zetten, en dit nog wel terwijl men (quasi om schaarschheid van geld) de weinige krijgsbenden onder Hem nog meer afdanken en verminderen wilde[1], kon, mocht hij als Stadhouder niet dulden. Te vergeefs had hij den Vroedschappen der Steden dit met alle zachtheid onder 't oog gebracht; men volhardde. En dus, terwijl men in den Briel bezig was of op 't punt was Waardgelders aan te nemen, kwam Maurits dit voor, en (zijn broeder meênemende) begaf hij zich onverwacht in die stad, en deed er 2 vaandelen voet-

1 Zie DE GROOTS *Verantwoording*.

volk in komen. En dit, waarschijnlijk, verhinderde de overige steden, die ze nog niet aangenomen hadden, van de aanneming, door de vrees van ook zoo gepraevenieerd te worden.

Thans dacht men met een Provinciale Synode de zaak een glimp te geven. 't Was Barneveld wel tegen de borst, maar hij vreesde nog veel meer een Nationale Kerkvergadering, waar toe de Staten Generaal zoo goed als geresolveerd waren. Holland beweerde dat die niet kon of mocht doorgaan dan eenstemmig, en zij wilden die niet: en dit op grond van het 13e Art. der Unie van Utrecht[1]. Men besloot echter; daar kwam een protest tegen op naam van Holland, Utrecht, en Overijssel: maar tegen dit protest protesteerden Amsterdam, Dordrecht, Enkhuizen, Edam, en Purmerend, in de Notulen der Staten Generaal. - Sommigen der Leden aarzelden toch tegen Holland de zaak door te dringen: maar zij besloten echter, en bepaalden Dordrecht tot de plaats. Veel was daar over te doen, en de verwarring met protesteeren en tegen protesteeren zoodanig, dat er de hoofden van draaiden. Uitenbogaart de zaak niet te keeren ziende, oordeelde dat men bewilligen moest, en zien hoe men 't maakte, om in de Synode een contenance te houden, en in geval men veroordeeld werd zich toch te helpen; maar zijn medebroeders begrepen 't geheel anders en Barneveld nam het hem zeer kwalijk af: dit was, zei hij, 's Lands gerechtigheden weggeven, en dat deed hij niet.

1 Dit ten voordeele van den Hervormden Godsdienst ingevoerd; en naderhand toen de andere Provincien ook Hervormd waren, veranderd.

De Koning van Engeland, deze twist vernemende, deed zijn Ambassadeur bij de Staten Generaal een redevoering houden over dit Kerkgeschil. Hij verklaarde Arminius gevoelen voor een nieuwigheid, de leer der Contra-remonstranten voor de oude, echte, en waarachtige leer des Chrisendoms en der Hervorming, en beschuldigde de Hollandsche Regenten daarbij, van de getrouwe belijders door hun Resolutien, bij meerderheid van stemmen op een factieuse wijze genomen, gekweld, verdrukt, en tot *afzondering* genoodzaakt te hebben, die men onder den hatelijken naam van scheuring en oproer met plakaten en straffen te keer wilde gaan, die eene gewelddadige vervolging constitueerden. Hij merkte daarbij aan, dat de Unie van Utrecht op de Godsdienst gegrond was, en tot handhaving van de Hervormde Kerk, die men nu onderdrukte; en dat het de zaak der geheele Nederlandsche Kerk was, en Holland geen Kerk à part moest willen maken. - Hier tegen ontbrak het den Staten van Holland niet aan herhalingen van het oude deuntjen, dat men (NB.) *nooit om den Godsdienst* de wapenen had opgevat, maar om 't schenden van de privilegien der Staten; waaronder geen 't minste was, *orde op Kerkelijke zaken te stellen, Predikanten aan en af te zetten*, en te *beletten dat Gerechtshoven provisien van Justitie tegen hun Resolutien verleenden*. En dat *hun besluiten* 't beste middel waren om de kerkelijke eendracht te verkrijgen[1].

1 Namelijk: geen dan Remonstrantsche gevoelens te dulden, maar de anderen te vervolgen!

Ook deden zij een boekjen in 't licht verschijnen, *de Weegschaal* getijteld, tot breeder weêrlegging van des Ambassadeurs gehoudene rede. - 't Geen deze zeer onbetamelijk vond. De Koning-zelf nam het zoo hoog, dat de Staten Generaal zich verpligt achtten om het boekjen te verbieden en ƒ 1000. aan die den Schrijver, ƒ 600. aan die den drukker zou kunnen aanwijzen, te belooven. Maar 't placaat werd (quasi) in de Haag tot ostentatie voor den Ambassadeur, maar nergens anders in Holland afgekondigd: en Oldenbarneveld wilde de *premie* niet verdienen. 't Was geschreven door een Remonstrantsch Predikant *Taurinus*, die er wel voor betaald was.

Had Engeland een Anti-barneveldsche Oratie gedaan, Frankrijk moest nu (naar de volstandige regel) een redevoering *en sens inverse* laten doen. Dit geschiedde door den bekenden Maurier (d'Aubery), die voor het uitstellen van de decisie was, tot men 't van zelfs met malkanderen eens wierd. - De Prins deed zelf een reis door Holland en schreef ook brieven aan de steden over den tegenstand tegen 't Synode, 't aannemen der waardgelders, 't afvergen van nieuwe eeden en verpligtingen aan de bezettingen, tegen zijn gezag, en 't recht der gerechtshoven; alles ten einde zij op de aanstaande Staten-dagvaart beslagen ten ijs zouden komen, zoo als ook Amsterdam, Enkhuizen, Dordrecht enz. dit alles tot punten van beschrijving gemaakt wilden hebben; schoon de acht anderen dit zochten af te weeren. - Op de Staten-vergadering verzocht Oldenbarneveld al wederom zijn ontslag, en werd ook weêr overgehaald om te blijven: dit was telkens het middel om nog wat meer gezag te krijgen.

Men sprak nu (1618) in Holland van een Provinciale Synode, die de Nationale zoude kunnen voor af gaan als praeparatoir, of volgen als confirmatoir: anderen wilden alleen een Provinciale, en geen Nationale gedogen. Deze echter won een stem meer, die van de tegenpartij afging, en verscheiden steden waren gereed mede om te vallen, als Haarlem zich zeer stijf toonde, stout sprak, en de partij van Barneveld een hart onder den riem stak. Alle echter kwamen zij overeen, dat zij de Wethouders wilden handhaven: en dit (zegt WAGENAAR) was toch het voornaamste dat bedoeld wierd. Dat stuk, dat Haarlem inbracht was een opstel van de Groot, vol kracht en nadruk, maar op 't oude weêrkomende: door Haarlem moest het ingebracht worden, om dat Dordrecht aan de Contra-remonstrantsche zijde was, en Haarlem dierhalve de eerste stad was die 't woord had van de Remonstrantsche partij.

In Nymegen had men de Regeering opgemaakt om zich niet meer door den Prins te laten aan- of afstellen, als strijdig met de privilegien. - 't Was zoo, 't streed met de oude privilegien; maar als de stad in 1591 aan den Prins overging, werd de Magistraatsbestelling aan hem opgedragen bij voorwaarde, gedurende den oorlog. Quaeritur nu [Nu was de vraag], of 't Bestand vrede dan oorlog was. Reeds was de Prins, zoo lang het Bestand nu duurde in de possessie, en hij ging nu ook voort. Nu klaagde men aan de Staten van Holland, en de acht Antinationale of Antisynodale steden besloten dadelijk daarover aan de Staten van Gelderland te schrijven, die het zich aantrokken; maar de vier anderen wilden niet gedo-

gen dat het op naam van de Staten van Holland geschieden zou: en dus geschiedde 't op naam van acht Staatsleden: maar de Geldersche Staten gaven den Prins volkomen gelijk. - Dit middel om de Synode door oneenigheid in Gelderland tegen te gaan mislukte derhalve.

Overijssel viel ook toe; en de stijfhoofdigheid van de factie die Holland thans regeerde en met Utrecht in een smolt, was voor ieder zoodanig stuitende, dat men 't rond uit onmooglijk verklaarde, dat Barneveld dit zoo rond liet staan, zonder een steun aan Spanje te hebben; en hij openlijk daar van beschuldigd werd. - 't Krielde van geschriften, waarin dit beweerd werd. In andere werd op een geweldig veranderen van de Regeering in Holland gedrongen, eer het te laat mocht zijn. En zelfs de Prins zei, dat hij voorzag dat het eindelijk daar toe zou moeten komen.

Aan zekeren Dankerts, Notaris te Amsterdam, was een geschrift, met zijn naam onderteekend, uit den zak gevallen, waar in hij den Advocaat groote giften uit Brussel verweet. 't Werd Oldenbarneveld toegezonden; deze bragt het in de Staten-vergadering en begeerde, dat men Dankerts van Amsterdam zou halen, om (quasi) zijn beschuldiging te bewijzen. Men schreef daarover naar Amsterdam, en men zette dadelijk Dankerts in civile gijzeling ter voorkoming van *evasie* ('t geen ook al was wat men doen kon), maar weigerde het privilegie *de non evocando* te schenden door hem naar den Haag te zenden[1].

1 Barneveld had kunnen,

1°. het stuk in handen van 't Hof stellen, dat 't dan aan den Officier van Amsterdam zou gezonden hebben.

2°. 't zelf naar dien Officier zenden, en verzoeken hem, het recht der Hooge Overheid tegen den Schrijver waar te nemen.

3°. Dankerts te Amsterdam *injuriarum* convenieeren, rauwelijks.

4°. Dankerts en alle en een iegelijk bij Mandement van purge voor 't Hof oproepen.

De Fiscaal werd toen door de Staten naar Amsterdam gezonden om Dankerts daar te hooren: maar men weigerde hem een verhoor, dat te Amsterdam niet gehouden kon worden dan door den Officier ten overstaan van Schepenen, en op decreet van Schepenen; maar niet zonder opening van proces, en buiten alle form. - Barneveld klaagde zijn nood aan de Prinses Wed^{o}. van Oranje, waar hij zeer intiem meê was, en uit wie hij alles trok wat Maurits zeide of deed, dien zij recht Stiefmoederlijk affectioneerde. En deze ried hem een brief aan den Prins te schrijven, ter zijner verdediging. Hij deed het met veel betuigingen van zijn toegenegenheid aan het Huis van Oranje, en schreef ook een vertoog over zijne onschuld aan de Staten van Holland, dat hij ook dadelijk in het licht gaf.

Maar dit veroorzaakte een hagel van nieuwe geschriften tegen hem. Hij arbeidde daar tegen met het gezag der Staten, die *premien* op de aanbrenging van schrijver of drukker zetteden; en den Advocaat bij openbaar placaat 'om zijn langdurige en getrouwe diensten in hunne bijzondere bescherming namen:' zonder dat hij begreep, dat de leden het Hoofd wel beschermen kunnen zoo lang het hoofd ze bestiert, maar niet als dat ophondt: (het geen duizend hoofden van factien en partijschappen bedrogen heeft.)

Lang genoeg had men uit Holland en de andere Provincien misnoegen gezaaid, om er nu een tamelijk aantal korrespondenten te hebben met wie men tegen Prins Maurits correspondeerde. Men begreep, dat de Prins, die in dit alles een meer dan Jobs geduld geoefend had, zoo hij 't eenmaal wilde, wel een eind aan die factie kon maken; en dus dat men dit voor moest komen. Hier toe moest men in Utrecht en Holland een vereeniging van wapenen en van versterkt terrein tot stand brengen, dat tegen Maurits en de Staten Generaal bestand zou zijn, ingeval men het recht der Unie van die zijde wilde doen gelden. Ingevolge van dien was men bedacht, om zich van Schoonhoven en van Woerden, waar eenige zwakke bezetting was, meester te maken. Leyden drong op het laatste; Utrecht op het eerste; en men had reeds ten dien einde korrespondentie in deze plaatsen, om den aanslag te ondernemen. Ja de Rotterdammers zonden er ten dien einde waardgelders naar toe, onder schijn als of zij die ontsloegen, en deze uit zichzelf derwaarts gingen[1]. Maar men wilde ook de sloten Duurstede, Ter Eem, en Abkou in hebben. Indien dit nu ten uitvoer gebracht was, en derhalve de Inlandsche oorlog begonnen, koomt natuurlijker wijze de vraag op: wat had men dan verder voor uitzicht of plan? Want dit kon toch niet ontveinsd worden, dat met die macht die men in Holland en Utrecht bezat, de troepen waar Maurits en de Generaliteit meester over waren en die zij uit hunne Provincien en uit Duitschland vermeerderen konden, en geheel de

1 DE GROOT *Verantwoording*.

Hollandsche Gemeente niet tevens tegen te staan was. En zoo men Barnevelds partij niet geheel voor zinloos houden wil, zie ik niet hoe men er aan twijfelen kan of zij had buitenlandsche hulp in 't oog, die niet komen kon dan van Frankrijk, of van den Aartshertog. En zeker was de eerste te verr' af, om niet te laat te komen; maar de andere daar tegen, die in Kleef, Lingen enz. talrijk en versch versterkt was, (terwijl men bij Holland de troepen geweldig verminderd had, en nog dagelijks op verminderen drong), juist bij de hand, om in Gelderland en Overijssel te vallen, en daar door aan Barneveld ruimte te geven. En als dit dan zoodanig beschouwd wierd, was er dan ook reden, om van Maurits zijde niet langer te sammelen? En om Barneveld als een vervloekte verrader aan te merken? - En dat er tevens reden was, om hoe zeer dit algemeen genoeg uitgelekt was, het echter (quasi) te willen ignoreeren, verstaat zich; want zoo dit in het proces van Barneveld c.s. opzettelijk geroerd en in 't vonnis uitgedrukt was, gaf men den Aartshertog niet slechts een *causa belli* [een reden om het Bestand te breken en den oorlog te hernieuwen], maar men moest het dezer zijds ressenteeren en 't Bestand afbreken, het geen in dat oogenblik van verwarring, en bij de versterkte legers van Albertus dolligheid geweest zou zijn. Zoo dat men wel verplicht was, om dit (quasi) te ignoreeren; - en ook buiten dit punt

‘*On n'avoit pas besoin de lui chercher des crimes.*’

Maar men ziet er uit van wat natuur de opschudding was, der Barneveldsche of Arminiaansche partij. -

Of men Fredrik Hendrik Anti-stadhouder tegen Maurits gemaakt zou hebben, gaat niet zeker, maar daar is (om de bijzondere intimiteit van Barneveld met Prinses Louise) wel eenige schijn voor: ook blijkt uit het verhoor van de Groot, dat Fredrik en zijn moeder zeer in het oog geloopen waren en niet vrij van verdenking. - En verbeelde men zich nu zulk een toestand! En hoe onze Grootvaders dat spel beschouwen moesten! - Zij, die Barnevelds plan [doorschouwden] om Holland, Zeeland, en Utrecht van de Unie af te scheiden, moesten zij nu niet de praeparatoiren erkennen, en de verdeeling der overige Provintien tusschen Albert en Holland te gemoet zien, en de nieuwe Venetiaansche Republiek der Hollandsche Aristocratische Magistraten de kruin opheffen, met Barneveld als *Doge* aan 't hoofd. Men las het in Barnevelds ziel, en wij lezen 't er nog in, zoo wij hem eenmaal hebben leeren kennen; het geen waarlijk met iemand, die bij al zijn schranderheid, zich-zelven zoo weinig meester was, niet zeer moeilijk is, zoo men den man zelf beschouwen wil, en aan geen portraiten gelooft. [z. de *Ophelder*.]

Utrecht voornamelijk was bevreesd voor den Prins, en schreef hem een brief van toch niet in de stad te willen komen. Hij kwam er evenwel, en men dorst hem de poort niet voor 't hoofd sluiten; doch hij ging er slechts door naar den Landdag van Arnhem; en men bewaakte hem daar met 4 vendelen Schutters, op de wijze als men Leycester gedaan had. Terstond daarop raadpleegde men daar over het vermeerderen van het getal der Waardgelders; terwijl men bij de

Staten Generaal raadpleegde om ze te doen bedanken.

De Pensionarissen van Haarlem, Leyden, en Rotterdam (de Haan, Hoogerbeets, de Groot,) en een Burmeester de Lange van Gouda, werden door de Hollandsche factie gemachtigd om bij Utrecht, dat alreeds den moed verloren gaf, aan te dringen op het aanhouden van de waardgelders, om de '*muiters* (dus drukten zij zich uit) 'tot hun plicht te houden gelijk men in Leiden en Haarlem en elders in Holland deed.' Rotterdam had reeds zijn Secretaris daar over naar Utrecht gezonden; maar desniettegenstaande, werd Ledenberg door de Staten van Utrecht, naar den Prins in de Haag afgevaardigd, met last hem te verzoeken om eenige Staats-troepen, zonder 't welk zij bevreesd waren, die afdanking te doen; maar Ledenberg, geheel aan Barneveld verkocht, in plaats van zijn last uit te voeren, liep naar Uitenbogaart, en daar werd een conventikel van de Groot en Hoogerbeets, de Lange van Gouda, en den Pensionaris de Haan van Haarlem, aan het huis van een particulier belegd (want openbaar dorst men 't niet) en daar werd besloten, dat Ledenberg zijn last niet aan den Prins openen zou, maar te rug keeren met de evengemelde kommissie, om, met de vrij groote partij, die zij nog in de Staten van Utrecht hadden, deze bij hun samenzweering te houden. - Die van Utrecht verlangden ondersteuning in geld daartoe[1]: zoo niet, moesten zij 't hoofd wel in den schoot leg-

1 [d.i. Tot het aanhouden van de Waardgelders, waarvan boven.]

gen bij den Prins. En daar gaf men hun hoop toe; mits zij zich maar niet verhaastten van maatregelen te veranderen. Alle zulke zaken geschiedden door middel en tusschenkomst van Uitenbogaart, die Barnevelds vertrouwde en geheime agent was.

Men geliet zich intusschen in Holland als of men de waardgelders uit nood aannam, maar ze wel afdanken wilde zoo de Prins eenige vaandels waar men affecteerde geen vertrouwen op te stellen, wilde afdanken, en de steden dan met Nederlandsch krijgsvolk bezetten, met last om de Magistraten en Resolutien te beschermen en handhaven, al ware 't ook in zaken den Godsdienst betreffende. Men begrijpt licht dat dit in effecte derisie was: daar echter bejegende men de Staten Generaal meê, wanneer die op 't afdanken der waardgelders drongen.

De Staten Generaal besloten nu eenige hunner Vergadering af te vaardigen nevens den Prins om in Utrecht de waardgelders te doen afdanken. En zes steden van Holland besloten een bezending daar tegen te doen op naam van de Staten van Holland. Zij zonden ook brieven aan den Kolonel van het krijgsvolk in Utrecht ('t geen ter betaling van Holland stond)[1] met *last* NB. van niet dan aan de Staten van Utrecht of de afgevaardigden van die van Holland te gehoorzamen. - De Hollandsche afgevaardigden vertrokken, kwamen in de Statenvergadering van Utrecht en in de Stads-Vroedschap, maar de Utrechtschen dorsten, schoon de afgevaardigden dit wel gewenscht hadden, den Prins niet

1 NB. Betaalsheeren! -

uit de stad houden, en deze kwam met de afgevaardigden van de Staten Generaal.

Hun voorstel was 1°. afdanken der Waardgelders en 2°. toestemming in de Nationale Synode. - De Hollandsche afgevaardigden kregen hier kennis van, en kwamen den Prins vertellen dat zij gekomen waren, 'om met die van Utrecht te raadplegen op een eenparige orde op 't stuk der Waardgelders, en op de verzekering der steden.' Hij beantwoordde dit koeltjens, en gaf te kennen dat hij wel zag waar 't om te doen was: de anderen maakten er een soort van kijvagie van. Hier op volgde een formele weigering van Utrecht, waar nu de Barneveldschen weêr den boventoon hadden en de anderen overmochten, op de 2 punten; te honender om de bewoordingen en het niet erkennen van de kommissie voor *afgevaardigden van de Staten Generaal* (het geen, quasi, daar op steunde, dat Holland in die kommissie niet gestemd had). - Amsterdam en de andere rechtzinnige steden hadden ondertusschen de Hollandsche resolutie en kommissie naar Utrecht voor *nul* verklaard, en zonden nu van hunne zijde een kommissie ter ondersteuning van die der Staten Generaal.

Men had in Utrecht den Prins lelijke afjacht gegeven; en dit was geschied. Maar nu vroeg een der leden: 'zoo de Prins nu evenwel zelf de waardgelders eens afdankte?' En nu raakte in de vergadering alles in de war, en men wist niet wat dan. De Hollandsche Gemachtigden zochten hun te beduiden dat men met de Waardgelders den Prins wel 't hoofd konde bieden; maar daar behoorde moed toe, en dit was een vrucht die aan de Utrechtsche karsen-

boomen niet groeide. Ook verklaarden de Hoplieden der Waardgelders dat zij niet tegen den Prins begeerden te dienen: dit verklaarden de Hollandsche afgevaardigden voor trouwloosheid, desertie, overloop, en gekwetste Hoogheid des Lands, want (zeiden zij) die lieden hadden een jaar lang 't geld van Utrecht getrokken, (en 't was dus klaar, dat zij nu hun eed die zij niet als waardgelders, maar als burgers aan Maurits en de Unie gedaan hadden, even zoo wel schenden moesten als die hen daar voor betaalden!) Men stelde evenwel Fredrik van Bacxen tot Opperbevelhebber der Waardgelders aan. Ook den Militaire troepen, wien men bevel gaf, niemand dan de Staten van Utrecht te gehoorzamen, hielden dezelfde Hollandsche afgevaardigden daar een redevoering, waarbij zij ze trachtten te beduiden, dat dit zeer wel bestaan kon met hun eed aan de Unie en aan den Prins; want dat zoo zij tegen dien gebruikt waren, de Prins dan een Tyran was, en men hem derhalve vrij een kogel door den kop schieten mocht op 't krediet van hun (de afgevaardigden van hun betaalsheeren) af. - De Groot zegt dat hij er geen deel in gehad heeft, maar alleen voor de Duitschers en Walen, die men begreep dat geen Neerduitsch genoeg verstonden om dit wel te vatten, dit in het Hoogduitsch en Fransch repeteerde, 't geen toch op zich zelfs een onschuldig ding was!

Dit alles scheen echter niet veel indruk te maken, en men werd zeer verlegen. Nu schrijven naar den Advocaat. - Deze wist geen raad voor 't moment, maar als de FRANSCHE GEZANTEN kwamen (schreef hij) zou men wel middel vinden, om den Prins uit Utrecht

te trekken. - De Hollandsche afgevaardigden belastten nogmaals de soldaten ter Hollandsche betaling staande, niemand dan de Staten van Utrecht te gehoorzamen, en leverden den Hoplieden daar 't schriftlijk bevel van de Staten van Holland van over; en zij hadden de stoutheid van daar kennis van aan den Prins te geven, ten einde hem bang te maken. En daar op vertrokken zij uit de Stad, weldra gevolgd of reeds voorgegaan door de Utrechtsche Regenten.

De Prins zeer tranquil, ofschoon niet zonder zorg, deed het Guarnisoen op de Neude in de wapenen komen, waar eenige vendels van buiten bij kwamen, en ontbood daar toen de waardgelders en dankte ze af. - De welmeenende Regenten kwamen hem straks begroeten; de Burgerij een andere regeering verzoeken; en de Prins voldeed daaraan; zoo als hij ook in de Ridderschap en Geëligeerden verandering maakte. De Contra-remonstranten verkregen een kerk.

Nu keerde de Prins naar de Haag en werd door de Staten Generaal en door de zes Hollandsche steden plechtig bedankt. En deze drongen de andere steden om zich ook van de waardgelders te ontdoen. De Groot beduidde de Rotterdammers, dat het niet anders kon. De Leydenaars praesenteerden request aan de Staten Generaal, waar in zij geweldig over den moedwil der waardgelderen klaagden (die zich daar bij de Magistraat aangenaam mêe maakten dat zij de Burgers mishandelden) en over de Wethouders die dien moedwil aanmoedigden. En daar volgde een plakaat op waar bij de afdanking in strenge bewoordingen bevolen werd. Holland had nu tegen

de zaak niet meer, maar had het gaarne nog wat verschoven gehad, doch het ging door, en de afdanking geschiedde alom zonder opschudding. - De Koning van Frankrijk zond Boisise als Gezant hier, om tot eendracht en gematigdheid in de Kerkverschillen aan te manen. Maar hij kreeg tot antwoord dat de Koning deswegens zijn hoofd nu gerust neêr kon leggen, maar den Staat een dienst zou kunnen doen met drie of vier Hervormde Theologanten uit zijn Rijk op de Nationale Synode te zenden. Reeds lag er een brief aan Frankrijk en Engeland gereed, door de Groot opgesteld, om hun 't tegenstelde te verzoeken, die men in zijn Verantwoording vinden kan. De brieven van uitschrijving tot deze Synode waren reeds op den 25 Junij gedateerd en afgezonden. Die van Holland hadden ze ongeopend terug gezonden, maar nu bewilligden Edelen en Steden, Gouda alleen uitgezonderd, daar in, evenwel men maakte nog restrictien, op den 29. - Maar het gevangen nemen van Barneveld, Hogerbeets, en de Groot, en de daardoor ontstane verandering in de Regeering van Holland, verwekte een geheel anderen geest, en deze restrictien verdwenen, behalven dat Gouda bleef dissentieeren.

Wij hebben deze geschiedenis der Remonstrantsche troublen tot aan Barnevelts gevangenis stuksgewijze en in hare bijzonderheden gevolgd, om niet in 't geval te zijn van, met de zaken *en gros* te nemen, het ongelijk van de eene of andere partij onwillig te verzwaren. Ook heb ik er geene faiten in gebracht dan welke van de sterkste voorstanders van de tegenpartij volmondig erkend en door hen zelven

aangevoerd worden. Een fait koomt er bij, dat aanmerklijk genoeg is: dat is, dat Barneveld zich verklaard zou hebben, dat men 't spel welhaast meester zou zijn door buiten den Prins nog 10,000 man aan te nemen; en hem dan onbewimpeld te zeggen, dat zoo hij zijn streng verder wilde vasthouden men zich aan den Aartshertog zou onderwerpen en overgeven. Vrij wat omstandigheden maken dit waarschijnlijk en, in der daad zoo het in dit oogenblik niet beslist ware geworden, had het daartoe moeten komen; doch ik geloof evenwel niet, dat dit Oldenbarneveld ernst was, maar beschouw het als een bloot voordoen, en dezelfde list, waarmeê hij Engeland en Frankrijk dikwijls tot zijn wil had gekregen. Doch zoo veel is zeker, dat duizenden het geheele Bestand daartoe alleen doorgedreven achtten, om door vermindering van het krijgsvolk Maurits macht te verminderen, en dan zijn gezag te besnoeien door juist dit zelfde middel: meenende Barneveld zich dan even zoo tusschen Maurits en Albertus als te voren tusschen Frankrijk en Engeland, in balans en onafhankelijkheid te houden, en volstrekt Regent der geheele Unie te worden, of, met afscheuring van de Unie, van de drie Provintien die hij regeerde, maar waarvan 't onvoorzichtig gedrag jegens de Kerk hem Zeeland verliezen deed, en in Holland de geheele burgerij tegen maakte. En wanneer wij dit zelfde plan een leeftijd later door de Loevensteinsche factie vernieuwd en de hand aan de uitvoering gelegd zien, is hier naauwlijks aan te twijfelen.

Maar wij zijn thans verplicht, de details die nu van geen gewicht zijn, te laten varen, en zullen de

zaak van de gevangenneming en het Crimineel proces van Barneveld en dezen *en gros* beschouwen.

Hier komen in aanmerking, 1°. de competentie van die hem gevangen stelden en deden oordeelen; 2°. de schuld, die men hem opleide. - Want wij kunnen hier met de zaak van Barneveld volstaan, als met welke in den grond die zijner Medegevangenen dezelfde is.

Ad 1um; de Competentie.

't Koomt hier niet aan op de Souverainiteit over de Provincien in 't algemeen, aan de Staten Generaal toegeschreven, welke ab initio nu eens door hen gesustineerd, en door de Provincien toegegeven [wierd], dan wederom bij de Provincien gereclameerd, en zonder tegenspraak geoefend. De verwarring in dit stuk, koomt daar uit voort, dat men altijd tweederlei zaken geconfundeerd heeft; het Overbewind en de Souverainiteit. - De Staten Generaal hadden niet de Souverainiteit der Provincien, maar een Overbewind over de Provincien, hun door de Provincien, bij een verdrag over en weder op haar verleend. - En hier doet geene praeseance, of voorrang bij een begrafenis toe, noch ook het kommissie geven of zelfs het aanstellen van Stadhouders in de Provincien, door het kollegie der Staten Generaal, 't geen de Stadhouders, geen repraesentanten, dienaars, of uitvoerders van de Staten Generaal maakte, maar van de provinciale Souverainiteit; even gelijk het *assumeeren*, of *surrogeeren*, of *aanstellen* van een voogd, dien voogd geen repraesentant of dienaar, of bezorger [maakt] van 't belang van den persoon of magistraat die hem aanstelt, maar van de pupillen, waarover hij aangesteld wordt. -

En even weinig was het *eed doen* van alle ingezetenen der Provincien aan de Staten Generaal een blijk van hun Souverainiteit.

Maar die Staten Generaal (waar door men niet het Kollegie in den Haag vergaderende, maar de Provincien alle te samen en in één lichaam indissolubel vereenigd, verstaan moet) waren een Mogendheid uit Souveraine lichamen bestaande, en deze Mogendheid geconstitueerd en erkend binnen en buiten 's lands. Zij hadden dus de rechten aan een Mogendheid, qua talis [als zoodanig] verknocht, en zonder welke geen Mogendheid begrepen kan worden; en deze rechten hadden de Provincien niet. Want iets anders is een Mogendheid, iets anders, een Souverain te zijn[1]. - En dus was er inderdaad een *vinculum Juris publici* tusschen de Provincien, en niet bloot *Juris Gentium* [een *Staats*rechtelijk, niet enkel een *Volker*rechtelijk Verbond]. Doch dat vinculum Juris publici was zoo onbestemd, dat de een er een Summum imperium [Oppergezag], de ander een bloot Staatsverbond van maakte, gelijk het in alle anomalien gaat, wanneer men ze tot een factice Systema [eigendunkelijk gevormd stelsel] wil t' huis brengen[2].

1 De Koning van Ivetot was souverain; ook vele Italiaansche Prinsen; maar geen Mogendheden. Ook Oranje was Souverain; maar geen Mogendheid. - Hiertoe behoort de tijtel van *Ambassadeur* - 't handelen met mogendheden *d' égal à égal* enz.

2 't Is hier door dat men zeggen mag, dat alle stellaadjen van wetenschappen altijd ruim zoo veel kwaad hebben gedaan als goed; om dat zij de zaken nooit hebben willen toelaten te beschouwen zoo zij zijn, maar zoo als zij in 't factice systema passen.

Doch beschouwen wij 't alleen als een Staats-verbond. - Van zeer vroeg af, was het een verzekering in de verbonden der Vorsten, die zij elkander over en weder gaven, dat zij tot elkanders behoef hunne Leenmannen, beampten, en onderdanen, de tractaten, die zij sloten, mede deden bezweeren en teekenen, ten effecte, dat zij niet alleen zich daardoor verbonden, niets tegen die tractaten te doen, of te helpen doen, maar zoo veel in hun was, te achtervolgen, en zelfs hun Vorst, Leenheer, en Souverain, tot de vervulling daarvan te houden en te dwingen. - En dus was de eed welke door alle Provinciale leden, en alle ingezetenen aan de Staten Generaal gedaan was, niet een eed van getrouwheid en gehoorzaamheid als aan hun Souverain, maar (zonder dat daar quaestie in was van Souverainiteit) als aan een bewind (even als, onder de Graven, aan een Stadhouder, aan een Vice-Gouverneur enz. gezworen werd, waar meê 's Graven Souverainiteit niet leed of betwist werd); maar dit niet blootelijk, doch ook als eed aan die Mogenheid of (wil men) aan de gezamendlijke vreemde Souvereinen op het Tractaat gedaan; het welk ieder individueel in bediening of buiten bediening verbonden werd te onderhouden, zelfs dan als de Souverain het breken wilde. - Zoo had Willem de I, Souverain geworden van een of meer Provincien, zoo had Anjou geen macht om de Unie te breken, maar wilde hij 't doen, zoo mocht geen Staatsdienaar, geen onderdaan van hem, daar in

trempeeren, maar was verplicht hem daar bij te houden[1].

Ik zeg, de Unie was een Mogendheid. Maar laat (des noods) de geheele Mogendheid daar, en beschouw de Provincien als onafhankelijke Souverainiteiten. Wanneer een der contractanten niet aan het contract voldoet, heeft elk der overigen, heeft de geheele persona moralis het recht om den overtreder des contracts te dwingen. - Maar dit concerneert de persona moralis met wie men gecontracteerd heeft. - Doch de individuëele die gezworen had het tractaat te onderhouden, hoe is 't daar meê?

De geheele oude en moderne geschiedenis leert ons dat de zulke t'allen tijde als meineedigen en verraders gestraft zijn geworden; en met recht: want zij zijn het.

Maar wie straft die? - De beleedigde Vorst of Mogenheid. - Valt die schuldige door oorlog of anders in zijn macht, hij straft hem: zoo niet, hij eischt hem op, om hem te straffen. En de ontzegging van dien opeisch is jure Gentium een beleediging en een *justa belli causa* [een rechtmatige reden van oorlog]. En men ziet dus ook dat in dit geval het geen straf is om een daad van den Souverain, uitgevoerd door de zulken; welke GROTIUS-zelf echter admitteert als rechtmatig; maar om eigen eedbreuk en verraaderij van de aangenomen custodie des tractaats.

1 Anders met de Pacificatie van Gend. - Maar deze was ongenoegzaam geweest, nu lei men een sterker band, die niet slechts de Staten, maar de ingezetenen individueel verplichtte.

In 't geval derhalve van de misdaad aan Barneveld c.s. opgelegd, waren de Staten Generaal, als beleedigde Mogendheid, of ('t geen op het zelfde neêrkomt) de Provincien der Unie, als beleedigde Souveraine Provintien, bevoegd, om niet slechts Holland tot terugkeering tot de verplichting die 't Unietractaat meêbracht te dwingen, maar ook den Staatsdienaar, die [misdaan had] met er zich 't werktuig toe te maken (al ware hij niet de *dux* en 't *Caput gregis* [de belhamel] geweest) te straffen.

En hier kon men geen *privilegia* of *pacta* [*voorrechten* of *verdragen*] *tusschen den Souverain van Holland en de Staten of 't volk aangegaan*, tegen in roepen[1]; die konden en moesten werken tegen de opvolgers in de Souverainiteit van Holland, en dus tegen de Staten van Holland, die ze nu *tien jaren lang* zoo fraai verkracht en geschonden hadden met aftrekking van de ingezetenen van hun domestiken en wettigen rechter, en de zaken van justitie, recht, of misdaad, (alle reclamen ongeacht) aan hun lichaam, en aan hun Gecommitteerde Raden, te brengen; maar dit ging geen vreemde Provincien aan, die 't jus gentium, en het geen jure gentium uit het aangaan van het tractaat-zelf volgde en voortvloeide, oefenden. - En wat van privilegien in de Unie gerept was, betrof alleenlijk, en kon op niets anders slaan, dan op de

1 Als 't *Jus de non evocando*. 't Staat de Barneveldianen wel, op het privilegie *de non evocando* te staan, daar hij 't (als alle Burgerlijke en menschelijke rechten), zoo veel in hem was, verkracht had, hebbende om een ellendig paskwil tegen hem een Amsterdamsch burger uit Amsterdam opgevorderd, 't geen de toen brave Stadsregeering belettede. [Z. hoven bl. 41, 42.]

uitvoering van het bewind door de Staten Generaal in ieder der Provincien te voeren. Maar het was hier geen daad van bewind: - 't was een *vindicatie* van de Unie tegen een vijandelijk vergrijp, een ding, waarover bij 't tractaat niet voorzien was geworden, en die niet [te] voorzien was; maar praeter spem [onverhoopt] opkwam; en omtrent welke derhalve op geenerlei wijs aan het jus gentium gederogeerd noch iets het minste door de Unie afgestaan was, of betwist kon worden.

Het is zoo: Holland had (in abstracto [op zich zelf, rechtens,]) Barneveld kunnen straffen, door het Hof van Justitie. Maar kon het dit in *concreto* [in der daad]? Holland had (door Barneveld bestuurd, vervoogd, verleid, mishandeld, onderdrukt, en gedwongen enz., sed non refert [dit doet er niet toe]) Barnevelds plans, oogmerken, middelen, daden en bedrijven goedgekeurd niet alleen, maar voor die der Provincie, voor die van den Souverain der Provincie, aangenomen, erkend, daar zijn sanctie aan gegeven, en zij waren door Holland als eigen daden, als bevelen aan Barneveld gegeven en door hem overeenkomstig zijn last uitgevoerd, gewettigd geworden, en bleven dit nog, en wat meer is, zij hadden hem tegen de gevolgen daarvan en 't ressentant van de Unie en den Stadhouder uitdrukkelijk gewaarborgd en in hun bescherming en sauvegarde genomen; en dit (woordelijk) ‘'t zij hij in Justitie, 't zij hij daar buiten over dit alles of iets van dien, bemoeilijkt mocht worden.’ Ei lieve! konden nu die zelfde Staten van Holland (want de *persona moralis* [de zedelijke persoon] bleef de zelfde, en dus verre ook nog de *personae physicae* [dezelfde leden] die

haar uitmaakten) den Advocaat daarover te recht doen stellen, daarover vonnis tegen hem op hun naam en gezag doen uitspreken? wat gedrochtelijk denkbeeld? Hadden zij zich dit benomen? en, zoo 't eens *in genere* [in 't algemeen] waar is, dat een Souverain volstaan kan, met waar de *deditio ad poenam* [uitlevering ter straf] door een ander gevorderd wordt, den schuldige zelf te straffen; hadden zij zich hier die keuze niet zelf benomen? Hier toe konden zij aan hun Hof van Justitie geen gezag verleenen: maar nog meer; ook het Hof van Justitie, en geen Gerecht in de Provincie had daartoe of macht of bevoegdheid; immers bij hun geruchtmakende Resolutie hadden zij de judicatuur van alles wat deze troublen betrof aan zich getrokken; en konden *zijzelf* hem tegen hun Resolutien en bevelen veroordeelen? of konden zij nu *ex post-facto* [achterna], nu hij, daarop gerust, die bevelen had uitgevoerd, hem door de tegenovergestelde partij doen oordeelen? Zou dit niet de allerschreeuwendste trouwloosheid geweest zijn die ooit begaan was, en waaraan de menschlijkheid repugneert? - Maar zoo zij hem niet zelf konden straffen of te recht stellen, en ook niet onder eene andere judicature stellen; zoo moest immers de Generaliteit zich-zelve recht doen? -

Ad 2um; *de Schuld*.

Hij had de Souverainiteit van Holland voorgestaan, zei hij, en zijne begrippen van Souverainiteit, vrijheid, en alles, even als in Godsdienst en zedelijkheid, waren altijd zoo verward en zoo duister, dat men zeer wel zich overtuigd kan houden, dat hij dit ter goeder trouw beweerde. - Maar hij had dit niet. Met het

hart van een Stichtenaar, altijd oproerig van aart, (als in elective Regeeringen, en dus in op zich-zelf staande Bisdommen, de volksaart noodwendig worden moet,) en die boven dien als Stichtenaar, van oudsher altijd eenen erfwrok tegen Holland had (welke wrok, zelfs *nu nog* niet gantsch uitgesleten is, en dien SCALIGER , hier te lande gevestigd zijnde, zeer wel en juist opgemerkt, en als nationaal aangeteekend heeft) en aan deze zijne provincie eeniglijk gehecht, had hij, eens aan het Hoofd van Hollands regeering geplaatst zijnde, aan de Staten van Holland (of eigenlijk aan zich, en de partij die hij zich door magistraturen, ampten, en langs allerlei wegen ingedrongen en aan zich verbonden had, en die hij onbepaald regeerde,) willen aantrekken 't geen of bij de Unie was afgestaan en tot het algemeen Overbewind behoorde, of aan geen Souverainiteit behoort of behooren kan.

En hier in bestond zijn tweederlei vergrijp: 1°. tegen de Unie in globo [in 't algemeen]; 2°. tegen de Nederlandsche Kerk in globo. - Het eene was vergrijp tegen het tractaat der Unie; het andere attentaat tegen de algemeene Nationale vrijheid en rechten van de Nederlandsche Ingezetenen, zoo privatim en ook als een moreel corpus [zedelijk lichaam] van geloovigen beschouwd; beide door de Unie, ex instituto [uit den aart] van dit tractaat zelf te vindiceeren. En met het een en ander had hij in zijn eed aan de Unie (die hij ook als Staatsman geguarandeerd had) gebroken. Dat hij op gelijke wijze zich tegen den Stadhouder Kapitein-Generaal der Unie vergrepen en vijand gesteld had, willen wij niet eens apart in rekening brengen. - Maar hij had zich voorts tegen

de bijzondere Provincien vergrepen, door deze door middel van heimelijke en openlijke Korrespondentien, Emissarissen, in twist en onrust te brengen, de leden, de steden, de personen te solliciteeren, te debaucheeren, om tegen de Unie, 't provinciaal bewind, en de besluiten der Staten zich te verzetten, en met hem gemeene zaak te maken in de machinatien tot doordrijving van het Remonstrantismus, overheering van de Kerk, en onderwerping aan de Barneveldsche partij. - En geene der Provintien, die zich daar over niet te beklagen had; en wier bijzondere laesie niet bij de algemeene kwam. - Wat Holland-zelve betrof, jegens de Staatsleden en provincie had hij zich niet minder vergrepen. Altijd factieus, en niet leven konnende dan in factie, had hij altijd geintrigueerd en aanhangen gevormd, eerst tegen Marnix en andere Edelen, daar na tegen Leycester, toen tegen de Unie en Prins Maurits, en geheel zijn geest en schranderheid was daartoe en daartoe alleen gespitst: zoo, dat hij zonder dit een ellendig figuur in de geschiedenis gemaakt zou hebben. Ja zelfs, in zijn eigen factie, intrigueerde hij nog met geheime knijpraden, om de overigen te verschalken: - Hij had zich hier meester gemaakt van de Regeering, in Kerk en Staat de orde verstoord, op 't kussen en op den preekstoel (waar hij slechts kon) zijn creaturen gebracht, met afwerping van die hem niet diende; door overstemmingen gebrusqueerd wat uit den aart der zaak daar niet vatbaar voor was; door ingedrongen Magistraten van zijn aanhang en aangenomen Waardgelders, gedepossideerd wien hij wilde van ampt, post, bediening, ontburgerd, ontschutterd enz., en die maatregelen door ge-

wapend geweld ondersteund, tegen den Provinćialen Stadhouder, en zes of acht steden: 't *jus non evocandi* met voeten getreden; tegen alle rechten aan, de judicieele en crimineele macht met het politique in zijn handen vereenigd; en onderdrukt en gewoed pro lubitu [naar goeddunken], zonder eenige *contrôle* toe te laten: den gewetensdwang zoo verr' gevoerd, van te verbieden het leeren van leerstukken, die de meeste leden der Kerk tot de eerste grondwaarheden ter zaligheid rekenden; en te gebieden het aannemen van anderen, waar van hunne conscientie gruwen moest; en bij zulk een verbod en gebod, niemand de vrijheid latende om zich van zulk een Kerk af te zonderen; maar die afzondering, met boete, ban, en gevangenis straffende: terwijl hij het onderzoek zelfs met alle ook gewapende macht wederstond, wat de kerkleer eigenlijk ware. - Dit waren attentaten tegen Holland, de Hollandsche Staatsleden, en de Hollandsche Ingezetenen, die zekerlijk even zeer strafbaar waren; en geen wonder derhalven, dat ook de dus verre beleedigde Staatsleden van Holland de demarche der Staten Generaal goedkeurden; en Holland-zelf vervolgens zijn bijzondere krachten met die der overige leden der Unie vereenigde, en alle die niet van zijn aanhang waren partij werden tegen hem wegens het geheele beleid en alle de bijzonderheden, door hem gepleegd, in deze factie-conspiratie door hem aangelegd en bestierd.

De gevangenoeming van de drie Hollandsche Staatslieden en van Ledenberg geschiedde niet (als men veelal stelt of voordoet) door Prins Maurits aan wien het als eene aanmatiging wordt toegeschreven, maar

op last van de Staten Generaal, als men bij KLUIT uitdrukkelijk en uitvoerig met staatsstukken bewezen kan zien (III D. bladz. 490-499). - Maurits, welke als Stadhouder der Unie niet nalaten mocht, deze last (waarvan de noodzakelijkheid blijkbaar was) te doen uitvoeren, heeft, hoe groot een reden van misnoegen hij ook persoonlijk tegen Barneveld had, voor zich en persoonlijk in al dit werk geen deel genomen; maar verlangde in tegendeel (en dit was in zijn aart en character) hem te sparen: te meer, daar hij nooit ingezien had, hoe Barneveld hem altijd van zijns vaders dood af voor een bloote speelpop en scherm tot dekking en werktuig tot bereiking zijner altijd factieuse oogmerken gebruikt had, maar zich wezendlijk aan Barneveld voor zijne eerste aanstelling in 't Stadhouderschap verplicht rekende. Hij kon echter 't recht der Unie niet opgeven, en vond het noodzakelijk dat de Staten Generaal te vrede gesteld werden, door eene veroordeeling, die hij niet keeren kon; maar hoopte op middel tot redding van den Grijzaart, voor wien hij een kinderlijke aanhanklijkheid bleef gevoelen, zoo zeer als hij altijd voor alle zijns vaders vrienden betoonde, ja meer. Hij vroeg uit dien hoofde te meermalen ‘spreekt hij van geen pardon?’ Want schoon hij bij de Unie het recht niet had om dit te verleenen, als bij de Provincien, hij maakte zich sterk het hem te verkrijgen. Maar Barneveld bleef altijd volharden in zijn aangenomen systema, dat hij welgedaan had, en (naar zijn *onverstand*[1] te oordeelen) geloof ik, dat hij van

1 [Z. de *Ophelder*.]

het tegendeel niet overtuigd was, maar ter goeder trouw zijne oogmerken en middelen voor wettig bleef houden. En ook dit bleven de zijnen, toen en vervolgens, vasthouden. Maurits beklaagde zich daar over aan zijn Neef Willem Lodewijk, dat noch Barnevelds Vrouw, noch eenige van zijn zoons of betrekkingen, eenigen stap tot pardon-vragen voor hem deden, maar integendeel, altijd en dolzinnig aanhielden om recht en justitie. Ja zijn [B.'s] aanhang plantte tot terging Meiboomen voor zijn deur met kransen en vanen, en hielden geruchtmakende feesten, waar meê zij de rechters verbitterden, en 't Maurits onmooglijk maakten 't medelijden voor hem eenigzins op te wekken[1]. Zaken, die zelfs 't aan Maurits, zoo hij hier als Stadhouder van Holland had kunnen handelen, onmooglijk gemaakt zouden hebben; daar hij dan nog gebonden zou geweest zijn aan 't advis van het Hof, en geen *pardon* KAN verleend worden, dan op de confessie, zonder andere verbloeming dan ten opzichte van het *doleuse* OPZET bij 't begaan der misdaad. - 't Geen mij zelf eens door het Hof tegengeworpen is bij een addres, waarin ik de misdaad niet als misdaad kon toestaan; maar ze als simpel fait avoueerde.

Maurits heeft derhalve niets met dat alles te doen, en het is beestelijke domme kwaadaartigheid, hem Barnevelds ongeluk te laste te leggen; als of hij daardoor 't zij wraak, 't zij een meerder macht dan hem toekwam, gezocht had.

1 Zie verder mijne [en O.Z.v.H.'s] aanteekeningen op *de Geuzen* [XI. Zang].

Wij hebben hier voren gezien, dat het eeddoen aan de Staten Generaal door de Provinciale Stadhouders en het ontfangen van kommissien uit hun boezem, den Stadhouders in hun bediening van 't Provinciale Stadhouderschap niet meer onderwierpen aan de Staten Generaal, dan of zij door de Staten der Provincie aangesteld waren. Het is zoo; maar hij evenwel die van de Staten Generaal kommissie had en hun eed op die kommissie gedaan, kon en mocht niet vergeten, dat met het geven van die kommissie de verkregen rechten der Unie hem verbonden; en dus dat de Stadhouder van Holland zich aan het verkorten van die rechten niet leenen kon, maar dit wederstaan moest. En Maurits had dus zijne kommissie als Stadhouder van Holland van de Staten Generaal en in hun handen den eed daar op gedaan.

Ook als Stadhouder van Utrecht was hij in 't zelfde geval, en had daar *zelf* deel in de wetgevende macht: en als zoodanig kon hij ook de wapening tegen de Staten Generaal even weinig als tegen de vrije Kerk dulden: en vooral niet, dat uit eene andere Provincie Staatsleden zich aanmatigden die wapening *buiten* hem en *tegen* hem aldaar door te drijven en te berokkenen; zelfs zonder dat een eenige der drie regeerende Standen daar recht meê te vreden was, en Kerk en Burgerij, zoo wel als de meerderheid der Staatsleden die slechts ter verdrukking werd opgedrongen.

Dat het voor 't overige tot het algemeen bewind behoorde, den Staten Generaal bij de Unie opgedragen, rebellien te dempen, was in vroeger gevallen die in Friesland, Groningen, en Utrecht plaats hadden

gegrepen, erkend en buiten twijfel. Zeker, zoo men in 't geval van Utrecht in 1610 ‘de *proceduren* in Utrecht gehouden *niet tolerabel* vond[1]’; die proceduren, nu zoo lang in Holland gehouden, en eindelijk tot dat uiterste gedreven, waren 't vooral niet meer, en zoo men van wege de Staten Generaal dáár krijgsbenden gezonden had om er een eind van te maken, men had recht gehad.

Of voor 't overige Maurits als Stadhouder van Holland recht had, zich tegen de willekeurige onderdrukking der Kerk en kerkgemeenten te verzetten, dit beantwoordt zijne kommissie, ‘den Lande en de ingezetenen van dien *tegen alle foule en onderdrukking*, 't zij van volke van wapenen, 't zij anderzins te beschermen; en een iegelijk bij zijne vrijheden en rechten te bewaren.’ En te meer als men in aanmerking neemt dat hij (zoo als SLINGELAND wel uitdrukt) de zorg had voor de *handhaving en oefening* van de ware Christelijke Godsdienst, *met uitsluiting van de Roomsche*: waaruit hij dus vooral verhinderen moest de invoering van de Jezuitische gevoelens of leerstellingen, die toen nergens ingang vonden, dan alleen in de R. Kerk waar zij verdragen en deels geleerd worden: en nog veelmin lijden kon, dat de oefening der Godsdienst zuiver van dit inmengsel, gestremd, gestoord, en verboden werd, en met boete, ban, en gevangenis gestraft.

Dat hij het onttrekken van de kennisneming over beschuldigingen aan den domestyken Rechter en Hoven niet gedogen noch aanzien kon, bewijst de

1 Zie KLUIT III D. bl. 486, en vv.

zorg hem desgelijks aanbevolen voor de *handhaving der Justitie*.

Dat hij 't recht had om de Magistraten in de steden te veranderen is zeker, en nooit betwist: maar men heeft gedisputeerd tot hoe verr'? regulier, of ook irregulier? Zijn kommissie zei, *daar 't van noden zou zijn*: zijn die woorden duister zoo moeten ze uit vroeger kommissien van Provinciale Stadhouders verklaard worden, en die zeggen: '*wanneer onbevoegde* of *onbekwame* personen in de wet gesteld zijn, zal hij ze moeten afzetten en andere bekwame personen in haar plaats stellen.'[1] - Maar zoo 't ooit *van nooden* was of kon zijn, zoo was 't zeker in die onderdrukking en gewetensdwang, toen in de Remonstrantsche steden plaats hebbende, die nooit voorbeeld gehad heeft dan onder Filip den II.

Niets is derhalve bij dit alles aan Maurits te verwijten, dan alleen dat hij dit spel zoo lang aangezien had en het zoo verr' had laten komen. Maar ook dit kon niet anders; daar Barnevelds menées in dit stuk eerst aan den dag moesten komen en voor Maurits openleggen, eer hij zich kon laten zien; en Barneveld, van dat oogenblik aan, door zijn invloed, hem allen invloed, dien hij met gesprekken en brieven in 't werk stelde *trachtte* en ook grootendeels *wist* te ontnemen; en niet anders meende of hij zou hem en de Staten Generaal even zoo aan de hand krijgen als in de zaak van het Bestand. - En zeker zoo lang het bij disputeeren en kuipen bleef, kon de zaak nog een zeker uiterlijk behouden,

1 KLUIT III D. bl. 152.

maar nu het tot invoeren van een nieuwe gewapende violentie kwam, en dit door de twaalf steden niet in de hare alleen, maar zelfs in eene andere provincie werd doorgedreven en dus een bijzondere Unie tegen de Unie tot stand gebracht, was het tijd en hij mocht niet langer toeschouwer blijven, bij zulk eene worsteling.

Het koomt hier derhalve niet eens daarop aan, of de Staten van Holland in 't stuk van Godsdienst vrij en onverbonden door de Unie waren, maar daar zulke orde op mochten stellen als zij goed zouden vinden, gelijk zij sustineerden: noch ook of het hun vrijstond tot verzekering van [hunne] Provincie, zelf troepen aan te nemen buiten de Unie, zoo zij al mede sustineerden. Zoo men beide sustenuen toegaf, bleef nog hun daad en het gebruik dat zij van die twee rechten maakten, een gruwlijke gewetensdwang en scheuring van de Unie en mere [enkel] factieuse aanmatiging van een onbepaald gezag, onbestaanbaar met alle beginsels van vrijheid, en waar tegen verbonden landen elkander verplicht waren te verdedigen: - doch wij willen niet te min die twee punten opnemen.

Gelijk de wapenen voor vrijheid van de Hervormden Godsdienst waren opgenomen, (het overige was slechts bijwerk, en men nam die vrijheden tot *causae justificativae* als GROTIUS 't noemt, niet als *causae impulsivae*)[1]; ook zouden de Gemeenten zich nooit voor privilegien van lichamen als Staten of stedelijke Regeeringen in de bres gesteld hebben, tegen wie zij altijd den Vorst als hare beschermer beschouwd en

1 [Als *rechtvaardigende*, niet als *beslissende* oorzaken van oorlog.]

ingeroepen hadden), zoo werd ook de Unie tot bescherming en voorstand van die, gesloten. Toen was Gelderland en een goed deel der Land-provincien meestal Roomsch, maar Holland en Zeeland Gereformeerd. Men kon dus geen algemeene Godsdienst voorschrijven, vooral daar men ook geheel Roomsche Provincien zocht aan te winnen: maar men moest dat punt aan ieder gewest overlaten, zoo echter dat voor de Hervormde Godsdienst in Holland en Zeeland bijzonder gezorgd wierd. Hiervan het art. 13. in de Unie. Holland en Zeeland worden daarbij geheel aan *hun goeddunken* gesteld; de andere hebben daarin ook vrijheid, maar ‘mits ieder vrijheid van Godsdienst behoude, en men niemand over den Godsdienst moeie.’ Kan daar meê bedoeld zijn, *het vervolgen van de Hervormde Godsdienst,* toen in Holland en Zeeland alleen bloeiende en toegelaten, aan de Staten van Holland vrij te stellen; terwijl men den anderen Gewesten die vervolging verbood? Of was 't niet blijkbaar om hen in tegendeel met het te onder houden der Roomschen dat in Holland geschiedde, te laten begaan? En hadden zij dan nu het recht daardoor, om een punt hun ten behoeve en faveure der Hervormde Kerk ingewilligd, tegen alle regelen of begrippen van recht en billijkheid tot onderdrukking der Gereformeerde Kerk te misbruiken. - Of gaf dit hun het recht zelfs om de *geheele Gereformeerde Kerk door het gantsche Land verspreid* en *één lichaam* zijnde, in hun Provincie te scheuren, door daar leerstellingen op te dringen? Zeker neen. Dat kon en dat had niemand in 't hoofd om hun bij de Unie toe te kennen.

En als naderhand de andere Provincien ook de Gereformeerde Godsdienst beleden, en dus nader belang bij die Godsdienst en het niet onderdrukken maar in vrijheid behouden van die, hadden: onderging dit 13e artikel eene verandering met gemeene bewilliging: te weten: In 1583 (en dus 4 jaren later, in welke 4 jaren overal onder de Unie één Godsdienst stand had genomen) verklaarde men (en 't spreekt van zelfs dat dit een *verbindende* verklaring van meening was, die men nu dat art. 13 substitueerde)[1] unanimiter en zonder reserve: 'dat men de HERVORMDE *Godsdienst* zou handhaven, zonder *in de vereenigde Nederlanden* (ergo ook in Holland) EENIGE ANDERE Godsdienst openlijk te gedoogen.' En Holland hielp zelf dat artijkel meê veranderen, ja dreef dit aan. [Z. de *Bijvoegs* .]

Maar geven wij nog meer toe! De zaak is duister; men kan het ook anders opvatten. Welnu, zoo stelt art. 21 de uitlegging niet aan Holland of Hollands Advocaat, maar 'aan de *gemeene Bondgenoten*, die, zoo ze verschillen mochten, dan hunne toevlucht zullen nemen tot de Heeren Stadhouders, volgens art. 16, die dan (zegt dit art.) partijen *vergelijken* of *recht doen* zullen, en ZAL men zich naar hun uitspraak MOETEN *gedragen*.'

Wat betreft de Waardgelders; het doekjen, dat men daarom wilde winden is van dezelfde stof: ''t stond

1 Zoo 't op *verklaren* aankomt, en *verklaren* geen *verbinden* is, is de *stipulatie* ook maar een verklaring: *dabo* [ik zal geven], enz. Doch immers was het een verklaring van de aangegane verbintenis, dat is een verklaring, hoe en waartoe men zich verbonden had.

de Provincien vrij tot hare verzekerdheid in cas van nood zelf troepen te lichten, buiten de Generaliteit.' In *cas van nood* is alles geoorloofd. Ik vind het in de Unie niet, maar het zij zoo. - 't Is dan geoorloofd tot verzekering van de Provincie die het doet. Maar verzekering waar tegen? - Tegen den vijand! - doch werden deze troepen aangenomen tegen den vijand, tegen Spanje, tegen Albertus enz. of was het tegen de Staten Generaal, tegen den Stadhouder, en tot bedwang van de kerkgemeenten en Burgerijen, en bescherming van de dwinglandy der ingedrongen Magistraten? - Stond het zelfs vrij, ter bescherming of voorstand van eenige sustenu van recht (al ware zij nog zoo rechtmatig geweest) TEGEN de Staten Generaal? Neen, sustenuen moesten tusschen de bondgenooten niet gevoerd worden bij wege van krijg; zij moesten volgens art. 9, 16, en 21 der Unie gevoerd en beslist worden; en dit met de wapenen te willen doen was een verbreking der Unie.

Duizend aanmerkingen waren er meer te maken over de eindelooze paralogismen en sophismen van die vervloekte Remonstrantsche clique, welke men bij Brand, Uitenboogaart en al dat eerlooze geboefte vinden kan, wier schriften beide hart en verstand verwoestend zijn, en in alles den stempel dragen van den leugengeest van den beginne. [Z. de *Bijvoegs* .]

Toen Barneveld gevangen gesteld was, sprong de Fransche Ambassadeur terstond voor hem in de bres, en dreigde op een subtile wijze met zijn meesters ongenoegen, en dat de Koning Barneveld wel eens *in zijn bescherming zou kunnen nemen*. Men liet

hem dit zeggen, maar Aarsens had zich verstout, dit met een grimlach te beantwoorden, en de Fransche Excellentie werd daar zoo verstoord over, dat hij vertrok. Maar gelijk hij een brief met zijn beklag en motiven naar Parijs vooruit gezonden had, kreeg hij van zijn Hof onderweg bevel, om ilico terug te keeren, zoo als hij dan ook deed. Nu verzocht hij ter Staten Generaal omstandige opening hoe de zaak zat, en bood zijns Konings raad en hulp breedvoerig aan: maar men antwoordde hem dat de zaken door 's Prinsen beleid in volkomen orde hersteld waren, en dat men den Koning bedankte, dewijl er geen raad of hulp meer van nooden was.

Echter nam dit niet weg, dat er nog in de stedelijke regeeringen zaten, die de gevangenen of vrij of in hun steden te recht gesteld, of in 't bijzijn en ten overstaan van de Fransche en Engelsche Ambassadeurs verhoord wilden hebben. - Het geen eigenlijk de oorzaak was waarom men ter Staten-vergadering van Holland besloot, de verandering der Regenten van den Prins te verzoeken, die als wij gemeld hebben, plaats had.

Eenigen tijd daar na klopte de Fransche Ambassadeur nog eens aan die zelfde deur, en verklaarde te begrijpen dat Barneveld niet verdacht kon gehouden worden van eigenlijk gezegde verraderij, zoo men er niet door verstond zijn partij te stijf trekken, of er staatzucht onder begreep; waardoor men dikwijls zijn recht en plicht te buiten gaat. Dit werd, nevens andere algemeene vermaningen tot zachtheid en gematigheid, in 't vriendelijke opgenomen, en met verzoek, dat Z. Maj. hun dat toe wilde betrouwen.

Oldenbarneveld toonde zich zeer verlegen, en riep telkens, dat hij toch niet denken kon dat er te Utrecht iets uitgelekt was. En eerst toen vatte hij weder moed, toen hij ondervond dat men van de VERDERE PLANS niets wist of niets wilde weten. Want het overige en wat werklijk gedaan was, meende hij met de Souverainiteit van Holland te kunnen dekken. - De Groot wilde in bijzondere dienst van den Prins overgaan, en hem dan even zoo ijverig dienen als hij Barneveld gediend had[1]. Ledenberg, die in Utrecht gevat zijnde, naar den Haag overgebracht was, en zich wegens het niet vervullen van zijn last bij den Prins niet wist te verschoonen, bracht zich uit wanhoop in de gevangenis met een broodmes om 't leven; en het schijnt, uit een briefjen door hem in 't Fransch geschreven, dat hij 's avonds te voren aan zijn zoon overgegeven had, dat hij zijn gedrag niet als internè [voor zijn geweten] schuldig, maar als in foro externo [voor den rechter] onverdedigbaar beschouwde.

Hoogerbeets argumenteerde tot zijn verdediging, dat er verschillende *gevoelens* waren ontstaan, en dat in allen gevalle *verschil van gevoelens* geen halszaak was. Maar men beduidde hem, dat het met hem juist bij geen *gevoelens* gebleven was.

1 Dit was in 't karakter van GROTIUS, die nooit vaste pricipes had, maar altijd in alles dobberde, 't geen in alle zijne schriften doorstraalt; en zeer veel afhing van de wijze van instructie geven, die hij genoten had, en waar van de methode zijn nog kinderlijk verstand een zekeren kreuk gaf, die zich nooit uitwischte.

SCHRIVERIUS moeide zich zeer om Barneveld en de Groot, door middel van een nieuwe Editie van JANUS SECUNDUS, berichten te doen toekomen; en met de Groot, die zoo veel niet op zijn horens had, en als subalterne in het gespeelde Drama, gelukte dit; maar Barneveld (in 't geheel geen geleerde of liefhebber van fraaije letteren, maar voor louter geld en gezag aandoenlijk) was te stomp en te zwaarmoedig om de vond te begrijpen, en 't was voor hem van geen gevolg.

De Synode werd nu gehouden, en had een aanvang met het begin van November 1618. - De Remonstranten waren nu even weinig elders als in Amsterdam meer als Predikanten erkend, maar afgezet; en het spreekt van zelfs, dat zij, buiten dien, door de Hollandsche Kerken niet gecommitteerd konden worden. Maar zij vergaderden te Leyden (hun eerste wieg, en 't nest waar het ei in gelegd en uitgebroeid was) en verzochten bij een vertoog dat zij inzonden, als Leden van de Synode toegelaten te worden[1]. Dit werd geweigerd, maar 13 hunner Hoofden en raddraaiers, werden bij schriftelijke dagingen voor de Vergadering gedagvaard. Dadelijk gaf men de Remonstranten veel te veel toe: want, in plaats van de quaestie te maken, *wat* de *leer der Gereformeerde Kerk* was, trad men in 't onderzoek van het *dogma*zelf, en deed eed op bevel der Staten Generaal ‘in het oordeel over de geloofs-geschillen (welke door de Arminianen ter baan gebracht waren, en die de Voor-

1 Even of men ooit een Predikant onder *censuur*, of afgezet, als Lid van een Synode kon toelaten.

zitter kortlijk had voorgesteld) geene menschelijke geschriften, maar alleen Gods woord voor den zekeren regel des geloofs te zullen nemen.'

De Remonstranten, aan wier hoofd Episcopius zich stelde en 't woord voerde, weigerden toen de Synode voor hun rechter te erkennen[1]: maar gingen daar echter in zoo verr' van af, dat zij, protesteerende van de Synode voor geen wettigen rechter te erkennen, echter hun leer voor die Synode aannamen te verdedigen. - Dit echter niet dan na dat zij de Synode lang opgehouden, en de Leden der Synode voor hunne notoire partijen en de oorzaken der scheuring uitgemaakt hadden, met wie zij niet anders konden handelen, dan als twee partijen, die door onderhandelingen tusschen een Remonstrantsche Vergadering, en deze, (ieder á part vergaderende) door Gedeputeerden die over en weêr gingen, tot vereeniging of accommodatie en wederkeerige tolerantie gebracht zouden moeten worden: waarvan zij dan evenwel afgingen door de auctoriteit der Politieke Heeren. -

Hiertoe dan toegelaten, begonnen zij het leerstuk der Praedestinatie met de gewone kwaadaartigheid allervinnigst aan te tasten en de gevolgen die daaruit naar hun meening voorvloeiden uit te halen. Daar werd tegen aangemerkt, dat zij niet geroepen noch

1 (Certo sensu (in zekeren zin), te recht, zoodra er quaestie was *de eo quod* SENTIENDUM *sit* [over het gevoelen zelf; wat men te gelooven hebbe]: maar men verstond er baarblijklijk door, *de eo, quod* DOCENDUM *esset in Ecclesia* [wat er *in de Kerk* zou moeten of mogen *beleden* of *onderwezen* worden]. En nadien men deze 2 punten ter wederzijde even zeer verwarde, was men 't in der daad omtrent het *punctum controversiae* [het eigenlijk geschilstuk] eens.)

toegelaten waren om het gevoelen dat de Kerk gewoon was te leeren, te bestrijden; maar om hun bijzonder gevoelen voor te dragen en bescheidenlijk te verdedigen. Maar dit wilden zij niet. Het punt bestond in een tweederhande geschil, de *verkiezing* en de *verwerping*, en zij konden over de verkiezing niet handelen, of zij moesten eerst over de verwerping handelen. Men beduidde hun dat dit geheel verkeerd was, en in sciomachie [vechten tegen een schaduw] uitliep; dewijl de Kerk eigenlijk geen leerstuk van verwerping heeft, maar uit de verkiezing tot de verwerping besluit als een negatif; en dat de Godsdienst 's menschen zaligheid ten voorwerp heeft en niet de verdoemenis. Dat het haar zaak was, te bewijzen, niet dat een mensch oorzaak van zijn verdoemenis kan zijn, maar van zijn zaligheid. Dat God (zoo zij stelden) in zijne verordening gezien had op de daden, op de gevoelens enz. die hij voorzag dat de menschen hebben zouden, en daar naar zijne bestemming tot zaligheid of niet gericht; en dat niet Gods wil *prior ordine et naturâ suâ* [in orde en door zijne natuur zelf] vroeger was, dan die daden of gevoelens. En dat die daden en gevoelens voor zoo verre zij goed en ter zaligheid vorderlijk waren, *niet* van God kwamen, maar aan den mensch (in tegenstelling van God) toe te schrijven waren: 't geen tegen het volkomen verval van den mensch door de Erfzonde strijdt, en tegen de volstrekte genade; den mensch verheft, en God van hem doet afhangen in zijne *genadebedeeling*, en *decreten* (gelijk men het noemt). - Dat men hen daar over, en met genoegen, geduld, geest van verdraagzaamheid, en van broederliefde zou aanhooren, en

het hen vrijstond daar over aan te halen wat zij wilden, ook het tegengestelde gevoelen met alle vrijmoedigheid te wederspreken en te wederleggen: - maar dat zij niet *beginnen* moesten met destructive gevolgtrekkingen uit een anderen leer, in plaats van den hunnen te adstrueeren. Dat er met de *verkiezing* begonnen moest worden, conform aan de natuur van de zaak, het voorbeeld van de Apostelen, en alle Methodus disserendi of docendi [goede redeneerkunde]; en dat zij daarna ook over de *verwerping* mochten spreken, maar niet alle orde omkeeren. En dat zij ook zelven dus in de Haagsche Conferentie gedaan hadden. - Dat het hun ook vrij zou staan, na het verklaren van hun gevoelen, alle aanmerkingen, die zij op de Belijdenis en Catechismus der Hervormde Kerk te maken hadden, voor te stellen: maar zij hier niet een offensive controvers-predikaatsie houden moesten, maar een adstrueerende voorstelling doen: tot het welke zij geciteerd waren, en de Synode beroepen was, die hen oordeelen, maar niet met hun disputeeren moest, enz. enz. - Hoe zeer dit nu van de grootste gematigdheid en redelijkheid was, weigerden zij een andere orde te houden, of een andere wijs van verdedigen aan te neemen. 't Moest aan hun staan (zeiden zij) dat te zeggen en 't zoo en in die orde te zeggen, als zij goedvonden, en dit hun te betwisten was dwingelandij. Eindelijk, na lang haspelen, en veel tusschenspreken van de buitenlandsche Theologanten, waarvan vele nog al op hun hand waren, maar die door dit alles zeer tegen hen ingenomen werden, verklaarden zij hun gevoelen van de *verkiezing* niet te kunnen verdedigen dan door eerst

over de *verwerping* te handelen, en dit niet te kunnen doen zonder het gevoelen der Kerk als Godslasterlijk te verklaren, en dat, zoo hun dit betwist werd, zij niet andwoorden, maar vertrekken zouden[1]. Verscheiden zittingen werden hier meê doorgebracht. Eindelijk vroeg men hun 't ultimatum. Dit was in effecte, niet af te gaan van hun weigering om hun gevoelen te verdedigen, maar dat van de Kerk te weêrleggen. Immers zij verknochtten hun behandelen der zaak aan zulke voorwaarden en bedingen, als noch In- noch Uitlandsche, noch Politijken noch Theologanten konden toegeven, en op de oude sustenu weêr neêrkwamen. - Toen vorderde de Synode, zoo zij hun gevoelen volstrekt niet wilden verdedigen, dat zij 't dan eenvoudig in klare bewoordingen op 't papier zouden stellen, en overgeven; ten einde de Synode met zekerheid hun gevoelen zou kennen en naar de H. Schrift onderzoeken en toetsen. Daar zij dit ook niet wilden, vroeg de President hun of zij de 5 artijkelen, bevorens aan de Staten van Holland overgegeven, en waar over in de Haagsche Conferentie gedisputeerd was, *als nog* voor de hunnen hielden. Ook hier op weigerden zij te andwoorden. De vraag werd aan hun hoofd voor hoofd gedaan, maar zij wilden zich niet verklaren. Men gaf hun tijd van beraad; maar het bleef daar bij en zij weigerden ondanks alle aanmaning, hardnekkig. En als

1 Konden zij 't? of was 't loutere kwaadaartigheid? (WAGENAAR expliceert het anders [X. D.] bl. 318, 319 [en bl. 322, 323]. - (Een zonderlinge drukfout bl. 319. r. 8 en 9. waarin de woorden *verkiezing* en *verwerping* anders om gesteld moeten worden: 't geen ook blijkt uit bl. 322.)

zij dus daar bij bleven volharden, werd hun aangezegd, dat dan de Synode (overeenkomstig het geen de Gemachtigden der Staten op de Synode vorderden, en door de Staten zelf vervolgens gelast werd) uit hunne uitgegevene schriften, hunne leerstellingen zou moeten opmaken, ter goeder trouwe, en met alle zorgvuldigheid; maar dat het hun beter was die zelf op te geven in die termen, die zij 't meest gepast, 't gunstigst in de wijze van uitdrukken, en 't minst aanstotelijk zouden oordeelen. Doch dit alles baatte niet. Zij weigerden alles, en protesteerden tegen alles; en dit met de allerhonendste en beleedigendste redenen die er uit te denken waren. Dit geschiedde op den 3 Januarij 1619. Op geene der vragen, die de President hun deed, wilden zij antwoorden. - Het moest derhalve daartoe komen; de Synode onderzocht de Arminiaansche Schriften en hun verstand van de 5 punten, en eindigde met die te veroordeelen als strijdig met Gods woord en den leer der Hervormde Kerk.

Bij de Synode zelf schijnt wel eenig verschil geweest te zijn ten aanzien van het punt der praedestinatie, tusschen rigiede *supralapsarii* en de genen die met de latere Luterschen naar de *infralapsarii* helden[1]: doch dit kon niets tot het Arminianismus doen, dat in den grond als *semi*pelagiaansch van allen even zeer verworpen werd.

Men stelde nu de Canones op, behelzende de vaststelling van den leer; en de verwerping der dwalin-

1 't Onderscheid eigenlijk, ‘of God in de praedestinatie den mensch beschouwde *voor* of *na* den Val?’ [Z. de *Bijvoegs*.]

gen daar tegen aandruischende, en dit met volkomen eenstemmigheid: toen een Synodaal Vonnis tegens de Remonstranten, maar 't welk de Politijken niet uitgesproken wilden zonder eerst door de Staten goedgekeurd te zijn, welke goedkeuring echter dadelijk verkregen werd en met een volkomen bekrachtiging. De Belijdenis en Catechismus werd voorts gelezen en goedgekeurd. Men onderzocht voorts de ingekomen beschuldigingen tegen MAKKOVIUS Prof[r]. te Franeker die vrijgesproken werd van alle onrechtzinnigheid, en van VORSTIUS die veroordeeld en onbekwaam verklaard werd tot het Leeraarampt en Professoraat in de Godgeleerdheid; 't geen door de Staten dan ook bekrachtigd werd. - Men vermaande ook de Leeraars zich te onthouden van *harde* uitdrukkingen omtrent de Leerstellingen en spreekwijzen die buiten de H. Schrift gingen en aanstoot konden geven. En na 152 zittingen kregen dus de uitlandsche Theologanten hun afscheid, na dat de kanons en veroordeeling der vijf punten, en het vonnis van afzetting van Vorstius en de Remonstrantsche Predikanten in de Groote Kerk te Dordrecht openbaar voorgelezen waren.

Nog 26 zittingen volgden hier op van de Binnenlandsche Leden, waarbij eene nieuwe Kerkordening werd vervaardigd. Maar deze kerkordening werd niet door alle de Provinciale Staten goedgekeurd. Friesland heeft ze nooit willen aannemen noch toelaten dat zij in die Provincie werd ingevoerd, maar het *hoog verraad* verklaard, zoo iemand zich daar op beriep, of ze trachtte te doen aannemen of opvolgen.

Men heeft er van geschreeuwd dat deze Synode wel een miljoen of meer aan het Land gekost heeft. Maar, wat hier van zijn moge, ik heb in mijn leven een menigte miljoenen slechter besteed gezien. En dank zij den Hemel daar voor! - Wij danken ook aan deze Synode de Bijbelvertaling uit de oorspronklijke talen, welke Marnix op aandrijven der Staten Generaal wel begonnen had, maar al spoedig laten steken. - En tot nog toe is deze vertaling de beste die er is, zoo ten aanzien van getrouwheid, als taal en stijl, en de Engelsche komt daar naast bij. Latere verdienen geene aanmerking, ...

Om weder te keeren tot de gevangenen, wier getal intusschen nog met Adolf van der Waal, Burgemeester van Haarlem vermeerderd was, die zich (zoo als meer anderen, waaronder ook Uitenbogaart) weggemaakt had, maar in 't Sticht van Munster opgelicht was[1]; 't kwam hun wel, dat men eerst in Januarij Rechters over hun stelde[2], die (als ieder weet) 24 in getal waren, waaronder 12 door Holland gesteld. Zij kregen daardoor den tijd, om hun plan van defensie wel te overleggen; en men mag zich over drie slimme rechtsgeleerden verwonderen dat zij er geen beter ronding aan wisten te geven. Om den gewetensdwang van het niet toelaten van Godsdienstoefening aan de Contra-remonstranten en het ver-

1 (En dus, merkt WAGENAAR aan, *buiten der Staten* gebied.) Hij had er bij kunnen voegen: ook buiten het Turksch, het Chineesch, en velerlei ander gebied.

2 De gevangenneming was in 't laatst van Augustus.

beurd verklaren van 't veld, huis, schuur, hooiberg, schip, of schuit, waar zij bij een kwamen om een preek en een gebed te doen, te justificeeren beriep men zich op de L. 15 *C. de Episc. et Cler.* de *Nov.* 37 (die niet eens geglosseerd is[1]); de *Nov.* 131 C. 8. en de *Nov.* 53 (welke allen van Manicheën en erkende Ketters spraken; en van welke de laatsgem. 't TOELAAT, zoo er slechts geen Sacrement bij bediend wordt). - Om de vijandlijke ligue tegen de Staten Generaal te rechtvaardigen, beriep men zich op Souverainiteit van Holland en de orde (quasi) van zijn meesters. - Om de wapening te verschoonen bracht men in, dat Amsterdam ook troepen in zijn eigen soldij had; 't geen NB. plaats hebbende bij de overgifte dier stad, bij de satisfactie bedongen was dat zoo blijven zou, met macht echter van den Stadhouder, om 't getal daarvan te verminderen en te vermeerderen. Hun konkelen met Frankrijk konden zij niet ontkennen; dat met Albertus, wilde men niet verder aanroeren, dan om te doen zien, dat men iets meer wist; maar dit zelfs maakte hen te stouter, om dat zij daardoor de vrees verloren van daar op gehoord of te recht gesteld te worden, en zich verzekerd hielden, dat men weinig meer dan hun eigen zeggen, voorstellen, en onderhandelen met vertrouwde personen kon aanvoeren: dat zij altijd met ontkennen of interpreteeren zouden mogen ontzenuwen. Eindelijk, het verhoor werd voltrokken. De vrouw van Barneveld en zijn

1 [- en dus, wil B. zeggen, 'niet rechts-krachtig.' Z. BACH. *Hist. Jur.* L. 4 C. 1 S. 2 §. 23, in f. en de Schrijvers door hem en STOCKM. ald. aang.]

familie gaven 3 Memorien van suggestie in. Zij wilden van geene vergiffenis hooren, maar verklaarden aan de Prinsesse van Oranje, aan wie Maurits en Graaf Willem Lodewijk dit ingaven 'dat zij er geen voet om zouden verzetten, al moest het hem de hals kosten.' - Het spreekt voor het overige van zelfs, dat het *pardon* van Barneveld ook den overigen had moeten baten: schoon zekerlijk Hoogerbeets daar het minst in ontfanklijk was.

De vonnissen derhalve, moesten geveld, uitgesproken en voltrokken worden. Op den 12 Mey 1619 werd hem de dood aangezegd. - Dit trof hem. En hij hunkerde na het leven, maar was te trotsch om het te vragen. - Al waggelende tusschen weekheid en fierheid, als in zulke oogenblikken natuurlijk genoeg is, vooral bij iemand, die nooit geleerd heeft den dood van nabij te trotseeren, vroeg hij den Predikant WALæUS[1], den Prins van Oranje uit zijn naam *vergiffenis te willen gaan vragen* ZOO *hij iets tegen hem misdaan had*, en *goede genegenheid jegens zijn kinderen*. Walaeus vroeg dadelijk, of hij door *vergiffenis* ook opheffing van de doodstraf verstond! Toen zweeg hij een poos, versmoorde een opwellenden zucht, en antwoordde *dat zijn verzoek zich zoo verr' niet uitstrekte*[2]. - Walaeus kreeg bij Prins Maurits een zeer meêgaande antwoord, dat van zijn goed en aandoenlijk hart getuigde. En als Walaens vertrok

1 (Meê een oud-oom van mij, een zeer geleerd, rechtzinnig man, en personeel toegenegen aan Barneveld, die hem uit de Synode liet halen, om hem in zijn uiterste bij te staan.)

2 Zie het bij WAGENAAR X.D. bl. 361.

riep hem de Prins nog weêrom, en vroeg of hij van geen *pardon* sprak? 't geen de Predikant, de schouders ophalende, beantwoordde, met dit niet van hem in last te hebben. - Na dat dit weder tot Barneveld kwam, zei hij met een zekeren nadruk, dat Zijn Doorluchtigheid miste, zoo hij dacht, dat HIJ pardon voor zich zocht. - Hij bereidde zich voorts Christelijk, en in goede ernst ('t geen *vondel* spottende zegt) *in het Gommarist gevoelen*, ter dood[1].

Dat hij werklijk den dood verdiend had, schijnt hij met het systema van zijn begrippen niet te hebben kunnen overeenbrengen; en de koude opnoeming van feiten, zonder verband, of uitdrukking van het qualificative dat de faiten tot misdaden maakt, was zeer geschikt om hem in dat systema te laten, en op het schavot uit voller harte te doen zeggen: '*Mannen, denkt niet* dat ik een Landverrader ben. Ik heb gehandeld als een *goed Patriot*.' Hij was bij de 72 jaar oud geworden. En dit had ook veel toegebracht om hem bij het verhoor van een scherper nadruk te verschoonen, die anders toen gebruiklijk was, en waartoe men oordeelde, dat (naar de *indicia*) wel termen bestonden[2].

1 VONDEL, *Poezij*: Vraagt men waarom Barneveld.
In den Hemel wordt gesteld?
Verg. WAG. X.D. bl. 362. - Een blijk dat Barneveld zijn Godsdienst-gevoelens aan zijn wrok tegen de oude Predikanten en zucht om 't meesterschap over de Kerk te hebben, opofferde.

2 GROT. *Verantw.* C. 20. toont zijn [*domheid*] op dit punt, die bij hem altijd uit den mouw komt, als hij zelf denken moet.

Merkwaardig is de *Resolutie van Holland* waarin melding van Barnevelds dood geschiedt, en dit *elogium* van hem gesteld wordt: (13 May) 'Een man van grooten *bedrijve, besoigne, memorie*, en *directie*, ja *singulier* in alles. Die staet, sie toe, dat hy niet en valle, eñ God sij sijne siele genadich! Amen!'

Na de dood van Barneveld kwam het niet te pas om de anderen gratie te doen, en al wat van de geaffecteerde standvastigheid van Hogerbeets, van de Groot en zijn vrouw gemeld wordt, zijn vantises van den logenachtigen BRAND.

De Groot en Hogerbeets werden tot eeuwige gevangenis verwezen. Hogerbeets had veel tegen zijn sententie, en wilde den stouten man uithangen, sloeg op zijn borst en riep: '*hie murus aheneus esto, nil conscire sibi, nullâ pallescere culpa*'[1]; maar bedacht zich en vroeg den Staten excus voor 't geen hij zich had laten ontvallen. Beide werden (als bekend is) op Loevestein gezet, en men weet hoe de Groot daar af kwam, en wat wind daarvan gemaakt werd en met wat grond. - Adolf van der Waal vroeg vergiffenis en verkreeg ze, onder een klein bannissement, waarvan men de opheffing aan zich hield. - Uitenbogaart en Tresel aan wier huizen de conventiculen met Ledenberg gehouden waren [werden gebannen]; en Ledenbergs doodkist wierd met het lijk aan de galg gehangen[2].

1 [- betuiging van onschuld, met de bekende woorden van den Romeinschen Dichter HORATIUS, L.I. Epist. 1. vs. 60.]

2 Maar dit alles had (volgens WAGENAAR) ƒ 7000 aan 't Land gekost. Zekerlijk had hij dit liever aan de Waardgelders of aan *Maurier* voor zijn goede diensten, ten faveure van Barneveld gespendeerd willen hebben: maar hij zal mij toch niet wijsmaken, dat de nog iets grooter som die hij te Amsterdam op naam van Secretary-klerk in eenige jaren getrokken heeft, zonder dienst te doen, nuttiger besteed was.

Dat men nu den mond vol had van Maurits aanstaande verheffing tot Graaf, of liever, algemeen Vorst der Nederlanden, en hem Prinsessen tot Gemalin uitzocht, die Kleef, Gulyk en dergelijke ten huwelijk meê zouden brengen, om het territoir te ronden, dit is zoo in den aart van de zaak, dat het niet geroerd hoeft te worden. De kwade partij verbreidde het *invidiae causa* [om hem hatelijk te maken], het algemeen wenschte het; en sommigen (waaronder zelfs die Maurits beter hadden behooren te kennen) geloofden 't, terwijl eenigen dezer laatsten er het hoofd over schudden, anderen daar voor ijverden, of stilzittend op wachtten. Maurits ondertusschen was van dit alles onkundig, en ging zijn weg, zonder erg, door; zoo dat na verloop van eenige jaren, sommigen zich beklaagden, met te zeggen: 'WIJ, wij hebben al wat in den weg stond uit de voeten geruimd, en nu staan wij te kijken, en er komt niets van.' Zij werden recht boos. - Maurits had middelerwijlen van zijn broeder Filip Willem die in 1618 gestorven was, het Prinsdom Oranje en de overige goederen, die uit zijns vaders Nalalenschap aan dezen als oudsten zoon toebedeeld waren geweest, komen te erven, en had noch lust om te trouwen, noch om Vorst van deze Gewesten te zijn.

Men weet desgelijks, welke lasterlijkheden er sedert ten aanzien van Maurits uitgestrooid zijn, als of hij

groote wroeging over Barnevelds straf gevoeld had. - Zeker is het dat hij wel eens verklaard heeft, dat het hem speet den bestevaâr niet te hebben mogen behouden voor 't schavot; en dit doet zijn hart eer; maar zeker hij had geen deel in die dood, en wat hij kon doen om zijn zaak eenigzins te verlichten, liet hij niet na bij de Rechters: en ook die konden hem met een goed geweten veroordeelen. Ik ten minste zou nog geen oogenblik haperen, schoon ik zijn lot hard vind, en hem hoe slecht een mensch ik hem acht, van harte aan de *clementie* van den Vorst, (waar er een was) aanbevelen zou: wel te verstaan, zoo ik mij kon opdringen, dat het niet nog verderflijker voor 't Vaderland had moeten zijn, dan de zachtheid omtrent Huig de Groot.

Tegen die Rechters heeft men ook allerlei laster uitgebracht en hen tot voorwerpen van de vervolging der Godlijke wraak gemaakt. Hoe valschaartig en tegen allen historischen blijk, heeft DA COSTA getoond in zijne *Te rechtstelling van Oldenbarnevelt*. Maar het was een zeer menschlijke wraak, die, toen de Remonstranten weêr invloed kregen, niet achterblijven kon; en Fredrik Hendrik heeft het eerste voorbeeld gegeven (dat sedert in zijn bloed overgegaan schijnt) van zijn vrienden door zijn vijanden te laten mishandelen[1]. En in een Republiek moet ieder dat ook voorzien, dat hij niet onkreukbaar braaf wezen kan, zonder 't slachtoffer van zijn braafheid te worden. Dit zij echter zonder toepassing gezegd, 't zij

1 Nec male [zoo kwaad niet]! zoo vijanden te winnen waren! maar hier zit de knoop.

op Barneveld, 't zij op enkele van zijn Rechters, die zeker geen exceptie op de regel maken: ‘dat er geen 12 personen bij een zijn te brengen (veel min 24) daar niet één onder zou loopen, die 't beter was uit te sluiten’[1]. Een regel die de ondervinding mij altijd bevestigd heeft. Ik-zelf zou er meer dan twee van kunnen noemen, daar ik voor mij het beste vertrouwen niet op zou durven stellen, zoo ik kiezen moest. Maar dit is Godlooze leugentaal, 't geen men elkander onbeschaamd napraat, dat door een oordeel Gods die Rechters in den bloei van hun leven weggerukt zouden zijn, waarvan men (quasi) Junius uitsluit om dat hij zachtmoediger dan de anderen geweest zou zijn. Junius heeft zoo cordaat als iemand voor Barnevelds dood gevoteerd, met bijvoeging van de woorden: *res publica poscit exemplum*[2]; en die Rechters zijn in een gezegenden ouderdom, hoog bejaard, en met kenbare blijken van de Godlijke goedkeuring ten grave gedaald, in spijt hunner vervolgers en lasteraars.

De Remonstranten werden afgezet, ingevolge de veroordeeling der Synode. En hoe behandelde men hen toen; hen die de rechtzinnigen de afzondering niet hadden willen toestaan, maar met kerker, boete, en ban tegen hen gewoed hadden wanneer zij preekten of leerden? Zij hadden geen tweederlei kerk willen dulden, en de zaak tot de termen gebracht van *daarop* of *daar onder*; en nu waren zij op hun

1 't Geval van *Muis van Holy* te Amsterdam.
2 ['t Gemeene best eischt dat er een exempel gestatueerd worde.]

beurt daar onder. Nu kwam de *tit. ff.* te pas: *quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem utatur*[1]. Dit was eene kleine *species talionis* [soort van wedervergelding]. Maar hoe gedroeg men er zich in? - De Gedaagden werden door de Kommissarissen der Staten Generaal ontboden en hun aangezegd: ‘dat zij nu stilletjens leven moesten (d.i. zonder zich 't leeraarampt of eenige openbare bediening te onderwinden): en dat zoo zij dit deden de Staten voor hun onderhoud binnen of buiten 't Lands naar hun eigen keur zorgen zouden.’ Men lei hun dien ten gevolge dan ook eene Akte voor, waarbij zij zich verbonden om niet meer te prediken. Henrikus Leo en zeer weinige met hem namen dit aan, maar de overige weigerden en werden uit het gebied der Vereenigde Nederlanden gebannen, en zij ten dien effecte naar de plaatsen waar zij verkozen, vervoerd. De meesten lieten zich (en daar onder Episcopius) naar Waalwijk brengen. Andere Remonstrantsche Predikanten hielden convocatien, die door 't Hof van Holland en de Staten Generaal verboden werden; vele gebannénen kwamen te rug en preekten; en hier en daar waar zij *veel* of waar zij *geen* aanhangers hadden, verwekten zij opschudding.

In het Staten Collegie[2] werden GER. JO. VOSSIUS en BARLAEUS als Regenten afgezet. BARLAEUS was op de Zuid-Holl. Synode van alle kerkelijke dienst uit-

1 [Hetzelfde als in de H. Schrift: ‘met welke mate gij meet, zal u gemeten worden.’]
2 Seminarium van Theologanten voor etlijke jaren te Leyden opgerecht.

gesloten, en had de akte van onthouding van 't prediken geteekend. VOSSIUS hing het hoofd wat naar het Remonstrantismus, en geen van beide konden derhalve Regent en Instructor van zulk een Seminarie blijven. 't Belette echter niet dat Vossius Professor Eloquentiae aan de Universiteit werd gemaakt.

Maar nu schreeuwde men van vervolging! Het getal der Remonstrantsche Predikanten was . . . . hoe groot wel? In de gezamentlijke Provincien met alles en alles 200[1]; waar van 70 de akte teekenden en hun gemak namen, doch waarvan er 1½ dozijn hun teekening herriepen; 80 omtrent gebannen werden om hunne halstarrigheid; 40 werden Roomsch of Deïsten. Eenige begaven zich tot de Rechtzinnige Kerk, en eenige hielden zich op zich-zelven, en stelden zich Patriarchen in hun huis.

Men heeft opgemerkt en als een groot bezwaar tegen de Remonstranten opgegeven, dat zij naar Roomsche en niet naar Hervormde landen vertrokken. Maar dit kon niet anders. Het was alleen in Roomsche landen dat hun gevoelens duldbaar gerekend konden worden. Ook is het zeer natuurlijk, dat er eenige van hun Roomsch wierden. Ja, ik durf zeggen, dat het dulden in dien tijd van dat gevoelen, en nu het veroordeelen van het rechtzinnige Hervormde omtrent die punten van *vrije wil, genade, praedestinatie*, en *zaligmaking* bij de Roomsche Kerk, 't groote beletsel is voor een Protestant tegen zijn overgang tot de R. Kerk; en dat men juist daar door thans zoo licht over dien overgang

1 WAGENAAR, bl. 389.

denkt, om dat men 't Remonstrantsch begrip, 't zij dan meer of minder, al zeer algemeen heeft ingezogen, en alles er naar toe helt, 't geen bij het verval van echte *Bijbelkennis* en echte *Filozofie* niet anders kan. Voeg' men er bij, dat deze Novateurs zich in het vervolgen der Rechtzinnigen doorgaands (immers dikwijls) van Roomschgezinden bediend hadden, bij de Gereformeerde beampten geen ijver genoeg daartoe kunnende vinden; ja hier en daar de Roomschgezinden tot mishandelingen der rechtzinnigen opgeruid, en hen met vrijheden en bedieningen begunstigende of vleiende zich dezen even zoo zeer te vriend gemaakt hadden, als al wat echt Protestantsch dacht, ten vijand. [Z. de *Bijvoegs* .]

Dat de zoons van Barneveld, die zich niet stil en onderworpen gedroegen, en zoo zij ter goeder trouw hun vader onschuldig veroordeeld achtten, het opper-oordeel en de wraak aan God lieten, - maar stout en onbeschaamd zich tegen de nieuwe Regeering en Prins Maurits uitlieten, en hevig Remonstrantsch daarbij waren, in geene openbare posten, Politijk of Militair, gebruikt konden worden, verstaat zich van zelf. En dat dit wederom hun woede en wraaklust scherpte, kon niet anders. - Dat de Remonstranten *collecten* deden voor de gebannenen of die de akte niet hadden willen teekenen, en daar over beboet werden, was even natuurlijk. En dat, dien dit gold, van vervolging schreeuwde, behoorde daar bij. Meer grond leverde op, het ontzeggen van het verzoek, door de familien van Barneveld, van de Groot, en van Hogerbeets gedaan tot afkooping van de verbeurd-verklaring der goederen, met

zekere weinige ponden volgens de privilegien. - Inderdaad waren de privilegien *derisoir* geworden door de veranderingen van tijden; en men had ze boven dien zeer wel als verouderd kunnen aanmerken even als vele anderen, die door tijdsverandering geen toepassing meer vinden konden. Maar men wees het verzoek van de hand op grond dat de drie veroordeelden gestralt waren wegens *laesa majestas* [gekwetste majesteit], waarbij alle privilegien cesseerden. Dit was waar, volgens de toen algemeene leer. Maar dit stond in de vonnissen niet, en dit deed men toen door de Rechters verklaren; zonder te begrijpen, dat zij nu gecesseerd hadden Rechters te zijn en niets aan hun sententie konden toevoegen. 't Heette explicatie, en de leer der Criminalisten van dien tijd het inderdaad zulke explicatie toe, maar *invitâ Themide* [tegen het ware recht]; en het was onder den naam van verklaring van de Rechterlijke intentie, een additament van bezwaar. En dit geschiedde zonder verhoor van partijen, als in geval van interpretatie eener sententie behoort en gebruiklijk is, en kon zelfs misschien niet door alle dezelfde personen geschieden, daar er reeds eenige dood of afwezig waren. - Doch het moest er dus meê door; en men ziet hier weêr uit wat politike Collegien zijn *ubi de jure quaestio est* [wanneer er quaestie van rechtszaken is]. - Had men 't vonnis nevens het verzoek in handen van 't Hof van Holland gesteld, ten einde te berichten of de feiten waar over hij daarin veroordeeld was, de misdaad van laesa majestas of hoog verraad uitmaakten, het ware wel geweest, maar nu was het een onbestaanbare onrechtvaardigheid, na dat

de geheele persona moralis die gevonnisd had en met het vonnissen ophield, niet meer bestond.

Van de buitenlandsche zaken of betrekkingen hebben wij sedert het sluiten van 't Bestand niet gewaagd: En wij kunnen ook onze geschiedenis niet buiten de zeven Provincien uitstrekken, en nog dus levert zij te veel op, om op alles stil te staan. Wij spreken dus slechts met een woord van de schuilplaats, die de Paltsgraaf Fredrik (van den Rhijn) na Koning van Bohemen gekoren en gekroond te zijn, en tot schande van zijn laffen schoonvader, uit zijn nieuw Rijk en erflijke Staten verjaagd te worden, hier in het jaar 1620 zoeken kwam[1]. Zijn gedachtenis is bij ons in wezen gehouden, door het schoone Slot van Hondslaardijk, dat Maurits hem en zijn Gemalin en gevolg ten verblijf gaf, maar dat nu reeds (helaas!) vernietigd is, zoo wel als het wareldberoemde Slot van Rijswijk; in welke beide ik mij zoo dikwijls met de te rug roeping der gelukkige dagen van Maurits regeering plach te verzetten. Dubbele waarde heeft derhalve onze Huyghens nu voor elk rechtschapen Hollander, die nog gevoelt, wat het is, Hollander te zijn en geen Fransche of Engelsche slaaf of verduitschte aap. - Dit jaar was voor 't overige bij ons gedenkwaardig door de dood der Prinsesse Douarière van Oranje, en die van Graaf Willem Lodewijk, door welke Maurits ook Stadhouder van Groningen en Drenthe werd; terwijl de Friesen (die 't systema

1 Bij REGNARD, *Onadin*.

hadden, geen Stadhouder te nemen dan wien zij naar de hand konden zetten) Ernst Kazimir van Nassau voor zich kozen.

Het jaar 1621 was aanmerklijk door de toenemende stoutheid der Remonstranten, die het zoo maakten dat er velen gevat werden, doch verre de meesten liet men uit de gevangenis ontkomen, in meening dat zij dan zich wel weg zouden maken. Ook de Groot ontkwam in een boekenkist, en zijne vrouw gaat voor eene groote heldin, om dat zij hem daar in dorst sluiten, even of iemand haar dit kwalijk nemen zou, en of men een dergelijke list aan de vrouw van Sapma te Amsterdam kwalijk genomen had[1]. Trouwens zij was helleveeg genoeg om voor geen klein geruchtjen vervaard te worden. Met de kist in Gornichem gebracht, ging hij als metselaars knecht met een schootsvel en rijg, van zijn pretensen Baas vergezeld, naar Waalwijk, waar hij veilig was, en verder naar Parijs, bij Uitenbogaart; waar zijn vrouw hem dra volgde, doch weldra weêr in Holland kwam en zich in alles met nog meer brutaliteit dan ooit te voren aanstelde. - En nu liep het twaalfjarig Bestand ten einde, en de oorlog moest voortgezet.

De Aartshertogen hadden gedurende het Bestand, aldra een leger moeten in 't veld brengen om Kleef en Gulik te bezetten en den geheelen omtrek te dekken; maar vooral hadden zij met den krijg in Boheme die welhaast tot de Palts overgebracht was, Spinola aan het hoofd van een geduchte macht moeten stellen; waar tegen Maurits ter verzekering van

1 WAGENAAR, X.D. bl. 413.

onzen Staat niet anders had kunnen doen dan aan den Rhijn (tusschen Bon en Keulen) de *Papenmuts* stichten, en het was bij ons met de troepen zeer slecht gesteld. In Zeeland had men, in hoop op een voortduren van vrede of verlengd Bestand, zich op landwinst, droogmaken, en bedijken van platen, schorren, en aanspoelingen toegelegd[1], waardoor vele familien zich groote rijkdommen verkregen[2], 't geen het land jegens den vijand blootstelde, en Maurits had handen vol werk om het doorsteken dier dijken, en vernielen dier inrichtingen door te dringen, zoo wel als om bekwame en genoegzame vermeerdering van krijgsmacht bijeen te gaderen, waarmeê hij den vijand, die van Grol, Lingen, en Oldenzeel meester was, van die zijde het indringen zou mogen beletten.

Albertus deed intusschen zijn best om de Staten redelijke voorwaarden ter hereeniging en onderwerping aan te bieden; maar Barneveld was niet meer, en men had voor dit fluitjen geen ooren. Het antwoord was echter (gelijk AITZEMA te recht aanmerkt) al te decisif, om niet de Mogendheden, die de hereeniging onder Albert vreesden en daarom breede beloften van hulp en onderstand deden, dadelijk te rug te doen treden, nu begrijpende, dat er geen nood was, en dat men zijne ondersteuning ten duurste verkoopen kon. - Uitenbogaart geeft groot op van de aanbiedingen, die Albertus aan hem en de Remonstranten in 't algemeen deed; maar geloove hem op zijn woord die hem niet kent, wanneer hij zijn

1 *Stellendam* in mijn leeftijd.
2 CATS, Leven.

belangeloosheid en vaderlandsliefde roemt! Ik niet. - Doch dat Albert al dadelijk, en nog voor het eindigen van het Bestand, drie lieden (een Amptman van 't land tusschen Maas en Waal, een Geldersch Edelman, en een Schout) omgekocht had, om hem Thiel te leveren, is zeker, en werd door hen met den hals geboet. - Dit gebeurde in April, en in Julij stierf Albertus, na dat op den 31 Maart Koning Filip III. overleden en door zijn zoon, nu Filip IV, opgevolgd was.

De verslapping van krijgsmoed bij de onzen bleek al dadelijk door de overgave van 't Huis te Reide zonder schot af te wachten, en zelfs zonder dat de vijand die 't opeischte geschut bij zich had[1]; en dit daar Maurits voor overvloed van bezetting gezorgd had. Het onthoofden van den bevelbebber was noodig om de krijgstucht eenigzins te herstellen. - Spinola nam ook de stad Gulik, die 't Maurits aan macht ontbrak om te ontzetten.

Het volgende jaar deed Maurits, om den oorlog van verdedigend in aanvallend te veranderen, zijn broeder Henrik met 1500 man en 7 kornetten paarden, in Braband vallen; waar meê veel schade gedaan, tot voor de poorten van Brussel gebrand en geplonderd, en 's vijands macht bezig gehouden en aldaar bijeen getrokken werd. Maar dit belette echter Spinola niet Goch en Steenbergen te nemen, en Bergen op Zoom te belegeren, dan waar hij het hoofd stiet; het geen zijne overwinningen tot staan bracht.

1 't Was als de overgaaf van het paleis te Amsterdam aan de Kozakken.

Nu smeedde Willem van Oldenbarneveld (Heer van Stoutenburg) een aanslag op Maurits leven: waartoe eenige moordenaars *gehuurd* werden, anderen *omgekocht*[1]; waarin ook de Remonstrantsche Predikant Slatius deel nam, die het jaar te voren ook een vuilaartig boekjen tegen den Prins geschreven had, waarin de Hollandsche Ingezetenen vermaand werden om zich door de *schrikkelijke wapenen hunner handen* van dien *dwingeland* en den *goddèloozen hoop der tegenwoordige Regenten* te *verlossen*[2]. Dit had waarschijnelijk gelukt, zoo men niet al te zeker van zijn stuk had willen zijn, en de gehuurden niet weêr anderen gehuurd hadden, het geen in de conspiratie even zoo graden maakt als in de Genealogien, en waarin de moed en ijver even zoo pleegt af te nemen als de *virtus parentum pejor avis etc.*[3]. Slatius bezorgde de geweeren, en gaf zijn boekjen om aanspraken uit te ontleenen, maar noch het een noch het ander kwam te pas; want de zaak werd ontdekt door vier matrozen, die gehuurd waren om een aanslag uit te voeren, waar van men hun noch het voorwerp, noch het doel te kennen wilde geven, maar waar voor hun elk ƒ 300.-: op hand gegeven was. Het schijnt dat zij meenden, dat de Prins er van wist, maar daar wilden zij echter zeker van zijn: en zij dachten te minder, daar kwaad meê te doen, om dat men hen verzekerd had, dat Prins Fredrik Hendrik in de zaak gemengd was. Hun aanwijzingen van etlijke personen

1 Wat dit verschilt?
2 WAGENAAR, bl. 455.
3 [Zinspeling op het geen HORATIUS zegt van het ‘gestaag verbastrend kroost.’]

en van de plaats der verberging van het geweer waren zoo praecis, dat het geweer gevonden zijnde, vier lieden opgelicht werden die alles wat zij wisten bekenden. Maar deze lieden kenden de hoofden niet en het onbestemd vermoeden deed zeer velen den tijd vinden om zich te redden, en anderen ter verantwoording stellen, die zich volkomen zuiverden. Nog iemand (de Secretaris van Bleiswijk) werd gevat, en bevonden van de eerste ondernemers te zijn, zoo als hij gereedelijk bekende; en nu werd ook Barnevelds andere zoon, die Heer van Groeneveld was, gevat, welke zich op de vlucht had willen begeven met een pinkje, maar voor de zee bevreesd werd, en een visschers pij aantrok, maar in zijn vermomming kenbarer was dan in zijn eigen kleederen. Stoutenberg ondertusschen, de aanlegger der zaak (zoo men wil)[1], met zijn aangetrouwden Neef van der Dussen, ontkwam, na zich in een kist (op het voorbeeld van Grotius) te hebben laten wegdragen en vlood naar Brussel, waar Izabelle hem vriendelijk onthaalde en weigerde over te geven, en onder wie hij, Roomsch geworden, de wapenen tegen zijn Vaderland voerde. - Twee voorname deelhebbers verrieden zich zelf te Emden met angstig en besluiteloos heen en weêr reizen, en het wegloopen van een *maaltijd* die zij besteld hadden, zoo als Slatius in Drenthe door het laten staan van zijn *bier* dat hij betaald had. Nog een ander gaf zich zelven aan, aan die hem zochten. Vijftien van de schuldigsten werden, en daar onder Groeneveld, onthoofd. De lichamen van Slatius zwa-

1 Het papier van Woerden.

ger van den Secretaris van Berkel, en van den Secretaris van Bleiswijk, daarna gevierendeeld en de deelen aan *galgen* gehangen[1]. Groeneveld, voor wien zijne moeder pardon van Maurits verzocht (met de bekende *brutaliteit*), ging rustig en welgemoed ter dood, en sprak van 't schavot tot het volk: ‘Wraakgierigheid en kwade raad hebben mij hier toe gebracht. Heb ik iemand misdaan, om Christus wille vergeeft het mij.’ - Slatius gedroeg zich met een aanmatiging van trotscheid, klaagde dat het geweld was, en wilde niet dat een Gereformeerd Predikant voor hem bidden zou, maar disputeerde over de praedestinatie; en zijn lichaam werd op een rad gelegd, met het hoofd op een staak daar boven, 't geen men bij nacht wegstal, begroef, maar door een boer onder 't ploegen ontdekt en aangegeven werd, waar door het erkend en weêr op zijn oude plaats gebracht werd. Maar het werd weêr gestolen en elders begraven, en wel in een boomgaard te Warmond, waar men 't niet zocht, en ook niet verried.

In dit jaar viel aan Piet Hein de Spaansche retourvloot in handen, 't geen dezen braven Zeebonk tot schande van onze Natie een lof schonk, die zijn wezendlijk dapperer daden verduisterd heeft.

De harde vorst waar het jaar 1624 meê begon, gaf ons den vijand in de Veluwe. Breda werd door Spinola belegerd. Maurits gezondheid verminderde sterk; en de Staten bleven, ondanks al zijn aansporen, achterlijk in geld voor den krijg te schaffen.

1 WAGENAAR noemt ze *halve galgen*: -

Door Maurits tusschenkomst werd er een verbond van onderlinge bescherming met Koning Jacobus van Engeland gesloten. En ook een dergelijk werd met Lodewijk den XIII. gesloten. Maurits nam Gennep en Kleef, miste Antwerpen te verrassen, kon Breda niet ontzetten, en kwam met half November ziek in de Hage.

Hij had lang gedrongen op zijns broeders huwelijk met de Gravin Amelia van Solms, 't geen nu op zijn ziekbed door hem zoo sterk aangedreven wierd, dat het spoedig voltrokken werd. Hij dreigde Fredrik dat zoo deze niet trouwde, hij op zijn ziek- en doodbed een vrouw van voornamen Brabandschen adel, en groote schoonheid, bij wie hij natuurlijke kinderen had, de hand geven zou, en dus deze kinderen echten, waar meê Fredrik van zijn erflating verstoken zou zijn[1], en dit klemde. Hij stierf kort daarop, den 23 April 1625, aan de gevolgen van een verstopping in de lever, waaruit zich een sciroma [ongeneeslijke verharding] gevormd had.

Maurits karakter hebben wij reeds doen kennen. Hij was een voortreflijk man, Vorst, en krijgsman; gul, oprecht, en goedaartig, boven iemand zijner tijdgenooten. Statig in zijn hofhouding, die hij op een zeer aanzienlijken voet stelde, als een Souverain Prins voegde, met in achtneming eener verstandige spaarzaamheid. Hij was onbekwaam tot veinzen, werd in voorkomende gevallen driftig, maar zonder boosheid, en was 't eenemale onvatbaar voor baatdraging of wrok. Kwaad kon hij niet vermoeden, en de blij-

1 WAGENAAR twijfelt. *Stultè*! [Dwaasselijk.]

ken moesten al zeer schijnbaar zijn, eer hij achterdocht opvatten kon. En dit maakte hem zoo lang tot den speelpop van Barneveld. - Verstandig was hij in Staatszaken even als in 't veld, maar hij kon (bij gebrek van achterhoudendheid) niet onderhandelen. In raad en aanmaning, schoon ze ook niet baatte, was hij onvermoeid, en misduidde nooit het verwerpen van zijn gevoelen; hechtte ook aan zijn eigen begrip niet, en was zelfs tegen opgezette halstarrigheid toegevend, waar hij mocht. Zijn geliefde studie was Mathesis, en de toepassing daarvan op krijgskunst en Mechanica. Zijn liefste uitspanning het schaakspel. Vrije, gulle kout, en zoete boert was hem altijd welkom; maar zijn houding en opslag boezemde eerbied in, zelfs aan Barneveld. - JEANNIN-zelf doet zijn goedaartig karakter hulde, en zegt, ‘dat hij *nooit* iets dan *door zachte middelen* wilde verkrijgen.’ En dan durven laffe honden, die hem nooit kenden, om dat hij hen naar zijn bezworen plicht belettede den Duc d'Alv' te spelen, den uitmuntenden Held en Vorst met hun adderen tong te bezwadderen! En - daar is een land op Gods aardbodem, waar men helsch genoeg is om die laster tot een geloofs-artijkel te maken! 't Paart zekerlijk zeer goed met het Pelagianismus en Manicheismus, en dit levert er dan ook den sleutel van op. [Z. de *Bijvoegs* .]

Fredrik Hendrik,

Gelijk wij hem thands noemen[1], volgde zijn broeder in het Stadhouderschap op bij de 4 Provincien van Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland: en Ernst Kazimir de Stadhouder van Friesland werd het van Groningen en Drenthe. Leerling van zijn broeder in den oorlog, en onder dezen gewoon de wapenen te voeren, betoonde hij zich een der volleerdste en bekwaamste krijgshoofden, die zijne Eeuw opleverde, schoon hij al het vuur en vooral het coup d'oeil van zijn broeder in een veldslag niet bezat. Door zijne nu overleden moeder gewikkeld in betrekkingen, strijdig met het aanzien en de rechten zijns broeders, en door moederlijke afkomst aan Frankrijk verbonden, was er eene sterke helling bij hem tot de nu onderliggende partij: en hij dacht door middel van deze (aan wien hij zich wat het ook kosten mocht, aangenaam wilde maken) zijn belang en eerzucht best gestreeld te zullen zien; en nam zich dadelijk voor, zich een *Stadhouder commode* te toonen, als best met zijne oogmerken overeenkomende[2]. Hij riep niet alleen *van der Myle* en andere te rug, maar noodigde dezen zelfs tot de Lijkstatie van Maurits, waar die met groote vreugd (en meer dan of 't een bruiloft geweest was) achter ging. En dit (zegt WAGENAAR XI. D. bl. 44 te recht) was de *leus* voor de overigen van dien aanhang.

1 [Z. bov. VII D. bl. 276.]
2 WAGENAAR XI D. bl. 8.

En zeker, zoo zij, die feitelijk Barneveld uit zijn gevangenis trachtten te doen ontslaan, in welk Complot v.d. Myle ook was, schoon de uitvoering aan de Heeren Van Schagen en Van Asperen gedemandeerd was, achter Maurits lijk moesten gaan; wat kon men zijn partij voor sterker blijk geven, dat zij nu bij den Prins het hok in hadden, en alles hopen mochten. Hoogerbeets werd ook uit Loevestein op zijn Huis of Slot *te Weer* (onder Wassenaar) overgebracht; een min stootende maatregel! vooral daar hij 64 jaar oud was en aan deze ongeneeslijke ziekte (van 64 jaar) welhaast stierf. - De zwager van Huig de Groot (Nikolaas Reigersberg) werd ook Raadsheer in den Hoogen Raad enz.

De Remonstranten vleiden zich derhalve terstond, dat hij de afgezette Regenten en Predikanten ilico herstellen zou[1]; doch hier was hij te Staatkundig toe, maar het plan waaraan hij zich hield, was (onder den naam van verdraagzaamheid) allengs en van tijd tot tijd die afgezette Magistraten weêr op het kussen te brengen, die daar dan met dubblen wrevel en wrok te werk gingen, hunne huurlingen voor geld en ampten allerlei kwaadaartige boekjens en logenschriften deden schrijven, waar het algemeen meê overstroomd wierd, dat zelf wel beter wist, maar welke geschriften op de volgende geslachten den pestwaassem van logen en valsch vooroordeel verspreiden moesten; terwijl het aan de andere zij een weg tot afsnijding van alle begunstiging was, ongunstig over de Remonstranten te denken; het geen voor

1 Z. WAGENAAR X D. bl. 418.

opkrabben van oude wonden werd uitgekreten. Het was aanstonds: 'Ja, Barneveld had ongelijk, zijn streng zoo stijf te trekken; maar daar was toch veel in zijn voordeel te zeggen;' en dit werd mode, en weldra lei men den lieden, die de zaken recht voorstelden, 't zwijgen op door allerlei insinuatien; en 't werd voor een teeken van een kwaad hart gehouden, den ouden Staatsman, die zoo veel diensten aan 't Land gedaan had, niet met rust in zijn graf te laten: terwijl men, naar 't schijnt, begreep dat Maurits geen rust in zijn graf noodig had. Velen schudden het hoofd: anderen begrepen dat Fredrik Hendrik toch zijns broeders nagedachtenis niet zoo onverschillig zou laten schoffeeren, zoo hij hem verdedigbaar rekende, en begonnen den Remonstrantsche boekjens geloof te geven; sommige uit goede trouw, anderen uit verstoordheid op Fredrik Hendrik zelven, zoo dikwijls hij hun een gunst weigerde, of hun begrip niet volgde; en dus ontstond er een algemeen ongenoegen, behalven bij de Arminiaansche partij, die uit dezen morgenstond zich een vrolijken dag voorspelde. En het gevolg van dit alles was, dat terwijl in de laatste jaren van Maurits, de Arminiaansche aanhang zich altijd met schreeuwen en schrijven tegen 't opbrengen der lasten verzetteden, deze hunne klachten nu ophielden; en de andere even als te voren goedwillig blijvende opbrengen, men nu roemde, dat het land gelukkiger en ieder beter te vreden was dan te voren. Op gelijke wijze als de Franschen onder NAPOLEON roemden, zoo lang hij niet ophield de Revolutionisten te vleien. De woeligen en kwaadwilligen, werden dus bevredigd, en de stille partij,

schoon wel eens het hoofd schuddende, gaf het (als altijd) aan God op.

Hij vond Breda belegerd, en trachtte het vruchteloos te ontzetten. Maurits had dit ondoenlijk geoordeeld, maar de eerzucht van Fredrik Hendrik deed hem (tot een ontzachlijk verlies van zijn volk) de werken van Spinola aanvallen, waar hij afgeslagen werd, en genoodzaakt te rug te keeren. Maar Goch werd bij verrassing door hem bemachtigd. Onder hem kwamen de zoo geweldig rijk met buit beladen schepen voor 't eerst van de West-Indien 't huis, en bracht Piet Hein de zilvervloot in, die de W.I.C. arm maakte en welhaast deed vernietigen. En immers heeft men een regeering lief, waar men rijk onder wordt, al is dit ook bij bloot toeval. - Hij was zoo goed Franschgezind en verdraagzaam teffens, dat hij twintig oorlogschepen uitrustte om aan den Koning van Frankrijk te dienen, ten einde de verdrukte en vervolgde Gereformeerden (daar was niets van de vijf punten ingeslopen) in Rochelle te blokkeeren, terwijl Maurits in tegendeel die medegeloofsen kerkgenooten onder de hand had weten te hulp te komen, zonder zelfs daar offensie meê aan den Koning te geven. Hier door werden ook de liefdegiften die de openbare kerk hier voor hen inzamelde, nutteloos, en de Remonstrantsche haat, door 20 oorlogschepen gesteven, dreef boven en juichte[1]. Zeer ongelukkig was onze vloot in twee zeeslagen tegen Soubise, in 't welk men deels de oorzaak,

1 WAGENAAR XI. D. bl. 29.

en deels in den weêrzin van 't scheepsvolk moest zoeken, dat zeer ongezind was om den *Paapschen* en *Remonstrantschgezinden Koning* tegen hun *Kerkleden* te dienen. Echter stelden zij, na verlies van ruim de helft der vloot, waarvan 12 [schepen] door Fransche Kapiteinen moesten bevolen worden, den Koning in staat om de Hugenooten volkomen te belegeren.

Het ongenoegen werd echter hier te lande zoo groot over dit gebruik van 's Lands schepen, scheepsvolk, en wapenen, dat men het noodig oordeelde de vloot te rug te roepen, tot groot ongenoegen des Konings die zes van de overgebleven schepen koopen wilde, maar aan 't welk de Admiraal *de Zoete* geen gehoor wilde geven. Het geen den Koning dan ook gelegenheid gaf, om zeer verstoord te zijn, en alles te boven gaande eischen te doen, waar men nu zeer meê verlegen was. Eischen, die onzen Staat als volkomen onderworpen aan Frankrijk behandelden[1]. En dat was bij aanhoudendheid zoo, zoo dra in Frankrijk bemerkt werd welke principes nu in Holland boven dreven. De Kapitein *Verneuil* werd in den Haag met een Dame zeer onbetamelijk bejegend door den koetsier van den *Ambassadeur van Frankrijk*, en als deze daarover klaagde durfde *deze* hem andwoorden, *le Cocher de l'Ambassadeur du Roi vaut bien un Capitaine d' Hollande*. - Drie andere Kapiteinen trokken zich dat aan, en beschimpt door alle de Fransche domestiquen, gaven zij den Koetsier stokslagen; en de Koning eischte deze vier Kapiteinen op. Men was in het naauw, en suspendeerde

1 WAGENAAR ald. bl. 30-34.

de Kapiteins. En van nu af aan recommandeerde hij *Koning* tot bij ons openvallende Compagnien. - En t' geen het geval nog te schreeuwender maakte was, dat deze Kapiteins Edellieden waren van zeer goeden Huize. Zoo dikwijls nu een Ambassadeur van Frankrijk heen ging, kreeg hij een gouden keten, en zij verwisselden er niet te minder om.

Deze Franschgezindheid verwekte dra een doodelijken haat in de Engelschen tegen de Hollanders, wie zij waar zij macht hadden, in de Indiën mishandelden en verkortten, het geen hun door de onzen op Amboina, met de bitterste wreedheid vergolden werd, en ons in een verregaand ongenoegen met Jacobus dompelde, dat allerverderflijkst had moeten zijn, zoo Jacobus het hart van een Vorst en niet van een laffen Schoolvos gehad had. Toen hij stierf, was zijn zoon Karel I. terstond in andere moeielijkheden gewikkeld, ook rekende hij de Staten Generaal noodig te hebben om zijn zwager, den Paltsgraaf Frederik te herstellen, wiens lot hem (die een geheel anderen aart had dan zijn vader) oneindig nader ter harte ging dan het klagen van eenige gewinzieke kooplieden, die hij in zijn hart verachtte[1]. En daar hij te gelijk een vloot tegen Spanje uitrustte (waar meê hij, na een allerminzaamst onthaal aan dit Hof, door zijn lieven gunsteling gebrouilleerd was) bewoog hem dit te eer om een offensif verbond met de Vereenigde Nederlanden te sluiten; waar meê die netelige zaak verder gesmoord werd, die anders nog vrij wat bloeds zou hebben doen

1 't Ridderlijk karakter van Karel I.

vloeien. En desgelijks werd er ter contemplatie van Koning Karel, zoo 't heette; maar in de daad om de Remonstranten te believen, ook een verbond met den Koning van Denemarken gesloten, die nu in Duitschland oorlog voerde, en ongelukkig. Hij had de Remonstranten door allerlei vrijheden en privilegien zeer aangelokt, en hen in zijn land een nieuwe stad laten bouwen, *Frederiksstad* genaamd, en dit bond. Ook moesten de Staten van Holland en de stad Amsterdam borg blijven voor een som van 2,000,000, die hij in Holland opnam; en waarvoor hij zijn juwelen te pand gaf[1].

Fredrik Hendrik deed (in 1626) een tocht in Vlaanderen, maar kon het in 't veld niet houden, en keerde te rug, zonder iets uit te voeren. - 't Nieuw verdrag dat men met Engeland gemaakt had, verbond tot verzending der Engelsche troepen ter hulp van den Koning van Denemarken, die nu een zware neêrlaag geleden had. Ondertusschen stoffeerden de Raden ter Admiraliteit, vooral aan de Maas, hunne beurzen, tot zoo verr', dat de Staten Generaal er eenige van te recht moesten stellen. Die te rechtstelling geschiedde ook op autoriteit en naam van de Staten Generaal, door van hun gedelegeerde Rechters; waar nu niemand iets op te zeggen had. - Evenwel daar dit juist die genen trof die Maurits vrienden niet waren, morde men daarover, dat dit de regeeringen (want het waren met één stedelijke Magistraten) te zeer op de tong bracht en de Gemeente gelegenheid geven kon tot oproerigheid (d.i. om de

1 Waarom had hij geen geld?

passive obedientie die Barneveld had willen invoeren, af te schudden, en die hen regeerden voor geen inpeccabele Goden of onfeilbare Pausen te houden). Een principe, dat in de Stadhouderlooze tijden altijd zeer gehandhaafd is, en de grootste gruwelen deed ontveinzen en ongestraft laten[1]! -

In dit zelfde jaar werd Willem II geboren.

De Remonstranten, door al het verhaalde in glorie en triomf, hielden nu ook openbare Vergaderingen en Kerken: 't geen in Amsterdam een opschudding verwekte; die vijf lieden het leven kostte, maar daar echter hun vergaderingen op nieuw deed verbieden. - Rotterdam (ik spreek in de taal der stedelijke Magistraten, die zich-zelf voor de Stad, en de Burgerij of Gemeente voor niets rekenen) was welhaast op nieuw Remonstrantsch gezind, nevens Gouda. De groote meerderheid in de Staten van Holland wilde nu (vooral op de sterke en algemeene klachten der publijke Kerk) de plakaten tegen de Arminianen vernieuwen, maar de minderheid wilde niet hooren van daar (zoo zij 't noemden) *eeuwige Edicten* van te maken, en drong dat men zoo iets niet doen kon zonder den Prins, die men wel wist, dat dit niet begeerde. - Het was nu een gunstig oogenblik voor Fredrik Hendrik, en ik weet niet hoe men twijfelen kan, of de Remonstranten, dien hij een halve God en nog meer was, en zich gouden dagen van hem beloofden, - ‘door wie hij in *zijne opiniën en maximen* (zegt AITZEMA II D. bl. 98.) zeer geflatteerd wierd, zoo dat hij zich volkomen verzekerd kon houden

1 Zandvoort, Burgemeester de Haas, enz.

van die partij:' terwijl hij zelfs om hun plaisier te doen niet anders dan in de *Pruilkerk*[1] d.i. de Fransche Kapel, waar de politieke Remonstranten te kerk gingen, ter preek en ten avondmaal ging; - ik weet (zeg ik) niet hoe men twijfelen kan, of zij zouden hem in weinige weken Souverein en Vorst der Nederlanden, ten minste van Holland, gemaakt hebben, waar tegen de anderen zich niet zouden hebben durven verzetten, waarmeê zij oordeelden dan voor altijd volstrekt meester te zullen zijn en dan op hun beurt een Hollandsch Synode te houden en alle Contra- remonstrantsche Godsdienst-oefening op nieuw te verbieden; - zoo God er niet tusschen beide gekomen was, en Uitenbogaart een noodlottige brief had geschreven, die dit alles in eens omstiet. Deze brief behelsde 'dat de Prins zijn beloften aan de Remonstranten zeer traaglijk vervulde, en dat hij, *zoo het hem voorkwam*, hen slechts met schoone woorden ophield, tot dat hij tot zijn wensch en voornemen aangaande het *Gouvernement*, gekomen zou zijn.' Hij bediende zich van het dubbelzinnige woord *Gouvernement*, maar men verstond elkander, en de vraag zou moeilijk te beantwoorden zijn, wat de Prins voor hulp om Stadhouder te worden van de Remonstranten verwacht zou hebben, die toen Maurits stierf nergens gezag of invloed hadden[2].

1 Deze naam in oppositie tegen de *Scheurkerk*, zoo als de Remonstranten de Kloosterkerk noemden.

2 En hoe kon dat te pas komen in Julij 1626 toen deze brief geschreven werd. Zie AITZEMA II. D. bl. 66. (4° Editie.)
AITZEMA wil dat de Prins beide partijen te vriend wilde houden, en *beide de Contra-remonstrantsche en Remonstrantsche Kerken* handhaven wilde, even of hij dwaas genoeg zijn kon om dit mogelijk te achten. Maar AITZEMA was een Remonstrant, en verklaart hen voor de genen *die de Spaansche Regeering verjaagd hadden*, en daar na in 1618 door de Contra-remonstranten vernesteld wierden. Men voeg' bij dat alles dat de Griffier van den Prins hooglijk in de Remonstrantsche belangen was, en hij zelf *den Remonstranten goed dede waar hij maar konde*, zoo dat het een zekere aanbeveling hij hem was, tot hun Kerk- of Staatspartij te behooren.

Het onderscheppen van dezen brief toen hij openbaar werd, maakte niet alleen de Remonstranten afkeerig van den Prins, maar deed ook de rechtzinnige Steden sterker aandringen op de vernieuwing der plakaten: doch Rotterdam hield zich stijf daar tegen: en in dit jaar had men bij de verandering der Regeering van Amsterdam, 17 gedecideerd Remonstrantschgezinden, en 9 die daar sterkst naar helden, weten te brengen; zoo dat men daar in eens omviel en zich bij Rotterdam voegde, en volstrekt die vernieuwing en (zoo men er toe besloot) de afkondiging in deze twee (nu de machtigste) steden weigerde.

In 1627 nam de Prins Grol, 't geen een blinkende verovering was, maar dit jaar viel er niet van belang voor. Hij ontfing nog vóór de veldtocht van dit jaar de orde van de Kouseband, die sedert de Prinsen van Oranje alle als hunne eerste eerteekenen gedragen hebben, op dezen Koning na. Maurits had dien ook gehad. Des niettegenstaande was men hier zoo weinig Engelschgezind, dat men Karleton of geen ander van wegens den Koning van Engeland in den Raad van State wilde dulden[1]. Hij nam dit hoog,

1 't Was in 1609 geconvenieerd dat die zitting voort zou gaan *gedurende het Bestand*.

doch men beduidde hem, dat het een subaltern Kollegie was, waarbij geenerlei invloed op 's Lands regeering was, en hij liet zich te vreden stellen.

Den Contra-remonstranten, om de Godsdienst altijd eenigzins hellende naar Engeland, dreigde men met Frankrijk, als dit (wakker gemaakt) 't zelfde recht zou willen hebben. De Engelschen, in oorlog met Frankrijk zijnde, namen nu Hollandsche schepen, en zelfs een Fransch schip in de haven van Texel, zoo als de onze wel Spaansche schepen in Engelsche havens genomen hadden. Cats deed een vergeefsche Ambassade (als altijd). Het bemiddelen van de geschillen tusschen Frankrijk en Engeland, in welke men hier noodwendig meê gesleept worden moest, was noodzaaklijk, maar bracht onzen Staat in groote belemmering. Doch nu begon men smaak in Ambassades te krijgen, waaruit de lieden veelal met Ridderordens te rug keerden. En daar gingen er dit jaar, behalven die van Cats nog vier anderen, naar Engeland, Frankrijk, Denemarken en Zweden, en Venetiën.

Filip de IV had geen andere eerzucht dan om priester te spelen, en achtte zich den grootsten Monarch der wareld toen de Paus hem die kwaliteit gaf. Hij was al dat oorlogen dat in alle zijne Staten gedurig plaats had, recht moê en trachtte een vereeniging tusschen alle zijne Rijken en Staten te sluiten, waardoor hij de rust in die alle bewaren en zijn naburen te ontzachlijk zijn zou dan dat men hem zou durven aanvallen; en dan stelde hij zich een eeuwige vrede voor, die het boven het menschelijk bereik zou zijn te verstoren. - Men begrijpt

licht, dat de kracht van dit plan in een staande krijgsmacht lag, door die gezamendlijke Staten te onderhouden: en deze krijgsmacht moest bestaan uit.... 44,000 man[1]. En in deze 44,000, zouden de Nederlanden, die met Izabelle's dood weêr aan hem stonden te vervallen, 12,000 dragen. Doch deze wilden niet. - (Men kan hier uit afleiden van welk een belang de Nederlanden in dien tijd nog waren, die, ten opzichte van hun vermogen, na zoo lang door de hardnekkigste oorlogen uitgeput te zijn, nog op vrij meer dan ⅓ van de geheele Spaansche monarchy met Portugal, Napels en de beide Indiën gewaardeerd werden[2]!)

't Was in 1628 dat de verovering der Spaansche zilvervloot voorviel. Haar waarde werd op ƒ 11,509,524 berekend; afgetrokken, 't geen onderweg versmolt, en dus niet verantwoord werd. Men schreef daar een plechtigen dankdag voor uit, en brandde vreugde-vuren. De matrozen waren niet te vrede met het deel dat hun in de buit toegestaan werd[3], en maakten oproer. Piet Hein (de Kommandeur) werd Lieutenant-Admiraal van Holland, doch sneuvelde 't volgend jaar in een gevecht (te weten 1629). De uitdeelingen waren van 50 perCent, het geen de Actien der Westindische Compagnie tot een onmatige hoogte deed steigeren, en dus spoedig weêr vallen tot eene laagte die de Maatschappij te niet deed loopen; en zoo veel miljoenen zilver en goud, eensklaps in dit kleine

1 44,000 man! in dat uitgestrekte Rijk. Verg. AITZEMA, I.D. bl. 672-680.
2 Ja op 12/32 = ⅜
3 Hoe dit in Engeland?

land verspreid, deden de waarde van 't geld in eens zeer verminderen, en veroorzaakten dus een duurte en schaarschheid van alles, die allerbelemmerendst was, en waar tegen een verstandig Gouvernement had moeten voorzien. - Met èén woord; den moed en ijver ter zee dien het opwekte, uitgezonderd, was er niets in die geheele verovering, dan het geen men betreuren mocht.

De Remonstranten hielden nu openbare vergaderingen te Rotterdam, en in Amsterdam hadden zij, de nieuwe Regeering op hun hand hebbende, het hoofd geheel opgestoken, 't geen groote beroerte verwekte, daar zij nergens in sterker of algemeener haat waren. Daar werden Requesten door duizenden der deftigste Ingezetenen tegen geteekend, zoo wel als door den Kerkenraad, maar de Magistraat verbood dit als oproer. Zij nam Prins Fredrik in den arm, en deze speelde den Franschen huichelaar, toonde der Burgerij en Gemeente en den Contra-remonstranten een goed gelaat, beloofde hun 't handhaven van de Godsdienst, en 't weeren der Remonstrantsche vergaderingen, mits zij hun Requesten te rug namen[1]; en toen liet hij de Regeering meester, die straks Waardgelders aannam; en de Amsterdammers werden razend. Zij wendden zich nu aan de vergadering van Holland, maar daar wilde men (op 't aandringen van de Gedeputeerden der Vroedschap) niet hooren. - Zij kregen evenwel requesten en vertogen binnen, en deze werden in handen der Magistraat gesteld ten fine van bericht; en deze werd

1 WAGENAAR, XI. D. bl. 79.

nu te benaauwd om op haar Waardgelders gerust te zijn, en nam weder den Prins in den arm; en die zond op *verzoek* van Burgemeesteren en Vroedschap zeer onverwacht vier Compagnien krijgsvolk in de stad, om met de Burgermeesterlijke troepen de rust te bewaren. - Dit was, van de zijde der Burgemeesteren, den misnoegden Ingezetenen een vlieg afvangen, en van 's Prinsen zijde een (quasi) onpartijdige daad, die ieder uitleggen kon zoo hij wilde. Doch toen werden ook de Requesten die bij de Staten ingeleverd waren, *ongelezen* te rug gegeven, en de Burgers naar hun Wethouderschap gewezen met vermaning van gehoorzaamheid. Toen ging het dan ook in Amsterdam aan het formeel *uitbannen* van etlijke der teekenaars, het ontpoorteren en 't politijk ontzeggen der stad aan anderen van die; 't in boete beslaan van nog anderen; 't veroordeelen om God en de Justitie om vergiffenis te bidden van weêr anderen. En toen dit lang genoeg geduurd had of verr' genoeg gegaan was naar den zin van dat magistratuur-geboefte werd NB. door de Regeering van Amsterdam op aanschrijving der Staten abolitie van misdaad voor de overige afgekondigd. - Zie daar een ander soort van Stadhouder dan Maurits. Hij had ook een lieve Fransche moeder gehad, die hem geleerd had dat waarheid en recht slechts *media* [middelen] zijn, die men gebruikt en handhaaft wanneer zij tot de oogmerken dienen, anders niet.

Ondertusschen is dit alles te piquanter, als men in aanmerking neemt dat - 1°. de Staten van Holland door hun Gemachtigden in de Zuid-Hollandsche Synode (NB. in 1628) ter gelegenheid van een *Lemma* (zoo

't heet) daar door een heimelijk Remonstrantschgezinde geopperd, hadden doen vaststellen, dat bij de Synode van Dordrecht de Leer der Kerk voor zoo verr' die van de Remonstrantsche verschilde, niet alleen voor waarachtig, maar ook voor noodzakelijk ter zaligheid verklaard was, en men dit vast moest houden. - Waar door derhalve de Remonstrantsche Leer als een zielverdoemende kettery en afval van 't Christendom aangemerkt worden moest, en de eenvoudige Gereformeerden daar sterker dan ooit tegen ingenomen werden, ja het conscientie-werk begonnen te rekenen, die leer te dulden. 't Geen ook oorzaak was dat (onder anderen) de Magistraat van de Haag, die tot dus verr' de Remonstrantsche vergaderingen geduld had, hun vergaderkamer nu met hun stedelijk zegel deden *toezegelen*: maar het geen niet baatte; want zij waren van begrip, dat de Magistraten *onze lieve Heertjens* waren, maar mits goed Remonstrantsch zijnde, anders niet. - 2°. Ten einde hun geweten te verlichten, hadden verscheidene zich bij de Leydsche Academie, en anderen bij de N. en Z. Hollandsche Synoden vervoegd, met betrekking op den Amsterdamschen Schutters-eed, welke, luidende: ‘dat zij zich verbonden tot bescherming der Ingezetenen tegen Spanjaards, misnoegden, en derzelver aanhangers,’ door velen begrepen werd, dat hij hen ook tegen de Remonstranten (als welke notoir in deze cathegorie vielen) opriep.

De antwoorden behelsden veel 't geen met het versch aangenomen systema der Nieuwe Amsterdamsche Regeering niet instemde. Onder anderen: ‘dat geen eed, die bewimpeld genoeg ingesteld was, om er

dit uit te kunnen trekken, hen zou kunnen verplichten om de wapenen te voeren of iets te doen *tegen* of *ten nadeele* van de Hervormde Leer, of *ten voordeele* van de vijanden dier leer: dat niemand ook in de Schutterij in gemoede mocht stemmen voor een Hoofdman of Kapitein, dien hij wist een vijand dier Leer te zijn, noch eed doen om hen te volgen en te gehoorzamen; al wierd men er zelfs om ontpoorterd.' enz.

Zulke antwoorden die men natuurlijker wijze aan zijne vrienden en bekenden meêdeelde, hadden dan ook grooten invloed. En zij betoonen dat de menschen uit geen woeste blinde drift te werk gingen, maar in de verwarring en 't conflict tusschen plichten en plichten, en eeden en eeden, hun plicht wezendlijk wenschten te kennen, daartoe de *doctorale* interpretatie inriepen, en (daar deze met hunne eigene geneigdheid van ziel instemde) dan ook als brave lieden die volgden. - Maar Burgemeesters van Amsterdam zich tot Opper-Casuïsten boven Academie en Geestelijkheid erigeerende, veroordeelden deze antwoorden bij eene publicatie, en expliceerden den eed *via facti*, 'dat hij insloot het handhaven der *privilegien*, onder de bijzondere *Kapiteinen*, en het beschermen der Burgeren en Inwoneren tegen alle *geweld en overlast*.' En op dit fundament en onder deze interpretatie vergden zij dan eene algemeene vernieuwing van den eed aan alle *inwooners*, en ontschutterden wien dit het geweten bezwaarde[1].

1 Deze Explicatie behoefde wel weder een interpretatie; maar zij begrepen dat, het nu klaar genoeg moest zijn, dat het woord *privilegien* bij hen beteekende het absolut gezag der Stads-Magistraat. Dat *burgeren en inwoneren*, de bannelingen beteekende, die onder Maurits het land hadden moeten ruimen, en niet hersteld waren; maar waar tegen de wetten nog in kracht bleven. En dat door de woorden *geweld en overlast*, het afweeren van dwinglandy, beschermen van zijn Godsdienst, en zich regelen naar de subsisteerende wet, te verstaan was.
Die interpretatie is sedert door meer dan 150 jaren van *consuetudo* bevestigd; maar toen was 't nog geen jus consuetudinarium [gewoonterecht] geworden, en dus konden die luiden nog niet begrijpen, dat zij met hun plicht te doen strafbaar waren.

Twee Predikanten werden ook door ben uit de stad gezet, en de een die hen in eene conferentie waarin zij hem wilden bestraffen, bij Rehabeam vergeleken had, kon nooit weêr een beroep krijgen (zoo hielden nu de Magistraten reeds aan elkander), maar de andere, Kloppenburg, werd eenige tijd daar na Professor te Franeker.

De beroerten groeiden en werden al ernstiger: de andere Staatsleden begrepen zich daar niet buiten te kunnen houden, doch Amsterdam met Rotterdam vereenigd, en den Prins aan de hand, was altijd de sterkste in de Staten-vergadering, en had nu reeds de gronden van het gebouw harer volgende Almacht gelegd. Men zou wel tot een Provintiale Synode hebben kunnen besluiten, want tot zoo verr' rekende men 't meester te zijn dat men dáár boven zou drijven; maar zulk eene openbare rupture ten aanzien der Godsdienst, met de overige Provincien, kon Fredrik

Hendrik niet smaken, en de Gerechtshoven werden daarop gehoord.

Amsterdam vond dit ook niet noodig, maar wilde (waartoe zij beweerde het recht te hebben) haar Magistraat in den Kerkenraad zitting doen nemen, en dan meende zij zou alle tegenspraak weldra ophouden. Maar dat wilden de welmeenende Staatsleden, die toch een Nederlandsche Kerk begeerden en geen Amsterdamsch Pausschap, in 't geheel niet.

De Prins wilde de verschillen gelaten hebben aan eene kommissie van vier Leden uit de Gerechtshoven, twee Professoren in de Theologie, en drie Predikanten. De Kerkelijken die zeer wel begrepen dat onder die negen personen licht uit al de Predikanten en al de Raadsheeren, daar nu ook Remonstrantschgezinden in zaten, vijf of meer Remonstranten of ten minsten souple en bevreesde menschen te kiezen waren, wilden daar niet aan, en begeerden als een recht, dat kerkelijke geschillen door kerkelijke personen afgedaan wierden. Amsterdam met zijn aanhang dreef dat het een louter Politijk geschil was. Cats, nu het Raadpensionarisschap waarnemende, en zeer timide, maar oprecht rechtzinnig, dorst, schoon Amsterdam de minderheid had, niet tegen Amsterdam besluiten[1]. Eindelijk werd de zaak aan den Prins gesteld. Deze, altijd Fransche accommodatien zoekende tusschen recht en onrecht, plicht en misdaad, besliste dat Amsterdam voor een jaar geen gebruik zou maken van het recht om zitting

1 Ook was zijne vrouw een Amsterdamsche, en had hem (als men 't noemde) zeer onder den toffel.

in den Kerkenraad te nemen, en dat de uitgezette Smout zijn predikants tractement zou blijven trekken, en alom beroepelijk zijn. - Maar zoo zeer als Amsterdam daar meê te vreden was, als hebbende nu een erkentenis daarin, van zijn recht om zitting te nemen in den Kerkenraad, zoo zeer kwamen de Kerkelijken daar tegen op. De Noord-Hollandsche Synode, die vergaderde, bracht een uitspraak uit tegen Amsterdam, en Amsterdam deed daar een protest tegen, en handhaafde het Magistratuur-gezag door middel van de bezetting die geheel van haar hand vloog. Evenwel dorst men daar het nemen van zitting in den Kerkenraad niet wagen. - En nu bouwden de Remonstranten in 't openbaar in 1630 een Kerk, zoo groot voor hun klein hoopjen dat het belachlijk was, maar het geen de Predikant van der Meersch oploste (in mijn tijd) met te zeggen: ‘het is, dat we hier de geheele publijke kerk verwachten.’ En zonder profeet te zijn, (waar hij in der daad het minste niet van had) voorzeide hij wel: de geheele openbare Kerk is van Arminianerij, kerkelijk en politijk, theoreticè en practicè doordrongen, en zoo de zeldzaamheid waarde geeft, elk recht rechtzinnig Gereformeerde is hoofd voor hoofd 100,000 pond sterling waard. - Zij richtten ook een publijk Seminarie op, waarin NB. Episcopius als Professor ageerde.

Amsterdam, nu, misnoegd over de Consultatie door de Leydsche Academie aan de bezwaarde Burgery, zoo wel als over de stricte rechtzinnigheid van Leer, daar ingeboezemd, zocht dra een middel om zich van het eene te wreken en het ander te keer te

gaan, door bij zich-zelve een Academie op te rechten; hetgeen *tegen het privilegie van Leyden* onder den naam van *Athenaeum illustre* geschiedde in 1631. Leyden kantte zich met alle macht daar tegen, maar DE STAD draafde door.

De eerste Professoren daar beroepen, waren G.J. VOSSIUS in de Historien, CASPAR BARLAEUS in de Welsprekendheid: dit werd nu de praeliminaire school der Remonstranten[1]. - Het is niet vreemd, dat men lieden om 't Remonstrantismus afgezet aanstelde, noch ook dat men niet van de ijverigste van dezen verkoos, om niet dadelijk te grooten aanstoot te geven: maar dat ondanks den Remonstrantschgezinden geest der oprechters, deze school echter altijd van toehelling tot de Arminianery vrij is gebleven. Maar (het geen van 't meeste gewicht voor de Regeering was) 't is altijd de *pepinière* geweest van het Anti-stadhouderlijk systema en den leer van den Aristocratischen Magistraten-dwang; en het broeinest waar men den algemeenen pestgeest onderhield en verder uit deed gaan, die het rampzalig land aan de tyranny van een De Witt, van een Van Berkel en dergelijke moest overgeven. Men heeft er bij opvolging een aantal beroemde en bekwame mannen gehad, voornamelijk in de Latijnsche Literatuur, waar onder FRANCIUS. BURMAN, TOLLIUS, WYTTENBACH zijn van mijn tijd geweest. [Z. de *Bijvoegs.*]

Maar terwijl wij hier een weinig vooruit loopen, dienen, wij niet uit het oog te verliezen, dat in 1629

1 WAGENAAR, XI D. bl. 90.

weêr een groote beweging in 't land was over een nieuwe Treves met Spanje. De eerste opening daar toe kwam of heette te komen van Izabelle, die nu Weduw en oud zijnde, zekerlijk den oorlog wel geeindigd wilde, en ook kwam er auctorisatie van den Koning van Spanje. En dus had men nu weêr de vorige disputen als onder Barneveld. Het verstaat zich, dat de Remonstrantsche partij daar voor was, en de Rechtzinnigen daar even geweldig als te voren, ja nog sterker, tegen. En Fredrik Hendrik? Deze sprak de zaak meer voor dan tegen, en kweekte dit werk onder de hand[1]; doch hij was de man niet, om zich openhartig uit te laten, maar verklaarde door Cats (die zoo oorlogzuchtig was als een wezel of een konijn, en alle vrede aangenomen zou hebben had het aan hem gestaan, waar hij slechts bij voortrijmen kon, schoon een goed, oprecht man, zonder erg): ‘dat er nooit beter dan nu een *einde van de oorlog* gemaakt kon worden: En zoo men 't niet deed, dat men dan beter opbrengen moest in de kosten daarvan, en ze dan ook niet defensif maar offensif voeren.’ Men verzocht dat hij zijn advis klaarder en ronder zou uiten: maar hij vroeg, wat men dan wilde dat hij meer zou zeggen of kunnen zeggen?

Het is zeker dat de oorlog tegen de groote en geoefende Spaansche legers onder een Spinola zwaar begon te vallen[2]. Frankrijk en Engeland waren tegen elkander gekant. Frankrijk handelde met Spanje en kreeg daar een vloot van ter hulp. Tusschen En-

1 AITZEMA, X B. III D. bl. 54.
2 AITZEMA, IX B. II D. bl. 907, v.

geland en Spanje scheen het meer collusie dan oorlog te zijn (zegt AITZEMA), maar inderdaad was Karel de I. niet gesteld om krachtdadigen bijstand te verleenen. En welhaast ondersteunde hij zelf met zijn zwager, den Koning van Bohemen (die daarbij zijn herstel zocht te bedingen) het aanzoek van Izabelle.

Spanje sprak in zijne procuratie tot deze handeling van een *Treves van lange jaren*, de Infante, *van een Treves van* 24 *jaren*. Fredrik Hendrik schijnt een volkomen *vrede* voor altijd bedoeld te hebben; en men heeft gegist dat de praeparatoiren voor zulk een vrede ook wel gelegd waren door de Remonstrantsche Correspondentien met het Aartshertoglijk Hof, en dat Fredrik Hendrik zich daar wel bij bevonden zou hebben. - De Staten van Holland interesseerden er zich zeer voor, en trachtten Haarlem, dat nu sterk Contra-remonstrantsch was en er *plat* tegen was, tot toestemming over te halen bij een brief, maar waar op een schoon antwoord volgde dat men daar meê geprovoceerd had. Dit trof zoo, dat men nu een project maakte, om de placaten tegen de *Remonstrantsche factie* (zoo 't nu daarin genoemd werd) te vernieuwen en te doen executeeren, kon men daar de Treves meê krijgen. Daar hadden onderhandelingen plaats voor Maastricht, en vervolgens in de Haag. Velen wilden wel met de Spaansche Nederlanden maar niet met Spanje handelen; en zeker, ware dit mogelijk geweest, dat had veel voor zich, maar het was in der daad eene absurditeit. Na veel sukkelens en hassebassens, werden de onderhandelingen van deze zijde op den 16 December 1633 afgebroken. - Sterk was de Treves tegenge-

gaan door de W.I. Compagnie, die nu zoo blinkend opkwam, en zich (gelijk zij aantoonde bij een uitvoerig vertoog[1]) daarmeê geruïneerd zou vinden. Ook schijnt het wel, dat het punt van *Fernambuk*, nu in 1630 veroverd, ditmaal, en vervolgens in 1633, wel het grootste beletsel was en bleef. - En echter heeft men dit naderhand zoo onverandwoordelijk veronachtzaamd en (ik mag zeggen versmeten en ten prooi geworpen) tot onuitwisbaren vlek van onze Natie, en afschrikkend maar helaas! vruchtloos voorbeeld voor alle volken, om toch nooit den koopmans-geest veld onder zich te laten winnen, als waarmêe alle eer, deugd, moed, en waarachtig verstand verloren is.

In 1629 bleek weêr dat Fredrik Hendrik zijn broeder niet was, schoon hij thands onvergelijkelijk grooter krijgsmacht ter beschikking had dan zijn broeder ooit gebieden mocht. Alle pogingen bepaalden zich op 's Hertogenbosch, 't geen hij langen tijd vruchtloos belegerde: de Veluwe werd aan 's vijands inval opengesteld, Amersfoort verloren: doch eenige Burgers van Wezel besloten, hun stad onder onze gehoorzaamheid te brengen, en verzochten hem die te mogen in handen leveren bij wege van verrassing. Dit geschiedde met het uiterst geluk, en verwekte een zoodanige verslagenheid aan de Spaansche zijde dat alles week of zich overgaf. 's Hertogenbosch dadingde: Amersfoort en de Veluwe werden verlaten. En de Prins had ex eventu [door deze uitkomst] grooten roem. [Z. de *Bijvoegs* .]

1 Bij AITZEMA, ald. bl. 912.

Deze veldtocht was geëindigd, en de onderhandelingen tot Bestand afgebroken. Wat moest men nu doen? - Men had 's vijands Gedeputeerden (waaronder mannen als een Hertog van Aarschot, van het eerste en aanzienlijkste bloed,) met onbescheid weggezonden, om niet te zeggen, weggejaagd; en derhalve zijn gevoeligheid en de gevolgen daarvan te verwachten; men had hem onder de vredehandeling veel sterker in de wapenen gevonden, dan men zich had kunnen verbeelden; en toen was hij vredegezind, nu beleedigd en dubbel vijandig. Zal hij nu troepen afdanken of aanwerven? En zoo hij 't laatste doet, wat moeten wij?

't Zal licht te beoordeelen zijn, wat nu dezerzijds had moeten geschieden. En even licht, wat men deed. Waar een factie-regeering is, geschiedt altijd het tegendeel van 't geen plicht, wijsheid, en voorzichtigheid voorschrijven.

Holland besloot, tegen Raad van State en Staten Generaal aan, 50 kompagnien te gelijk af te danken, en dus in eens 1/9 van al 't krijgsvolk; dat uit 450 kompagnien bestond en waarvan 385 tot de bezetting der Grenssteden volstrekt noodzakelijk waren; zoo dat men 15 vendelen (omtrent 1000 man) had, om de vijandlijke armeê tegen te stellen. De Prins had nu echter zoo veel invloed dat men slechts 25 verminderde; waar op hij echter niet raadzaam vond in het veld te verschijnen; en er werd (of het afspraak was) dat jaar geen oorlog gevoerd. En den 25 September van dit jaar stierf ook Spinola; die den vijand meer dan een leger was. - Engeland maakte

vrede met Spanje, waarin hij onzen Staat mede wilde doen begrijpen, met erkentenis van onafhanklijkheid; maar men sloeg dit hier af, om geen aanstoot aan Frankrijk te geven, waar men tegenwoordig aan hing, door een tractaat versch gesloten, waarbij de Koning zeven jaar lang één millioen fransch beloofde, en de Staten zich verbonden in dien tijd geen onderhandeling van Vrede of Bestand aan te gaan, zonder zijn *raad* in te nemen[1]. Ondertusschen had Frankrijk den Landvoogd van Oranje tegen Fredrik Hendrik omgekocht, en deze zich weder van de stad en het Prinsdom meester gemaakt: maar dat alles ging onder het vriendelijk masker.

In het volgende jaar 1631 was men werkzamer in 't krijgvoeren. - Had Maurits een jammerlijken tocht in Vlaanderen moeten doen, nu moest zijn broeder hetzelfde. Maar deze was zoo veel te meer onder het zim daar hij altijd Gemachtigden te velde bij zich had, die zich vrij wat aanmatigden en in der daad, waar zij 't goed vonden, 't overbewind voerden. Duinkerken was den Hollanderen en Zeeuwen een doorn in het oog: dit wilde men gaarne of meester zijn of uitroeien. Hiertoe moest deze inval dienen; en men scheen den vijand dwaas genoeg te achten, om daar geene duchtige maatregelen tegen te nemen. Men scheepte derhalve met 15,000 man en 3000 ruiteren langs Waal en Rhijn naar IJzendijke, en marcheerde tot Maldegem. Maar daar nabij lag de vijand achter een water, waarover men een brug dacht te slaan.

1 Hij had altijd gewild: dat zij zonder zijn *bewilliging* geen vrede zouden maken: maar wat was dit *raad* nu anders?

Nu was de drift over. Zekerlijk had Maurits die overtocht geforceerd, en het was een van die tentativen die altijd gelukken, wanneer men ze durft onderstaan, en de vijand scheen zich door 't verlaten van schansen, waarin hij veel gevaarlijker en schadelijker geweest zou zijn, bevreesd te toonen, en zijn veiligheid in dat water te stellen. Geen wonder derhalve zoo ook Fredrik Hendrik 't door wilde zetten, maar te vergeefsch sprak hij van de eer van den Staat en de krijgsmacht; dit waren dingen waarmeê zij zoo bekend niet waren als met de vrees die hen sidderen deed, en de goede Prins en zijn leger moesten met hangende pootjens weêr naar huis, en de welverdiende Spaansche pasquillen waar 't straks van regende, voor lief nemen.

Maar dit was 't alleen niet; nu was de vijand van zijne zijde tot een landing aangemoedigd. Deze mislukte ook, maar na een moedig gevecht op den stroom voor 't Eiland Tholen, waar de onze overwinnaars bleven, die alle de Spaansche schepen en schouwen veroverden en schier alles gevangen namen. En deze landing van den vijand was ons nuttiger dan eenige onderneming dezer zijds.

Fredrik Hendrik was en bleef dus altijd een zeer bewilligende Stadhouder voor de Hollandsche bovendrijvende partij. Deze betoonde hem dan ook haar genoegen, eerst door zijn Zoon toen hij vier jaar oud werd, tot Generaal over de Schutterij aan te stellen, en nu, omtrent vijf jaren oud zijnde, tot zijns vaders opvolger te verklaren. Men viel nu ook in het begrip, dat de Stadhouders de plaats der oude *Graven* vervulden, en 't was op dit fundament, dat men vast-

stelde dat hun oudste zonen hen in het bewind moesten opvolgen[1]. Dit dan nu geschied zijnde, hoe veel haperde er nog aan, om ook dien tijtel van *Graaf* uit te spreken? - Maar deze echter bleef achter, en Fredrik Hendrik, al wat ouder wordende, rekende dat ook van zoo groot een belang niet; daar men 't nu voor hetzelfde ding begon aan te zien: en zijn plooiend karakter was met geene beletselen af te matten[2].

Zoo zeer echter de Arminiaansche partij de overhand had, bleven echter de Contra-remonstrantsche Staatsleden nu en dan hun streng trekken. Deze hadden tot nog zeven Remonstrantsche Predikanten (zeker van de ergste roervinken) op Loevestein gevangen gehouden, die thans ontkwamen; en als Huig de Groot dit jaar (1631) in Holland kwam, dreven Haarlem, Leyden, Gouda, Alkmaar, en Enkhuizen het nemen van een Resolutie door, waarbij ƒ 2000. op zijn lijf gesteld werd, zoo hij langer in 't land bleef; zoo dat hij naar Hamburg afreisde en Zweedsch Gezant aan het Hof van Frankrijk werd: niet nalatende in Zweden alles tegen de Contra-Remonstranten in te nemen, en in Frankrijk de Roomsche Kerk, zoo wel als den Koning, op de lafste en schandelijkste wijze te vleien, tot hij in het laatst van Augustus 1645 overleed.

Onderhandelingen met een Spaanschen verrader, en een veldtocht, waarin Maastricht belegerd, en nu

1 WAGENAAR, XI D. bl. 140.

2 Een woord in het oor! - Frankrijk kon er nog niet toe verstaan om zijn uitzichten op dit Land dus op te geven.

Venlo, Stralen, Roermond, Orsoy genomen, en Limburg en het land van Overmaze bemachtigd werden, en de Graaf van den Berg (een wakker krijgsman) den Spaanschen afviel, die nu geen Hoofd van eenig gewicht in het veld hadden; waarbij ook de moed der Duinkerkers in 't kapen aanmerklijk daalde: dit al waren in 't jaar 1632 voorloopers en bewerkers van een nieuwe vredehandeling, die te Maastricht begon en welhaast in de Haag voortgezet werd, en welke tusschen Staten en Staten der Spaansche en der Vereenigde Gewesten gevoerd werd; maar die tot geen gevolg leidde.

In 1633 veroverde de Prins Rijnberg, en Graaf Willem van Nassau, Filippine.

Daarlatende de oorlog in het Duitsche Rijk, de dood van Koning Gustavus Adolfus van Zweden, en de gevolgen daarvan, met honderd kleine buitenlandsche betrekkingen en geschillen, melden wij alleen 't overlijden van Donna Izabella Clara Eugenia, waardoor de Nederlanden weder aan Koning Filip IV vervielen. Zij stierf den 1 December 1633, 67 jaar oud.

Men had in de laatste onderhandeling Frankrijks *raad* niet vooraf ingenomen, en tegen zulk eene daad van emancipatie uit Frankrijks voogdij wilde dat Hof voor 't vervolg nu zeker zijn. Daar moest dus ('t was de wil van den Kardinaal Richelieu die het Rijk regeerde) een nieuwe en duidelijke verplichting van onzen Staat zijn om zonder Frankrijks beveiliging geen vrede met Spanje te kunnen of mogen sluiten, overeenkomstig 't geen daar altijd beweerd was; en hiertoe moest een nieuw Tractaat strekken.

Daar was in Holland veel over te doen, eer men er toe komen kon. Maar Fredrik Hendrik was er voor. Het ging derhalve door: en daar tegen beloofde Frankrijk jaarlijks 2,300,000 gulden, of 2,000,000 en een Regiment knechten en Kornet ruiters, te zijner keuze. Maar zoo Frankrijk Spanje den oorlog aandeed *verviel dit*, en dan zouden de twee contrahenten niet dan *gelijkelijk* en met *wederzijdsche bewilliging* met Spanje handelen mogen. Dit Tractaat was voor 7 jaren[1].

't Lekte haast uit, dat eenige Grooten in de Spaansche Nederlanden een soort van opzet gevormd hadden om van hunne zijde zich ook van den Koning van Spanje af te scheuren, en dan zich bij wijze van confoederatie met dezen Staat te vereenigen, het geen door Prins Fredrik Hendrik en den Koning van Engeland in 't geheim sterk begunstigd werd. Dit kostte eenigen 't leven, anderen ban, of gevangenis; doch men schijnt weinig lichts in de zaak gehad te hebben, en in April 1634 werd er eene algemeene am-

1 WAGENAAR, XI D. bl. 188, brengt dit uitvoerig bij: 'op dat men te klaarder zien zou, hoe zeer zij, die er dezerzijds over zaten, voor de *hoogheid* en *vrijheid* van den Staat zorgden.' Maar ik breng het bij, en verwijs naar WAGENAARS expositie, om te doen blijken, hoe onverandwoordelijk men zich door het Fransch geboefte verschalken liet, en het Land aan de willekeur van een valschen, trotschen, verraderlijken nabuur prijs gaf. Ieder oordeele. - Immers stelde men 't in Frankrijks handen niet alleen om zich zoo dra hij wilde van dien geheelen onderstand te ontheffen, waarom (en door 't appât van 't welke verleid) men tot het tractaat gekomen was, maar ook om, in collusie met Spanje, *quasi* oorlog te verklaren; en in die *oorlog vel quasi* te blijven voortduren in perpetuum [onophoudelijk].

nestie afgekondigd. De veldtocht had ter wederzijde geenerlei resultaat. Nu zond Koning Filip zijn Broeder, den Kardinaal Infant, Ferdinand, als Landvoogd herwaarts met een leger van 12,000 man.

Fredrik Hendrik schijnt nu bemerkt te hebben hoe weinig baats bij het gesloten Tractaat met Frankrijk te vinden was, en dat men 't met een ander moest trachten te verwisselen, waarbij men een plan van gezamenlijk oorlogen tegen Spanje ten grondslag kon leggen, in plaats van zich dus *à la merci* van dien nabuur te zien, en met de last van geheel den oorlog tegen 't nog altijd overmachtig Spanje alleen bezwaard te zijn.

Het was daartoe het juiste oogenblik om Frankrijks misnoegen tegen Filip, over het voeden van de ongenoegens tusschen Lodewijk den XIII en zijn Moeder. In 1635 (8 Feb.) werd te Parijs zulk een Tractaat geteekend. Dit was een Tractaat van gezamentlijke oorlogvoering met twee afzonderlijke legers in de Spaansche Nederlanden; van verdeeling dier Nederlanden; van oproeping dier Nederlanden om hun Vorst en regeering af te vallen, op te staan, zich onder bescherming van de beide oorlogvoerende contrahenten dezes tractaats te begeven: en van de vredebreuk af geen vrede, of bestand, of wapenschorsing te sluiten, dan *gezamenlijk* en met gemeen goedvinden. - De verdere openbare en geheime punten laten wij daar. - Dit beloofde thans heel iets groots! maar: - ‘wacht u voor een vriendlijken franschman,’ plachten onze ouders te zeggen.

Lodewijk bleef niet in gebreke om in Junij den oorlog aan den Koning van Spanje opzettelijk door

een Heraut, naar Brussel gezonden, te doen verklaren, en zie daar den casus foederis tot stand gebracht, en ons in den strik.

Heerlijk was nu de aanvang. 't Fransche Leger den Kardinaal Infant (die het het intrekken wilde betwisten) geslagen hebbende, verscheen triomfant. Fredrik Hendrik vereenigde zich daarmeê, nam het opperbevel over beide de Legers (32,000 man en 9000 ruiters groot). En, daar de Kardinaal een algemeenen veldslag ontweek, nam men Tienen en kwam tot voor Brussel: maar toen moest men den Franschen te wil zijn en te rug trekken, en belegerde Leuven. Toen moest de Prins, op het punt zijnde dat de stad zich over stond te geven, hun te wil zijn en 't beleg zonder eenige reden opbreken.

Nooit trekt men te rug, zonder de kans des oorlogs in zijn nadeel te wenden. Nu verloor men Diest dat *wij* gewonnen hadden; Schenkenschans volgde, Goch daar na en 't Kasteel van Gennep, ook beide de stad en 't Kasteel van Limburg: en de zoo kort te voren wijkende Infant was reeds tot Kleef genaderd. De Franschen hadden zich niet behoorlijk geproviandeerd; hadden, schoon Fredrik Hendrik hun reeds 30,000 pond brood had toegedeeld, gebrek geleden, waren krank en verdrietig geworden, en vulden nu onze Gast- of Godshuizen, waar men genoodzaakt was hen te verzorgen. De Prins herstelde met zeer veel moeite 't verlies van Schenkenschans dat hem zeer ter harte ging, maar nu eene belegering vereischte die alle formen door moest gaan en geheel den winter doorgezet worden, doch waardoor men dan deze vesting in April van het volgend jaar 1636 wederom

meester werd, zoo als Kleef zich toen ook aan hem overgaf. En het Fransche leger van 20,000 zoo knechten als ruiters op een groote 8,000 gesmolten, ging op 's Konings last te Rotterdam, waar het, zoo wel als in andere steden en plaatsen, een poos in jammerlijken toestand gebedeld had, wederom tscheep naar Calais[1].

De uitslag van dezen veldtocht was niet geschikt om het wederzijdsch vertrouwen der contrahenten te versterken, of de zucht tot vrede bij die haar zocht, te verminderen. De Staten leenden 't oor op nieuw aan voorslagen van Axpe, Secretaris des Konings van Spanje: en gaven dus groot misnoegen aan Frankrijk 't geen zij als kinderen met een uitvlucht verdedigden

Naar mate de Prins beter met de bovenpartij in Holland stond, had hij natuurlijkerwijze minder gezag om de Provintien tot eenigheid te kunnen houden. Dit was wel juist geen uitwerksel van ongenoegen jegens hem bij de andere gewesten die tegen de Hollandsche bovenpartij waren; maar een natuurlijk gevolg van een *consequent gedrag* dat hij noodig vond te betrachten, en dat hem dikwijls niet toeliet het gezag te voeren, dat hij mocht en moest voeren, ook daar waar men 't hem toekende. Geen wonder derhalve, dat de Provincien onderling over hoop raakten, en inwendig beroerd[2].

1 Hoe dit door Frankrijk geduid werd? [Z. de *Opheld* .]
2 (Dit moest op 't gezag der Unie ten aanzien van de Provincien, en dat der-Provincien ten aanzien der Staatsleden dier Provincien; en dus zoo op de bijzondere als algemeene regeering en bewindvoering den verderflijksten invloed hebben.)

Friesland, hoe zeer 't gants niet eens met de Hollandsche Arminianery, gedroeg zich echter op Hollands voorbeeld zeer onafhanklijk. De gemeene middelen bij de Unie bepaald, en zoo elders als in Holland ingevoerd, waren in Friesland nog niet aangenomen: de Steden waren onverzettelijk. De Stadhouder Ernst Kasimir werd gemachtigd om deze middelen bij Executie met de sterke hand te doen betalen. Hieruit ontstond in 1626 een oproer te Leeuwaarden, waar de Landdag verplicht was uit een te gaan, en de stad te verlaten. De burgerij dwong den Stadhouder de krijgsbenden van 't Guarnisoen te ontwapenen: de Adelijke huizen rondom liepen gevaar, en het oproer sloeg naar andere steden en naar de dorpen voort. Alles stortte in wanorde, en 't vuur bleef door eenige toegeeflijkheden en halve maatregelen smeulen tot het in 1634 met nieuwe woede wijd en zijd uitborst en tot een volkomen opstand (en niet meer oproer) werd. De Staten Generaal zonden er eenig krijgsvolk heen (12 vendelen te voet en 1 te paard), met vier Gemachtigden uit hun: maar de Stadhouder maakte die maatregel nutloos, als mogende niet uitgevoerd worden zonder bewilliging der Provinciale Staten: - Welhaast werd er eene volstrekte *Ochloeratie* in werking gebracht, die alles in rep en roer zette. Men nam den Stadhouder het recht van Wethouderen aan te stellen af en gaf 't aan de *Steden-zelven*. Men veranderde de regeeringen der steden toen, de *gezworen Gemeente* werd daar afgezet, en een *Vroedschap* in de plaats. - De Staten Generaal zonden nu (1636) weêr Gemachtigden in Friesland, die de klachten daar hoorden.

Dit werd als inbreuk op de Souverainiteit der Provincie opgenomen. De gemeene lasten werden niet betaald: men liet eenige middelen ongeheven; beperkte het gezach van het Hof van Justitie door een nieuwe Instructie. En de Raad van State werd door de Staten Generaal (op raad van den Prins) gemachtigd om de regeering en geldmiddelen in Friesland op beteren voet te brengen. Daar was toen genoegzaam krijgsvolk in de Provincie. De Raad van State veranderde derhalve de Magistraten op nieuw, herstelde de verongelijkte afgezette; vernietigde de nieuwe Instructie van 't Hof; en er kwam ook eene nieuwe inrichting in 't stuk van Finantie, en nu had het een rustiger aanzien, wanneer de Raad van State weder naar de Haag trok.

Had ondertusschen 't Fransche Leger bij den laatsten veldtocht zoo oneindig geleden, ook het onze was er niet zonder groote vermindering van te rug gekomen, als uit het gemelde is af te nemen. Dit een en ander moedigde den Kardinaal Infant aan, en hij ging zijn moed tegen Frankrijk koelen. Dit riep dat de Staatsche macht toch spoedig in 't veld komen moest ter hulp van 't noodlijdend Rijk! Hier kon de Prins zich niet aan onttrekken, en zijn opmarsch trok ook in der daad terstond een goed deel der Spaansche troepen van daar af en naar herwaart: maar Fredrik Hendrik kon de manschap die hij onder zijn bevel had, wel doen marcheeren, maar met brieven en boden geen geld uit de Haag krijgen om zijn volk te betalen of te onderhouden: want de lasten des oorlogs waren dit jaar niet opgebracht, en de Staten waren geldeloos. Zijn onge-

noegen rees hoog, en hij sprak van *'t rapier neêr te leggen*; en Holland sprak van *volk af te danken*. De Fransche gezant Charnacè ijverde tegen dat afdanken zoo wel als de Prins; en Frankrijk beloofde bij een nieuw tractaat, binnen 't jaar 1½ miljoen op te schieten tot vermeerdering van de krijgsmacht der Staten. - Een Franschman, *La Motte*, kustbewaarder in onze dienst, had met de Duinkerkers een aanslag gevormd om Vlissingen te nemen, die door de loutere tusschenkomst der Goddelijke Voorzienigheid *gestoord*, en *ontdekt* werd[1].

Cats werd nu (1636) Raadpensionaris na *Pauw*, die dit ampt vijf jaar bekleed had en aan Duyk was opgevolgd. - En de stad Utrecht die voor twee jaren op het voorbeeld van Amsterdam een Athenaeum binnen haar muren opgerecht had, verhief dit thands tot een Universiteit.

In 't volgend jaar 1637 ontving Fredrik Hendrik van Frankrijk den tijtel van Hoogheid (Altesse) in plaats van *Doorluchtigheid*. - Dit verwekte hier vrij wat gemor en gepraats, bij de Ed. Gr. Mog. en Hoog Mog. Heeren, die maar simples *Seigneuries* kregen. En van nu aan ging het praatjen tegen Fredrik Hendrik aan even als tegen Maurits. En dus stiet Frankrijk op de allerbehendigste wijze dat om, wat het vreesde; in een oogenblik dat de Prins zeer na was, om de indrukken van Uitenbogaarts brief, die nu vergeten was, geheel uitgewischt te zien[2]. Hij kon nu ook

1 Z. WAGENAAR, XI D. bl. 237.

2 In Holland nam men 't den Staten Generaal zelfs zeer kwalijk dat deze hem den tijtel toekenden en gaven, zonder hun last daartoe gehad te hebben. - Waarom zoo bevreesd voor dien tijtel? - Impertinentie der Duitscheren in dit opzicht jegens den Prins van Oranje en zijn huis.

zijn gevoeligheid niet verborgen houden, daar dit hem onmiddelijk van zijne lieve Arminianen toekwam. Om zijnen invloed dadelijk te herstellen werd hij door de Edelen van Holland tot eerste Lid van hun lichaam verzocht, 't geen hij dadelijk aannam; en ook dit deed eenige hoofden zeer bedenkelijk schudden; en van nu aan kroop de kanker van mistrouwen langzaam voort, waar meê Willem de II. naderhand zoo te worstelen had. - De Prins vond hierdoor nu wel middel om allengs (gelijk WAGENAAR aanmerkt XI D. bl. 260) in de Ridderschap geheel meester te worden; maar naar mate zijn invloed en gezag daar toenam, werden de Steden achterdochtiger en al meer en meer van hem verwijderd.

Een onderneming tegen Duinkerken was natuurlijkerwijze altijd een hoofd-idée bij de mercantile regenten, en 't werd, nu door den Franschen gezant ondersteund met beloften des Konings, het hoofddoel van den veldtocht in 't jaar 1637. Maar de Prins was genoodzaakt, ze liever tegen Breda te richten, dat den 7 October aan hem overging[1]; doch niet zonder dat de vijand Roermonde en Venlo bemachtigd had. Het Fransche leger nam Landrechies en la Chapelle.

De Lieutenant Admiraal van Dorp werd slachtoffer van een kabale gemaakt. Men liet hem, in 't kruissen op de Vlaamsche kusten, gebrek aan mondbehoeften lijden, en als dat hem eindelijk noodzaakte

1 23,160 kanonschoten waren daarbij gedaan:
320,000 ponden buskruid bij verschoten.

in te loopen, nam men 't hem kwalijk, om dat hij er *geen last* toe had, en men ontsloeg hem. Doch dit was de bevordering van den grooten Mart. Harpertsz. Tromp!

In dit tijdstip brak het groote geschil met Engeland uit over de Vrijheid der Zee, zoo men 't noemt, en, zeer qualijk noemt: want *mare liberum* en *mare servum* zijn even absurd. Selden (groot man) schreef zijn werkjen *mare clausum*. En Dirk Graswinkel, een Advocaat, wien zijn practijk daar den tijd toe liet, schreef daar een weêrlegging tegen, waarvoor de Staten van Holland hem een pensioen van ƒ 500. gaven tot dat zij hem *beter* bevorderen zouden. - [Z. de *Bijvoegs* .]

Doch de toestand der binnenlandsche zaken in Engeland, liet Karel niet toe, zich aan deze zaak verder gelegen te laten zijn. Zelfs vond hij het geraden, zich Holland zoo veel doenlijk te vriend te maken.

Dit jaar was voorts aanmerklijk door de dolle bloemnegotie die hier te Lande plaats greep, en geruimen tijd weinige lieden eensklaps rijk, anderen van rijk of welgesteld, doodarm maakte. Gelukkig was deze razernij van geen langen duur. [Z. de *Bijvoegs*.]

Een nieuw geschil borst er uit tusschen Holland en de Staten Generaal. - Tot dus verre had men den Staten Generaal de jurisdictie over hunne amptenaren niet betwist; maar dit moest nu volgen. Men dagvaardde de Raden ter Admiraliteit voor het Gericht van Amsterdam ter zake van praetens delict criminaliter, en ‘tot aanhooren van al zulken *eisch crimineel* en *provisie van incarceratie* etc.’[1]; en

1 AITZEMA, 17 B. bl. 626.

(als men begrijpen kan) zij weigerden zich te sisteeren. De Staten Generaal sprongen hun bij (protestantibus de Hollandsche Gedeputeerden onder hen), die van Holland het Gerecht van Amsterdam. - Alle de Provincien waren verontwaardigd, en vroegen, wat er dan nog van de algemeene Staatsregeering over bleef? - De Generaliteit, hoe beleedigd, wilde de zaak aan 's Prinsen uitspraak verblijven, van wien men zekerlijk 't plooien van wat slechts eenigzins plooibaar was, verwachten mocht: maar ook dit wilde Holland niet. Want, om van den aart der zaak niet te spreken, of de waarlijk fondamentele wet der republiek waar de Admiraliteiten op steunden; dat deze Hollandsche aanmatiging eene nieuwigheid was, werd ten overvloede bewezen door de constante usance van de privative judicatuur der Staten Generaal over de genen, die in Hun dienst en eed waren van 1577 tot 1636 inclusive, zonder eenig tegenzeggen of contraire sustenue, maar met het volkomenst adveu ook van Holland[1]; en het was al te zeer in het oog stekende, dat het niet opgeworpen werd, dan tot een nieuwen twistappel.

Bij het Hof van Utrecht werd, ter zake van die Amsterdamsche procedures, mandement van Arrest en in cas van injurie verleend aan een dezer crimineel gedagvaarden tegen den Hoofd-officier van Amsterdam die onder dat Hof eenig goed had.

Maar wat was het eind hiervan? - als altijd; hevig gewoel, tot de zaak door allerlei tusschenvallen uit haar geheel was, en dan zitten bleef. - En wat

1 Z. AITZEMA, ald. bl. 629-632.

had men daar meê gewonnen? - Alles: want dan gold zulk eene verzetting voor een gevoerde sustenu, waar men niet van afgegaan was; en de constante practijk of consuetudo was verbroken[1].

Ondertusschen de oorsprong van dit werk lag in een ongenoegen over de verpachting van wegens de Admiraliteit gedaan van de belasting der Convoijen en Licenten. Dit ongenoegen had bij meer Provineien plaats, en men was bedacht om daarop een middel van accommodatie te vinden. Men had bij de Staten Generaal een nieuw Plan met den Prins beraamd, maar Holland was zeer ongewillig, ‘eñ also onder die van Holl.[d], Amsterdam *de vlagge voerde*[2], zoo poogde men om deze Stad anders te disponeeren, eñ hoopte, dese stad tot gehoor gebracht sijnde, dat de andere Leden van Holl[d]. voortaan, haar ook wat meerder souden onderwerpen de directie van den Prince, die de directie volkomen had over de Generaliteit der 6 provintien.’ Met dit oogmerk dan, en in deze hoop, committeerden de Staten Generaal

1 Het gewicht hiervan, en de partij die daarvan in re politica te trekken is, weten alle slimme inkruipers in een Gouvernement, alle die 't zoeken om te keeren. - En ik zou 't mij verwijten moeten, indien ik hier tegen deze listige manège niet waarschouwde, en niet als vaste en onwrikbare regel voor een Staatsman, die het wél meende, aanvoerde: - ‘Laat nooit toe, dat een valsche sustenue ten aanzien van Gouvernement of Staatsregeling (hoe absurd ook) onbeslist blijve.’ 't Is door de menigte van onbesliste sustenuen, dat men alles twijfelbaar maakt in een regeering; en 't is met haar in twijfelbaarheden en onzekerheden te verwarren, dat men eindelijk tot het omverr' werpen koomt.

2 (Zegt AITZEMA, 19 B. bl. 176.)

en Prins in het jaar 1639, dertien Heeren, om aan Burgemeesters en Vroedschappen van Amsterdam ook aan die van Hoorn, en die van Enchuysen (zoo noodig) voor te dragen de geconcipieerde instellingen als Z. Hoogheid had voorgeslagen, en hen tot het consent daar in te verzoeken en te bewegen: 't geen zij ook ter zelfder tijd met eene andere Kommissie te Utrecht deden.

't Moet (in abstracto) vreemd voorkomen, en voor de Staten Generaal zeer vernederend, zulk eene kommissie te zenden aan een bijzonder Lid van een der Provincien, en het is moeilijk te vereenigen met de hooge denkbeelden, welke de Staten Generaal toch van hunne waardigheid koesterden. Iets geheel anders was het, de bijzondere Provintien aanmerkende als de gene welke door hen verbeeld werden, voor deze onder te doen, of hare bewilligingen langs allerlei middelen te zoeken; iets anders bij eene particuliere stad, die op zich-zelve bloot onderdaan der republiek was, een bewilliging te vragen, te bidden, te makelen, of hoe men het noemen wil. En ik vat niet, hoe zulke voorname personen als de Graaf van Kuilenburg zich daartoe wilden laten gebruiken. - Maar men moet aanmerken, dat het met de zaken der Admiraliteiten, de belastingen ten behoeve van de zeezaken, en het beheer daarvan zoo verre gekomen was, dat men geen middel meer zag om het algemeen bewind gaande te houden, 't geen men echter oordeelde te moeten handhaven naar plicht en naar eed, waarom men zich 't alleruiterst getroostte[1].

1 Amsterdam had eigener auctoriteit niet alleen niet gehoorzaamd aan de bevelen der Staten Generaal omtrent dit punt en voorwerp der algemeene regeering van de Unie, maar strijdige bevelen daar mede gegeven, en een equippeering van Schepen in de haven van Hellevoet NB. *geinhibeert* (z. AITZEMA ald. bl. 186.): het geen volstrekt zoo niet blijven kon. En het was eigenlijk die *inhibitie*, waar van het *afdoen* het primaire punt en hoofddoel der Deputatie was. Ook was dergelijke Deputatie niet zonder voorbeeld. In 1592 was er eene uit de Staten Generaal gecombineerd met een kommissie uit de Gecommitteerde Raden van Holland, over het object der Convoijen en Licenten, aan Middelburg geschied.

Indien ook in eene andere gesteldheid van gemoederen zulk een stap gedaan ware geworden, zij had kunnen gelukken, door de Stad met het ontvangen van zulk eene eer, in te nemen; maar het was nu geheel anders. Daar was in de tegenwoordige Regeering van Amsterdam, de geest van Barneveld, d.i. vijandelijkheid tegen de Generaliteit, gesproten uit het gevormd opzet om de Unie of te overheerschen of te breken. En daar te voren de goede gezindheid dezer partij voor haar hersteller Fredrik Hendrik die lieden nog al inschikkelijker maakte, als hem voor hun werktuig houdende; zoo waren zij nu dubbeld verbitterd, daar zij hem mede met de Generaliteit als de handen in één zagen slaan, en plannen beramen die zoo lijnrecht tegen de hunnen inliepen.

De Gemachtigden kwamen in Amsterdam: maar Burgemeesters weigerden de Vroedschap bij een te roepen, en wilden hunne propositie niet aannemen, maar lieten ze in een publijken Herberg verachtelijk liggen: voorwendende dat het een ongehoorde nieuwigheid was; 't geen de Vroedschap naderhand (als naar gebruik) laudeerde. Zij keerden dus, onverrichter zake,

naar de Hage, en deden toen de propositien in plaats van te Amsterdam, in de Staten van Holland.

In der daad, hadden die van Amsterdam gelijk, zich (gelijk zij 't uitdrukten) niet aan te matigen, als Bondgenooten van de Unie bezonden te worden, en hen naar Holland te verwijzen. Ook konden zij hun gedane *inhibitie*, als geschied zijnde aan Amsterdamsche Ingezetenen, zeer wel met de Staatsbesluiten van Holland goedmaken, tegen welke de bevelen der Generaliteit aanliepen; in een zake zekerlijk, waar in de Generaliteit (en niet Holland) bevelen kon, maar waar in Holland zich dat recht echter toeschreef, en het elk Hollandsch Ingezeten dus voeglijk stond, het Hollandsch gezag te ondersteunen zonder te onderzoeken hoe verr' 't in de toepassing geldig ware.

Bij Holland werd bericht van Amsterdam gevorderd, na dat men de deputatie geantwoord had, daar over te zullen delibereeren. Het bericht van Amsterdam was zeer goed gesteld[1]. - En het bleef hier bij. - De Prins scheen het zich niet aan te trekken. Echter van toen af was er zeer groote antagonie tusschen hem en Amsterdam, die met zijn dood, als men weet, niet ophield. Want geschillen met onsterfelijken zijn *lites immortales*, en de steden zijn *personae immortales*. - De West-Indische Compagnie verzettede zich nu ook tegen de Admiraliteiten, wegens gemaakte buit op zee[2]. - Alles kwam bij elkander, en

1 Bij AITZEMA, l.c.

2 Namelijk: (z. AITZEMA 17 B. bl. 665) alle kaperijen geschiedden nu' tegen Spanje op naam NB. der W.I.C. om de Admiraliteiten te fraudeeren, en als de Staten Generaal daar maatregelen tegen namen, was het Amsterdam dat zich 't recht harer burgers, de Hoofddeelhebbers uitmakende, aantrok.

't jaar 1638 had het ongenoegen tusschen den Prins en Amsterdam bereids sterk gevoed.

De Spanjaarts naamlijk voorzagen zich daar, openlijk en ongestoord van geweer en buskruid; en vier fluiten, daarmeê geladen door zekeren *Byland*, werden, op 's Prinsen kenniskrijgen daarvan, door zijn last in Texel aangehouden. Tegen dit leveren van Ammunitie, ja zelfs van Schepen aan den vijand, dat ieder kennelijk was, waren bij de Staten Generaal en Raad van State reeds vele pogingen gedaan, maar zonder uitwerksel, om dat geen verbod helpen kan, zoo de Officieren de placaten niet executeeren, en Holland die executie niet wilde en niet toeliet. Thands was dit bijzonder geval tot den Prins gekomen; en wel door den Franschen Gezant d'Estrades, aan wien het uit Frankrijk kwam. Hij (de Prins) had de Wethouderschap daarover aangeschreven, en deze dien Byland ondervraagd, en deze de zaak niet ontkend, maar verdedigd, met te zeggen: ‘dat de Burgers van Amsterdam recht hadden om overal handel te drijven; dat hij 100 kooplieden in de stad noemen kon die de Andwerpenaars bedienden, en dat hij 't ook deed; dat de Koophandel niet belemmerd mocht worden; en dat hij om winst te doen in de Hel varen zou, al zou hij er zijn zeilen bij branden.’[1] En op deze verdediging, die zij zeer juist en wettig vonden, ontsloegen zij hem en deden er den Prins rapport van, die er woedend over wierd. 't Was bij die gelegenheid, dat hij zei: ‘ik heb geen grooter

1 Z. AITZEMA, ib. bl. 666. verv.

vijanden dan Amsterdam; maar krijg ik Andwerpen, zoo zal ik ze wel onder krijgen.'[1]

De zucht om Andwerpen te bemachtigen moest hem noodwendig even zoo zeer prikkelen als den Amsterdammeren die om Duinkerken te zien wegnemen, (waar reeds weêr tot tweemaal toe, voorbereidsels toe gemaakt waren, maar het geen niet te doen was). Hij verried dit echter niet, maar in dit jaar 1638, zijn leger naar de Zeeuwsche Stroomen hebbende laten afzakken, scheen hij 't op Hulst gemunt gehad te hebben, doch veranderde zijn bestek en lei op Andwerpen toe: maar 't mislukte; men vond den vijand zoo gereed op alle passen *als of hij gewaarschouwd was*. - Doch de schrik was toch reeds den Amsterdammeren om het hart geslagen, en zeker had men in en om Andwerpen dit door Sympathie kunnen gevoelen en dus op zijn hoede kunnen zijn. Onder alle Sympathien en Antipathien is toch de Commercieele in de Moderne historie de sterkste.

Van jaar tot jaar werd er nu telkens een nieuw tractaat met Frankrijk gemaakt of 't Edicta Praetoris [van 't oude Romeinsche Recht] waren, waarvan 't fonds in de oude en zelfde *tralatitia* bestond, maar waarbij elk jaar echter weêr iets anders voegde, van 't welk de richting juist elk niet in 't oog liep.

In 1639 deed Tromp ter zee grooten afbreuk aan Spanje. Een Spaansche Vloot van 67 schepen, die naar Engeland bestemd was, waar men nu schepen

1 WAGENAAR, XI D. bl. 269.

aan den Spanjaart verhuurde (even of de Engelschen Amsterdammers waren, wien dit vrijstond) werd door hem met 12 zeilen bestreden, gevolgd, en na kleine versterking in Duins aangetast, geslagen, en genomen of vernield. 't Geen de Engelsche Koning hem opzettelijk had doen verbieden; en vervolgens ook zeer kwalijk nam, maar zonder dat men zich des bekreunde. - De Prinses van Oranje gelag dit jaar van een tweeden zoon, maar die binnen een maand overleed.

In 1640 had Fredrik Hendrik een leger van 22,000 man op de been. Zijne onderneming op Brugge liep vruchtloos af, en de geheele veldtocht te niet. Graaf Hendrik Kasimir sneuvelde in een ontmoeting in den omtrek van Hulst: en deszelfs broeder Graaf Willem Fredrik werd Stadhouder van Friesland in zijn plaats; Fredrik Hendrik, van Groningen en Drenthe. - Deze verbond ook thands zijn zoon Willem met de Kroonprinsesse van Engeland in den Echt[1].

De veldtocht van 1641 deed Gennip in Fredrik Hendriks macht vallen; en een nieuwe tocht in Vlaanderen ondernomen, mislukte wederom als te

1 Kwaadaartige aanmerking van WAGENAAR, XI D. bl. 299. 'als of de Prins de Staten bedrogen had, toen hij zei dat de Bruid geboren en opgevoed was in de *ware Christelijke Gereformeerde* Godsdienst, zoo als dezelve hier te lande, bij openbaar gezag geoefend werd: Waarom? omdat het Huwlijks-contract bevat, dat zij haar Godsdienst *naar de* WIJZE *der Engelsche Kerk* zou mogen oefenen.'
Hij weet dan geen onderscheid tusschen *andere Godsdienst* en *andere Liturgie*! de....! - Maar in zijn partij had men liever een Fransche Princes gehad: Zie hem bl. 300.

voren. - Portugal stond op en schudde 't Spaansche juk af, en men sloot er een Bestand meê voor 10 jaar op fundament van het *statu quo*. Edoch zeer tot ongenoegen van de O. en W.I. Compagnien en al wie daar deel in hadden. Bij dit Tractaat was hulp aan Portugal tegen den gemeenen vijand beloofd; maar men gedroeg zich in dit stuk verraderlijk[1]. - De Kardinaal Infant stierf.

De oorlog door Frankrijk in de Nederlanden gevoerd, was sedert kort, vrij voorspoedig, en beschaamde Prins Fredrik, die den Kardinaal Richelieu deed voorslaan, dien oorlog liever aan ons over te laten, en zijn macht in Italie, of elders te gebruiken. - De veldtocht van 1642 liep wederom zonder iets anders af dan dat de Spaanschen eenige voordeelen behaalden.-

De oorlog tusschen Koning en Parlament brak nu in Engeland uit. Zekere Walter Strikland kwam van wege de twee Huizen des Parlaments een Verbond met den Staat negotieeren, en klachten doen over het leveren van wapenen aan den Koning. Veel was er te doen over het antwoord aan hem te geven. Het antwoord der Staten Generaal was zeer gepast; maar dien van Holland op verre na niet voldoende genoeg, als die een *stipte onzijdigheid* zoo sterk mooglijk geprofiteerd, en het Parlament toch (vooral!) *ter zake van 't koopbelang* ONTZIEN wilden hebben; en Zeeland dacht er nagenoeg even zoo over. Maar hij bedriegt zich, die meent dat het hier juist het koopbelang was! 't was de vervloekte oproerzucht, die men Republicanismus noemt. (Zie 't Lemma bij

1 Zie WAGENAAR, XI D. bl. 314.

WAGENAAR bl. 331[1]). Men was hier ook zoo ijverig in het beletten van allen toevoer of onderstand aan den Koning, dat Strikland uit naam van 't Parlament daar geweldige dankzeggingen voor deed en er zelf over verontwaardigd was. Doch dit kon niet beletten, dat de Prins ten aanzien van ondersteuningen in geld zijn plicht jegens den Koning betrachtte. Men gevoelt hoe zeer dit al wederom den Prins en die van Holland verwijderen moest. Openbare klachten door den Parlements-gezant tegen den Prins gedaan, werden door de Staten Generaal met verontwaardiging afgewezen: maar als hij zich toen aan de Staten van Holland daarmeê vervoegde, werd die klacht daar zeer minzaam en deelnemend opgenomen, en *ten behoeve van 't Parlement* ammunitie naar Engeland gescheept. - De Admiraliteit van Rotterdam verkocht daar tegen een oorlogschip met geschut aan den Koning. - Men zond een gezantschap naar Engeland tot bemiddeling, die de Koning wel genegen was aan te nemen, maar het Parlement niet, en die dus onverrichter zake te rug kwam. Dit [Parlement] verklaarde de Gezanten voor *te Oranje - en dus, te Koningsgezind*; maar daar tegen waren die van Holland des te meer Parlements-gezind, zoo als de kooplieden generaliter zoo in Engeland als in Holland waren; en die vervloekte gehechtheid bleef zelfs, geheel de regeering van Kromwel door, in Holland, waar 't een axioma was, tegen 't welk men geen bedenking hoegenaamd toeliet: ‘men moet Engeland te vriend hou-

1 ‘Neiging van dat Gewest (namelijk Holland) tot het Parlament.’ Ja wel, NEIGING!

den, al regeerde er de Duivel.' En dit principe werd tot de verstgaande uitersten en daden gedreven, waar men van gruwt, ook tegen den ongelukkigen Karel den II; waar 't geen wonder was, dat hij naderhand gevoeligheid over behield.

Doch om zoo verr' niet voor uit te springen en bij ons jaar 1642 en 't daar aan volgende te blijven; deze volstrekte oppositie, die er nu tot stand gebracht was tusschen Holland en de Staten Generaal, was van dien aart dat men gereed scheen aan beide zijden schepen en krijgsvolk (de een ten behoeve van 't Parlement, en de ander van den Koning) in zee te zenden, om elkander den hals te breken. En indien niet de worsteling in Engeland spoedig uit geweest, en de Koning er onherstelbaar onder geraakt ware, men had het mogen verwachten. Middelerwijlen, de zaken dus staande, kon Holland niet nalaten zich gelegen te laten zijn aan alles wat ter Generaliteit voorviel, om dadelijk en eer er op besloten wierd, te bepalen en naar zijn wil door te drijven; waarom er dan ook nu een nieuwe en zeer engbeperkte Instructie aan de Gemachtigde of Gedeputeerden ter Generaliteit gegeven werd; waarbij hun gelast werd, te zorgen dat er VOLSTREKT NIET *gehandeld wierd* van eenige zaken die Holland beweerde tot de *Hoogheid, privilegien, gerechtigheden* enz. van die Provincie te behooren; (waaronder zij dan alle die punten opnoemden, waarover Holland zich reeds wederspannig aan de Unie getoond had, en voorts '*andere wichtige stoffen* den Staten van den Lande betreffende, en ten deele bij de Unie, ten deele *bij andere gelegenheid*, aan de bijzondere

Gewesten *voorbehouden*.' Men had bij de andere Provincien gewoeld om het zelfde te doen, en Gelderland had er ooren naar: doch 't bleef achter, behalven in Holland, waar er eed op gedaan werd, en de Staten Generaal derhalve buiten staat gesteld raakten, om te regeeren, maar louter executeurs wierden van 't geen aan die van Holland behagen zou. - Uit, derhalve, was 't in eens met alle goede principes van de Staten Generaal omtrent den Koning van Engeland, omtrent den Prins, omtrent de voorwerpen van algemeen bestier, omtrent Godsdienst, rust, burgerlijke vrijheid, enz. enz. 't Parlement moest nu voorgestaan, de Prins tot een *non ens* gemaakt; de gemeene zaken naar Hollands convenientie of tyrannijken geest besteld, en de Godsdienst en vrijheid aan den vervloekten willekeur van de Hollandsche factie onderworpen worden, of men kon niet besluiten. En er was overzulks geen Unie, geenerlei algemeen beheer of bewind meer, dan voor zoo verre het Holland of die factie die daar het beheer had nu voortaan behagen zou.

En dit was de uitslag van al 's Prinsen intrigue met de Arminianen, zoo lang ten onherstelbren verderve des Vaderlands voortgezet! Geen wonder, dat hij zich dit aantrok; en te dieper, daar hij geene reden had van zich openbaar te beklagen! Hij verviel thands in gezondheid, en in weinig jaren tijds eindigde hij zijn dagen als wij haast zien zullen, reikhalzende naar de vrede, waarvan hij altijd afkeerig geweest was, doch, nu hij ze wenschte, het sluiten echter niet beleefde.

Richelieu stierf ook dit jaar 1642 en werd door

Mazarin opgevolgd, en nu verbonden zich de Staten Generaal en Frankrijk, dat ieder in 1643 een leger van 23, à 25,000 man te veld zou brengen. Maar Lodewijk de XIII overleed half Maij van dit jaar en werd opgevolgd door zijn zoon Lodewijk XIV (4 jaar oud) onder voogdij van de Koningin; echter deed Mazarin het verdrag bekrachtigen. - Behalven het lokken van de Spaanschen in een hinderlaag, waarbij een gevecht voorviel waar in Prins Willem het eerst streed en den krijgsman betoonde die in hem zat, en een blinkende zege behaalde, viel er bij de veldtocht niets voor dat te melden valt. - In dien van 1644 nam de Prins Sas van Gend. In 1645 Hulst. Maar hier mede bepaalden zich zijne krijgstriomfen.

Reeds in 1635 had Spanje naar vrede getracht; en na 't afbreken van 't geen er heimelijk tusschen de Staten en een Spaanschen Secretaris over gerept was, (want het was in der daad meer een spreken over een onderbandeling dan een wezenlijk onderhandelen) niet zonder misnoegen van Frankrijk, was de Paus (toen Urbanus de VIII) tusschen beide gekomen om het Fransche Hof tot eene vrede genegen te maken. Dit werkte. Ook bij ons was men zeer geneigd, en daar ontstonden dan vredehandelingen te Keulen: doch daar werd niets gevorderd, maar de zaak sleepend gehouden. Filip trachtte toen naar een afzonderlijke vrede met Frankrijk, maar die Richelieu afwees, als strijdig met het verbond met de Staten. - Middelerwijl had de oorlog in Duitschland meer dan 20 jaren geduurd, en deswegens werden nu ook onderhandelingen van vrede, waarin alle Mogendheden van Europa deel moesten hebben, bestemd, waar toe

Munster en Osnabrug bepaald werden. De Protestantsche Rijks-Vorsten en Mogendheden naamlijk zouden te Osnabrug, en de Katholijken te Munster bij een komen; en tot deze algemeene vredehandeling werden de Staten Generaal van wegen Frankrijk genoodigd. Dit geschiedde in 1641, en men bracht tot onzent het geheele jaar 1642 met raadslagen door. In 1643 had men de noodiging aangenomen, maar nu kostte het benoemen van Gemachtigden en bepalen van hun volmacht, aanmerklijken tijd. De sterke aanmaning der Fransche Gevolmachtigden die op 't eind van dit jaar' hier door kwamen, maakte echter dat dit ook tot een besluit kwam. Men verbond zich bij ons met Frankrijk (en dit werd *Traité de Guarantie* geheeten) ‘geen verdrag met Spanje te sluiten, dan met gemeene bewilliging; in de onderhandeling een gelijken voet te houden, en elkander daarin niet voor uit te loopen; elkanders belangen voor te staan, en 't gewonnene (zoo veel slechts doenlijk zou zijn) te behouden.’ (Wel beloofd, slecht vervuld!)

De Veldtochten bleven ter zake van die vredeonderhandelingen niet achter; noch in de Nederlanden, noch ook in Duitschland. Maar de oorlogsvoorvallen in Duitschland hadden er invloed op; en daar zij ten nadeele des Keizers waren, verachterden zij de geneigdheid tot vrede, ten minste de toegeeflijkheid der tegenpartijen van Oostenrijk: en Koning Filips, naar vrede hijgende, trachtte in 1645 weêr naar een afzonderlijk handelen met ons. Hierbij werden geene bijzondere aanbiedingen aan Fredrik Hendrik gespaard; zoo min als verscheidenerlei wegen, die echter (ita fas erat [zoo als het behoorde!]) niets baatten.

't Was NU eerst, dat Frankrijk aan de gezanten van dezen Staat den tijtel van *Excellence* toestond[1]. En na dit en het Ceremonieel geregeld was (vroeger kon men ook waarlijk niet) besloot men over het afzenden der Gemachtigden. Dit duurde ook nog dit jaar; en zelfs was men 't nog in 't geheel niet eens over eene *Vrede*, maar wilde tusschen Frankrijk en Spanje wel een *Vrede* tot stand helpen, maar tusschen onzen Staat en Spanje alleen een *Bestand*; tot het welk (en niet verder) een besluit van eenparigheid te verkrijgen was[2].

Eindelijk vertrokken de Gemachtigden van de Vereenigde Nederlanden in Januarij 1646 naar Munster, waar zij lang verwacht waren; en de onderhandelingen konden daardoor een rustiger tred nemen, en zekerder spoor houden.

Indien wij dezen Vredehandel beschouwen, zien wij dat hij dit met alle andere gemeen heeft, dat er tegenstrijdige belangen bij vereffend moesten worden; en de een behouden, de ander te rug hebben, de een bevoordeeld, de ander niet benadeeld zijn wilde; het geen als ieder zijn streng vast houdt, *in meram*

1 Ergo erkende hij tot dus verr' hen niet voor *Ambassadeurs*. Ergo den Staat voor geen *Mogendheid*.

2 Zeeland had voor lang reeds, en nog steeds, aangedrongen, dat men vooraf Staatsgewijze besluiten zou:

1°. Tot het *handhaven der Hervormde Godsdienst, zoo als zij bij de Synode van Dordrecht was vastgesteld*.

2°. Tot het onderhouden der *Unie van Utrecht* van 1579.

3°. Tot het aanhouden van een *bekwaam aantal krijgsvolk* in vredetijd of bestand.

Maar hiertoe was Holland niet over te halen. Alle drie deze punten waren in dit gewest even hatelijk, en wij weten waarom, en uit welken hoofde!

contradictionem [een onbeslisbaar *ja en neen*] uitloopt. Maar hoe moeilijk moest dit worden, daar niet slechts alle mogendheden van Europa, maar zoo veel Rijks-Vorsten, Prinsen, Graven, Edelen, Landen, Steden, hier de oneindigheid zulker contrariëteiten derwijze verwikkelden, dat er geen doorzicht in te hebben was. Vele zaken konden van die ze in den oorlog verkregen hadden, niet overgegeven, ja, hun niet afgevergd worden; en ontschadiging was daarvoor niet van den bezitter te bedingen, wien zij dikwijls meer gekost hadden dan zij waardig waren: en toch kon men de eischen niet nalaten in te willigen, als rechtmatig, als plichtig. - Dit intricate punt vond men echter (met 's Pausen toestemming of niet toestemming) in het *seculariseeren van Geestelijke* Staten of goederen; en dit gaf lucht en licht, zonder 't welke geen vrede mooglijk geweest ware, maar de oorlog alleen *debellatione* of *lassitudine*[1] een eind had kunnen nemen, waar in lang nog geen uitzicht op was. - En nog echter wist HIJ die het meest de vrede begeerde, geen weg, om er in deze samenmengeling van strijdige belangen en verstanden, toe te kunnen geraken. En deze HIJ was de Koning van Spanje.

Geen wonder derhalve dat hij, niet afzonderlijk met de Staten kunnende aanbinden, nu 't wederom afzonderlijk met Frankrijk bezocht. 't Lokaas was nu, een afstand (namelijk, tegen Katalonie) van de Spaansche

1 [Door volslagen te onderbrenging van een van beiden, of door vermoeidheid en afmatting.]

Nederlanden aan Frankrijk, onder faveur van een huwlijk van Lodewijk XIV met eene der Infantes, die ze, als huwlijksgoed, hem ten echt brengen zou. Hierin had Mazarijn (als natuurlijk was), grooten zin; en om hierin de Staten te doen bewilligen zou men hun *Andwerpen* afstaan. - (De Prins had hier reeds de lucht van, als het plan hem, van wegens Frankrijk, in 't heimlijk meè gedeeld werd.) En middelerwijl gaf men de Gemachtigden van den Staat te kennen, dat Spanje de voorwaarde van den vrede geheel aan de Koningin-Moeder van Frankrijk gesteld had, die, als men weet, zelve eene Spaansche Infante was. - Ongemeen trof dit een en ander, 't geen te samen één geheel uitmaakte, de Staten Generaal. En nog meer, dat de Prins van advis was, dit goed te keuren, mits men hun praesteerde de landen en plaatsen, welke Frankrijk in het Tractaat van 1635, bij de verdeeling der veroveringen die men toen te samen op Spanje meende te maken, aan den Staat had toegekend. - De Prins had ongetwijfeld gelijk: ware deze raad of dit gevoelen gevolgd, de Staat der Vereenigde Nederlanden zou beter ronding, kracht, en eenheid gehad hebben, machtiger en geduchter geweest zijn, en aan Frankrijk ongelijk beter nabuur gehad hebben dan nu. Ook zou hij niet altijd bij alle geschillen tusschen Frankrijk en Oostenrijk het gelach betaald hebben, noch zich met de schriklijke kosten behoeven te belasten van de Oostenrijksche Provincien te verdedigen, en voor deze te vechten: om 't welk te kunnen doen, men aan Engeland steeds alles heeft moeten toegeven. - Maar het was verre van daar, dat

men dit bij de Staten begrepen zou hebben. Neen men schreeuwde in Holland (en van daar sloeg het ook naar de andere Provincien over) dat de Prins met Frankrijk heulde; dat het verraad was; en dat men nu maar ten spoedigste Frankrijk voor moest komen, en op wat conditie ook, vrede of bestand met Spanje maken. - Het gerucht van dit plan tusschen Spanje en Frankrijk vloog spoedig over naar Munster en naar Parijs, en toen wilden de Franschen en Spanjaarts beide, dat alles doen voorkomen als losse geruchten; - en wat den Prins en zijn bericht daarvan aan de Staten betrof: ‘de Prins was sints lang niet wel bij het hoofd (zeiden zij), en 't was gekheid en verbeelding, 't geen hij verteld had.’ - De aanbieding echter van de arbitrage aan de Koningin Moeder van Frankrijk te stellen, schijnt waar geweest te zijn, maar deze nam ze niet aan.

Maar waarom waren de Staten of Provincien zoo geraakt over dit voorstel? Was 't geen zij zoo abhorreerden, Frankrijks nabuurschap? - Zij hadden die gewild, en zelf met hem de verdeeling en grenzen bepaald bij 't evengenoemd tractaat van 1635. Was 't het huwlijk der Infante aan Frankrijk? Dit kon, zonder dat, plaats hebben, was niet te keeren, en moest zelfs verwacht worden, als 't convenabelst huwlijk voor Frankrijk. Was 't het schenden van 't versche Tractaat van Guarantie (waarvan bl. 152) door Frankrijk? Dit werd niet geschonden. Want het stond Spanje vrij, om (onafhanklijk van de vrede) een huwlijks-voorslag te doen; en als Frankrijk 't communiceerde, was er niets te verwijten: - ook mocht men ten grond leggen, dat dit niet ter conclusie zou

komen, dan wanneer men ook met de Staten 't eens was, die toch nooit meer konden vorderen dan *'t geen zij bezaten*, met de *erkentenis van oppermacht en vrijheid*, waar over geen geschil meer bij Spanje gemaakt werd.

Wat dan? waarom schreeuwde en tierde men dus? 't Was 1°. Dit, dat het onmiddelijk aan *den Prins* meê gedeeld was, 't geen nu bij Holland alles vergiftigde. - 2°. Dat men in Holland Parlamentsgezind, en dus even zoo wel anti-Koningsgezind was, als anti-Prinsgezind; en - 3°. dat Frankrijk, den ongelukkigen Karel den I. voorstond, zijne Gemalin en zonen schuilplaats gaf enz. enz. - 't was de woedende Republiek-geest, dat vervloekte domme en allerverderflijkste ding, dat hen tegen Frankrijk, en tegen Lodewijk den XIV, eer hij ooit iets gedaan had dat het verdiende, zoo kwaadaartig maakte; en daar die geest hen nu dreef om wel met het dol muitend Engeland te staan, *al regeerde er de duivel*; zoo werden zij woedend op 't denkbeeld van een vrede, waarbij Frankrijk, nu vijand van hun ochlokratische mederepublikeinen, machtiger en in staat gesteld zou worden, die helhonden te onder te brengen.

Dit derhalve laat zich verklaren: maar dat de Franschen en Spanjaarts, zoo zij 't over de zaak eens waren of eens meenden te kunnen worden, dit ontkenden; in de plaats van er voor uit te komen, en te zeggen, het zal nu zoo zijn; dit is mij onbegrijplijk. En het geen ik er uit opmake, is, dat het door Spanje nooit gemeend is, maar OF eenvoudig geopperd om tweedracht te zaaien; OF (mooglijk wel) bloot door de Franschen bedacht, OF DAT de Spaan-

schen *'t zouden voorslaan*, en dat dezen 't verworpen, en er niet toe wilden besluiten.

Doch de zaak werd te moeilijker daar Frankrijk vrede wilde en de Staten slechts bestand. Dit kon nooit anders dan den Staat hoogstnadeelig zijn: want het geen door de vrede aan Frankrijk kwam, was *irrevocabel*; wat door het bestand aan den Staat kwam, was *praccair*. De vrede van Frankrijk verminderde ook de conquesten die de Staat bij vernieuwing van oorlog op Spanje maken kon, en 't bestand met den Staat liet aan Spanje alle conquesten die hij op den Staat maken kon in hun geheel. Echter men wilde dit zoo. - Men had van der Staten zijde wel getracht voor bedongen in het verdrag te doen houden, dat zoo de Staten *bestand* sloten en de Koning *vrede*, de Koning dan gehouden zou zijn, twee jaar voor het eindigen van dit bestand, het te doen verlengen, of na het eindigen, weêr in oorlog tegen Spanje te treden, maar de Fransche regeering had daarin niet willen treden[1]. En zekerlijk dit vergrootte de ongelegenheid van een bestand, voor onzen Staat, allergeweldigst.

De Franschen, geraakt over dit alles, werden 't te meer, als zij nu de Staatsche Gevolmachtigden met de Spaansche in onderhandeling zagen treden om het bestand van 1609-1621 te vernieuwen: en zij hielden hen nu van hunne zijde weder verdacht. Vooral als de Spaanschen openlijk voor den dag kwamen met een volmacht van Filip waarbij de Staten voor vrij

1 WAGENAAR, XI D. bl. 363. AITZEMA enz.

erkend werden; en op het sluiten van een bijzonder verdrag drongen. 'Zij boden zoo veel, dat de onzen aan 't wankelen gebracht werden,' zegt WAGENAAR (XI D. bl. 420)! en ondertusschen ging het afzonderlijk onderhandelen voort. Ja, 70 punten van 't verdrag, met Spanje te sluiten, gingen naar de Hage, en men bedekte ze voor de Franschen. Men begon nu de verbintenis om niet zonder malkander te sluiten, en malkanders belangen te bevorderen, verschillend uit te leggen; en in twijfel te trekken, of daar Frankrijks belangen buiten het Fransche Rijk in begrepen waren[1]. En op 't eind van 't jaar (1646) was men 't bijzonder met Spanje zoo verr' eens, dat het alleen op het teekenen aan scheen te komen. En wanneer het nu zoo verr' was, werd de Prins, die dit jaar te veld getogen was maar duidelijke blijken van verzwakking van geest gegeven had: en nu zijne oudste dochter aan den Keurvorst van Brandenburg (die onder Maurits de wapenen gevoerd had, en *de groote* genaamd werd) ten huwlijk besteed had, zeer ziek, en overleed den 14 Maart daar aan (t.w. 1647).

De lof welke hem gegeven wordt als Krijgsbevelhebber is bekend, en ik begeer er niets aan te beknibbelen; maar in de vergelijking met zijnen broeder kan hij zeker op verr' na den prijs niet halen. Hij geleek zijnen broeder even weinig in ronde oprechtheid, en rechtschapene braafheid van karakter; en een Fransche plooi van geveinsdheid, bedekte staatzucht,

1 Pignerol, Valteline, Lotharingen.

met een altijd werkzame geest van intrigue; en vooral die geest van accommodatie, welke men nu eens een voorzichtigheid, dan staatkunst, dan weêr verdraagzaamheid noemt, naar de gevallen waarin zij toegepast wordt, en die altijd de vrucht is van onverschilligheid in de middelen ter gunst van het oogmerk dat men heeft, schijnt in hem vooral niet een van de minst karakteristique trekken gerekend te moeten worden. Dat zijne moederlijke betrekkingen hem tot Frankrijk genegen maakten, was natuurlijk. Dat zijn vroeger gedrag (in Maurits tijd) aan den invloed van die Fransche Moeder is toe te schrijven, lijdt zeker geen twijfel, en toen hij aan 't roer kwam was hij buiten zijn geheel, om een vast spoor in te slaan. En na eenmaal de toomen los te laten, kon hij ze niet weder inpalmen. Inzonderheid werd het laatst van zijn leven hem op allerlei wijzen verbitterd. Hij was, zoo wel als Maurits, de studien toegenegen. Zijn zwak was, overmatig eten; en dit zeide hij bij wijlen *al zijn plaizier* te zijn. (Hij had er echter ook anderen.) Tot zijn zinspreuk nam hij aan *Patriaeque patrique* [‘Het Vaderland, en mijn' Vader’] - Meest prijzen hem, die zijn broeder Maurits bezwadderen, en zeker die lof doet hem weinig eer aan. En, droeg hij als Krijgsman roem, als Stadhouder was hij zwak, weifelend en (om een hard woord niet te sparen) verachtelijk. Doch de schrijvende partij heeft het begin van zijn Stadhouderschap, toen hij hare lieveling was, zeer geroemd, en de haat die deze partij weldra tegen zijn zoon opvattede, heeft het geen zijn later tijd ongunstigs had, doen vergeten of over het hoofd zien.

De Besluiten omtrent de opvolging van zijn Zoon Willem, in een tijd tot stand gebracht, als de Hollandsche Regenten geheel anders jegens den Vader gezind waren, maakten den jongen Prins Stadhouder, maar zeer met wederwil en ten spijt van hun-zelven, die ze genomen hadden. - Bij de Staten Generaal werd hij dadelijk Kapitein en Admiraal der Unie gemaakt, maar niet zonder vrij wat aarzelens, en die van Holland lieten den eed niet toe, dan met eene inlassing, waarbij hij verbonden werd aan een *Instructie reeds gemaakt* OF NOG TE MAKEN: waardoor hij in effecte aan alles onderworpen werd, wat de Hollandsche grilligheid of kwaadaartigheid bij de Generaliteit door zou mogen drijven.

Met het Stadhouderschap van Holland was het nog slimmer: men maakte een Stadhouderlooze tusschenregeering, waarin geene Provisien van Justitie verleend werden dan op naam van President en Raden; die verwonderd onder elkander vroegen, waar dan nu hun recht om Justitie te administreeren, op steunde? En dit was NB. om dat men tijd wilde hebben van onderzoek te doen, of men niet hier of daar iets zou kunnen bijeen schommelen, dat zoo wat naar een Instructie geleek, en waar door men dan kon zeggen, dat Fredrik Hendrik in zijn Stadhouderschap gebonden geweest was; ten einde daarvan dan bij wege van revisie, en bijvoeging, en gevolgtrekking, een compleet Systema van onderwerping, onder dien naam van Instructie te vormen, waar meê men den jongen Prins, onder den tijtel van Stadhouder, als een hond aan de keten, of liever als een beer aan den muilband zou mogen rond-

sleepen waar men zou willen, en tot een bloot werktuig der heerschende partij maken. - Men gaf voor dat de jonge Prins tegen den vrede was; maar hij wist al te wel, dat deze zoo goed als gesloten was, om zich daarin niet van zijns Vaders gevoelen te toonen. Als dus deze praetextative reden om eerst de vrede gesloten te hebben verviel, zocht men andere, en die waren er licht te vinden. *Zeeland* wilde bij *ééne kommissie met Holland*, de aanstelling doen: maar die acte opgemaakt zijnde, stond daarin (als naar oude gewoonte) *Holland, Zeeland, en Westfriesland* even als bij de Hoven van Justitie steeds gebruikt is gebleven; en toen kon Westfriesland niet dulden, dat het achter Zeeland geplaatst was[1]. - En niet minder vond men kwalijk dat, hoe zeer men altijd het *land van Voorne en den Briel* gezegd had, de orde hier omgekeerd was, in *de Briel en Voorne*, beweerende dat de *Stad* hierdoor onvergeeflijk gehoond was. - Nu moest de oude quaestie weêr scherp en met drift gevoerd worden, of *Voorne en de Briel* (want dus behoort het) tot Holland dan tot Zeeland behoorden. Hier ging, van half Maart af, het geheele jaar meê om, en hoe gelukkig waren toen de Staten (of die zich zoo noemden) Souverein te speelen, zonder contrôle van een Stadhouder! - Had dit maar zoo voort kunnen duren; doch de vroegere besluiten over de opvolging bonden hun de handen te veel, om dezen vrijmachtigen scepter op den duur te blijven zwaaien. - Men maakte dan een Instructie schoon er geen gevonden was, noch iets

1 't Wapen: de legpenning van Karel V, enz.

dat men daar eenigzins toe betrekken kon; en toen die gereed was, besloot men, terwijl Zeeland al meer en meer uitstelde, zonder Zeeland voort te varen, en de Prins deed eed als *Gouverneur, Kapitein Generaal en Admiraal van Holland en West-Vriesland* (gelijk zijn kommissie inhield, zonder 't woord van *Stadhouder*) en, daar dit juist in een vlaag doorging (zoo als bij de factieuse gesteldheid der Hollandsche Steden alles in dien tijd in vlagen bestond, bij een gedurig draaien van den wind, die wel regelmatig in een zekeren vasten hoek stond, maar toch, naar de tegenwoordig zijnde Staatsleden of hun Gedeputeerden, den eenen dag wat meer oost- of meer westelijk dan den anderen) die niet al te zeer uit den Noorden was; was er bij dat eed doen geen melding van Instructie, om dat Gecommitteerde Raden het arresteeren van zulk een Instructie als men gefabriceerd had, zeer ondienstig vonden.-Zeeland volgde, en den 22 Januarij (1648) nam Willem de II. zitting in den Raad op de Rol van het Hof[1]; niet meer dan 8 dagen voor het teekenen van het verdrag te Munster. Hij was toen 22 jaar oud. En verstandigen beklaagden hem reeds om eindelooze moeilijkheden, waarmeê men voorzag dat hij te worstelen zou hebben; vooral in een tijd van vrede, waar men geene vrees voor vijand had, en derhalve den wachthond onnoodig en lastig zou achten, en (gelijk het iemand van verstand toen uitdrukte) om hem kwijt te raken, welhaast het op het gemeen altijd indruk doende geroep aanheffen van:

1 De plechtigheid. - De Rede van den Advocaat Hamel in 1766 aan Willem V.

de Hond is dol, onder faveur van 't welke men vrij steenen smijten heeft en zelfs doodschieten.

Middelerwijl gingen de onderhandelingen in 't Westfaalsche voort. Het hardnekkig weigeren van Frankrijk, om zoo men Bestand sloot, na 't einde van dat bestand, de wapenen ter gunst van dit Land weder op te vatten, bracht te weeg, dat men in Holland ook een duurzamen vrede voor een kortstondig Bestand begon te kiezen. Holland wilde 't nu zoo, en dus ging het gereedelijk ter Generaliteit door, schoon Zeeland dit niet wilde toestaan, zonder voorafgaande verbintenis omtrent de drie punten, de Godsdienst, de Unie, en de Krijgsmacht, waarvan vroeger [bl. 153]; 't geen deze Provincie eindelijk echter opgeven moest[1].

Gereedheid bij ons om vrede te sluiten, deed Frankrijk te rug gaan, en te vergeefs trad men dezerzijds als middelaars tusschen dit en Spanje op. Frankrijk wilde in 1647 de veldtocht weder openen, en Spanje vergaderde troepen in Vlaanderen, maar noch het aanbod door Frankrijk van den gewoonlijken onderstand, noch de bezorgdheid en voorstellen van den jongen Prins, om toch de troepen voltallig te houden, ten einde de grenzen niet overrompeld mochten worden, vermocht iets, en zelfs deed men hem die benden die hij tot bewaring der grenzen gezonden had, te rug roepen, ‘alzoo men niets te duchten had van de Spaanschen, wien men verzekerd had, dat de Staatschen dit jaar niet te veld zouden ko-

1 Zeeland nooit Oranjegezind, maar toch anti-Hollandsch ten aanzien der Arminianerij in staats- en kerkelijke zaken.

men.' Dit ERNSTIG *verzoek*, gelijk het heet[1], geschiedde door Holland: maar de Prins die geen andere kommissie had dan als Kapitein Generaal van de Unie, verklaarde, dat hij daartoe de order van de Staten Generaal moest verbeiden; bij wie dit dan ook door werd gedreven.

De ontworpen punten der vrede werden te Munster voornamelijk op aandrijven van *Pauw* en *de Knuit*, doch niet door den Heer van Reede (die oordeelde, dat men zonder Frankrijk zoo verr' niet gaan mocht) geteekend; het geen beide Pauw en de Knuit aan veel ongenoegen en verdenking of verwijt van de zijde van Frankrijk wegens omkooping blootstelde: doch zij kenden de oogmerken, die in den Staat boven dreven. De zaak echter hier door zoo goed als afgedaan zijnde, drong Frankrijk op een Tractaat van guarantie met onzen Staat, tegen Spanje en 't Huis van Oostenrijk, dat echter niet werken moest, eer de vrede tusschen de twee Rijken gesloten zou zijn, en dit Tractaat werd tot stand gebracht.

Dit was een list van het Fransche Hof, om de zaak der vrede weêr te rug te zetten. Ook had zij dit gevolg. Spanje trad met Holland achter uit, en nu werd, het zij in ernst en goede meening, het zij *pro forma* met Z.H. geraadpleegd op het openen van den veldtocht waar men zich zoo tegen verklaard had. Het was er juist de beste tijd niet toe, want het Najaar was daar en liep voort; maar Spanje vreesde de hervatting des oorlogs, en ging aan de hand. - Het kwam nu nog op het uiterlijk

1 Z. WAGENAAR XI D. bl. 450.

sluiten aan, het geen de Franschen steeds tegenhielden, als moetende dit te gelijk met hun geschieden, zoo als zij ook verklaarden niet zonder de Staten te willen sluiten. Zeeland, Utrecht, Friesland wettigden de sustenu van Frankrijk; maar men dreef het bij de Generaliteit door, en wilde de vrede gesloten hebben. De Franschen, alles beproefd hebbende, om dit te keeren, wilden toen de geschillen, waarover zij 't met Spanje niet eens konden worden, en die in nog vijf punten bestonden, aan de uitspraak van de Staten Generaal en den Prins van Oranje stellen: maar men wees dit van de hand. En, daar een der vrede-punten met Spanje bepaald behelsde, dat het *Land van Overmaze* in het bezit zou blijven van die het bij 't sluiten der vrede bezitten zou, deed men het dezerzijds zeer onverhoeds en, terwijl Spanje van zijne zijde zich met diplomatique daden van possessie bevlijtigde, door krijgsvolk innemen en bezetten; en *toga armis cedebat* [de tabberd week hier voor den degen], want in weinig dagen was de vrede daar.

Zij werd op den 30 Januarij 1648 geteekend, en zulks dezerzijds door zeven van de acht Gemachtigden, daar de Heer van Rhede dit weigeren bleef, als strijdig met het verbond van 1644; en oordeelende hij, dat men Frankrijk niet, maar veel eer Spanje, beschuldigen kon, van ter kwader trouw in de onderhandelingen te rug te treden. - In hoe verre deze Edelman juist dacht, is moeilijk tegenwoordig en voor ons te beslissen, doch daar blijkt niet wat hem bewogen zou hebben, dan oprechtheid van hart; terwijl aan de andere zijde inzichten van belang, drift, en partijschap tegen Oranje, duidelijk in de Hollandsche

partij sprekende, de goede trouw zeer verdacht moeten maken. Dit is zeker, dat zoo *Rheede* de Resolutie die den Gemachtigden in dezen tot Instructie moest dienen: ‘om dan, alleen, met Spanje afzonderlijk te verdragen, als Frankrijk aarzelde of te rug trad,’ naar de letter en 't geen deze inhield, toepaste, de overigen die naar den geest en wil van hunne Kommittenten toepasten en uitvoerden, en daar ook den dank voor genoten.

Het was dan dus dat de Eeuwige Vrede met Spanje te Munster tot stand kwam, waarbij de Landen der Nederlandsche Unie, zoo zij toen bestond, voor altijd en in perpetuum, als vrije en Souvereine Staten en Landen op welke de Koning van Spanje en zijne nazaten niets te eischen hadden, verklaard wierden. Het verdrag behield buiten deze erkentenis nog 78 punten, die het niet noodig is hier op te halen: alleen merk ik aan, dat het sluiten van *de Schelde, en de vaarten der zeegaten daarop uitkomende*, waarover in mijn leeftijd door den trouwloozen Josef den II. een oorlog ontstoken is, bij art. 14 uitdrukkelijk bedongen werd.

Een afzonderlijk artijkel werd daar nog bij gedaan, wegens de vaart (in geval van oorlog) op onzijdige landen, die *vrijgelaten* werdt, mits *geen verboden waren* derwaart voerende.

Het bekrachtigen van dit vrede-tractaat vond echter bij ons een aanmerklijken tegenstand, die het gedrag en gevoelen van Rheede alzins schijnt te wettigen. Beide Utrecht en Zeeland weigerden daartoe te verstaan; doch de sophismata van Holland dreven boven! - Doch hoezeer Holland de bekrach-

tiging doordreef, dit gewest weigerde volstrekt het 45^e punt te bekrachtigen, 't geen een bevestiging inhield van twee vroeger verdragen, door Fredrik Hendrik en zijn Zoon met Spanje over verscheiden hunner familie-goederen en rechten gemaakt. Men kwam daar echter toe onder eene restrictie of voorbehouding, die niet gantsch en al onredelijk was.

Met vijf stemmen derhalve geschiedde de bekrachtiging of ratihabitie der Generaliteit, tusschen wie en Spanje als Mogendheden de vrede gesloten was. De Prins vond in de vergadering van den 4 April de zaak van dien aart niet dat zij bij overstemming af te doen ware. *Knuit* die ter vergadering als Gedeputeerde van Zeeland voorzat, begreep, dat hij tegen zijne eigen Provincie niet concludeeren kon; maar vond er dit middel op, dat hij zijn voorzitterschap aan den (als Voorzitter) afgetreden Hollandschen Gedeputeerden overgaf, en deze concludeerde nu volgens Holland. - De uitwisseling der ratificatien, eed, en afkondiging te Munster, geschiedde den 15 en 16 May op 't Stadhuis aldaar. En als dit geschied was, diende deze vrede ook hier te land afgekondigd, waartegen Zeeland (als natuurlijk was) zich ook aankanten moest. De Knuit zat juist weder voor in de Staten Generaal en gaf weêr zijn voorzitterschap aan den Gedeputeerden van Holland over, en dus werd ook dit punt besloten en de proclamatie ging door. Waarin Zeeland vervolgens berustte.

Dat Frankrijk zeer te onvrede was begrijpt ieder. Terstond op het teekenen, beklaagde de Fransche Gezant zich deswegens met veel nadruk; maar dit kon

de bekrachtiging niet verhinderen, hoe zeer hij om deze voor te komen, het aanbod deed om de Staten Generaal en den Prins van Oranje rechters te maken tusschen de twee Koningen, en over de voorwaarden, tusschen hen betwist, te laten beslechten. Te vergeefsch waren deze vertogen bij de Staten Generaal, terwijl Holland daar meester was. - De bekrachtiging daar zijnde, en de vrede tusschen de overige Mogendheden volgende, kon Frankrijk, dat reeds zijn Gezanten van Munster te rug geroepen had, niet nalaten zich gevoelig te toonen, en een wrok op te vatten, die in zulke gevallen natuurlijk is. En van dit uur werd de grondslag gelegd van den eeuwigen en onuitwischbaren haat bij Frankrijk tegen onzen Staat, 't geen men beter te vriend gehouden had, maar moedwilllg en met opzet beleedigde, om dat het in dien toestand van zaken met den Prins van Oranje ééne partij tegen 't Engelsche Parlement had.

De eigenlijke Staatszaken hebben ons verhinderd van de Oost- en West-indische bezittingen, of de vestiging van die, en het verval en verlies van de laatste, te spreken. Hoe veel invloed deze Maatschappijen ook op ons Vaderland en zelfs op de maatregelen van het algemeen bestuur gehad hebben; het zijn echter slechts vereenigingen van bijzondere personen, die van de Staatsgeschiedenis geen deel uitmaken. Het lot van Brazil, door trouwloosheid, onverstand, en bekrompenheid van ziel, erger dan moedwillig verloren, is op zich-zelven allerbelangrijkst, maar behoort tot ons bestek even weinig als dat van het kleinste koopmans-kantoor op eenigen hoek of aan eenigen baai van Azie of Afrika.

Wij hebben even weinig van voorbijgaande onlusten die in 1645 met Denemarken en Zweeden ontstonden, gewaagd. Het is eerst na de Munstersche Vrede en het rang nemen van ons Gemeenebest onder de Mogendheden van Europa, dat de buitenlandsche betrekkingen in het Noorden van een waarlijk Historisch belang in onze Staats- en Land-geschiedenis worden; waarvan het inwendige al onze aandacht tot zich moest trekken, en eene uitvoerigheid vereischte, die eene beperking van voorwerpen tot het noodzaaklijke, met zich bracht.

Alleen moeten wij een kleine opmerking maken omtrent de zoo schandelijk verwaarloosde bezittingen van het Westen. - Wanneer men in 1607 de tochten naar derwaart ondernam, en een Maatschappy op het voorbeeld en in den aart der zoo bloeiende Oost-indische Compagnie vormde, was Oldenbarneveld, die nu reeds den vrede met Spanje in het hoofd had, daar met alle kracht tegen. En ook in dit punt kan men niet nalaten zijn toenmalige en sedert zoo sterk voortgedreven neiging voor den vijand (waar zij dan ook uit gesproten mag zijn) vreemd te vinden. - Zijn karakter was hoofdigheid, en halstarrig doordrijven, en nooit liet hij toe dat iets gelukte wat tegen zijn meening of begrip ondernomen werd of tot besluit kwam. En dit zijn karakter wist hij geheel zijnen aanhang in te drukken, en is daar altijd onuitwisselijk in gebleven. Nooit waren dezen te winnen, maar steeds offerden zij Volk en Staat, ja zich-zelven, aan den triomf hunner factie op; en zoo doen zij nog. - De oprechting dier Compagnie ging echter door; maar hoe zeer belangrijk voor

den welvaart der Republiek, de geest, om haar te loor te stellen bleef; en het is hieraan, dat men de welberaamde maatregelen om ze in 's vijands handen te doen vallen, moet toeschrijven. - De geschiedenis dier bezittingen kan niet zonder de boogste verondwaardiging gelezen worden. Maar niemand heeft tot nog toe het verband recht gevat waarin zij staat tot de factie-regeering in Holland, die Fredrik Hendrik veel te laat zag en tot verbittering van zijn ouderdom ondervond, uit eene valsche staatskunst, waar meê hij zijne verheffing beoogde, aangewakkerd te hebben, en waaraan wij alle de rampen, die ons ooit en tot op dezen dag toe geschokt hebben, dank moeten weten. [Z. de *Bijvoegs* .]

Breeder ontwikkeling en opheldering van sommige punten in dit deel.

Bij dit gedeelte der Geschiedenis vond ik, van de hand van B. zelf, doch afzonderlijk en van den eigenlijken tekst gescheiden, deze Bijlagen en nadere ontwikkeling der voorname hier behandelde punten aangaande de Godsdienstige en de Staatkundige twisten en beroeringen, ten tijde van het, der jonge en nog pas gevormde Republiek opgedrongen, twaalfjarig Bestand. - Om deze stukken, als vroeger bij het Derde Deel, geheel achter aan te plaatsen, daartoe schenen ze mij te gewichtig en met den voornamen inhoud van dit Deel te naauw verbonden; - en ze tusschen de gewone Bijvoegselen en Ophelderingen te verstrooijen, behaagde mij ook niet. - Ik besloot dus ze daarvan afzonderlijk en vooraf, terstond achter den tekst dezes Deels te plaatsen; en laat daarna de andere Bijvoegselen en aanmerkingen, van den kant *van B.'s Handschrift, of uit de excerpten zijner Toehoorderen, of mijne eigene, volgen*.

H.W.T.

Breeder ontwikkeling en opheldering van sommige punten in dit deel.

De vijf artijkelen in de Remonstrantie 1610 begrepen. (Bij Bladz. 17).

1°. ‘Dat het decreet van verkiezing *niet* is het *vrije welbehagen Gods*, maar eene voorziening omtrent hen die gelooven of niet gelooven zullen.’

Ergo beslist niet, maar onderstelt;
is geen decreet, maar GEVOLG van een *decreet*; of wel, van een ondersteld *toeval*; of wel, van den mensch zelv' afhangende,
et sic Deus *in incerto* est [en aldus is God in het onzekere],
in indifferentiâ positus [onverschillig],
ac merè *spectator* [en een bloot aanschouwer].

2°. ‘Dat Christus de zaligheid voor allen en een iegelijk door zijn lijden verkregen heeft, doch *op voorwaarden* van te gelooven, en 't welk *zij* die zalig worden, zich door het geloof moeten toepassen.’

Ergo Deus non curat quis salvetur vel pereat, remque totam homini committit [dus bemoeit God er zich niet mede, wie behouden wordt of verloren ga, en laat de geheele zaak aan den mensch over].

3°. 'Dat aan *alle* menschen, *zonder onderscheid*, eene *genoegzame* genade is medegedeeld; (en deze) bestaande in het licht der Natuur en in de krachten den mensch na den val overgebleven, waardoor hij zich tot de bekeering zoodanig kon bereiden dat er niets meer ontbrak, dan door vermaningen uit Gods woord op een zedige wijze *overreed* te worden.'

Ergo quod sufficit, non sufficit [het genoegzame, is dus ongenoegzaam].

Overreed: waartoe? om te gelooven?

of, om te *willen* gelooven?

Het laatste helpt niet, en

het eerste is een uitwerksel van vatbaarheid, die van ons niet afhangt, en zeer onderscheiden is in de verschillende personen:

En dit onderscheid van vatbaarheid moet dan toch weèr van God afhangen.

Zoo dat dan Gods voorschikking toch 't radicaal wordt.

4°. 'Dat het werk der *Zaligmakende Genade* slechts zedelijk is, en alleen bestaat in vermaning, noodiging, en *overtuiging*, zoo dat het altijd aan 's menschen *vrijen wil* staat, zich al of niet *te willen* bekeeren en de genade Gods aan te nemen of te verwerpen.'

Ergo *men wil* om dat men *wil willen*.

En - wat helpt het *willen*, daar *overtuiging* niet van den wil afhangt, maar resultaat is van individuëele vatbaarheid?

en 5°. 'Dat dezulken die aan de *zaligmakende genade* reeds deel hebben, haar wederom kunnen verliezen; en dus verloren gaan.'

Ergo is de *genoegzame genade* van art. 3, niet de *zaligmakende*.

Ergo zegt dit: dat de *overtuiging* weêr verloren kan worden, niets meer; En van bloote redelijke of menschelijke overtuiging is dit waar. - Maar deze kan geene Zaligmakende Genade heeten.

Ergo wordt ons eeuwig heil gants afhanklijk van onze meer of mindere *vatbaarheid* ter *overreding* (als art. 3 't noemt), en van de bestendigheid van die vatbaarheid.

Maar deze vatbaarheid en haar bestendigheid, van waar is die? - Ons-zelven geven wij ze toch niet. 't Is dus van 't GEVAL (het geen *non-sens* is), of ('t eenige dat er overblijft) van GODS SCHIKKING, die, God onveranderlijk zijnde, en zijne determinatie in zich-zelven hebbende, eeuwig moet zijn en ons praeexisteeren; en dus met één woord: van de *praedestinatie*.

Het leerstuk der remonstranten. (Bij Bladz. 74-79.)

Het was in 410 als PELAGIUS, een Engelschman, wien PROSPER de *Britsche Slang* noemt (*Coluber Brittannus*) met verlating en verwerping van den tot dus verre algemeenen en onbetwijfelden Leer des Christendoms, in Africa, het *verderf van den mensch* door de Erfzonde openlijk en onbewimpeld begon te ontkennen, en den *vrijen wil* als bewerker der zaligheid in te dringen. De heilige JERONYMUS en AUGUSTINUS beide schreven tegen hem en stelden zich tegen deze nieuwigheid met den grootsten nadruk in schriften, welke niet genoeg gelezen en overdacht kunnen worden; maar Pelagius Leer-

ling, CELESTIUS (een Ier), die, toen hij zelf naar Palestina ging, zijns meesters plaats innam, stond zijn gevoelen voor en wist het daar uit te breiden: doch deze gevoelens werden in 412 in een Afrikaansche kerkvergadering veroordeeld. Hij zelf vond te Jerusalem bij een onrechtzinnigen Bisschop met de gevoelens van ORIGENES besmet[1], goedkeuring, en werd in 415 in eene vergadering te Diospolis (of Lidda) van ketterij vrijgesproken; doch weder op nieuw te Karthago veroordeeld, en deze veroordeeling bevestigd door Paus Innocentius den I; wiens opvolger Zozimus, hoe zeer in den aanvang door de vleierijen en listen van Pelagius ingenomen, hem echter in het algemeen Concilie van Efezen, op de eenparige remonstrantie van 217 Bisschoppen, tevens met de Nestorianen die hem aanhingen, in 431 wederom veroordeelde, zoo als ook vervolgens bij de Fransche, Britsche, en Palestijnsche kerk geschiedde; ingevolge waarvan de Keizers deze secte toen fnuikten en in haren verderen voortgang beletteden.

In Engeland gekeerd, had hij daar S^t^. GERMANUS en S^t^. LUPUS tot ijverige tegenstrevers. - Alhoewel nu zijn aanhang gesmoord was, stak deze echter in de zevende Eeuw wederom op en verwekte vrij wat beroeringen; doch bleef als eene hoogstgevaarlijke en met den aart van het Christendom volstrekt onbestaanbare ketterij gebrandmerkt; zoo als ook de eenigzins verzachte leer van CASSIAAN en andere Marseillanen in 430-458; welke den naam van *Semipelagianismus* bekomen heeft; tegen wie S^t^. PROSPER geschreven heeft. - Het was in de negende Eeuw, dat GOTSCHALK zijn dwaalleer over de *praedestinatie* predikte: maar na vruchtlooze pogingen om hem te overtuigen, werd hij in een Koncilie te Quercy sur

1 (Die met PLATO de Goddelijke Natuur door alle geestelijke wezens verspreid achtte.)

l'Oise in 849 ontpriesterd en ter gevangenis verwezen, en zijn schriften werden bij 't zelfde vonnis verbrand.

Doch omtrent 1580 bracht LODOVICUS MOLINA, een Spaansch Jezuit, van Cuenca geboortig, deze ketterij van den *vrijen wil* weder ter baan in zijn boek *de Concordia gratiae et liberi arbitrii*; en besmette het geheele Jezuïtendom daarmeê, die haar sedert alom voortplantten en indrongen. De geheele School van S^t. THOMAS en alle de leerlingen van Augustinus verzetteden zich daar ijlings met groote hevigheid tegen, en inzonderheid de Dominicanen, groote ijveraars voor de rechtzinnigheid. In 1597 richtte Paus Clemens de VIII de Congregatio *de Auxiliis* (namelijk de *Auxiliis gratiae*) op, voor welke de partijen tegen elkander gehoord werden. Hij stierf *juist* als hij de zaak zou afdoen, en zijn opvolger Paulus V verlengde die Congregatie. Het gevolg daarvan was een Bul van hem tegen de Molinisten, doch die wel vervaardigd, maar (naar 't schijnt uit vrees voor de Jezuïten) niet uitgegeven werd; maar aan de beide partijen werd verboden elkander verder te beleedigen, en de disputen te vernieuwen. Hoe dit verbod gehouden zij, weet men. De Jezuïtische invloed breidde 't Molinismus in de R. Catholijke kerk steeds uit, doch de oude rechtzinnige Leer bleef, en bij het Koncilie van Trente zelf was men zeer te onvrede, over de termen waarin DIEGO LAINEZ (opvolger van S^t. IGNATIUS) het decreet over *den vrijen wil* vervat wilde hebben, en beschuldigde hem van Pelagianismus. En dit duurde dus voort tot in de zeventiende Eeuw; en toen vooral vond het rechtzinnig gevoelen bij JANSENIUS en die hem volgden, uitmuntende voorstanders; tot de intrigue van den Biechtvader van Koning Lodewijk den XIV, nu op zijn ouderen dag door bijgelóovigheid geregeerd, en de invloed van zijn aanzien en ijver bij den Paus Clemens

den XI in 1713 de vermaarde Bul *Unigenitus* uitwerkte, waarbij tegen alle waarheid en reden aan 't Molinismus als de Leer der R. Kerk verklaard, en het gevoelen van Augustinus (zoo het in de laatste tijden genoemd werd) veroordeeld wierd; het geen de scheuring der Jansenisten verwekte, die hun Seminarie naar ons Vaderland verplaatsten, en steeds brave en bekwame mannen opleverden, doch sedert meer en meer als versmolten en in aantal en aanzien verminderden.

Dat de grondleer des Christendoms een diep en onredbaar verderf des menschen is, behoeft niet opgemerkt te worden. Wij behoeven hier geene aanhalingen uit de H. Schrift. Ware de onmacht ten goede daar niet en geen erfschuld, zoo ware des Heilands dood en verzoening nutloos, want de mensch kon (wilde hij) rechtvaardig voor God zijn; en wilde hij niet, zoo ware hij alle genade onwaardig en verdoemde zich-zelven. Maar gelijk het tweede Concilie van Oranje bet uitdrukt: ‘Nemo habet de suo nisi peccatum et mendacium.’

Volgens MOLINA heeft God met J. Christus een verdrag gesloten ‘dat hij de Genade aan ieder een zou geven die doen zou wat hij kon (of wat van hem afhing te doen).’ Maar dit onderstelt even zoo zeer *te kunnen* (alhoewel dan in een minder graad) als het volkomen Pelagianismus, en maakt even zoo zeer des menschen wil tot eigen oorzaak zijner zaligheid, ofschoon dan met bijstand der Genade, maar die van zijn wil afhankelijk wordt gemaakt, en die hij als zijn recht vorderen mag. Zoo als dan ook de Fransche Geestelijkheid in 1700 nog de *propositie* veroordeelde: ‘Facienti quod in se est, Deus non denegat gratiam.’ - Zoo als AUGUSTINUS, en geheel de rechtzinnige Kerk, Gods bestemming over onze zaligheid niet van ons doet afhangen, maar ons beter of slechter zijn, gelooven of niet gelooven, van

Gods bescherming. 'Elegit ergo nos Deus (zegt hij, *de Praedestinatione* C. 18.) in Christo ante mundi constitutionem, praedestinans nos in adoptionem filiorum, non QUIA per nos saneti atque immaculati *futuri eramus*, sed elegit praedestinavitque UT *essemus*.'

Het geschreeuw dat tegen het rechtzinnig gevoelen aangeheven wordt is dat men zoodanige verkiezing van God onrechtvaardig wil vinden. Maar deze geheele objectie steunt op het volkomenste Pelagianismus: te weten vrij te zijn van de Erfzonde en Erfschuld. Van hier VONDELS *Decretum horribile*:

> 'God rukt de onnozelheid van moeders borsten af, En smijt ze in 't eeuwig vuur!' enz.

Zijn alle menschen schuldeloos bij het ter wareld komen, zoo is God onrechtvaardig dat hij er één van ten verderve laat komen die zaligheid zocht: het zij zoo! maar zijn zij alle in den algemeenen vloek der zonde, eens over het menschdom gekomen, begrepen, zoo verongelijkt hij niemand dien hij daar in laat, schoon hij eenige uit hun genade bewijst; en Hij heeft van die genade geen reden te geven. - Maar handelt God dan zonder reden? God handelt als zijne volkomenheid meêbrengt, waarvan wij menschen geen denkbeeld kunnen vormen, en daarom is 't geen hij doet ondoorgrondelijk en onnasporelijk voor ons. Daarom zegt dezelfde AUGUSTINUS (*de dono perseverantiae* C. 11): 'Sicut duorum geminorum quorum unus assumitur, unus relinquitnr, dispar est exitus, merita communia (scilicet nulla). In quibus alter magna Dei bonitate liberatur, ut alter nulla Ejus iniquitate damnetur: - neque inscrutabilia scrutari, aut investigabilia vestigare conemur!'

Het geheele stuk draait op de *Vrijheid van wil*, waar in de menschelijke hoogmoed een overgroot belang stelt, tegen den aart des Christendoms, die niet anders dan

zelfvernietiging en opgave van zich-zelve aan en in God en Christus is. Eene opvatting die niet dan uit de allerverwardste en onbestaanbaarste begrippen van *wil* en van *vrijheid* ontstaat, die, gelijk men ze zich schemerende voorstelt, onvereenigbaar zijn: dewijl de wil niets anders dan eene *determinatie* is, die niet *vrij*, dat is, uit zich-zelfs kan zijn, overmits niets door zich-zelven bepaald wordt dan het eenig noodzaaklijke en door zich-zelven bestaande wezen, naamlijk God. De Reformatoren der Kerk verwierpen dan ook dien zoogenaamden vrijen wil, en LUTHER wilde wel een *Serva voluntas* gedetermineerd door God, maar geen *libera voluntas* toelaten. Onze Gereformeerde Kerk heeft zich van den aanvang af sterk daar over verklaard en het leerstuk van Gods vrije en van ons onafhanklijke genade en voorbestemming als den grondslag harer belijdenis erkend en steeds staande gehouden. En toen men tot onzent uit de meer en meer verdervende Roomsche Kerk het Molinismus en slimmer wilde doordringen, als Corenbardt begon, en na hem Arminius invoerde, was alles door geheel de Christenheid in de Hervormde Kerk in dit punt onwankelbaar Augustijnsch, en moest het bij de diepe en innige studie en Godvrucht der toen bestaande Theologanten noodwendig zijn. Dat er onder de vreemde Theologanten, die de Synode van Dordrecht bijwoonden, eenigen waren, die ab initio liever in zoo teder een zaak geen besluit van veroordeeling uitgebracht, maar het gevoelen der Remonstranten verdragen wenschten, is niet geheel te ontkennen, tot zoo lang naamlijk hunne kwade trouw en tergiversatien dit besluit niet noodzakelijk maakten; maar ieder zonder uitzondering, erkende het gevoelen der Hollandsche Godgeleerden voor rechtzinnig. En zeker kunnen er geen twee *opposita* absolutè rechtzinnig

zijn. Ook is dat gevoelen, hetgeen in die Synode gevestigd wierd, buitenslands alomme erkend, bij die Kerken, welke de Synode niet hadden kunnen bijwonen[1].

Dus heeft de *Synode National van alle de Fransche Gereformeerde Kerken* in 1620 gehouden (de eerste die na de Dordsche gehouden werd; de vorige was in 1617 te Vitrè gehouden), de *Canons* der Synode van Dordrecht eenstemmig goedgekeurd, en zich-zelve, hare Kerken, Predikanten, Ledematen, Professsoren en Onderwijzers enz. daaraan plechtig verbonden met eede, als zijnde overeenkomende met de geloofsbelijdenis hunner Kerken; en met uitsluiting uit alle kerkelijke bediening en onderwijs van alle die gene die eenig artijkel daar van in tijd of wijle zouden mogen betwisten of weigeren te bezweeren[2].

1 Zie de verzameling *des Synodes Nationaux des Eglises reformées de France*, door AYMON, à la Haye 1710. 4°. pag. 2.

2 P. 278. - De Eed wordt gevonden p. 184.- 't Formulier van den eed der Fransche Nationale en Provinciale Synoden:
'Je N.N. jure et promets devant Dieu et cette Ste Assemblée, que je reçois, approuve et embrasse, toute la doctrine enseignée et décidée par le Synode National de Dordrecht, comme entièrement conforme à la parole de Dieu, et à la Confession de nos Eglises *etc.* - et je *dèclare* aussi et *proteste*, que je *rejette* et CONDAMNE la Doctrine des *Arminiens*, parce qu'elle fait dépendre l'élection du fidèle de la volonté de l'homme, et attribue tant de pouvoir à son Franc arbitre qu'elle anéantit la Grace de Dieu, et parce qu'elle déguise le Papisme pour établir le Pelagianisme, et renverser toute la certitude du salut. Voilà pourquoi je renonce a tous ces dogmes. Ainsi Dieu veuille m'aider et m'être propice, comme je jure devant lui ce que dessus, sans aucune ambiguité, ni détour, ni retention mentale.' - Ib. p. 145.

De Synode van Charenton 1623, beveelt de kerkelijke censure en ban, tegen alle die de *Arminiaansche* gevoelens voorstaan, of er aan vast zijn, en zich van de waarheid van den rechtzinnigen Leer niet laten overtuigen. - Ook zijn er dienvolgende Predikanten werkelijk afgezet, en bij te rug keer van het Arminianismus weder aangenomen[1]. - Zoo als ook ter gelegenheid van de beschuldiging wegens eene onvoorzichtige uitdrukking van twee Predikanten (TÉTARD en AMIRAUD) voor de Synode van Alençon in 1637, tot hunne verdediging duidelijk een verklaring gedaan wordt van hun gevoelen over de Praedestinatie en Godlijke besluiten, volmaakt overeenstemmende met het Dordsche Synode. (pag. 571.)

En wat de Kerk van Geneve betreft; - deze schrijft op den 26 April 1637, aan de Synode François tenu à Alençon in dat jaar, betrekkelijk de suspicie tegen Amiraud en Têtard (ald. p. 608. seqq.[2]): ‘puisque nous

1 AYMON, p. 280.

2 Het geval met TÉTARD en AMIRAUD. - Zij spraken, de eerste in zijn predikaatsien, als Predikant, de ander als Professor, gedurig van het *decret conditionel de la Prédestination*; uitdrukking die volkomen het Arminianismus behelsde! maar zij verklaarden zich in hunne defensie dus: ‘qu'ils n'appellent la volonté de Dieu *conditionelle*, que par *manière de dire Anthropomorphique*, parce que Dieu n'en promet les effets, qu'en suite de la foi et de la repentance. Que cette énonciation conditionelle ne suppose pas l'ignorance de l'évènement en Dieu, ni une impuissance par raport à l'exécution, ni aucune inconstance dans sa volonté qui est toujours accomplie en elle même et immuable.
Ils ajoutent qu'ils reconnaissent le propos immuable de Dieu, par lequel selon son très libre et bon plaisir il a choisi en J.C. à salut avant la fondation du monde un certain nombre de personnes qui n'étoient meilleurs que les autres: et *que la foi, la repentance* etc. *ne sont que* LES EFFETS *de ce Décret immuable*, et non pas, *des conditions próvuës*.
La Synode enjoignit aux Ms. T. et A.; et à tous autres, de ne plus se servir de ces termes de *dècrets conditionels et révocables*, et qu'on devoit se tenir au môt de *volonté*, entendu par cela *la volonté de Dieu revêlée*.
Quant à *l'impuissance naturelle* de l'homme, T. et A. la reconnurent.
Et comme ils prêtèrent serment sur cettë explication, et signèrent les Décrets du Synode, ils ont été renvoié honorablement.’

sommes convenus touchant *une même foi*, que nous y avons consenti de bouche, et y avons souscrit *au* SAINT *Synode* de Dort, de même qu'aux Canons que l'on y a dressés, il semble donc que nous ne pouvons nous en dedire sans offenser ouvertement et d'une manière fort injurieuse, TOUTES *les Eglises Reformées*, et particulièrement celles des Pays-bas, qui ont - eu de très grands embarras pour nous fournir des claires lumières, par le moyen desquelles nous avons *les decisions et les déterminations si* JUDICIEUSES de ces mêmes Controverses qu'on veut faire reuaitre *etc.*' En ten aanzien van nieuwigheden die men aan de Academien begon te opperen, wenschen zij dat bevolen werde: ‘qu'on s' en tienne toujours à la simplicité (zeggen zij) de notre Confession de Foi et *aux Canons* qui ont été dressés *dans le fameux Synode de Dort*, sans y mêler de nouvelles hypotheses, phrases, et distinctions.' - En wijders, na eene uitdrukkelijke verwerping van de denk- en leerwijze van Arminius: ‘Arrachez donc jusqu' à la racine ce qui est heterodoxe, et fortifiez par votre autorité *l' Harmonie entre les Eglises Reformées*, laquelle a été *reconnue* dans le Synode de Dort, qui ayant été le premier Concile Général des Eglises Re-

formées pendant nos jours, où Dieu a presidé evidemment par son S^{t}. Esprit, nous devons nous y soumettre avee d'autant plus de *respect*, que les Inventeurs des nouvelles opinions en ont du mepris.’

Wat DUITSCHLAND betreft: de Heidelbergsche Catechismus bewijst wat de leer van de Kerk der Palts was: en uit Brandenburg, waar men twee Predikanten naar de Synode afzond, doch die door ziekte en ongelegenheden verhinderd werden, keurden de Godgeleerden de Synode door hunne onderteekening, goed.

Zie daar derhalve de geheele Gereformeerde Christenheid (want hoe men toen in Engeland dacht, blijkt genoeg uit het schrijven van Koning Jacobus den I. aan de Staten van Holland betreffende Vorstius,) eenstemmig in het veroordeelen ja abhorreeren van het Arminianismus! en het kleine hoopjen van Remonstranten, die het gemaklijker vonden den Gereformeerden hunne kerkgebouwen te ontnemen, het prediken en leeren te verbieden, te beboeten, af te zetten enz. enz. waardgelders aan te nemen, en de Kerk te drukken, te vervalschen, en te onder te brengen, dan toen het blad omkeerde, hun leer te verdedigen; dat ellendige hoopjen (dat zelfs nergens dan in Roomsche Landen, waar het Molinismus nu krediet begon te krijgen, een schuilplaats dorst zoeken), zal men tegen die geheele algemeene Gereformeerde Kerk stellen, om deze te veroordeelen. - Wat verdient zulk eene meer dan beestelijke onbeschaamdheid? - Hoe het in 't algemeen zoo verr' gekomen is, dat de Arminianery, die noodwendig tot volkomen Pelagianery, en Socinianery uit moest loopen, van waar de overgang op volslagen Deïsterij zeer gering is, [doordrong,] daar over kan men in den evengemelden brief der Geneefsche Kerk zeer juiste waarnemingen lezen. En hoe zij bij ons veld gewonnen

heeft, en eindelijk zoo verr' gekomen is, van den rechtzinnigen leer openbaar tot een voorwerp van spot te maken, hebben wij in eene halve eeuw tijds ondervonden. En met een geheel veranderde wijze van denken, en gedurig te school gaan bij Engelsche, Fransche, en Duitsche volkomen of halve Ongodisten, moest het dezen weg heen.

Maar genoeg. Dat de Synode WEL beslist heeft wat de leer der Gereformeerde Kerk was, dit blijkt uit het aangevoerde (ni fallor) volkomen, en hierop kwam het eigenlijk aan.

Ook PAULO SARPI *Servita* (Schrijver eener *Historie van 't Koncilie van Trente*) uit Venetie, betuigt zijn overeenstemmend gevoelen over het loffelijk gedrag en besluit der Synode op het sterkst mogelijk.

Wel te recht dus verbonden de Zuid- en Noordhollandsche Synoden bij besluit van het jaar 1627 alle predikanten bij mondelijke en schriftelijke belofte, zich nooit te mogen inlaten om met iemand in het bijzonder, zonder weten of toestemming der Klassen eenig ontwerp van *moderatie* of *accommodatie* met de Remonstranten aan te gaan, op straffo van afzetting zelfs, waaraan zij zich schriftelijk hoofd voor hoofd moesten onderwerpen[1].

In commendatione mutuae tolerantiae, in *Statu Controversiae* a Remonstrantibus formato, exemplum *Melanchtonis* atque *Calvini* conjunctionem laudant, adduntque:

‘Notum esse, quoties praecipui Ecclesiarum nostrarum DD. ipseque adeo THEOD. BEZA, Euangelicis, qui *titulo Lutheri successionem fecerunt*, dexteram obtule-

1 Zie TE WATER, *Levensbericht*, bl. 135.

rint fraternitatis et concordiae, tametsi scirent ipsos sententiam quamdam *non multum à sententia Remonstrantium alienam* acriter admodum defendere ac propugnare.' p. 161.

Ergo tunc temporis Lutherani nondum ad *liberi arbitrii* dogma deciderant, sed simpliciter *infralapsarios* se profitebantur, salva praedestinatione.

Exempla quoque commendant *Dominicanorum* et *Jesuïtarum* ipsorumque Jesuïtarum inter se, quibus *eâdem controversiâ* 'post litem amplius quam 30 annos summa contentione agitatam, auctoritate summi Pontificis tandem interdictum est, permissa cuilibet facultate sententiam suam servandi, et voce ac stilo *sub certa lege* defendendi:' p. 161.

Praeclare! si diabolicum errorem in Ecclesia toleras, non potest non universam doctrinam inficere: hinc et romano-catholici a genuina doctrina penitus desciverunt. Eâdemque tolerantiâ nostra aetate idem effectum fuit.

Jamque ipsi Remonstrantes fatentur tunc temporis: 'multos concionatores, licet cum Contra-remonstrantibus sentiant [*l.* faciant?], non tamen aperte quod credunt audere coram populo profiteri; et eos qui publicas conciones *attente audiunt, atque expendunt*, NON POSSE NON judicare, OMNES *concionatores* esse addictos sententiae Remonstrantum.' pag. 163.

Kerk van Engeland.

De geloofsbelijdenis der Engelsche kerk is (gelijk HERVEY bewijst) GEENZINS *Remonstruntsch*, maar WEL DEGELIJK *Gereformeerd*. p. 136.

Het 7e. Artykel zegt: ‘dat in het Oude zoo wel als in het Nieuwe Testament, *het eeuwig leven* aan het menschdom door Christus wordt aangeboden - dat sommigen zich te onrecht verbeelden, dat de Oudvaders alleenlijk de *haast voorbijgaande* (wareldsche) *zegeningen* in de *beloften* verwachtten.’ p. 137.

Dat in de Engelsche kerk 't Remonstrantismus ingeslopen en ingedrongen is, is waar ‘tot zoo verr' zelfs, dat de beruchte Staat- en Kerkberoerende Aartsbisschop William Laud het drukken van echt Gereformeerde schriften verbood.’ p. 140.
‘Maar de Remonstrantsche Leeraren zijn wel IN *de Kerk*, maar geen Leeraren *der Kerk*, of VAN *de Kerk*.’ Ald.

Zachtzinnigheid der Remonstranten.

In 't slot hunner *Remonstrantie* (1611) betuigen zij: ‘Dat dit hun doel geenzins strekt tot eenige partijschap, tweedracht, of scheuring, 't zij in de Kerk of de Politie; veel minder tot verandering in de Religie; bedoelende zij niets anders, dan zich van vreemde bedenkingen waar mede zij *binnen- en* BUITEN *'s Lands* sedert een geruimen tijd bezwaard waren, door deze verklaring te zuiveren, met verzoek om daarin *geduld* te worden OF anders *beter onderricht*, ten einde de Gemeente in rust en stilte te brengen; en zoo zij, tegen alle verwachting, hier omtrent niets konden verwerven, en dus hunne openbare bediening niet langer met een goed geweten konden oefenen, *te vreden* zouden zijn, om *op hevel der Staten*, liever AFSTAND *daar van te doen*[1].’ enz.

1 Namelijk, van hunne bediening.

In 1610 intusschen had in Alkmaar, de Remonstrantsche Predikant VENATOR (een slecht karel in leven en leer) de schutterij aangezet en opgerokkend het stadhuis met geweld in te nemen, de Magistraat af te zetten, den rechtzinnigen Predikant HELLENUS de stad uit te drijven, vele burgers te mishandelen en hun nering en handteering te schorsen, of daar van gantsch te ontzetten. En deze fraaie Predikant VENATOR werd door Kommissarissen der Staten van Holland beschermd. Z. TRIGLAND III. D. bladz. 469. VAN DEN SANDE *Vervolg op* REID, en BAUDARTIUS.

Te *Rotterdam* werd met 1612 bij Publicatie den Gereformeerden het houden van vergaderingen, het doen van predikatien of vermaningen verboden op ƒ 100-: boete, en ƒ 100-: voor den preker of vermaner; en ƒ200-: voor die er zijn plaats, huis, of schuur toe leende.

In Schieland maakte men gelijke Publicatie nog scherper, over de geheele Landstreek.

Te *Gouda* ging 't even zoo.

Te *Schoonhoven* ontpoorterde men, beboette, en verbood men nering en handteering aan Burgers die elders ter Preek gingen of 't Avondmaal gebruikten. - 't Hof van Holland werd door Gecommitteerde Raden belet, daar 't beroep of de kennis van aan te nemen. 't Kwam bij de Staten, en Barneveld dreef dit alles door, en toen werden er al de overige rechtzinnige Diakens en Ouderlingen niet alleen ontschutterd, maar ook hun goederen in arrest genomen. Zie VAN BERKUM, *Beschrijving van Schoonhoven*; en BAUDARTIUS VII Boek.

In *den Briel* mocht men zelfs niet bij een komen om den Bijbel te lezen. BAUDARTIUS.

Te *Hoorn* de rechtzinnige Roggius afgezet, en de Remonstrantsche Sapma in zijn plaats beroepen door den daartoe veranderden Kerkenraad. En in de naastgelegen dorpen even zoo.

Men bediende zich van Roomschgezinden in de uitvoering der geweldenarijen, en zette de Roomschen aan tot geweldenarijen tegen de Gereformeerden. Ook liet men op de Landdagen Roomschgezinde Edelen ten dien einde toe.

In *Kampen* was de kwaadaartigheid tegen de rechtzinnigen boven alles. Echter verboden Ridderschap en Steden der Provincie, 't leerstuk der Praedestinatie op den predikstoel te brengen op poene van cassatie. Predikanten moesten dit onderteekenen, of werden afgezet. - De Overijsselsche Gemeenten bleven echter weldenkend, en Deventer verklaarde 's Landschaps Resolutie onwettig, en verzette zich.

In Gelderland bleef het vrij stil.

In Friesland handhaafde men de Rechtzinnigheid.

Amsterdam hield zich voorbeeldig, niet tegenstaande een allerlistigste Redevoering van H. de Groot aan het hoofd eener Staatsbezending, in de Vroedschap dier stad gedaan. - Trouwloos is WAGENAAR in zijne *Beschrijving van Amsterdam* in het supprimeeren der stukken, die hij daarvan in de Archiven der stad vinden kon. Zie BAUDARTIUS VIII Boek bl. 22 vv. TRIGLAND IV Deel bladz. 754.

Ook klaagde Amsterdam ter Vergadering van Holland, over de handeling van de Predikanten en Gemeenten der Gereformeerde Kerken, uit hoofde van Staatsbesluiten, waarin de Stad nooit bewilligd had; en machtigde hare Afgevaardigden ter dagvaart, om met andere Steden *of anderzins* zich bij Prins Maurits te vervoegen, en zijnen bijstand als Stadhouder te verzoeken. WAGENAAR *Amsterdam* II Deel bl. 457. - Dit in 1616.

't Volgende jaar (1617 op den 23 Januarij) besloot Amsterdam de Hervormde Godsdienst en hare belijderen ter Vergadering van Holland voor te staan, en ten dien einde zich bij den Prins te vervoegen. - Ook

's Lands Advokaat aan te zeggen en te vermanen, *met de harde en vreemde* handelwijze omtrent de Godsdienst dadelijk te doen ophouden en de zaken op den ouden voet te herstellen.

En het was toen dat de Kerk te Amsterdam verklaarde, de Remonstranten niet langer voor Medebroeders en Medeleden der oude Gereformeerde Leer te kunnen erkennen.

En toen, dat de Remonstranten op Vlooienburg en voorts op Dwarsboomsloot vergadering hielden.

Gelderland, op den Landdag te Arnhem in 1617 (den 5 Februarij) schreef de Klassis van Nymegen die meest Remonstrantsch was, aan, om opgave van haar gevoelens, ten einde zich bij Godgeleerden op het verdragen van hunne afwijking te informeeren, en dan orde te stellen; met verbod intusschen van zich eenigzins eenigen leer strijdig met het aangenomene bij de Hervormde Kerk te veroorloven, en niemand te beroepen dan op onderteekening van de art. 18, 20, 21 der Geldersche Synode van 1612. - Waar tegen zij zich wel verzettede, doch de Staten standvastig vond.

In Utrecht was de vervolging tegen de Rechtzinnigen hevig, als men denken kan. En even zoo in Overijssel.

Zeeland was vrij gematigd.

Groningen, waar in 1614 eene Academie opgericht was, was rechtzinnig.

In de Hage deed Maurits (1616), wanneer de rechtzinnigen, die lang te Rijswijk ter kerk gegaan waren, en nu met den winter een bijzonder gebouw voor zich deden inrichten, dit belet werd, hun door zijn gezag aan het huis van een zijner Beampten kerk houden. Waar voor Amsterdam hem bedanken deed.

't Was toen, dat de partij Oldenbarneveld belastte van den Prins te verzoeken (of liever te eischen) *handhaving van de Staten in hun publiek gezag*. Maurits

vermaande hem, *te zorgen, dat hij daartoe niet genoodzaakt wierd*. En Barneveld hield af. -

Maar het kwam er dan spoedig toe, door de dolle opgezetheid van dien aanhang, die zich welhaast langs heimelijke wegen sterk genoeg achtte om alles te dwingen; dat Maurits zich wezendlijk genoodzaakt zag, als Stadhouder een eind van dit spel te maken.

Een verzoek van de Contra-remonstranten in de Haag aan Gecommitteerde Raden om een predikplaats, of ten minste om 't vrij gebruik ten dien einde van het daartoe door hen gehuurd huis, waar mêe dat Kollegie verlegen werd, gaf gelegenheid dat Hof en Hooge-Raad zoo wel als de Magistraat der Haag daar in betrokken werd, en het was in eene bijeenkomst waar de Prins voorzat, en ernstig aandrong dat hun de Groote Kerk daartoe gegeven zou worden, dat Barneveld den Prins vroeg: *of men dan zulke lieden zou laten prediken, die leerden* enz.

't Antwoord van Maurits ontzette den Advocaat, die zich uitliet, dat men daartoe zou kunnen komen, als men dan over en weder met elkander het Avondmaal zou willen houden. En toen maakten de rechtzinnigen zich onder 't goedvinden des Prinsen meester van de Kloosterkerk, waar Maurits op den 23 Julij met Graaf Willem van Nassau en een aanzienlijken Hofstaat voor 't eerst ter preek kwam.

Barneveld, woedend over deze nieuwe poging der Contra-remonstranten, vergat zich zoo verr' dat hij met zommige steden van zijn aanhang, 't besluit nam om vier burgers, waar onder *Musch*, beampte van den Prins, en bij wien de Contra-remonstranten zoo lang hun Godsdienst geoefend hadden, 's nachts van hun bed te lichten, en dadelijk te doen onthoofden, en 's morgens hun hoofden ten toon te stellen bij een Publicatie,

'dat zij wegens gepleegde muiterij jegens de Hooge Overheid anderen ten exempel dus gestraft waren, en ieder even zoo gestraft worden zou, die hun voorbeeld volgde.' Doch dit werd door vier Raadsheeren van den Hoogen Raad (bij TRIGLAND genoemd) voorgekomen. En dit niet gelukkende verliet Barneveld de Haag en ging naar Utrecht, waar hij onder voorwendsel van onpasselijkheid verscheiden maanden lang zich bleef ophouden, en daar minder nagegaan kunnende worden dan in de Hofplaats (zeker) zijne heimelijke maatregelen in den duister opzettede en voortspon.

Nu intusschen drongen de Provincien *Gelderland, Zeeland, Vriesland, Groningen*, in 't voorjaar reeds zoo bij bezendingen als brieven bij Holland aan om een *Nationaal Synode* te beroepen, waartoe ook de Koning van Engeland aangeraden had.

Maar men verhardde zich, en nam op den 4 Augustus de zoogenaamde SCHERPE RESOLUTIE, waarbij de 'Regeringen der steden gelast en gemachtigd werden, om volk van wapenen aan te nemen tot hunne verzekering en weering van *dadelijkheden*[1]; een ieder verboden werd zich in gevalle van bezwaar anders dan bij de Staten-zelve te addresseeren, met buitenstelling van alle *ander* gezag (Gerechtshoven of *anders*): een verbod aan alle volk van oorlog en Officieren om eenig *ander* bevel te gehoorzamen dan van *de Staten*, hun *Gecommitteerde Raden*, en de *Regenten der steden* waar zij guarnizoen hielden: op straffe van weggejaagd te worden.'

Waarbij men voegde 'door een bezending of *plechtige Staats-kommissie* (komedie?) *Prins Maurits, de Prinsesse Weduwe*, en Prins *Henrik*, van de toegenegenheid

1 Welke? - van Maurits.

der Staten te zullen verzekeren, en NB. HUN medewerking verzoeken tot uitvoering der resolutie.' BAUDARTIUS IX Boek, bl. 57. - Maurits ontfing deze boodschap niet of hij kwam 's anderdaags in de vergadering, waar zijn komst verwarring, verstomming, en verlegenheid uitwerkte, maar niets afgedaan werd.

'**t** Spreekt van zelfs, dat Amsterdam tegen dit fraaie besluit protesteerde, gelijk het ook deed tegen nog eene zoogenaamde verklaring *over de inzichten der Staten op het stuk van de Godsdienst* dat zij deden uitgeven. En 't zelfde deed *Enkhuyzen, Edam*, en *Purmerend*; en weldra ook *Dordrecht*, beweerende deze vijf steden daarbij de noodzakelijkheid van een *Nationaal Synode*.

De Groot stelde daar tegen 't voorstel tot een *Provinciaal* of een *algemeen Synode*: meenende in 't eerste meer invloed te kunnen hebben; in 't laatste de Nederlandsche kerk, die slechts ééne stem daar in hebben kon, licht te zullen doen overstemmen.

Grotius.

Van zijn pausgezindheid op 't laatst van zijn leven zie LAURENTIUS *Idolon Papale*.

L. MOLINAEUS de veelwetendheid van Grotius hoog opheffende, voegt daar bij:

'Zulk een man nogthands was zoo vol van Arminius, dat hij bijna nooit zijn toorn tegen Calvinus en die met hem gevoelden, bedwingen kon.' Pag. 159.

Ten gevalle der Pausgezinden beschuldigde hij den vromen Konstantinopelschen Patriarch en Martelaar Cy-

rillus Lucaris, van zich door de Protestanten te hebben laten omkoopen, om een verdichte Belijdenis voor die van de Grieksche kerk uit te venten, wanneer de Roomschen een vereeniging met deze Kerk zochten; doch die door het onvereenbare met die geloofsbelijdenis onmogelijk bleek. - Dit deed Grotius ten gevalle der Jezuïten, wier gunst hij op alle mogelijke wijze bejaagde. Pag. 159 seq.

WARBURTON zegt van Grotius: ‘dat er geenerlei kracht is in zijne Oordeelkundige aanmerkingen; en dat zij, en ook zijne verklaring over de Openbaring van Joannes, de vlekken van zijn groote geleerdheid zijn, die haar bezwalken en schande aandoen.’ Pag. 161.

Doch dezelfde WARBURTON zegt in 't zelfde werk, dat *Grotius, Episcopius*, en (zijn Engelsche Bisschop) *Bull* met hun drieën *tegen een millioen anderen* kunnen opwegen.

Vergel. *Advoc. der Vaderl. Kerk* 2[e] Stuk. d d. 11.

Episcopius.

WEISMANNUS: ‘het is te bedroeven, dat Episcopius eerst vervallen is tot een gevaarlijk *scepticismus* aangaande *veel* allergewichtigste stukken van 't Christendom; vervolgens tot het verkleinen van 't gewicht der verschillen met de Socinianen, en zelfs tot dwalingen, die niet beter dan die der Socinianen zijn.’ (NB. een Luthersman.)

CASPAR SAGITTARIUS, een Saxisch Theologant, die zeer hevig tegen de Praedestinatie was en zoo Oldenbarne-

veldsch gezind was, dat hij dezen voor den *wijste der stervelingen van zijne eeuw* hield, en ook den Remonstranten alle gunst toedroeg; erkent:

'Dat Episcopius de gevoelens van Socinus en die der Remonstranten vermengd heeft.' - En

'Dat hij niet weet, of Episcopius meer uit onkunde dan uit onbeschaamde roekeloosheid tegen de Niceesche Kerkvergadering uitgevaren is: dat ieder een denken moet dat het geen Episcopius ten laste der Niceesche Bisschoppen had aangevoerd, de vrucht van gekrenkte hersenen is: doch dat de man ten eenemaal vreemdeling was in de Kerklijke Oudheden.' - Voorts:

'Dat Episcopius zijn bewijzen tegen die Kerkvaders, van Socinus ontleend heeft, en de Arrianen en Socinianen in zijn bescherming genomen:' - 'dat hij en al die het met hem houden de schriften der eerste Kerkvaders nooit gelezen, noch zelfs ooit den uitersten drempel der Oude Kerk-historie betreden hebben, of (anders) tegen hun eigen geweten te werk gingen.' Verdediging van 't Concilie van Niceën.

Advoc. der. Vaderl. Kerk. 2[e] St. p. 163.

Erasmus.

Een groot Godgeleerde zegt van hem (wie?): 'dat hij in den Godsdienst te veel den *Politiek*; in 't stuk van de Drieëenheid te veel den *Scepticist*; in de leer der Genade, vrijheid van wil en algemeene zaligheid te veel den *Heiden*; en in 't schertsen met Godlijke zaken te veel den *Luciaan* speelde.'

Adv. der Vaderl. Kerk, p. 168.

Synode.

α. Een NATIONALE *Synode* was geen nieuwigheid; en
β. Zoo het innig gezag in den boezem der Kerk, als
γ. De *Suprematie der* STATEN GENERAAL in het Kerkelijke erkend en gevestigd.

Ad *α*. - Reeds in 1578 was te Dordrecht een *Nationale* Synode dezer Landen gehouden, waartoe de Nederduitsche en Walsche Kerken dezer Landen beschreven waren en insgelijks de *Uitlandsche*. Daar waren ook *Voorschriften* voor Predikanten, Ouderlingen, en Diakenen, en de inrichting van Kerkenraden, Klassikale, en Synodale vergaderingen bepaald, en het houden van Nationale Synodes om de drie jaren vastgesteld (zoo 't niet vroeger noodig was) waarvan de dag- en plaats-bepaling aan de *bijzondere Nederduitsche* en *Walsche* Synodes gesteld werd.

Coolhaas (een Duitscher) te Leyden, spande met de *Magistraat dier stad* hier tegen samen[1], die, na 't beleg, niet meer door Van der Does beteugeld werd, maar tegen al wat goed dacht en welgezind was, woelde, opzette en opstookte; zoo verr', dat zelfs de *Staten van Holland*, Coolhaas in zijn dienst schorsende, hem verboden, bevelen van de Leydsche Magistraat, tegen de hunne strijdig, op te volgen, zoo als zij ook 20 May 1579 aan alle Stedelijke en Dorps-regeeringen aanschre-

1 Die magistraat zoo fraai niet als men gewoonlijk meent. Hoe slecht de meeste hoop daar in waren blijkt uit de verzen van van der Does aan van Hout, en andere stukken. En zelfs die vergode *van der Werf*, was ook een woelziek en koppig karakter, waar de Prins vrij wat mêe te stellen had.

ven: 'geene nieuwigheden in kerkelijke of wareldlijke regeering in te voeren: - maar alles bij de tot daar toe aangenomen schikkingen en gebruiken te laten, TEN ZIJ BIJ DE STATEN, met rijpen rade en overleg, anders wierde geordonneerd.'

TRIGLAND *Kerkl. Geschieden.* bl. 175.

Ad *β*. - Ook na de woelingen met Coolhaas, die zich aan 't verbod der Staten niet gestoord had, tot de zaak 29 October van 't volgende jaar bij transactie eindigde, werd deze *onderworpen* aan Klassen en Synode, en verantwoordelijk aan dezen wegens zijn Leer.

BOR XIV Boek, fol. 170.

Ad *γ*. - In 1581 werd ook weder te Middelburg een *Nationale* Synode gehouden, en daar de STATEN GENERAAL toen te Amsterdam vergaderd waren ontfingen zij daar het verzoek van eenige Leden uit hun daar bij te zenden, ten einde 't geen daar verhandeld zou worden, door hun gezag te bekrachtigen. Op die Nationale Synodes werden ook de Synodes Provinciaal geregeld.

Deze Synode veroordeelde ook Coolhaas gevoelens (die in der daad Arminianery ademden), doch hij druischte daar tegen aan, zoo dat de Staten van Holland aan 't vonnis dezer Synode door hunne Resolutie van 4 December 1581 Executie gaven en zelfs belastten dat door de Magistraat van Leyden *tot uiterlijke straffe* zou worden geprocedeerd.

BAUDARTIUS I Boek. bl. 1. - BOR XVI Boek. fol. 32.

De *Magistraat* worstelde daar hardnekkig tegen, en na dat Coolhaas in een bijzonder Synode te Haarlem 1581 in den kerkban gedaan en ontlidmaat was, bleef zij hem nog zijn tractement betalen.

BRAND XIII Boek. bl. 675.

Hermannus Herberts, verloopen Munnik, eerst Luthersch geworden en daar na tot de Hervormden overgegaan, en in 1579 naar Dordrecht beroepen, in velerlei dwalingen vervallen, erkende ook het gezag der Synode van 1591 toen in de Hage gehouden, die hem als Leeraar en Lidmaat afzette: en verzoende zich naderhand weder met de Kerk.

Anders was het geval met Corn^s^. Wiggerts, Predikant te Hoorn. Tegen dezen kwam in 1595 de Theologische Faculteit van de Leydsche Universiteit op, en deze kon hem niet anders aanklagen dan bij de Staten van Holland van wie zij haar creatie had. En dit maakte dat de Zuid-Hollandsche Synode dit bij een vertoog aan de zelfde Staten bevestigde. Natuurlijk, daar de Staten delibereerende, de rechterlijke macht niet werken kon. 't Geen de Staten van Holland hier op deden, daarin werd Maurits ook niet alleen gekend, maar hij zette de zaak door, en gaf zelfs de Credentialen en ook de schriftelijke last en instructie (als behoorde) aan de Kommissie die van wegens de Staten de zaken te Hoorn ten einde brachten, doch niet, dan op een wijze die Wiggerts aan 't Synode onderwierp. Zie dit omstandiger bij HERING *Tooneel der Oude en Nieuwe Staats-geschiedenissen*, III Deel, pag. 270-277; en den daar aangehaalde TRIGLAND.

Arminius zelf, door den invloed van Barneveld beroepen wordende tot het Professoraat te Leyden, beloofde plechtig ‘zich te conformeeren met de Leer die in de Gereformeerde Kerk *dezer Landen* geleerd werd, en begrepen was in de *Belijdenis* en *Catechismus*,’ (TRIGLAND, III Deel bl. 290) en daar op gaf Gommarus hem de hand van broederschap en bevestigde hem (BAUDART. 1 B. bl. 5). - Hij gedroeg zich dan ook zoo, tot na ruim 1½ jaar hij 't vertrouwen genoegzaam gewonnen

en zijn invloed bij de studeerende jeugd gevestigd rekende, en het masker afwierp.

Episcopius en Narsius, twee zijner Leerlingen, kwamen hier te Amsterdam eerst voor uit, en hij wraakte hun getuigenis, dat zij dus van hem geleerd hadden, en hij onttrok zich alle onderhandelingen daarover, zoo wel met Synode als Kerkenraad. Zoo dat een later Synode 1605 te Rotterdam, besloot onderzoek te doen over de zwarigheden, die men bij de Kerk of Academie omtrent de Leer hebben mocht, ten einde de zaak niet sleuren mocht: en dit geschied zijnde vroeg de Kerk en verkreeg 15 Maart 1606 het consent van *de Staten Generaal* tot een Synode Nationaal, waarbij Oldenbarneveld die daar voorzat de bepaling voegde van het *overzien van de Belijdenis en Catechismus*. Dit begreep men een list te zijn, om de nieuwe gevoelens door te drijven, en deed daar een vertoog over, 't geen Barneveld afwees met te zeggen: ‘dat de Staten daarmêe *niet verstonden te twijfelen* aan de waarheid der Leer in de Belijdenis begrepen,’ enz.

Op de voorbereidende Vergadering die daarop in 1607 in de Haag gehouden werd, ter regeling van de zaken in die *Nationale Synode* te behandelen, bemerkte Arminius en de zijnen, hoe zeer zij op die Synode de zwakste partij zouden zijn, en nu stelde hij alles te werk om die te weeren, en nu deed men Barneveld begrijpen, dat een Nationale Synode *tegen de Hoogheid der Staten van Holland* streed.

Slatius erkent, dat de *Remonstranten* zeer naar een Kerkvergadering wenschten ‘*om dat zij daarin hoopten den bovenzang te zingen*’ zegt hij. - Hij erkent ook dat de oude Regenten reeds te voren getracht hadden, de gerezen geschillen door een *Synode* te vereffenen, maar dat de Remonstranten zoodanig Synode niet be-

geerden, NOCH de *Contra-remonstranten in dien smaak als de eerste het wilden*[1]. In dien smaak naamlijk, dat het strekken zou om eerst de Belijdenis en Catechismus te verbasteren, enz.

Op die praeparatoire Vergadering naamlijk waren alle Gedeputeerden en hunne Instructien, van kerken en provinciale auctoriteiten ontfangen, eenstemmig, doch alleen vier personen verschilden, en dit bij hun particulier advis en zonder machtiging of last; te weten: *Arminius, Uitenbogaart*, en *twee* Predikanten uit het Sticht van Utrecht, die zich van al de anderen afzonderden. (FR. DE VRIJ, *Hist. Verhaal der Kerkel. beroerte*, bladz. 13.)

Barneveld in zijn *Corte verklaringhe op verscheiden poincten*, (door hem zelf gesteld, als de Schrijver van de (zoogenaamde!) *Waarachtige Historie van Oldenbarnevelt*, 1620, bladz. 36, 37 zegt) verklaart stellig dat hij een voorslag gedaan had tot een *Provinciale Synode* op dien voet dat ‘uit elk van de 15 Klassen één. Contra-remonstrant en één Remonstrant benoemd zouden worden, en dan de Staten van Holland (dat is, hij-zelf) er nog uit elke Klasse één (naar hun keus) bijvoegen.’ ô Lepidum caput!

Barneveld c.s. was derhalve nu onwillig tot de Nationale Synode. Nu deed Arminius zich in 1608 heel fraai voor met (quasi) bereid te zijn *over* ALLE *punten* met zijne medebroederen in onderhandeling te treden *onder het beleid der* OVERHEID, en *omtrent het geen men hem te laste zou leggen*, zoodanige opheldering te geven als waarmede hij hoopte Hun Edele Mogende (dat

1 SLATIUS *klaar vertoog, geschreven in zijn gevangenis*, in 4°. met privilegie gedrukt 1623, naar 't origineel, onder 't Hof provinciaal berustende.

is, de Staten van Holland) 'die hij *naast God, rekenschap van zijn doen en laten* VERSCHULDIGD WAS[1], en insgelijks zijne medebroederen, genoegen te zullen geven.' TRIGLAND III. D. p. 307.

Waarop dan ook deze Staten het verschil aan zich trokken, en den Hoogen Raad belastten, Gommarus en Arminius in 't bijzijn van vier predikanten, voor zich te hooren: 't geen geschiedde, en zonder vrucht.

Gommarus drong toen ten minste op een *Provinciale Synode*, doch hoe zeer dit door afgevaardigden van de Zuid- en Noordhollandsche Synoden ondersteund werd, de Staten van Holland wilden dit nu ook niet, begrijpende men nu, dat daar ook de rechtzinnigheid zou boven drijven, en volhardden op Arminius drijven, de zaak polityk te willen afdoen, en dit daarna een kleur te doen geven door een Provinciale Synode die dan volgen zou, om, wat haar van hooger hand bevolen zou worden, kerkelijk te bevestigen. Een ontbod van de twee Professoren (Gommarus en Arminius) voor de Staten vergadering, met vrijheid van elk vier Predikanten mee te brengen, volgde daar op: maar Arminius stierf voor den daar toe bepaalden dag; en nu werd ook van die Provinciale Synode niets, aan welke zij hunne partij niet wagen dorsten, schoon zij vooraf vijf afgezetté Remonstrantsche Predikanten, die geen Belijdenis of Catechismus hadden willen erkennen, bevalen weer te herstellen; de Rechtzinnige regeering van Alkmaar door de Schutterij, die door één van die opgerokkend werd, af deden zetten, een andere Magistraat van hun factie aanstelden, die aldaar tegen de Contra-remonstrantsche Kerkelijken en Leden met boeten en bannissementen grasseerde. Zie TRIGLAND III. D. p. 517.

1 Dit was hij niet, hij was 't *aan de Kerk* verschuldigd.

Dit op 't kussen zetten van Arminianen was niet slechts tot te onderbrenging der rechtzinnigen waar mêe men zich vleide, noodzakelijk, maar ook om in de Polityke behandeling der zaak in de Staten vergadering van Holland zelve, waar men 't nu aan trok, meester te zijn.

Nu triomfeerden de Arminianen bij voorrraad, en om dezen hun zegepraal ten top te voeren boden zij door de hand van Barneveld, den Staten van Holland hunne vijf punten aan, in een geschrift, door niemand geteekend, maar dat aan 't hoofd had: *Bedienaars des Goddelijken woords en* ONDERDANEN *van* HUN EDELMOGENDEN. - Dit hun Remonstrantie, waarvan zij den naam hebben.

't Is niet zeker, of zij Staten *ex plenitudine potestatis* die artykelen zoo maar aan de Kerk opgedrongen zouden hebben; maar men mag het vermoeden uit oogmerk en gedrag. Doch de Zuid- en Noordhollandsche Synodes kregen er de lucht van; en, (hoe zeer met de uiterste moeite en eerst vrij lang na het overgeven van die vijf punten) daar een afschrift van bekomen hebbende, brachten zij hare bezwaren daartegen in, met aanbieding van '*in een wettig Synode* te bewijzen, dat die vijf artykelen strijdig waren zoo wel tegen Gods woord als tegen de Geloofsbelijdenis en Catechismus der Nederlandsche Kerk, en met nieuwen aandrang op een Provinciaal Synode.'

De uitkomst was wederom dat de Staten (voordoende de wettigheid van de gemachtigden, of van die Synoden zelven, in twijfel te trekken) den 23 October 1610 wederom besloten Predikanten van beide partijen te hooren, en die tegen 14 Maart 1611 aanschreven. De Gemachtigden gaven daar op bij voorraad een tegenbericht op de vijf Artykelen in, ten grondslage van den

leer dien zij in de Conferentie zouden beweeren en verdedigen[1].

Die conferentie van 14 Maart hield aan tot het einde van May 1611, en werd bij 's Lands Drukker, in 1612 gedrukt in 4°. beslaande 440 bladz.[2]. Dat zij vruchtloos afliep was natuurlijk, daar de rechtzinnigen, zich door geen gezag de vijf punten wilden laten opdringen. Den rechtzinnigen werd echter aangezegd zich tegen de vijf Artykels niet te verzetten, maar (zoo heette 't) hun dienstwerk in rust en stilte en met *onderlinge verdraagzaamheid* te volbrengen. Deze bewoording was wel algemeen; maar het bleek ras dat zij slechts aan eene zijde gemeend was, en de daden verklaarden haar dadelijk.

Nu moest *Vorstius* van Steinfurt geroepen worden om niet meer Arminius maar den duidelijken Socinus te prediken. - Amsterdam en Dordrecht, beide rechtzinnig, de beide (Noord- en Zuid-hollandsche) Synoden, en zelfs de Leydsche Studenten, waren in de weer met stemmen, verzoeken, vertoogen en requesten tegen die bekende *garstige Westfaalschen* WORST (dus noemde men hem wel eens in toespeling op zijnen naam, dien hij verlatijnd had) in en bij de Staten; en het Hof van Gelderland, de Staten van Friesland, ja zelfs Koning Jacobus van Engeland waarschouden tegen hem: zoo dat hij beroepen en overgekomen dadelijk buiten functie gesteld werd en zijn *tractement* echter trok, waar hij te Gouda van leven ging.

1 Men vindt het bij TRIGLAND, IV Deel p. 545 seqq. en bij BAUDARTIUS II Boek p. 30 seqq.
2 Die druk was ook alleen voor de Vroedschappen der steden, aan wie het boek gezonden werd, en zelfs de drukker mocht er geen exemplaar van onder zich houden, en niemand het ook nadrukken.

In wedervergelding van dit gelukkig uitvallen van de poging der Rechtzinnigen tegen Vorstius, moesten het nu de rechtzinnige Predikanten wijd en zijd ontgelden. Rotterdam had een rechtzinnige onder zijn vier predikanten, en die moest afgezet, en vervolgens om het leeren en onderwijzen in 't particulier door gerechtsdienaars uit zijn bed geligt en de stad uitgezet; en de Remonstranten oefenden in deze Provintie allerlei geweld, en in de overige allerlei oproerige feitelijkheden of aanhitzingen en voorbereidingen daartoe. Rotterdam muntte al dadelijk in het begin van 1612 uit door een Publicatie, waarbij den rechtzinnigen ‘het houden of bijwoonen van vergaderingen tot Godsdienstoefening, predikatie, of vermaning, verboden werd, op een boete van ƒ 100, - en van ƒ 200 - voor die er zijn huis, schuur, of open plaats toe verstrekt had.’ (VAN DEN SANDE *vervolg op* REID p. 66).

Zeeland, Friesland, en Groningen echter bleven den ouden en echten Leer getrouw en beide Regeering en Kerk verzettede zich daar met ernst tegen de nieuwigheden die al steeds verder gedreven werden, en de ketterijen van Socinianen, Ebioniten en Photinianen al steeds onbeschaamder verdedigden[1]. - Gelderland was verdeeld en scheen meer tot de nieuwigheden te hellen dan vast te staan; en zoo was het ook in Overijssel. - Gomarus werd het te Leyden zoo bang gemaakt, dat hij zijn post nêerlei, en een beroep naar de Protestantsche School van Saumur aannam. In zijn plaats echter kwam hier Poliander uit Dordrecht, maar Arminius of Vorstius plaats werd met den helschen Episcopius vervuld.

1 Zie staaltjens bij BAUDARTIUS II B. p. 77.

De Zuid- en Noord-hollandsche Synoden konden in gemoede niet stil zitten, en zagen te wel hoe het bij Holland gesteld was, en wat er van een Provinciale Synode (waar zij zoo lang op gehoopt hadden) worden zou. Met die der andere Provintien verzochten zij vereenigd, den Staten Generaal om eene Nationale Kerkvergadering. Dezen zetteden hen af, met belofte van het verzoek te overwegen, zoo dra de Gedeputeerden van eenige Provintien beter gelast zouden zijn. Ook dit liep derhalve vruchteloos af.

Leer der getolereerde Kerken bij ons.

CHRISTIANUS VAN HEIDELBERG, *de eer en leer der Geref. Kerk verdedigd*, bij M. de Bruin. Amst.

Bij de Doopsgezinden wordt in openbare leerredenen (quasi) getoond:

‘Dat men *Christus* tot rechtvaardiging voor God *niet meer noodig* heeft: want (dat, de rechtvaardiging daarin bestaat,) dat God de gebrekkige daden van ons voor goed houdt.’

‘Dat er *geen verborgenheden* in de Godsdienst zijn:’ terwijl men zelfs dankt, dat zij er *niet* zijn.

‘Dat de *deugd-alleen* ons moet ten hemel voeren.’ pag. 18, 19.

Beklag der Remonstranten.

Eenvoudig en zedig andwoord (zoo men 't noemt) *aan Hofstede, over de* OPENBARE *vrijheid der Remonstrantsche Godsdienst-oefening*, bij du Mee en Staatsman, 's Gravenh.

Hier in:

1. Requesten der Remonstranten van Gouda in 1621, (pag. 41).
2. Idem van Leyden in 1619, (pag. 42).

1. Zegt: 'zoo men voor de *vier*vlammige oogen Gods zeggen kan
α. dat de Remonstrantsche Godsdienst *Gode en Christo oneerlijk*,
β. de *Godzaligheid en zaligheid der menschen schadelijk*, of ook
γ. tegen den Staat oproerig is?'[1] 'Dan
a. moest men met den dolende meêlijden hebben, en
b. haar door *zachtmoedige onderwijzing* te recht brengen'[2].

2. Zegt: 'dat zij meê de droevige belegeringen, tot *bevordering van de vrijheid* en ter *weering van den conscientie-dwang* in persoon of familie hebben uitgestaan, en hun dat kostelijk pand (van vrije Godsdienst-oefening) derhalve niet behoort ontnomen te worden.'

Dat is: Wij hebben 't Land helpen vrij maken, en 't vervolgens willen onderdrukken en willen dit nog. Ergo, gij moogt dit laatste niet keeren. Was 't een contract: wij zullen u helpen, mits u naderhand voorschrijvende wat gij leeren en gelooven zoudt? - Of geeft het mede ontworstelen aan een storm, het recht aan een partij Godlochenaars, om de overigen Godsvereering te beletten?

Belangrijke vraag en geschil.

Of de wapenen opgevat zijn *voor de Kerk*? - Dit wordt onbeschaamd ontkend. - Op wat gronden?

1 Ja: *α*. en *β*. per se et sui natura, *γ*. facto.
2 Aan *a*. heeft het nooit ontbroken, en onbreekt het nog niet. - Aan *b*. ook niet, maar die onderwijzing verwerpende, en de onderwijzers vervolgende, hoe zal men ze te recht brengen, en hoe keeren dan door geweld?

1°. Ab initio *dorst* men voor zijn geneigdheid jegens de Protestantsche gevoelens niet uitkomen: en 't bleef bij de algemeeue bewoording van vrijheid; waar men echter vrijheid van kerkleer door verstond.

2°. Ook naderhand vond men 't ongeraden, zoo lang als men katholijke Provincien zocht aan zich te verbinden.

3°. Andere redenen van misnoegen kwamen er bij, die dan alle, met de Protestantsche Leer, door het éêne woord van schending van vrijheid en privilegien bevat wierden.

Maar de Godsdienst was 't groote motief en doel, bij de hoofden en 't volk, voor zoo verre het opstond en niet slechts in den opstand meê gesleept werd.

Echter is 't waar, als in dit boekjen p. 61 gezegd wordt, ‘dat de wapenen voor de vrijheid en herstelling der verdrukte privilegien en vrijheid van conscientie, en *niet voor* DEZE *of* GENE RELIGIE zijn opgevat. In zoo verre naamlijk, als men door *religie* onderdeelingen van het protestantismus verstaat: - maar daar men voor de protestante gevoelens en hun openbare belijdenis streed, streed men niet voor het geen in die gevoelens naderhand willekeurig door eenige wargeesten ter verwoesting van 't Christendom, veranderd stond te worden: voor geen ketterijen, toen reeds implicitè of explicitè bij geheel het Christendom veroordeeld. En den Remonstranten kan dit even weinig te stade komen, als 't Turken of Afgodendienaars uit de Heidenen te stade zou komen, zoo zij hun leer hier inbrachten en door wilden drijven: vooral, zoo zij dien leer, niet als een onderscheiden en afgezonderde secte, maar als de ware Godsdienst, en onder den naam van Christendom of Protestantismus, of Gereformeerd, opdrongen, en die daar niet na leerden, uit de Kerk zetteden.

Te recht zegt derhalve GROTIUS pag. 25: 'de rechte oorzaak waarom de wapenen zijn aangenomen, is geweest de conservatie van een vrije Nederlandsche regeering, na de oude Wetten, Costumen, en Privilegien, jegens de nieuwe Spaansche dominatie, en daar benevens de vrijheid van conscientie, *waar onder* BUITEN TWIJFEL *zonderling is begrepen* DE VRIJHEID *van de* GEREFORMEERDE *religie*.'

Maar welke was de *Gereformeerde Religie*? Geene Arrianery, geen Socinianery, geen Pelagianery, geen enz. enz., en dus geen Arminianery, die niet dan een *vermomd* en zich-zelven misschien onbekend en onbewust Socinianismus enz. is.

Of hoe komt met die *vrijheid* van de Gereformeerde Religie over een, dat de Remonstranten de nieuwigheid met geweld en mishandeling van die den echten en ouden leer aanhangen, doordrijven, en dezen *vi de possessione* dejiciëren?

Maar wil men de zaak dieper inzien: 't Was om die privilegien enz. niet, dat Willem de I. (op wien 't eigenlijk aankoomt) verbonden bewerkte, en legers in 't veld bracht. Dit alles zou hij zich zoodanig niet aangetrokken hebben, met opoffering van al wat hij bezat. 't Was zijn kennis en inzicht van 't plan dat hij ontdekt had, om de Hervorming (die nu in Duitschland met de wapenen gevestigd en door tractaten en wetten bekrachtigd was,) door de saamgespannen macht der Pausselijke Mogendheden UIT TE ROEIEN. Dit voor te komen, en Gods ware dienst te beveiligen, was zijn motief en oogmerk: dit wettigde zijn opstand, zijn ligue, voor zijn geweten, en niet eenige aardsche voorrechten, waar Gods eer en ware dienst niet aanhing. Die anders zegt, lastert den braven Grondlegger van onzen Staat.

Zal men ook ontkennen, dat in Duitschland de wapenen opgevat zijn voor de Kerk? Even zoo zijn zij 't, en met den zelfden geest bij ons.

Het is dus, wat op naam van een veranderbaar en afwisselend Kollegie door hun penvoerer of tijdelijken drijver gezegd, of door Prins Willem en de zijnen (ter zake, dat hij 't geheim niet aan heel de wareld openbaren mocht, dat hij door vertrouwelijkheid ontdekt had) onder algemeene bewoordingen omwikkeld mag zijn, in waarachtigheid de Hervormde, of, gelijk men ze toen nog met een gemeenen naam (die Gereformeerden en Luterschen beide omvattede, maar de door hen verfoeide ketterijen uitsloot) benoemde, de Euangelische Godsdienst, waarvoor de wapenen die God ten nutte onzes volks gezegend heeft, opgevat en gevoerd zijn geworden. En aan deze Godsdienst, en het Godvruchtig aanhangen aan haar, heeft onze Staat zijn bestaan, bloei, en welvaart te danken; zoo als hij met den afval van die ook te gronde moest gaan.

Unie van Utrecht.

Art. XXIII. Verbindt zich elk der deelnemers in dit verbond, de punten, daarbij vastgesteld

‘te achtervolgen en te doen achtervolgen, zonder daar tegen te *handelen*, te *doen handelen*, noch te *gedogen* dat zulks gedaan wierde, direct of indirect, op eenigerlei wijze of in eenigerlei manier;

zich allen te samen, en ieder in 't bijzonder voor zijne provincie, vrijwillig onder bedwang van het geheele Bondgenootschap stellende.’

met verklaring en overgift

'dat zoo bij iemand het tegendeel gedaan of bestaan wierde, zulks *van nu af en alsdan* te houden zal zijn voor *nietig* en *van onwaarde*:'

en dat alles

'onder *verband zoo wel van hun eigen personen en goederen*, als van die der Ingezetenen hunner Provincien, Staten, en Leden van dien, om in geval van overtreding, voor de nakoming hiervan en het geen daartoe behoort, *bekommerd* en *aangehouden* te mogen worden, in alle plaatsen, bij ALLE *Heeren, Rechters* en *Gerechten*, waar men die zal kunnen bekomen; met AFSTAND ten dien einde van alle *exceptien, gratien, privilegien*, en generalijk alle andere *vergunningen en rechten*, die hun eenigzins hier tegen zouden mogen dienen, en bijzonder van die rechten welke zeggen, dat eene algemeene afstand geen plaats heeft, ten zij daar eerst een bijzondere afstand voorgegaan is'[1].

Art. XIII. was aan Holland en Zeeland vrij gelaten, om in het Stuk van Godsdienst naar goedvinden te handelen.

Doch

in de Vergadering der Hooge Bondgenooten, op den 21 November 1583 te Dordrecht gehouden, is *op* en *volgens het voorstel van* HOLLAND, met eenparigheid vastgesteld: 'Dat de *Euangelische Gereformeerde Religie, waarvan de oefening openbaar toegelaten en aangenomen was, en die ook tegenwoordig gepredikt en ge-*

1 Doch dit levert geen CRIMINEELE JUDICATURE op, maar is louter een Civile conclusie, overgift en renunciatie, als elk verdrag civiliter toegevoegd wordt of kan worden; unde ad criminalem jurisdictionem concludi non potest.

leerd wordt, zou worden gehandhaafd en beschermd ALÖMME *binnen de vereenigde provincien*, NB. zonder de *openbaare leering of oefening van* EENIGE ANDERE *Religie* in dezelve te gedogen.'

Zie BOR XVIII boek, fol. 35.

Zie daar derhalve 't RECHT *der Unie*, en

't RECHT *der Nederlandsche Kerk*;

en bij gevolg 't *attentaat* van Barneveld c.s. bewezen, zoo dra bewezen is dat het Remonstrantismus die Euangelische Gereformeerde Religie niet is die in 1583 gepredikt en geleerd werd[1].

En tevens de *meineedigheid* van Barnevelt c.s.

Maar

eene andere quaestie is 't recht, om hem wegens dat misdrijf CRIMINALITER *te recht te stellen*.

1 't Geen bewezen is door de *Synode*,
en door de aanneming der Synode
hij alle Gereformeerde Kerken
van Zwitserland,
Frankrijk,
Duitschland,
Engeland toen ter tijde.

door alle vroegere schriften,
Catechismus,
Belijdenis enz.
Academische Theses der Universiteiten enz.

door de erkentenfs der Remonstranten zelven.

Uit eigenhandige Aanteekening van Walaeus.

WALAEUS den 12 May door een der Rechters (t.w. Schotte, Burgemeester van Middelburg) naar de Haag uit den naam der Staten Generaal afgehaald, vernam van dien, onderwege, dat dit was om de ter dood veroordeelden te bereiden en bij te staan. Hij verschrikte hiervan (want men hield de afdoening van 't judicium nog geheim) en verzocht, dat hij niet verplicht zon worden *of* iemand den dood aan te zeggen, *of* bij de strafoefening tegenwoordig te zijn; en vooral mede, dat hij van deze geheele kommissie ten aanzîen van Grotius verschoond wierd, als wiens bijzondere vriend hij altijd geweest was, en wiens ongeluk hem zoodanig trof, dat hij veeleer zelf vertroosting noodig had, dan in staat was hem die, in een zoo vreeslijk moment als hunne ontmoeting voor beide thands wezen moest, toe te dienen. Welke verzoeken of restrictien ook tot de Gedeputeerde Staten en Rechters nog die zelfde avond overgebragt en toegestaan werden, met bijvoeging dat de Groot en Hoogerbeets niet ter dood veroordeeld waren, en de Fiskalen Barneveld het vonnis reeds aangezegd hadden, waarom verlangd werd dat Walaeus zich zoo spoedig doenlijk bij hem vervoegde.

Walaeus ging derhalve nog die zelfde avond te zes uren naar Barneveld, wien hij zeer aangedaan vond, en bezig met brieven aan zijn vrouw en kinders te schrijven. Op den groet en betuiging van Walaeus leedwezen, hem in zoo droef een omstandigheid te moeten zien, andwoorde Barneveld, zeer ontroerd, dat hij geen Predikant noodig had, een oud man en Christen was, en wel wist hoe zich daarin te gedragen; en dat hij nu bezig was met zijn huislijke

zaken. Walaeus hernam, dat hij daar geen twijfel aansloeg, maar dat 't ook een oud Christen krijgsknecht in zijn uiterste nuttig was, dat die kennis opgewekt en door aanmaningen en troostredenen versterkt wierd: Dat hij hem echter in de beschikking zijner huislijke belangen niet hinderlijk wilde zijn, en zoo lang wachten zou, tot hij aan dien plicht voldaan had; en hij ging hier op in een ander gedeelte van het vertrek zitten.

Als Barneveld zijne brieven geschreven en verzonden had, sprak hij Walaeus aan en vroeg wie hij was? 't antwoord was: Antonius Walaeus, en dat hij uit de Dordtsche Synode kwam, en geroepen was om hem in deze zijn laatste oogenblikken bij te staan en dat hij hem ook met alle hartlijkheid alle troost wenschte toe te dienen. Barneveld betuigde hem wel van naam maar niet van aanzicht te kennen, en vroeg hoe de Synode was afgeloopen? Walaeus antwoordde: dat de Leer der Remonstranten zoo van de Buitenlandsche als Nederlandsche Theologanten veroordeeld was, en dat er Canones vastgesteld waren met volkomen eenstemmigheid van gevoelen. - Barneveld verklaarde, dat hem dit van de Inlandsche Geestelijkheid niet verwonderde, als zijnde van de Contra-remonstrantsche partij, maar dat hij dit van de vreemde Theologanten niet verwacht had; en hij vroeg hem, hoe zij dan eenige plaatsen der H. Schrift verklaarden die het Remonstransche gevoelen schenen te begunstigen. Na dat Walaeus hem die verklaard had en men daar over nu genoegzaam dacht gehandeld te hebben, gaf Walaeus hem aanleiding ter herinnering, dat het tijd werd, om liever aan zijn eigen zaligheid te denken, zijn zondenschuld voor God te belijden en de vergiffenis daarvan van Zijne genade te smeeken.

Van 't woord van *zondeschuld* toonde hij ongaarne te hooren, als of hij daarmede zijn doodvonnis zou wettigen. Hij wierp tegen dat hij verhoord was door zijne vijanden, die veel ten ergste misduid hadden; dat men hem ook eenige dingen die hij aan den Engelschen Gezant, als aan een vertrouwden vriend, geschreven had, tot misdrijf aangerekend had; dat hij met het geen hij gedaan had de vrijheid en privilegien van Holland had willen voorstaan[1]: dat nu dit het loon was voor 43 jaren onvermoeiden arbeid en zorg in dienst van den Staat[2]. 't Geen, daar hij het met tranen en jammeren uitbracht, ook Walaeus deed schreien. Barneveld dit ziende, zei: Gij ook, Walaeus, zijt met mijn ongeluk bewogen; en toen gaf hij hem een volkomen vertrouwen. Walaeus zei dat hij van alles wat er gebeurd was, geene zoo volledige kennis had, om ieder ding in 't bijzonder te kunnen beoordeelen, en daartoe ook niet geroepen was, maar alleen wist, dat de Rechters te zijner tijd het vonnis voor God zouden moeten verantwoorden. Dat is zoo, zei Barneveld, maar zij hebben niet naar het geen *voorheen* wettig was geoordeeld, maar naar 't geen men *nu* daar voor houdt[3].

Walaeus drong aan, dat God geene zonde vergeeft, waar geene erkentenis van schuld jegens Hem plaats grijpt, en dat hij derhalve met David ook voor de hem-

1 't Principium der Aristocratie: - ‘wat is vrijheid? - dat de Regeering doen kan wat zij goed vindt’?

2 *Het loon*. Neen! daarvan was het loon, zoo veel jaren eer, gezag, aanzien, en allerlei geschenken van binnenen buiten 's Lands, die hem en zijn gunstelingen rijk en machtig gemaakt hadden, enz.

3 Namelijk: vóór de Unie: - na de Unie. - Barneveld de Unie wenschende te vernietigen moest naar zijn plan en inzicht dus handelen.

zelven verborgene zonden vergeving moest smeeken. Barneveld zei dat hij dit doen zou, en ook reeds begonnen had te doen. Walaeus vroeg hem, waar zijne hoop van vergeving op rustede, en hoe hij geloofde zalig te worden? Hij antwoordde, dat men zalig moest worden door 't geloove in Christus en zijn geloof met goede werken te paren. Walaeus hernam dat dit waar was, maar dat daarbij vereischt werd te gelooven, dat men dit geloof en die werken des geloofs niet van zichzelven, noch door eigen vrijen wil verkregen had; maar geheel en 't eenenmaal van Gode, uit loutere genade, ingevolge zijn van eeuwigheid genomen besluit, ontfangen had. Barneveld antwoordde, dat hij dit geloofde, dat hij als jongeling dien leer te Heidelberg aangenomen, en daar altijd in volhard had. Walaeus zei, dat hij derhalven niet van het Remonstrantsche gevoelen, maar van 't Contra-remonstrantsche geweest was. Dat erkende hij, met bijvoeging dat hij eenig en alleen eenige zwarigheid in de volstrekte Praedestinatie voor zoo veel de verdoemden aangaat, gevonden had. Walaeus antwoordde dat die zwarigheid weg te nemen was, dewijl zij die verdoemd worden gebrekig gebleven zijn in hetgeen zij door de krachten der natuur hadden kunnen doen; en dat deze zwarigheden de Contra-remonstranten niet alleen niet drukken, maar dat zij ze ook zorgvuldig voorgekomen zijn; en dat hij overzulks niet de Remonstranten, maar de Contra-remonstranten had moeten voorstaan! Hij antwoordde, dat daar *nog eene andere reden* voor geweest was[1]; dat zijn oogmerk geweest was, aan de Contra-remonstranten-

1 Ja zijn gevoeligheid tegens het lichaam der Geestelijkheid, en zijn plan om de Unie te breken, waartoe ook het Bestand dienen moest.

alléén de openbare Godsdienst-oefening te geven; maar de Remonstranten niet te laten verdrukken. - Maar Walaeus voerde hem te gemoet, dat het tegendeel echter gebeurd was; dat de Contra-remonstranten van den Predikstoel gezet, en de Remonstranten in hun plaats gesteld waren geworden, waardoor voornamelijk het volk in opschudding geraakt was. Barneveld hier op: dat de overige (*reliquos*) zijn oogmerk en voornemen niet als 't wel diende, bevorderd hadden. Walaeus merkte aan, dat hij wel scheen wat te willen verbloemen of uitwijkingen te zoeken, daar men echter Gods vergeving niet beter verwerven kan, dan met eene openhartige bekentenis van zijne zonden. Wat eenen Staat- of heerschzuchtige heilig kan zijn, die een Godsdienst verdrukt, waarvan hij zijne zaligheid en die van zoo vele zielen waar over hij een bewind voert, gelooft af te hangen, en dat, om te heerschen!

Deze gesprekken duurden tot de boodschap kwam dat het avondeten gereed was, waarop Barnevelt Walaeus verzocht te blijven. Hij verzocht Walaeus 't gebed te doen, diende hem voor van 't gene er was, dronk hem toe, en gedroeg zich of hij in zijn eigen huis was, en toonde een bedaardheid van geest en een gemoed, dat zich-zelf bezat. Hij zelf at rijklijkjens, als iemand die verstrooid van gedachten, maar daar niet door neêrgedrukt is. Hij wilde echter geen wijn drinken, om bij de woeling zijner gedachten de bedaarde gestemdheid waarin hij was, niet te verliezen.

Na 't avond-eten verzocht hij Walaeus, voor hem hij den Prins te willen gaan en dien te verzoeken: 1° dat hij hem vergeven zou hetgeen hij tegen hem misdaan mocht hebben; 2° dat hij zijne gunst betoonen wilde aan zijn kinderen, die door huwlijk aan de eersten van 't Land, altijd en bestendig aan de Hervormde Gods-

dienst verkleefd zijnde, verzwagerd waren. Hierop stelde Walaeus hem voor, of 't niet beter ware, deze vergeving zonder onderstelling te vragen; en of zij ook verstaan moest worden de opheffing van 't vonnis mede te bevatten? - Barneveld zweeg een poos, en antwoordde toen, dat zij zich zoo verr' niet uitstrekte; met verzoek, van zijn verzoek den Prins zoo te willen voorstellen, als hij 't hem voorgezegd had. Walaeus bracht tegens tien uren het verzoek aan den Prins over, die tot antwoord gaf: dat hij Barneveld altijd een genegen hart had getoond; maar dat, daar deze sedert eenigen tijd eene andere regeerings-vorm getracht had in te voeren, die Kerk en Staat ten val moest brengen, hij zich tegen hem had moeten verzetten. Dat hij hem gaarne en van goeder harte vergaf, 't geen hij tegen hem misdaan mocht hebben, maar dat hij dit wel zonder die onderstellende uitdrukking had mogen verzoeken, daar hij de krijgsmacht van de trouw en eed afgetrokken had, die zij hem als Kapitein-Generaal schuldig waren; daar hij hem het inkomen in de stad Utrecht, de zetel van zijn Stadhouderschap, had getracht te beletten; en daar hij hem valschlijk in zijne eer bezwalkt had, met hem na te geven, dat hij (Prins) naar de Souverainiteit des Vereenigden Staats stond. Dat hij 't echter aan Walaeus voorzichtigheid overliet, dit aan Barneveld al of niet over te brengen; want dat hij niet dan 's mans best en zaligheid wenschte. Dat hij ook aan de Rechters verzocht had, hem, 't geen hij tegen hem misdaan had, niet tot bezwaar te doen strekken: En dat hij zijn kinderen wel zou doen, zoo lang zij zich wel gedroegen. Hij vroeg ook of Barneveld niet van opheffing van 't vonnis sprak?

Als dit alles aan Barneveld gemeld werd, zei hij, voor zijn kinderen niets meer te begeeren; en dat

wat de verschooning van 't vonnis betrof, de Prins het kwalijk begreep. Dat hij zijne gronden ten aanzien van den omvang der Oppermacht[1] bevorens (bij zijn verhoor) opgegeven had en die opgeteekend waren: dat hij voor 't overige den Prins altijd zoo genegen geweest was, dat hij hem (zoo ze in zijne handen geweest ware en het naar plicht had kunnen geschieden) de Souverainiteit der Nederlanden gegeven zou hebben. Dat hij echter bekende, dat hij eenigzins tegen hem verbitterd was geworden toen de Prins in de Haag bij de afgescheiden Contra-remonstranten in de Kerk ging. Dat hij 't geen ten aanzien van 't krijgsvolk in Utrecht geschied was, gemeend had te moeten doen ter voorkoming van opstand.

Terwijl Walaeus voor Barneveld naar den Prins was, vervoegden de Haagsche Predikanten Lamotius en Beyerus zich (als naar het gebruik bij veroordeelden) bij Barneveld, die beide andermaal bij hem op belijdenis van zonden en een vast vertrouwen op Christus aandrongen, en genoegzaam het zelfde antwoord als Walaeus te voren, bekwamen. Maar hij vroeg aan ieder: Moet mijn de Groot ook sterven, en Hogerbeets ook? Zij zijn nog jong (zei hij) en kunnen het Vaderland nog veel dienst doen. Hij verzocht Walaeus ook, van de Rechters te vragen, dat zijn bediende hem tot het laatst toe mocht bij blijven, het geen licht vergund werd.

1 Namelijk: onbepaald gezag
- 1°. tam quod ad vim, quam
- 2°. quod ad objecta - [d.i. zoo wel ten aanzien der uitgestrektheid, als der voorwerpen].

Zonder
- *a*. delibatie van 't geen door de Unie gemeen gemaakt werd, en
- *b*. zonder concurrentie van den Stadhouder.

Ik voeg er bij 3°: het zich meester maken van dat gezag door een tyrannique factie.

Hij verzocht ook de Predikanten, den Remonstranten niet hard te vallen, ten einde den Staat in rust te houden.

Wanneer hij nu door al deze gesprekken bij de ontroering van geest, en de daarmêe gepaarde lichaamsaandoening vermoeid werd, verzocht hij wat rust te mogen nemen, en dat de Predikanten ook ter rust gingen. Walaeus zei, dat hem bevolen was, den geheelen nacht bij hem te blijven. Barneveld zei dat dit onnoodig was, en zij gingen dus in een bijvertrek slapen. Intusschen lei Barneveld zich te bed, maar kon niet rusten. Zijn Bediende las hem den ziekentroost voor, die achter 't Nederlandsche Psalmboek staat; doch niet veel aandacht daaraan kunnende geven, las hij zelf in zijn Fransch Psalmboek. Wanneer dit den Predikanten door een der drie oppassers (hem toegevoegd, zoo gezegd werd, op dat hij de handen niet misschien aan zich-zelven zou slaan om de openbare straf voor te komen,) gemeld werd, ging Beyerus (die de jongste was) en bracht het overige van den nacht met hem in het lezen der H. Schrift, en de vertroosting daaruit afgeleid, door. Tegen vier uren 's morgens keerden Walaeus en Lamotius weder tot Barneveld, en deed Walaeus 't morgen-gebed. Zij bevonden uit het onderling gesprek dat hij volkomen ter dood bereid was.

Niet lang daarna werd Walaeus bij de Rechters geroepen, en gevraagd of Barneveld zijne vrouw en kinderen en kinds-kinderen het laatste vaarwel niet begeerde te zeggen? Als hem dit door Walaeus gevraagd werd, antwoordde Barneveld dat hij dit niet raadzaam achtte; dat hij nu ter dood bereid was, en dat dit niet nalaten kon hem op nieuw, zoo wel als zijne vrienden te ontroeren. Walaeus wist niet, en kon 't dus aan Barneveld niet melden, dat zijne vrouw en kinderen dit bij de Rechters verzocht hadden.

Toen Barneveld geroepen werd om zijn vonnis aan te hooren, verliet hem Walaeus, en bood hem zijn dienst aan, voor zoo verr' hij hem die nog eenigzins mocht kunnen bewijzen; en Barneveld dankte hem hooglijk voor 't geen hij hem werklijk bewezen had.

Na 't hooren van 't vonnis, antwoordde Barneveld dat men 't een en ander in 't vonnis gesteld had, 't geen niet in zijn bekentenis stond[1]: Dat hij ook gemeend had dat de Staten Generaal zich met zijn bloed en leven te vreden zouden houden, en zijn goed aan zijn vrouw en kinderen laten[2]: Dat dit het loon was voor veertig jaar lang bewezene diensten[3].

Men weet, dat Barneveld zich op het schavot tot het volk wendde en openlijk zei: ‘mannen, gelooft niet dat ik een verrader ben; ik sterf een goed patriot.’

Deze woorden zijn opmerkelijk. Waarom geen *verrader*? De *veroordeeling* bracht dit niet meê. -

Dit zag op zijn konkelen met Albertus van Oostenrijk, en alle zijne menées tot verkrijging en in stand brenging van het *Bestand*, 't geen hij rekende noodig te hebben om 't binnen's Lands naar zijn oogmerk met de Re-

1 Dit zou een gewichtig vergrijp zijn, zoo 't de faiten raakte; maar men moet gelooven dat het de qualificatio criminalis raakt, en deze behoeft in de confessie niet erkend te zijn.

2 De confiscatie van goederen bij zulke misdaad was volgens het Beschreven Recht.

3 't Was hard, maar waarom op dezen grond dan geen remissie van de straf, immers van de doodstraf gevraagd? Men wenschte niet anders: maar de Rechters konden de straf niet matigen, en noch de Staten Generaal, noch Maurits, konden die *proprio motu* verleenen, zonder de Rechters te schenden. Terwijl Barneveld van zijne zijde en even zoo zijne naaste betrekkingen te trots waren om ze te vragen.

monstranten meester te worden (waartoe ook de anders uitgevallen slag van Nieuwpoort moest dienen), en het in bijzonderen dienst nemen van manschappen van Albertus. Dit alles ('t geen zonder den zwaarsten hoon van Albertus niet in het vonnis gesteld kon worden, zonder hem oogenbliklijk tot een inval van het nu ongewapend land te brengen) wist hij dat den doorzichtigen genoeg gebleken en ook wel onder de Burgerijen doorgelekt was, en om zich daar tegen, zoo veel hij kon, bij het volk te verdedigen, diende het afweren van den naam van *verrader*, door zulke geheime samenspanning met den gemeenen vijand verdiend.

Als hij bij den zandhoop knielen zou, vroeg hij aan zijn Bediende: *Joannes, koomt er niemand*? als eenige hoop voedende op *pardon*. Maar als deze *Neen* zei, knielde hij neêr, en met éénen slag was zijn hoofd afgehouwen.

Wolf (Bekker) *Santhortsche Geloofsbelijdenis*.

> Onder de heilige '*reliquen* ons meer waard,
> die ons gezicht veel meerder streelen,
> ja die men ons niet half betaalt
> met al de schatten en juweelen
> waarmeê Loretto pronkt en praalt,'

behoort ook

> '*Een waaier van* PRINSES LOUYZE!'

die daar, nevens

> 'Het krukjen daar S^t^. *Jan* op steunde
> toen hij het moordschavot beklom;
> S^t^. *Uitenbogaarts* predikatie;
> *van* GROENEVELT een lokjen hair;
> De lesnaar waar voor plach te zitten
> *Armijn*, zoo wijs zoo zacht van aart!
> de pen, en degen van de Witten' enz.

ten toon gesteld wordt. Bladz. 21.

[Daar het beruchte boekjen niet algemeen bekend is, geef ik hier ter plaatsvulling de geheele Santhortsche (d.i. Loevensteinsche) reliquien-kas (*Bladz.* 12, 13):

‘Het napje van Sint Brederode[1].
Het choorhemd van Paap Huibert . . .[2].
Het krukje (*enz.*)
Sint Uittenbogaarts (*enz.*)
Een van de Ruiters jongens-schoenen[3],
Waarmeê hij klom den toren af (*enz.*)
Een waaier (*enz.*)
Van Groeneveld (*enz.*)
De banden waarmeè was gebonden
De moedige Niëllius.
Een handschrift van Sint Aldegonden.
De kist van onzen Grotius.
De lesnaar (*enz.*)
Een pen, en degen (*enz.*)
Dat zijn Reliquien, ons meer waard’ (*enz.*)]

1 [Z. boven, VII D. bl. 280, v. en de plaatsen uit het VI Deel ald. aang.]
2 [Z. bov. VII D. bl. 22 en 113.]
3 [Men merke op, dat het voorbeeld om oude-*schoenen* onder de reliquien te stellen, door *die* partij gegeven is. - Ik mag dus ook vermelden wie zich onlangs de openbaar geveilde schoenen van Bilderdijk, - (althans in den overdragtelijken zin) heeft *aangetrokken*? - namelijk, de oprechte vriend en vereerder des grooten mans, de geesten kunstrijke Heer J.E. VAN VARELEN, te Haarlem.
H.W.T.

Ophelderingen en bijvoegselen.

[*Het gene in de volgende bladen niet tusschen haakjes ingesloten is, behoort tot* BILDERDIJK*'s eigen handschrift*:

Het aldus ingeslotene ( ), *is aanvulling uit zijn mondeling bijgevoegde*:

Het aldus onderscheidene [ ], *is toevoegsel van mij zelven*.

H.W.T.]

Ophelderingen en bijvoegselen.

Bladz. 17, r. 6. 'meê zou kunnen vereenigen'

(Dit is dikwijls het geval, dat men ter goeder trouw dezelfde woorden of uitdrukkingen gebruikt en er van wederzijde in berust, tot dat men eindelijk begint in te zien dat men het in de zaak-zelve onëens is: [Z. BILD. bladz. 21.] Het is, als in het Rom. recht gezegd wordt: *expressa nocent, non expressa non nocent*. Dit is een groot nadeel van het te naauwkeurig uitpluizen en ziften: doch men leefde toen nog in een tijd van dogmatische controversen, en men had recht om de partij te verdenken van waarlijk kettersche en gevaarlijke gevoelens.)

Bladz. 23, r. 2 van ond. Hier voegt B. bij:

'Quod in templis publicis *ex animi sententia haberi potest* (zegt GROTIUS in zijn *Verantwoording*) id extra quaeri non debet': Fraai; maar 't kwam hier op dat *haberi posse* aan: dat gene dat men wilde en recht had te vorderen, was de zuivere leer der Vaderen, en die verbood men. Gelijk recht hadden de Roomschen voor hun verbod onder Filip. - En zelfs woedde men te-

gen die genen die afzonderlijk bij een kwamen om preêken, oefeningen, vermaningen, psalmgezang, gebed, of hoe het genoemd mocht worden, te houden, op de kwaadaartigste wijze, met verbeurd-verklaring zelfs van *'t huis, den schuur, 't schip, de schuit*, of *het veld* of *erf*, waar zulk een zamenkomst gehouden wierd, ook, schoon't buiten weten van den eigenaar geschiedde; 't geen men quasi grondde op de *l.* 15. *C. de Episc. et Cleric.* de *Nov.* 37 (die NB niet eens geglosseerd is) *Nov.* 131 c. 8 en *Nov.* 58 welke 't echter uitdrukkelijk toelaat, zoo er geen sacrement bediend wordt.

Bladz. 25, r. 6 van ond. - B. voegt hierbij:

't Onderscheid tusschen de Godsdienst-dwang van Filip en Alva, en deze? - Filip wilde niet geleerd hebben wat hij veroordeelde, om dat hij zich *beneden de Kerk* achtte; maar deze Souverainen, om dat zij zich *boven de Kerk* achtten. De eerste geen *nieuwigheden*; zij 't *oude* niet meer. De eerste wilde een klein getal niet toelaten; dezen de geheele Kerk, voor een klein getal doen onderdoen: - wat was verdraaglijker?[1]

Bladz. 26, r. 10. ‘uit Gods woord te verklaren.’

Fijn! maar wat is 't [met de *Formulieren*]?

Waartoe dienen zij? Om te kennen te geven, hoe *de Kerk* Gods woord verstaat. - Zoo 't derhalve aankomt op de absolute waarheid of rechtheid van een gevoelen: recte!

doch zoo 't aankoomt op de vraag, *wat is de leer van de Kerk*? falso.

1 't Geval van 't Loterijbriefjen. WAGENAAR X D. bl. 82.

Zij zijn niet gemaakt, om naar Gods woord verklaard te worden (dan waren zij nooit noodig geweest); maar om de verklaring van Gods woord dien conform te fixeeren.

Die daarbij blijft, handhaaft de Kerk; die er afgaat, onderwerpt de Kerk aan een nieuw onderzoek; en dit stond geen Arminius, en ook geen Staten van Holland vrij. Dit behoorde alleen aan de Kerk-zelve behoorlijk daartoe bij een geroepen. - En het was een dwaasheid dat men daartoe niet verstaan wilde.

Maar gesteld, men had zelfs dit niet gewild, zoo had men 't recht der Kerk om haar geloof en leer te verklaren, toch niet moeten betwisten. Daar was nog een Judicieele weg op geweest. 't Geschil had als een rechts-quaestie voor 't Hof van Holland gebracht kunnen worden; en dit zonder offensie. - Maar dat *pro arbitrio* en ex *plenitudine summae potestatis* decideeren tegen Kerk en Gemeente aan, was 't geen den despotiken geest van Barneveld kenteekende, en moest hem noodwendig ten verderf voeren: het zij men het uit Politijk, Juridicq, of Theologisch oogpunt beschouwt.

Bladz. 34, ond. aan. '*in fraudem L. Fus. Can.*'

[Die b.v. 12 slaven had, mocht volgens die Wet er slechts 4 van vrijlaten; en noemde hij er meer, dan waren alleen de eerstgenoemden, binnen het wettig getal, vrij. Nu meende zulk een testateur de wet te ontduiken, door de vrijheid te legateren aan 'de navolgende zijner slaven', en dan 5 à 6 namen in een kring te schrijven, dat men niet kon zien wie de eersten of laatsten waren, op dat de Rechter nu genoodzaakt zou zijn alle vrij te laten[1]. Zoo de Burgers toen,

1 [Doch het hielp niet, de wet liet zich niet bespotter. Z. GAJ. *Comm.* 1. § 42. HEINECC. *Antiq. Jur.* L. 1. T. 7. § 5. en MERILLIUS, SCHULTING, TROTZ, enz. ald. aangeh.]

bemerkende dat de eerste onderteekenaars van adressen voor de belhamels gehouden en zwaarder gestraft wierden, teekenden, om dit te verhoeden, hun namen in een kring.]

Bladz. 44. ‘ook buiten dit punt’

[B. voegde hier de tusschenrede bij: ('t geen meer in het oogstekende [was], maar toch in der daad (quod ad jus) de zaak van Barneveld niet verergerde) - en teekent daarbij op de kant aan: ‘niet verergerde: - waarom?’ - Hij verklaarde dit nader in zijne lessen:] (om dat, namelijk, de zelfverdediging uit het Natuurlijk recht voortvloeijende, derhalve, indien het bewezen was geweest, dat er voor hen gevaar van onwettig aangevallen te worden, bestaan had, het [voorgenomen] inroepen van vreemde troepen om zich te handhaven, geen grond tot veroordeeling had kunnen opleveren.)

Bladz. 45, r. 10 v. ond. ‘aan geen portraiten gelooft.’

Maar is dit, met dit alles, toch misschien maar een bloote opvatting? - Een stap nader! - Barneveld had in Utrecht gezegd, bij monde van Jonkh^{r}. van Oostrum (zijn vertrouwde) dat men den Prins wel *pal zou zetten*. Gevraagd, door wat middel? was 't antwoord: als de Prins mine maakt van de sterke hand te willen gebruiken, is door de Staten van Holland besloten 8,000 of 10,000 man geregeld krijgsvolk aan te nemen en deze NB. in *Rotterdam, Hoorn*, KAMPEN, en ZWOL te leggen, en alle de waardgelders in Utrecht; en den den Prins AAN TE ZEGGEN, dat men, zoo hij zich niet stil hield, zich met Holland en Utrecht *onder den Aartshertog begeven zou*. Dat daar ook geen zwarigheid bij was, want dat men met den Aartshertog van ZULK *een ver-*

drag zeker was, waarbij men vrijheid van Godsdienst zou hebben, en voor dwinglandij geen vrees zou hebben. Zie WAGENAAR, die 't niet heeft kunnen verzwijgen, X D. bl. 262.

Tot zijn bijzondere goede verstandhouding met Albertus en Spanje brengt men ook zijne hevige tegenkanting tegen het oprechten van een West Ind. Compagnie, die hij volstrekt niet wilde toestaan, als strijdig (zoo hij voorgaf) tegen 't Bestand. Ik zie niet, waarom hij dit niet ter goeder trouw dus begrepen zou kunnen hebben: maar zoo veel ligt er in, dat hij bevreesd was, Albertus aanstoot te geven, en het Bestand verbroken te zien. En dat het geheele Bestand door hem gedreven was, om zijn plan van Hollands onafhanklijkheid van de Unie door te zetten, is in alles tastbaar. Ja zelfs wilde hij wel dat de andere vier Provincien rechtzinnig Gereformeerd bleven; om op 't *verschil van religie* den afgezonderden Hollandschen vrijstaat te doen rusten. - [Hierbij nog iets in de *Nalezing*.]

Bladz. 47, aanm. ‘Betaalsheeren!’

[Die later zulk eène rol spelen in de troebelen vóór 1787. -]

Bladz. 56, r. 6 v. ond. ‘*justa belli causa*.’

‘Ob dignitatem auctoritatemque (imo et securitatem) ejus in quem peccatum est tuendam, cui succurrendum justa ultione.’ GROT. L. II. C. XX, § 8. Grotius bewijst dit recht wijd en breed L. II. C. XXI. § 4, en appliccert het duidelijk en ondubbelzinnig Ib. n. 8. (Eerst in 't volgend Caput XXII gaat hij over tot de causae belli injustae.) - *Ald.* r. 2. v. ond. ‘als rechtmatig.’ - Si quid fecerit subditus summae potestatis imperio, quod sine facinore non poterat. L. II. C. XXI. § 7.

Bladz. 60, r. 7 'Scaliger,'

[JOSEPH. SCALIGER, volgens de *Secunda Scaligerana*, T. 2. p. 619. (Uitg. van 1740): '*Ceux d' Utrecht haïssent les Hollandois, comme ceux de Basle haïssent les Alemans et les Suisses*'.]

Bladz. 63, r.v. ond. 'naar zijn *onverstand*'

Onverstand - van

Zulk een man!! - Ja,

voor mij zijn geen Semideï of helden. en of de *steen* in een reliek of reliekkas staat, waar de geheele wereld voor knielt, ik durf toezien en 't zeggen, of hij *valsch* is:

En dit schoon hij honderden jaren, toen men nog de rechte kennis niet had, voor echt doorging, Ik ken Barnevelt voor een slecht karakter, en zie dit van den dood des Prinsen Willem in alles doorblinken, en die zien wil zal het met mij zien. Marnix (de brave Marnix) stond hem in den weg, in het plan dat hij toen reeds voor zijn eigen verrijking, grootheid, en despotismus vormde, en sedert onvermoeid doorzettede.

Bladz. 64, aant. (1)

[De kortbondige aanmerkingen van O.Z.V. HAREN te dezer plaatse, zijn door B. ontwikkeld en aangevuld reeds in zijne eerste uitgave van 1785, doch breeder en vollediger in den lateren klein-octavo-druk van 1826[1]. Op de zaak zelve hoop ik nader te rug te komen.]

1 [Den laatsten druk van BILDERDIJK'S *Geuzen* aanhalende, kan ik niet nalaten te doen opmerken, dat B.'S Oranje- en Vrijheids-gezinde Voorrede van 1785, letterlijk behouden is in den lateren, door B. met liefde bezorgden, druk van 1826: hetgeen hij niet wel had kunnen doen, indien zijne dogmatische (Staatsrechtkundige) begrippen inmiddels veranderd, en in de daad absolutistisch vervormd, waren geweest.]

Bladz. 70, na r. 16.

Twee punten hier in; 1° de Hervormde Godsdienst handhaven: maar niemand kon ontkennen, dat de Contra-remonstranten de Hervormde Godsdienst beleden: dit ontkende Arminius niet. Ergo, de Contra-remonstranten moesten volgens de Unie gehandhaafd. - 2° Dat de Arminianen de Hervormde Godsdienst leerden, werd ontkend, en met reden: maar laat dit twijfelbaar zijn geweest; zoo moest dit onderzocht worden, en het stond niet aan Holland of eene factie in Holland om dit de anderen op te dringen. - Het geen thands in Holland geschiedde was dus wel degelijk eene allerblijkbaarste infractie van de Unie, en eene aanmatiging tegen het Unie-verbond.

Bladz. 71, na r. 6 v. ond.

PESTEL *Comm. de Rep. Bat.* 1795. Vol. II. pag. 11.
'*Libertas publica Belgarum* est civitatum foedere Trajectino devinctarum, tum universarum, tum singularum, *securitas* a quavis oppressione, sive externa, sive interna, id est, ea quae in ipso earum sinu gigni posset.'

Vel, 'est status publicus Belgarum foederatorum communitus:

α. adversus *potentatum* imperiosum externorum;

β. adversus *dominatum* sive Socii cujusdam in reliquos, sive imperantis et magistratum in privatos;
γ. adversus *anarchian*, vimque et imperia violenta civium turbulentorum.'

Bladz. 79, aant. en bl. 80 'Makkovius,'

[Al het gene tot deze zaak en dezen man behoort, is zeer omstandig en volledig beschreven en uitëen gezet door den Hoogl. J. HERINGA, in het *Archief voor kerkel. Geschied*. van de HH. KIST en ROOYAARDS, IIID. bl. 503-664.]

Bladz. 89, ond. aan. 'Vossius en Barlaeus'

(VOSSIUS was een der allergeleerdste mannen van zijn tijd. BARLAEUS was een zeer braaf man; in zijne schriften is niets Remonstrantsch[1]. Hij geraakte naderband aan 't mijmeren, daar hij verliefde op TESSELSCHADE [ROEMERS VISSCHER][2]. - BARLAEUS (*van Baerle*) herinnert aan het Engelsche *barley* (garst), en misschien van hier het verhaal, dat hij, mijmerende, zich verbeeldde een garstenkoorn te wezen, en dus zeer bang was voor hoenders, om niet opgepikt te worden[3].)

1 [Men zie b.v.c.v. BAERLES *Heylige aandacht op het Lijden van onzen Salighmaker Jesus Christus*; in de *Verschcidene Gedichten* (verzameld door den Heer D. GROEBE, en uitgegeven te Amsterdam, 1827, 1829. 2 D. kl. 8°.) 1 D. bl. 78-81. - Echter berispt BAYLE-zelf (*Rem.* B.) zijn scherpen en bitsen toon in zijne anti-Contra-remonstrantsche twistschriften.]
2 [Over haar en hare zuster *Anna*, is eene uitmuntende Verhandeling van Mr. J. SCHELTEMA, Amst. 1808. Verscheiden Gedichten van haar zijn ook in de evengemelde Verzameling, I D.]
3 [Zeer vernuftig; indien slechts waar. - Doch ik vind bij BAYLE *Rem.* E. wel de verbalen, dat hij zich van glas, van boter, van stroo, te zijn gewaand had; maar niets van een gerstekoorn, waarbij de hoendervrees te paskwame. - Voorts zie men over G.J. VOSSIUS en BARLAEUS, behalve de bekende, en bij SAXE *Onom.* P. IV aangewezen Schrijvers, de keurig bewerkte *Illustris Amstelodamensium Athenaei Memorabilia* van Prof. D.J. VAN LENNEP, Amst. 1832. q^{o}, en den Baron D'ESCURY, *Holl. Roem*, op verscheiden plaatsen.]

Bladz. 90, r. 17. - 91, r. 14.

[Een opmerkelijk blijk van het verband tusschen Remonstranten en Roomschgezinden is ook het door UITENBOGAART eigenhandig geschreven (ook opgesteld? -) Verdediging-schrift voor den vermaarden PHIL. ROVENIUS, Pausselijk Vicaris, handhaver en vestiger te dien tijde in deze gewesten der toen verdrukte R. Cath. kerk en eeredienst, en die dus, natuurlijk, zelf onder geweldige polityke en rechterlijke vervolging leefde; - en toch nog tijd vond om geleerde werken te schrijven[1]. - *Catal. der Handschriften nagel. door wijlen* J. KONING, verkocht te Amsterdam, 1833. n°. 264 (bl. 34): '*Verdediging der Catholijken, met name van* PHILIPPUS ROVENIUS, 1639, *door* J. UYTENBOGAARD *eigenhandig geschreven*; vroeger in bezit van G. BRAND, en J. WAGENAAR.']

Bladz. 93, aanteek. 'Bij Regnard, *Onadin*.'

[Het teeken dezer aanteek. moest in den tekst 2 regels later staan, bij *Honslaardijk*. Immers de bekende Fransche Dichter REGNARD, had dezen naam, die zijn oor *ecorcheerde* en die zijn keel niet uit kon brengen, getravesteerd in *Onadin*, waarin dezelfde vocaalklank

1 [Z. FOPPENS, P. II. pag. 1011-1043. en de Schrijvers ald. aang.]

is, met achterlating der lastige consonanten. - Hierbij vermeldde B. in zijne lessen, niet slechts meer dergelijke fransche verknoeiingen van Nederlandsche namen, als *Girardeau*, voor onzen Schilder *Gerard Dou*, en het bekende *Kierkides*, voor onzen Frieschen Admiraal *Tjerk Hiddes*; - maar hij wees ook den oorsprong aan van den naam van 't Slot *Honsholre* of *Honslaarsdijk*, naar het bosch *Hondshol*, of het water *Honselaar*, waaraan het lag.]

Bladz. 95, aant. (1). '*Stellendam*'

(Op Goerêe, door den als Dichter bekenden JO. EUS. VOET.)

Bladz. 97, aant. (1). 'Wat dit verschilt?'

[Misschien, dat de omgekochten wisten wat er gaande was, de huurlingen niet: zoo als de vier matroozen, die slechts '*gehuurd of gekocht*' waren (zij-zelf verwisselden die woorden; Z. AITZEMA, I D. bl. 393) 'tot een notabel exploict ten dienste, van 't Land, hun onbekend' - (en daar, begrepen zij, zou de Prins in de eerste plaats wel van weten -)]

Bladz. 98, r. 16. '(zoo men wil)' en de aanteek. 'Het papier van Woerden.'

(Gemeenlijk wordt Stoutenburg als de hoofd-aanlegger, en Groenevelt, als bijkans geheel onschuldig, voorgedragen: 'Hij wist er wel iets van; maar hij kon zijn Broeder niet verraden.' - Men mag eenigzins twijfelen, of niet Groenevelt de hoofdbeleider of eerste aanlegger geweest zij: want een papier, door iemand te Woerden gevonden, luidde, 'om den aanslag op Maurits toch vooral voor Stoutenburg bedekt te houden.')

[Buiten dien, elk die de Sententie leest, moet erkennen, dat het bij Groeneveld niet een louter passive (of historische) wetenschap was; waarbij de quaestie kon te pas komen *de poena silentii*[1]; maar een *active*, die niet van *compliciteit* verschilt. Want, de hand aan het feit leggen, wilde St. zoo min als Gr. - maar Gr. nam niet slechts deel in de raadslagen, maar verstrekte zelfs geld tot den moordprijs!]

Bladz. 99, aant. 'Wagenaar' - '*halve galgen*:'

(W. betoont hier wederom zijn gebrek aan taalkunde, als of een galg juist op twee of meer beenen staan moest. Galg, is al waaraan iets hangt, wat iets ophoudt[2]. Maar de strafgalgen zijn van vier soorten, naar 't getal der stijlen, en dit was geenzins onverschillig of willekeurig; maar dit, als ook het recht om de galgen bestendig te laten staan, of terstond na het halsrecht weer te moeten wegnemen, verschilde naar gelang van de trap en soort van criminelen rechtsdwang.)

Bladz. 101, aan 't einde.

Aubigné, Historien François.

Maurice d'Orange.
'Tres excellent fils d'un incomparable Père; son heritier en l'amour de Dieu, protection de la Patrie,

1 [Waarover een beroemde, historisch-juridische, Verhandeling van N.H. GUNDLING.]
2 [Z. BILD. *Geslachtl. der Naamw.* in V. - In den grond is *galg* en *hang* hetzelfde woord: de *g* en *h* beide, zijn adspiratie en worden onderling verwisseld; zoo ook de *l* en *n*; wie *l* meent te zeggen en niet kan, zegt *n*: ('*Neef Newton*' enz.)]

prudence et valeur sans mesure, graces naturelles et sciences acquises; heritier encor des amitiés et des haines, fardeaux et desseins paternels, marques de la grace de Dieu.'

De la pize.

'Il reçut le Gouvernement à 18 *ans*, abbatit la faction de Leycester à 19, retrancha les divisions qui naissoient entre les Provinces à 21, se jetta a l'offensive à 22, et delà jusques à sa mort on trouve, qu'il a prins par siège ou d'effroy 38 villes, 45 forts ou chateaux, d'emblée cinq villes et 10 forts, dèsassiegé 12 places importantes; envahi le Brabant 4 fois, couru 10; la Flandres 4 fois, courue 3 fois; le Luxembourg 6 fois; le Limbourg 2 fois, et en tout brûlé plus de 200 villes ou villages; vaincu l'ennemi en bataille rangée presentée 3 fois, combattu et defait 28 fois, rencontré et malmené 30 fois; étouffés les machinations des Arminiens, et tout cela avec une poignée de soldats, avee un arpent de terre, en peril d'experimenter la rigueur des armes 7 fois, blessé une fois, failli à être assassiné 6 fois.' - Genomen op den vijand 43 steden, 55 sterkten; ontzet 12 gewichtige plaatsen; verbrand meer dan 200 steden en dorpen van den vijand; den vijand op 't vlakke veld geslagen 58 maal; voor overmacht moeten wijken 7 maal; gekwetst geworden 1 maal; den moord blootgesteld geweest 6 maal.

Bladz. 108, aant. 'Waarom had hij geen geld?

[*Hij*, is hier Karel I. van Engeland (op wien, niet op den Koning van Denemarken, de hier in den tekst gemelde bijzonderheid ziet); en het antwoord op de hier gedane vraag is eenvoudig: om dat hij, van den

beginne zijner regeering af, met zijn Parlement in onmin geraakt, geen onderpand-gelden of schattingen kon verwerven. -]

Bij Bladz. 120, r. 6. v. ond. bij te voegen:

Zie daar derhalve het Remonstrantismus in Amsterdam hersteld. Maar hoe? door de Magistraat van Amsterdam? maar hoe dit? - HOOFT zal het ons leeren, zoo wij het uit de zaak zelve niet reeds gezien hebben: 'quodcunque hîc auctoritatis est in Magistratu, id omne niti praesidio militari videtur, atque hoc ab Imperatore pendet.' En die Imperator is Fredrik Hendrik. En die Fredrik Hendrik was en stierf Contra-remonstrantsch, en die Contra-remonstrantsche Fredrik Hendrik depossedeerde, verdrukte, en vervolgde de Contra-remonstrantsche regeeringen en kerken, ten behoeve van de Remonstranten en gebruikte daartoe het hem toevertrouwde krijgsvolk. Was dat *pour leur beaux yeux*, of om een andere reden?

Bladz. 124, r. 3. v. ond. bij te voegen.

De verwachting die men wijd en zijd had van deze Instelling blijkt uit den Brief der Gereformeerde Kantons van Zwitserland naar herwaart: 'Vix aliud nobis persuadere possumus, quam novam istam Academiam non Orthodoxorum, sed prius quidem Arminianorum, mox vero Socinianorum officinam deterrimam proindeque monstrossissimarum opinionum, quas hactenus in lucem proferre callidi homines erubuerunt, genitricem fore'[1].

1 AITZEMA, X Boek, 3^{c} D. p. 197.

Bladz. 131. r. 3. 'den Kardinaal Infant, D. Ferdinand,'

[Dezen kloeken en dapperen Geestelijken Vorst heeft Prof. N.G. VAN KAMPEN onlangs naar waarde geprezen in een onzer Tijdschriften. - Bij zijn doortocht naar Nederland, bracht hij in Duitschland aan de Zweedsche Bevelhebbers, die sedert het sneuvelen van den grooten Gustaaf Adolf zich aldaar nog staande hadden gehouden, een doodelijken slag toe, den 7 September 1634, bij *Nordlingen*[1]. - Geen wonder dan, dat de Prins, niet slechts te Brussel, maar ook te Gent en te Antwerpen feestelijk ingehaald wierd; en dat geleerde mannen, naar den smaak van dien tijd, zich beijverden om die feesten, in prachtwerken afgebeeld, te beschrijven[2]].

1 [Een zeldzaam, maar authentiek werkje, en wegens het naauwkeurig verhaal van den gewigtigen veldslag bij Nordelingen onder de bronnen van de geschiedenis des Dertigjarigen krijgs te stellen, is *le Voyage du Prince Don Ferdinando, Infant d'Espagne, Cardinal: - traduit de l'Espagnol de D. Diego* DE AEDO et GALLART. - *par le S*[r]. JULE CHIFFLET, *fils aisné de Messire* JEAN JACQUES CHIFFLET *Chevalier, Medecin ordinaire de la Chambre du Roy, et de celle de S.A.S.* Anvers 1635. q[o] 204 p. met platen; waaronder een plan van den slag hij Nordlingen, die ald. p. 105-153 behandeld wordt; en dus alleen een vierde deel van het boek uitmaakt.]

2 [*Sereniss. Princ. Ferdinandi introitus in Flandriae Metropolim Gandavum; auct.* BECANO, Antw. 1636. fol. atl. c. fig. (Catal. *Heber*, Gand, 1835, nr. 992.) - *Pompa introitus Ferdin. Austriaci in Antverpiam.* Auct. GASP. GEVARTIO, Antv. 1635, fol. atl. (ibid. nr. 958). - (De beschrijvingen van feestelijke inhalingen, uitvaarten enz. maken een eigen en aanzienlijk hoofdstuk uit in de literatuur der Nederlandsche Geschiedenis.)]

Bladz. 131, r. 16. 'Lod. XIII en zijn Moeder.'

(WAGENAAR (XI D. bl. 277) zegt, dat Maria de Medicis te Keulen in groote armoede *in een Gasthuis* overleden is. Hij dwaalt uit onkunde, of uit misverstand van 't Hoogduitsch. Zij stierf in eene Herberg of Logement, *Gasthof*; maar niet in een Hospitaal of Gast*huis*.) [Z. ook V. WIJN, *Bijvoegs*. op dat XI Deel. bl. 91, 92.]

Bladz. 133, aanteek. (1).

'De ongelukkige veldtocht der saamgevoegde Machten in de Nederlanden, wierd door de Franschen aan *Prins Hendrik* geweten; als zijnde deze verstoord tegen Richelieu om zijne pogingen tot een verraderlijk vermeesteren van *Oranje*. - Ieder moet dit schelmstuk des Kardinaals hemeltergend vinden, en dit ten grond gelegd aan het geen men Prins Fredrik Hendrik toeschrijft, geeft er een aannemelijken schijn aan.

Doch HUBER in zijne *Hist. Civilis* Tom. III. weêrlegt de zaak volkomen en toont den Prins vrij van zulk een opoffering van ons belang aan een wrok, die hoe rechtmatig ook, dan met een trouwloosheid betaald zou zijn; en BAYLE voegt in zijn *Dictionnaire* zich volkomen bij HUBER. Art. *Louis* XIII. *Rem.* N.' [8°-*blaadjen van* B.]

Bladz. 137, aant. (1).

(Men ziet hieruit, hoe de wijze van oorlogvoeren veranderd was. Ten tijde van Willem I. werd door een geheele armee in eene geheele campagne zoo veel buskruid niet verbruikt, als thans in dit ééne beleg.)

Bladz. 138, r. 6, 7. '*mare liberum* - absurd.'

[Dit schijnt een steek op 't *Mare liberum* van onzen H. DE GROOT. Ik twijfel of die wel steek houdt: want

indien *Mare clausum* niet absurd is, dan *mare liberum* (i.e. apertum) ook niet. - Gewichtiger is de opmerking, dat de boekjes van GROTIUS, *Mare liberum*, en SELDENUS, *Mare clausum*, niets gemeen hebben en geheel verschillende quaestien behandelen; maar dat GRASWINKEL tegen SELDENUS schreef; terwijl het betoog van GROTIUS (tegen de Spanjaarden en Portugezen) mede in het belang der Engelschen-zelf was.]

Ald. r. 13. - Bij te voegen:

Die beter bevordering bestond naderhand in het ampt van Procureur Generaal van Holland, gedurende 't welke hij zijn *Recht van Opperste Macht* heeft geschreven. Een der zotste boeken ten behoeve van het Despotismus der pretense Staten van Holland.

Maar men dreef in dien tijd (nu 't *Jus Belli ac Pac.* van GROTIUS het systematiseeren over een jus publicum universale, *mode* gemaakt had) in Engeland een recht van overheerschappij over de zee (wel te verstaan, op de Groot-Brittannische kusten) en de Koning verbood, om zijn Lagerhuis te believen, de visscherij op die kusten: ten gevolge waarvan de onze die visscherij koopen moesten.

Quo jure? *'t jus prohibendi a littoribus nostris*, is even zoo als *'t jus prohibendi introïtum saltus mei*, wettig: en dus ook *cum restrictione*. - *nolo introëas venandi gratia*, moet even zoo vrij staan, als 't simpliciter *nolo introëas*. 't Koomt derhalve aan op de extensie, die men geeft aan 't woord *kusten*. - Maar die extensie hangt af van de definitie, die verscheiden kan zijn. De Engelschen hadden 't *Jus Gentium* tegen zich, en 't was dus een aanmatiging. Zij konden reden hebben om dat bij een conventie te willen bedingen, maar

konden 't niet statueeren, dan door eene *occupatio* van de zee tot zoo verre; welke zij niet tot stand konden brengen.

Het punt van quaestie, an liberum mare? is velerlei. e.c. an occupari possit? an occupatum sit? qui sint effectus occupationis, quod ad *dominium*, vel *imperium, piscatum, mercaturam, jurisdictionem*.

'‌t Object, hîe de GROOTBRITT. ZEE in *specie*.

Olim, de INDISCHE ZEE.

GROTIUS werk *de mari libero*, tegen de Portugeezen, beduidt zeer weinig.

SELDENUS *Marc clausum* dat nu in 1635 verscheen, ook niet veel.

GRASWINKEL'S weerlegging, minst van allen.

Res huc redit:

dominium nemo sibi vindicavit: - *imperium* tantum quod ad certa *jura* quae imperio tribuere solemus.

Unde 1°. de his juribus quaerendum esset; non de imperio, quod revera nemo sibi asseruit.

Mox 2°. Imperium non datur in *re* sed in *persona*: unde patet, de imperio maris male quaestionem institui.

Quod ad *piscatum* quaestio est, an, in re nullius, piscando aut venando, *possessionem* acquiramus *exclusivam*, ac proinde jus caeteros prohibendi?

Quod negatur. Quod ad *navigationem*, plane idem dicendum.

Neque hie dissentitur.

At alia quaestio est 1°. an certus populus accessu suarum regionum caeteros prohibere possit? (posse eredo)

2°. an sub tali accessu comprehendi possit certus maris tractus?

(posse credo)

3°. an tali prohibitioni parere teneantur caeteri?

4°. an tale jus facto, ejus facti tacita agnitione caeterorum populorum, acquiratur?

(credo: nisi eventu quodam injustum evadat quod prius justum aut innocuum.)

Et haec ad Lusitanorum controversiam pertinent.

Circa Anglos haec moneo:

1°. *Jurisdictionem* ex imperio esse. Ergo non esse maris, cum nullum sit imperium in mari: (nec *in mare* nec *in mari*). Ergo non posse assertum iri, nisi ex *subjectione*, quae probanda esset, vel *conventione*,

qualis est quam habemus *de extensione littoris*, ac jurisdictionis littoralis.

2°. Admodum hinc diversam esse quaestionem de *salutationibus* caeterasque quae ad Jus Gentium conventionale pertinent, et ex antiquo Jure Francorum publico derivanda sunt.

Als ik uitga, en mijn buurman ontmoet, die *ouder* is dan ik ben, groet ik hem: dit is een plicht: - maar daar meê heeft mijn buurman geen *imperium* over de *straat*.

Als er in plaats van linden-, moerbeiboomen voor de deuren staan; pluk ik voor mijn zijwormen bladen voor mijn deur, en mijn buurman voor de zijne, voor zijn deur. Maar dat bewijst niet dat wij ieder eigenaren van dien boom zijn.

Als er maar één, voor mijn deur, staat, komt mijn buurman van de mijne [d.i. van den boom die voor *mijn* deur staat] plukken. En ik kan het hem niet beletten.

Maar als ik 't verbied, en hij gehoorzaamt: wat dan? tunc quaeritur an conventio sit?

Alles derhalve in deze materie is simpel, en er valt niet over te disputeeren: - of de quaestie moet in *facto* verseeren: an conventio facta sit, expressa vel tacita; vel saltem agnitio juris.

Bladz. 138, r. 18-22. 'de dolle bloemnegotie'

[Z. WAGER. XI D. bl. 264, 265, en AITZEMA, ald. aang. enz. en SCHREVEL. *Beschr. van Haarlem*. De kleine geschriften van dien tijd, waartoe deze soort van kansnegotie aanleiding gaf, b.v. *de Zamenspraken van* WAARMONT en GAARGOET, *de Op- en Ondergang van Flora*, enz. zijn bij de liefhebbers der vaderlandsche Geschiedkunde zeer gezocht.]

Bladz. 145, r. 3. v.o. - 146. r. 7. - 'in 1639 - des bekreunde.'

[Dit is die vermaarde zeeslag voor *Duins*, welke, wegens haren invloed op den toen nog met hevigheid gevoerden dertigjarigen oorlog, een algemeen-historisch gewicht gehad, en den roem der Nederlandsche zeemacht gevestigd en dien van M.H. TROMP onsterfelijk gemaakt heeft. Men zie over denzelven de *Geschiedenis van Nederlandsch Zeewezen*, van den Heer Archivarius DE JONGE, ID. bl. 503-529: welk voortreffelijk werk, na B.'s afsterven eerst in 't licht verschenen en waarvan hij zich dus niet heeft kunnen bedienen, ik bij deze gelegenheid *ééns vooräl* aanhale, om, waar het te pas komt, bij deze Geschiedenis des Vaderlands ter aanvulling te vergelijken.]

Bl. 159, r. 19, 20. ('t overlijden van *Fred. Hendrik.*)

[Z. *Historisch en staatkundig vertoog over 't Afsterven van den grooten Held* FREDERIK HENRIK, *Prins van Oranje en Nassau* (*enz.*) *behelsende* (*enz.*) *In de Latijnsche Tale* uitgesproken door FRED. SPANHEMIUS, *Hoogleeraar in de* Hoogeschool te Leiden: In 's Gravenh. 1752 135 bl. gr. 8°. - Waar bij, ook op dien titel vermeld, doch afzonderlijk gepagineerd, 64 bladz. en met afzonderlijken breedsprakigen titel: *Verhaal van de zeer voorbeeldzame buitengemene Godvrucht van* FREDERIK HENRIK (enz.) *behelzende alle zijne Hoogheids Zielroerende weergaloze Troostredenen, zeer merkwaardige en zeer stichtelijke Gesprekken, gedurende de laatste maanden van zijn Hoogheids Ziekbedde gehouden met deszelfs Zielzorgeren* (enz.) - Boven, bij gelegenheid van het overlijden van MAURITS, heb ik verzuimd te vermelden: '*Het Christelijk overlijden van den Doorluchtichsten ende Hooggeboren Prince* Mauritius van Nassau (enz.) *tot troost ende stichtinghe aller vroomen Inghesetenen deser Nederlanden beschreven door* JOH. BOGERMANNUM, *Dienaar des Goddelijken woorts tot Leeuwarden.*' Leiden, 1625. 32 bl. in 4°.]

Bladz. 163, aanteek.

'De plechtigheid.' (Z. VAN ALPHEN, *Papegaay*, en de *Instructie van den Hove v. Holland.*) 'De Reden van den Advocaat [VAN] HAMEL aan WILLEM V.' [is te vinden in de *N. Nederl. Jaarb.* 1766. 1 Stuk, bl. 175-178; en munt zeker verre uit boven al de andere ter gelegenheid van dat plechtig zittingnemen van den jongen Erfstadhouder op dien dag gehouden, en welke alle men vindt *ald.* bl. 157-181.]

Bladz. 171, r. 12. - Bij te voegen:

De groote PESTEL plach op zijn Collegium te zeggen: 'Exciderunt nostri in Brasiliâ, quoniam *nihil* fecerunt, quod ad eam conservandam pertineret, et *omnia* fecerunt, ut eam perderent.' Men zie AITZEMA op 1668; LUZAC *Hollands Rijkdom* I Deel; en ook VAN HARENS *Geuzen*, XIe Zang: '*Verzuimd Brazil*' enz. Inzonderheid SOUTHEYS uitvoerige *History of Brazil*, waar het onlijdelijk gedrag der Hollanders jegens de Portugeesche inwoners in 't algemeen, en het verval van alles na des braven Maurits vertrek van daar, naar waarheid afgeschilderd wordt[1]. Ik zal hier niet bijvoegen, hoe veel de familie van B . . . . daaraan toegebracht heeft, door gewinzucht en kabaal en trotsheid in Amsterdam tot Hoofd der factie geworden, waaraan wij den ondergang des duurgekochten Vaderlands en van al wat goed was, te wijten hebben.

Bladz. 186. 'Pelagianery - Deisterij'

[Nog een stap verder, en dus zoo ver mogelijk, gaat HENGSTENBERG (of wie de Schrijver is van dat artikel) *Evang. Kirch-Zeit*. 1835. N°. 60. p. 476: '*Die consequenz des* Pelagianismus *ist* Atheismus.' - Dit voor rekening des Schrijvers latende, stemme ik ten volle toe, het geen daar onmiddelijk op volgt: '*Nur die Erkenntniss der menschlichen Sundhaftigkeit in ihrer ganzen Tiefe bringt Licht in die dunkeln wege Gottes*.' - En wat B. hier zegt van *Deisterij*, is zoo vreemd niet, wanneer

1 Hem noemt een Portugeesch schrijver, om zijne bescherming der inwoners tegen die geweldenarijen, *hun Sint Antonio*: doch die rechtschapenheid moest hij van zijn eigen landslieden misgelden.

men de Deisten-zelf zich aldus hoort verklaren: 'al wie gelooft dat er is: 1) een God; 2) de Schepping; 3) Gods Voorzïenigheid; 4) Deugd en Ondeugd; 5) Vergeving der Zonden; 6) Onsterfelijkheid der Ziele, met loon en straf na dit leven; die stelt de ware volkomen Godsdienst'[1].]

Bladz. 189. 'in de Engelsche kerk'

[Een der voornaamste Engelsche Godgeleerden in de 17de eeuw, hoe zeer eigenlijk niet tot de Episcopalen, maar tot de Onafhanklijken, behoorende, was RICH. BAXTER, wiens schriften bestendig ook in Nederland met stichting gelezen werden, en thans in Engeland en ook in Duitschland in herhaalde oplagen van duizenden exemplaren getrokken worden. Deze nu, van eene omstreeks 1650 in Engeland gehoudene Kerkvergadering, *the Westminster-Assembly*, sprekende, zegt: - (ik geef de Hoogduitsche woorden, zoo als ik ze vond in R. BAXTER's *Leben*, Berlin, 1834, 8o, p. 267: - '*Die*

1 [In eene brochure, *de Godsdienst zonder Bijgeloof*, 1752. - Hiertegen staan dan over de *vier* algemeene groud-artikelen der rechtzinnige Christelijke Leer, aldus uitgedrukt in een Brief, door meer dan 450 Geestelijken der Engelsche Kerk in 1834 toegezonden aan de *herstelde* Evangelische Kerk (*Société Evangelique*) te Geneve: 'de Godheid van den Zaligmaker; de Voldoening, door Hem voor de Zonde verstrekt; de Rechtvaardiging door het Geloofalleen; en de Wedergeboorte door den H. Geest.' (*Evang. Kirch-Zeit.* 1835. No. 6. p. 45.) - Mochten ook onze Rechtzinnigen, in en buiten de Hervormde kerk, zich op deze vier punten onderling vereenigen, zonder er meer bij te voegen, en zonder dan deze-zelve te diep uit te pluizen, om niet weder in nieuwe geschillen en feilen te vervallen! - *Eendracht maakt macht*!]

dort versammelten Theologen,' *sagt* BAXTER, '*waren ausgezeichnet gelehrte und gottselige Männer, und von grosser Einsicht und Treue als Seelsorger: da ich nicht unter ihnen mich befand, kann ich freymüthig es aussprechen, dass so weit mir die Kirchengeschichte bekannt ist, die Christenheit seit der Apostel Zeit keine Synode von trefflicheren Geistlichen je gesehen hat, als diese und die von* Dordrecht.']

Bladz. 190. (Remonstranten - in Holland)

[Over die tijden, en het Synode van Dordrecht, is zeer lezenswaardig G. VOET. *Polit. Eccles.* P. III. L. 1. Tr. 4. Cap. 9. (T. 1. p. 224-272): alwaar hij p. 250-270 de Remonstranten en GROTIUS *Apol.* in 't breede weerlegt, aangaande het geen met hem en een Remonstrantschgezind Ambtgenoot te Heusden voorgevallen was. Aardig is zijn gezegde nopens OLDENBARNEVELD, p. 263: 'Quarto Januarii anni 1618 Heusdam advenere - Ill. DD. Ordinum duo Delegati ex collegio ipsorum, ubi perpetuum Directorem agebat Advocatus OLDENBARNEVELDIUS, causae Remonstranticae Protector et quasi Stator; cujus consilium apud Ill. Hollandiae Ordines instar oraculi tune erat, uti *Achitophelis* apud Davidem et Absolomum, 2 *Sam.* 13. vs. 16.' - Aan GROTIUS *in Apol.* verwijt hij personele partijdigheid en daaruit spruitende onwaarachtigheid (p. 270): 'GROTIUS ea Hagae referebat - quae fide minime historica Apologetici sui paginae 173 illevit. Quod viro illi alioquin ingeniosissimo et eruditissimo in personalibus ac factis dictisve particuliaribus referendis (quoties hypothesi suae id inservire putat) non infrequens esse, ostensum est ab ipsius Antagonistis, *Lubberto, Bogermanno, Sopingio, Maresio, Riveto, Jacobo Laurentio*; et am-

plius ostendi posset in dicto Apologetico, ubi particulares causas et negotia ecclesiastica attingit.']

Blad. 195, 196. (Grotius.)

[Op den *Grotius Papizans* van J. LAURENTIUS (den Oud-(enz. Oom van B.) schreef GROTIUS hem een berispingbrief, tamelijk uit de hoogte, en die terstond in 't Latijn en Neerduitsch bekend gemaakt wierd. Dit bewoog LAURENTIUS eene *ontleeding* van dien brief in 't licht te geven (H. GR. *Epistola* ad J.L. *anatomizata*, hoc est *etc.* dertig bladz. 8° vol geleerde aanhalingen. (Amstelredami 'mense Junio die 16 anno 1642, ante triduum a profectione domum reversus, atque inter medias vocationis meae, caeterorumque studiorum meorum occupationes; *pag.* 34.') Hij wijst hem voorts p. 35 een verkeerde aanhaling uit *Augustinus* aan; en zegt daar bij: 'Neque in errorem hunc incidisset *Grotius*, si in citandis auctoribus non suo more, ut ex hoc et aliis similibus scriptorum ejus locis liquet, alienis videret oculis, et non, ut ego soleo in omnibus scriptis meis, propriis. Deceptus nempe fuit vel a Gratiano - vel (etc.) - Antiquus sermo est, *qui facile credit, facile fallitur*.' - Dat deze klachte niet ongegrond, en GROTIUS niet vrij was van het misbruik, om wel eens aanhalingen van plaatsen uit anderen over te nemen zonder ze na te zien, of het op zijn geheugen, dat groot en rijk, maar niet onfeilbaar was, te laten aankomen, weet elk die zijn beroemde werk *de Jure Belli ac Pacis*, opzettelijk behandeld, en daarbij de voortreffelijke Fransche bearbeiding van J. BARBEYRAC gebruikt heeft.]

Bladz. 208-211. 'Belangrijke vraag.'

[Voorzeker is het eene belangrijke vraag: of de wapenen tegen Philips en Alva zijn opgevat, voor -, en

het recht van tegenstand onzer Voorvaderen steunde op - de Vrijheid van Godsdienst alleen; of hoofdzakelijk de Burgerlijke Vrijheid en de oude Voorrechten en eigen Staats-inrichting; of die beide oorzaken en gronden te samen? - Men ziet, hoe B. *hier* de vraag beantwoordt, bl. 210, 211. - Doch men herinnert zich, hoe hij in 't V en VI Deel, *Karel* V, en *Philips*, en *Granvelle, van hunnen kant* en *op hun standpunt* beschouwd, verdedigt, en schijnt te stellen, dat wanneer een Ingezeten - en even zoo dan, 100 - 1000 - 10,000 - 100,000 enz., - in gemoede oordeelt een nieuwe Godsdienst te moeten aannemen en openlijk belijden, welke de Vorst in gemoede oordeelt niet te kunnen of te mogen gedoogen, de Ingezeten (of Ingezetenen) hebben *op te staan* - ja, namelijk, *te vertrekken* en zich te verwijderen. - Zulk eene *secessio in massa* is toen door de Natie niet beproefd. - Ja het waren zelfs gewapend terugkeerende Emigranten en hun invasie en overmeestering van den Briel, waar het begin der Nederlandsche Vrijheid en Onafhanklijkheid, en van den lateren Nederlandschen Staat, aan te danken was. Of is dit niet *te danken*; maar ab initio vitiosum; of was het althans bij deze Water-geuzen, - hoe treffend ook door O.Z.V. HAREN (en door B. zelf) bezongen, toch eigenlijk slechts doemwaardig oproer en geweld? -

B. zegt bl. 210, ‘dat het hier voornamelijk op *Willem* I. als Grondvester van onzen Staat, aankomt.’ Mij dunkt het komt niet minder aan op *de Natie*, op en met en door welke Hij werkte. - En wat Willem betreft, zegt B. bl. 210, ‘dat WILLEMS opstand NB. *voor zijn geweten* gewettigd werd door zijn verkregen kennis en inzicht van het beraamde plan, om de Hervorming uit te roeien en de vrijheid van Geweten te onderdrukken.’ (Z. ook den Hoogl. SIEGENBEEK, aang. in 't VII D. bl. 260.) -

Goed voor Willem I: maar wettigde dit den opstand van de Natie? en zoo neen, gaf dit dan recht aan Willem van Oranje om de Natie tot opstand te bewegen en te lokken op onwettige en ontoereikende gronden? Want aan klachten over schending van burgerlijke vrijheid en voorrechten, en over plan om de Natie geheel tot slaaf te maken en uit te mergelen, ontbrak het niet in al de Staatsstukken van die tijden: men zie vooral de bekende Acte van afzweering van 1587 zelve; - en dat de Godsdienst 't groote motief en doel was, bij de andere hoofden der beweging, en bij het volk, zoo ver dat met bewustzijn handelde, zou ik B. (bl. 209) geenzins durven nazeggen. Doch hij-zelf in het VI Deel den oorsprong en de bewerkers van het misnoegen tegen de Spaansche Regeering teekenende, kleurt hen zoo gunstig niet. (B.v. ald. bl. 60: ‘maar ik zeg meer,’ enz. - bijzonder ook wat de Hervorming in *Duitschland* betreft: *ald.* en in het V D. vergel. met *hier* bl. 211, bov. aan.) - Een duidlijk blijk hiervan is, dat Roomschen Protestantsch-gezinde Nederlanders, lang de handen in één sloegen tegen het Spaansch gezag (tot dat de intolerantie en geweldenarijen van doldriftige Protestanten hen ook op hunne vrijheid van Godsdienst deed bedacht zijn, z. bov. VII D. bl. 15.) en dat, gelijk B. zelf getuigt, VII D. bl. 164, nog in Leycesters tijd, ‘de grootste helft der Ingezetenen in Holland en Zeeland Roomschgezind was;’ en het waren de gestadige kuiperijen der R.K. Geestelijken en de verraderijen telkens daardoor verwekt, die eindelijk de R.gezinden in massa suspect maakten en uit alle bewind deden verwijderen (VII D. bl. 18).

Wat mij betreft, ik twijfel geen oogenblik aan den rechts-grond der Nederlanderen om zich van de Spaansche Monarchie af te scheiden en een eigen Vorst te

begeeren. - Dit hoofdstuk moge nog niet in de leer van Staats- of Volken-recht opgenomen zijn (het kan tot beide gebracht worden), het is een *Natuurlijk* recht; dat, van Zelfstandigheid - van *te bestaan*, - welk een Volk heeft, zoo wel als elk mensch voor-zich. Keizer Karel had met veel zorg en kunst (welke eene belangrijke en aangename stof was van historische beschouwing en beschrijving) de Nederlandsche Gewesten tot één Staat en Natie gemaakt. Goed, zoo lang hij niet slechts Vorst der Nederlanden, maar ook *Nederlandsch* bleef. Onder *Spanje*, en den *Spanjaard* Philips, en zijne *Spanjaarden*, konden de Nederlanden niet blijven. - Het is in den grond hetzelfde beginsel waarop art. 29 berust van onze Grondwet: '*De Koning der Nederlanden* KAN *geene vreemde Kroon dragen*.' - Is dit artikel om den Koning geschreven, of om de Natie? Wie ziet niet, dat het beteekent: de Natie heeft recht op een eigen, nationalen Vorst, en KAN geen' *vreemden* Vorst dragen. -]

Nalezing.

VI deel.

Bladz. 101. (Slag bij Heiligerlee.)

[HUB. LANGUET, een beroemd Geleerde en Staatsman van die tijden, en die ook Willem I. met zijn raad en pen en voorspraak diende[1], schrijft aan zijn' vriend JOACH. CAMERARIUS *den Jongeren*, over dien Slag het volgende - en voegt er deze aanmerking bij: - 'Non dubito vos dudum audivisse de pugna commissa ad Groningam, in qua superatus et interfectus est Arembergius Comes, Frisiae praefectus, à Comite Ludovico Nassaviensi fratre Orangii. Habuit Arembergius ad decem signa Hispanorum, quatuor Belgarum, et unum Germanorum, quibus ita fidebat, ut noluerit exspectare Comitem a Meghen properantem ad eum cum octo signis militum; et tamen Comes Ludovicus quamvis tyro et instructus milite qui temerè ad eum confluxerat, tam clara victoria est potitus adversus ducem et milites veteranos, ut dicatur non plures quam quadraginta ex suis amisisse, cum plures quam mille ex adversariis interierint, quamvis instructi essent majoribus bombardis quibus ipse carebat. Sed ut nihil solet nobis a Deo in hac vita concedi, quod sit ab omni parte laetum, amisit fratrem Adolphum praestan-

1 [Z. over hem, SAX. *Onom.* P. III. p. 380, en de Schrijvers ald. aangeh. - en eene menigte andere, door mijn geleerden en arbeidzamen Vader er bij aangeteekend. -]

tissimum Juvenem, quem olim Vitembergae vidisti. Is enim in prima acie fortiter pugnans, suo exemplo excitavit militem initio trepidantem, et sua virtute ac suo sanguine eam victoriam suis fratribus peperit. *Haec quidem victoria posset esse alicujus momenti, si sciret uti Orangius; sed vereor ne ipsius et aliorum cunctatione ejus fructus corrumpatur*.' - *Viri Cl.* H. LANGUETI *Burg.; - ad* JOACH. CAMERARIUM *Patrem - et Filium - Epistolae* (etc.) Gron. 1646. 12°, p. 180 sq.) -

Wat de bijgevoegde scherpe aanmerking betreft, het blijkt uit denzelfden brief, dat Oranje toen in Duitschland was, bezig om uit Frankrijk te rug keerende krijgsknechten en anderen tot een leger te verzamelen. Eer hij daarmede gereed en naar het uiterste van dit Land afgezakt kon zijn, was Alva hem lang voorgeweest, en had de rampzalige slag van Jemmingen al de vrucht van dien bij Heiligerlee vernield. Eene andere vraag is, of de expeditie van Lodewijk van Nassau naar Friesland en Groningen niet te voorbarig was geweest.]

Bladz. 198-216. (D. Jan v. Oostenrijk.)

[Een aardig boekjen over D. *Jan*, - maar ook niet meer - is de *Histoire de Don Juan d' Autriche, par M.* ALEXIS DUMESNIL, Brux. 1827. 188 pag. 12°[1].] -

1 [DUMESNIL spreekt van D. Jan's dood door vergiftiging, als van een onbetwijfeld historisch feit: wanneer men de echte Geschiedenis, vooral de naauwkeurige nasporingen en opgave van P. BURMANNUS SEC. *Anal. Belg.* T.I. nagaat, ziet men, dat, hoe waarschijnlijk ook dit vermoeden, vooral in de toenmalige omstandigheden en na den moord van *Escovedo* te Madrid, wezen moge, het nochtans waarschijnlijker is, dat hij aan de toenmaals in zijn leger grasserende koortsen, natuurlijk gestorven zij; ofschoon zijn ontrust en geschokt gemoed hiertoe zeer schadelijk kan bijgedragen hebben.]

Het *Vita di Don Giovanni d' Austria*, in *Colonia*, app. *P. di Martello* (zoo als 't heet), is niet van dezen D. Jan, maar van den lateren, '*figlio naturale di Filippo* IV. *Rè di Spagna*.'

Bladz. 213, v. (Gent in 1589.)

[*Guillaume* I. *intercédant, en* 1578, *pour les Catholiques, devant Hembyze et les factieux de Gand; Tableau de M.* MATH. VAN BRÉE; - *avec la description esthétique*[1] *par M.* NORB. CORNELISSEN. Gand, 1820, 32 pp. gr. 8°.]

Bladz. 266. (*Alva* - Heerkens.)

[Ik had hier geschreven, dat ik mij herinnerde bij nog een Nederlander vóór BILDERDIJK, en wel bij den geleerden Latijnschen Dichter van 't laatste der vorige eeuw, N.G. HEERKENS, eene verdediging van *Alba*, als van 'een zachtzinnig mensch,' gevonden te hebben; doch dat ik de plaats niet had kunnen wedervinden. Het had mij daartoe niet ontbroken aan ijver of gedane moeite: immers, ik had al de dichtmatige werken van H. er toe opgezocht en doorgezien; - want ik wist, dat het zijn moest in eene aanteekening bij een dichtwerk; gelijk hij gewoon was, daarin zeer aardige of belangrijke dingen, maar die men er juist niet zoeken zou, te vermelden: - voorts had ik, doch vruchteloos, drie mijner geleerde vrienden geraadpleegd, die van Latijnsche Dichtkunst werk maken en den Dichter *Heerkens* kennen; en ik had bij hen het stukje, waar ik nog

1 (- *et des annotations historiques* - waarop, in verband met de jongste Verhandeling van wijlen M^r^. J.D. MEIJER, over *Willem* I. en *Oldenbarneveld*, ik hoop te rug te komen.)

gissen kon, dat die plaats kon wezen, te vergeefs gezocht. Eindelijk heb ik het genoegen gehad, dat bij mij-zelf weer te vinden, (verscholen, gelijk met een kl. 8° boekjen van 24 bladz. zoo ligt gebeurt.) Het is des zoogenaamden EPPII LUCUMONIS, *Annalium Foederati Belgii Liber Primus, ab origine tumultuum ad usque inducias historiam foederati Belgii comprehendens*. - Zes regelige versjens, voor elk jaar, van 1564-1609; om 't even of de jaren meer of min gewichtig waren: Gedrukt, zoo 't heet: *Roterodami. Juxta exemplar Venetum Typis* Jacobi Bronkhorstii, 1776. - Hier heeft hij dan, op het jaar 1569, de regels, en de aanteekening daarbij:

'*Millia multa fugat nimis ostentata securis,*
Ira sed illa Ducis credita, Regis erat (*).

(*) Intellexi ipse ab ducis Ferdinandi abnepote, in ejus domo superesse literas et monumenta, manu Ducis facta, ex quibus patesceret, animo eum perquam invito ad duriora edicta, nec nisi iteratis Philippi mandatis ad supplicia Comitum Egmondi et Hornani perductum fuisse. Cumque Egmondii supplicium inprimis ipsi displiceret, et rebus regiis non expediturum intelligeret; suique consilii Albanus cum natura pertinaeissimus esset, Regis mandato longè adhuc serius obtemperaturus fuisset, nisi secunda hostium (scilicet illa Gulielmi Orangii) incursio animum ad duriora necessario convertisset. Sparserat famâ adveniens Orangius, Belgicarum urbium cives omnes incursioni ejus obvios fore aut saltem surrecturos esse. Quae si seditio evenisset, Comitesque captivos liberasset, habuisset eos a tergo, cum vix Orangii copiis, quas Belgio aversurus esset, militibus multis ad tutanda oppida relictis, par videretur. Sunt etiam in operibus Viglii, gravissimi istius viri! testimonia, quae heroicum Albani animum lenem

et mitem fuisse declarant. Quae vero de saevitia ejus dispersa apud Belgii populos fama; primum ex odio Orangii nata, perque ejus asseclas Belgis inculcata, et postea ab ipsis Hispanis adjuta fuit: cum nempe Gubernatores Albanum insecuti, alias vias ad pacandum Belgium ingrederentur, Regisque et ministerii Hispanici errores in Albanum dejicerent, quem odio esse intellexerant. Fama illa de saeviore Albani animo cum jam tempore non tantum Belgio, sed cunctis Europae populis (scriptoribus semper idem asseverantibus) insinuata esset, permovit tandem Albani posteros, ut, quemadmodum Parmae principes Alexandri res in Belgio gestas Stradae et aliis authoribus scribendas dederant, ipsi etiam ex monumentis familiae vitam Ferdinandi Albani conscribi jusserint: quae Hispano idiomate edita, et circa finem superioris saeculi Gallice versa, Parisiis prodiit. Ad quam Ducis vitam, duobus voluminibus comprehensam, lectores seductos velim, si quae ex ore ducis Huescarae et Albae intellecta brevibus verbis indicavi, dubia forte nonnullis aut parum probata viderentur.' - En bij het jaar 1573, dat van Alba's vertrek uit de Nederlanden, heeft hij deze aanmerking: 'Albanum non sponte, sed ab irato Philippo revocatum ex Belgio discessisse, et exteri et scriptores omnes Belgae tanquam certissimi asseverant. Quum tamen nihil verius sit, quam sponte sua discessisse Albanum, et postquam id per biennium a Rege flagitaverat. Atque hoe forte ipsum est, quod in Albano maxime vituperandum: non erat enim ejus fidelitati et magnanimitati consentaneum, sui regis res in Belgio destituere, levibus offensis irritatum. Scriptor Hispanus, qui ex Albanae gentis monumentis ejus vitam composuit, altero adhuc anno discedenti ait, ad subjugandos Batavos opus futurum fuisse. Et hic

alter annus Requesenio submisisset Belgium, si post pugnam Mokeranam defraudata militibus stipendia non in victore exercitu seditionem excitassent; quam forte seditionem Albani apud milites authoritas continuisset. Sed injusta erat fortissimi militis inopia, et periclitari authoritatem suam vir superbus noluerit, eaque ratione amissum Hispanis Belgium cum Hugone Grotio Albano imputes. Sed quae Grotium ad hoc Albano imputandum permovit, ratio fuit falsissima; ponit enim saevitiam et perversam ejus administrationem causam fuisse. Quae eerte causa non potest videri perpetua fuisse; cum recuperandi Belgii saepius occasio fuerit, si avaritia Philippi detractaque militi stipendia et bellum Gallicum, istas occasiones non identidem perdidissent.' - Men vergunne mij in het algemeen omtrent dezen Geleerden en Dichter[1] nog aan te merken, dat ofschoon zijn stijl, noch in prosa noch in versen, exquis of elegant is, hij echter met genoegen en met vrucht gelezen wordt, wegens het rijk vernuft en de schat van kennis die zich er overal in ontdekken; en waardoor niet alleen zijne *Icones*, maar ook andere werken waar men het niet zoeken zou, als zijne *Aves Frisiae*, en *de Valetudine Literatorum* enz., bijzonderheden over de zaken onzes Vaderlands vermelden. - Wonder en jammer is het, dat zulk een man, bij wien men, ook wegens zijn lang verblijf in den *philosophischen* tijd in Italie en in Frankrijk, dit het minst verwachten zou, overal zich zoo eenzijdig Roomschgezind en vol van die vooroordeelen en veete tegen de Hervorming, en onzen afval van Spanje enz., betoont.]

1 [G.N.H. is geboren 1728, in 't Groningsch dorp *de Kleene*-(Kleine-) *meer*: van daar noemt hij zich *Clenemerius*; hij stierf te Groningen in 1801. Men zie over hem SAX. *Onom.* P. VIII. p. 124, 125. PEERLKAMP, in *Vitis Belg. qui Lat. carm. script.* p, 498-501. Edit. in 4°. HOEUFFT *Parn. poët.* p. 227-229. (en de *Biogr. univers.* ald. aaug.) D'ESCURY, *Holl. Roem.* IV D. 1 St. *Aanm.* bl. 209.

VI D. bl. 194. - VII D. bl. 92.

[Een aanmerkelijk punt uit de Staatkundige Geschiedenis of toestand dezer Landen, uit het tusschen de beide hier aangeteekende plaatsen inliggend tijdvak, is geleidelijk behandeld en uitééngezet in de Akademische Verhandeling van F.G.A. (Baron) VAN KNOBELSDORF, *continens Ordinum Generalium totius Belgii historiam ab obitu Requesenii*[1] *usque ad expugnatam Antverpiam*, 1576-1584. Lugd. Bat. 1835. - Van een' anderen aart en doel is de Verhandeling over de jaren 1581-1585, van A. VAN DER WAEYEN WARIN, *de forma imperii, quae, Philippo II. Reges Hispaniae et Principe in Belgio ejurato, prima in Belgio viguit*. Lugd. Bat. 1802 (doch uit de Amsterdamsche School van Prof. CRAS). - Een rijke authentieke bron voor de geschiedenis der regeering in dat eerste tijdperk, welke BILDERDIJK niet heeft kunnen gebruiken, is door Z.M. den Koning, on den Heer Archivarius DE JONGE, *aanvangelijk* geopend, in de uitgave ter Landsdrukkerij van de *Besluiten der Staten Generaal der Nederlanden*, tot nog toe over de jaren 1576 en de eerste helft van 1577.]

VII deel.

Bladz. 97 en volgg. (Leycester)

[Een zeer zeldzaam boek over L. komt voor op den boven, bladz. 180, aangehaalden Catalogus van HEBER,

1 (Aldus schrijft men den naam van *de Requesens* in 't Latijn gewoonlijker dan, als de Heer V. KN. doet, *Requesentius*.)

N°. 306: *Flores Calvinistici, decerpti ex vita Roberti Dudley Comitis Lecestriae in Anglia, Hollandiae ac Zelandiae pro Elizabetha Gubernatoris*. Neapoli, 1585, in 8°.]

Bladz. 262. (*Syndicus* - Groningen)

[Syndicus, *ofte tractaetken over 't ambt van de* Syndiicquen, *ende* Pensionarissen, *door* BERNHARD ALTING, *Rechts-geleerde*. Groningen, 1645, 4°, 33 bladz. - (Ald. bl. 33: 'D'oudste *Syndicus* in dese contreen is geweest de vermaarde RUDOLPHUS AGRICOLA van Baffelo uit de Ommelanden. Van dese schrijft MELCH. ADAMUS in *Vitis Germanorum clarorum, in* Vita *ipsius* Agricolae - "dat hij *Syndicus* van Groningen zij geweest, ende van wegen die Stadt hebbe de tijdt van een halff jaer gevolcht het Hoff van Keyser Maximiliaen den eersten, die saacken geluckelijck verricht, maer de gehoopte danck van de Stadt niet ontfangen."')]

Bladz. 275, 276. (Philips II.)

[Hij wordt opgevijzeld, in een zeldzaam voorkomend boekjen, *Recueil des actions et parolles memorables de* Philippe Second *Roy d' Espagne, surnommé* le prudent; *traduit de l' Espagnol. à* Cologne, *chez* P. Marteau (zoo 't heet) 1671. 390 p. 12°[1] - en verhemeld, door den befaamden Liguist BOUCHER in deszelfs *Oraison funêbre sur le trespas de - Dom* Philippe Second, *Roy d' Espaigne, etc. Prononceé aux obseques de Sa Ma*[té]*, en l' Eglise de N.D. de Tourney, le lundy* 26 *Octob.* 1598, *par M.* JEHAN BOUCHER, *Docteur en Theologie en*

1 (De vertaling is opgedragen aan een voornaam Hollander, den Heer *Druyvestein*, Hoofd-balliuw van Kennemerland! -)

l' université de Paris, et Chanoine de la dite eglise. Sec. edit. *reveue et enrichie, à Anvers*, en l'Imprimerie *Plantinienne* chez *Jean Moretus*, 1600. 150 p. 8°.]

Bladz. 280-282. (Brederode - J.P. van Overmeer.)

[Een tweede gelijksoortig boekje van denzelfden, doch in onrijm, is: *Zedige aanmerkingen op de matelooze voorafspraak des Hoogl.* M^{r}. PIETER BURMAN *geplaatst voor zijnen feest-zang* Brederode; *Briefsgewijze - voorgesteld door* J.P. VAN OVERMEER. R.G. 's Gravenh. 1767. 56 bladz. gr. 8°.]

Bladz. 287 v. (Graaf Willem Lodewijk)

[De Heer J.A.C. VAN HEUSDE, die ik meende dat in zijne uitmuntende *monographie* alles over dezen merkwaardigen Vorst bijgebracht en uitgeput had, heeft mij nog eene aardige bijdrage overgelaten, uit een te voren zeer getrokken, thans bijna vergeten werk van denzelfden BAUDARTIUS, wiens groote Geschiedboek hij over WILL. LOD. gebruikt en aangehaald heeft. Van de kenmerkende Zinspreuken namelijk, waarvan deze Vorst, naar de gewoonte der Ridderen van zijn tijd, gewoon was zich te bedienen. In het Tweede Deel van BAUDAERTS Apophtegmata Christiana, *ofte Ghedenck-weerdige, Leersame, ende aardighe Spreucken* - 6de Druk[1], Amst. 1631, 4°. is het geheele Tweede Boek (bl. 65-140) vervuld met de ‘Spreuken, Devisen ofte *Symbola* van een groot deel der voornaamste en treffelijkste Koningen, Vorsten, Graven en Heeren van Europa, maar

1 (Zesde druk, althans van het Eerste Deel; van 1605: het Tweede Deel is eerst uitgekomen in 1616.)

inzonderheid der Duitsche Natien, die tegenwoordelijk in het leven zijn, of die nog korts geleefd hebben.' Hier vindt men dan, onder die menigte van anderen[1], deze beide van onzen WILLEM LODEWIJK: - doch men vergunne mij de geheele tot zijn verdienden lof geschreven plaats hier bij te voegen (bl. 106): 'Het Advijs deses Heeren accordeerdt wel met syn leven en daden. Want van jonghs op, is hy gheweest wijs, voorsichtich, ende kloeck *van daden*. Soo dat hy wel met eeren mach schrijven en spreken: *Rathem und Reythem thuts. Met raden en rijden moet het wt ghevoert wesen*: willende te kennen geven 't gene dat de wijse ende kloecke Romeynen plechten te seggen: *Frustra sunt arma foris nisi sit consilium domi*. Dat is: *Te vergeeft voert men legers te velde, ten sy datmen de sake eerst wel beraetslaecht ende overleyt*. Het is wel so, dat somtijts dese ende gene waechhalsen met een dol hooft, of vol lijf in dronckenschap hare vijanden aenvallende, de selfde merckelijcke af-breucke gedaen hebben; maer even wel zoo hebben sy daer mede meer schande dan eere behaelt, in het oordeel van alle verstandighe: het wagen, als het lyf en leven, ja den welstant van landen en steden gelt, is veel te periculoos. Wel hebben de oude geseydt: *In bello non licet bis peccare. Men mach in den krijch geen tweemael missen*; want eens missende ende daer over doot blyvende, so en isser geenen middel noch raet om die schade te verbeteren, die doot is die blyft doot; ende de oude hebben oock wel geseydt:

- *Careat sucessibus opto,*
Quisquis ab eventu facta notanda putet.

1 (Op bladz. 134 dat van LAZ. SCHWENDI, van wien z. VII D. bl. 258, 300. Hij schreef: 'multa aliis, nihil tibi!' *scil.* permitte, condona. -)

Dat is:

Ick en kan dien Man niet prijsen, die voor groote eere acht
Een victory' meer door dolheyt, dan door wijsheyt wt ghebracht.

Doch heden ten daghe schryft syn Genade *Gr. Willem* ghemeynelije dese Letteren tot syn Advijs: *W.G.M.E.* waer mede gheseyt wordt, *Wilt Godt met eere*. Alle persoonen van *qualitè* die van treffelijcken huyse gheboren zijn, ende die treffelijcke ampten bedienen, en behoorden geen dinek te beginnen ofte by der hant te nemen, d'welc haer ofte haren geslachte soude mogen verwytelijc zijn. Wat is het fray en genoechelijck voor eenen Heere, dat hy in syn leven mach lesen inde Historien de treffelicke daden die hy gedaen heeft? Ende dat zijne nakomelingen mogen roemen, dat hare voor-vaderen sulcke ende sulcke treffelijcke daden ghedaen hebben? Wat is het aen d'ander syde verdrietich alsmen in de Historien leest, dat die ende die, daer men bloetverwantschap aen rekent, haer daer in ende daer in leelijck verloopen hebben?

Eere voor goet is myn gemoot.
Omnia si perdas famam servare memento.

Dat is:

Al watmen verliest op aerden heel weynich men achten moet
Doch de Eer' en goeden name over-treft rijckdom en goet.'

VIII deel.

Bladz. 88, aant. I. '*Muys van Holy* te Amsterdam.'

[Muys van Holy, uit Dordrecht, onder de 24 Rechters, heeft een kwaden naam; en stierf in *zeer slechten reuk*, (Z. SCHELTEMA *Staatk. Nederl.* en BRAND ald. aang.) doch wat er te Amsterdam met hem voorgevallen is,

is mij niet gebleken: ook niet voldoende uit de MS. aanteekeningen van B'S. lessen, die ik heb kunnen gebruiken.]

Bladz. 101, 201, 237. v. (Maurits.)

[Het kan mijn doel niet zijn alle Schrijvers over MAURITS - of een der andere Nederlandsche Vorsten op te geven; anders kon ik hier beginnen met de *Mauritias* van G. ENS, en eindigen met het geschrift van nu wijlen D^{s}. A. STOLKER (of nog latere School- of Kinder-Leesboekjes): doch ik moet, vooral ook om de bijgevoegde *historische Aanteekeningen*, herinneren aan het historisch gedicht *Maurits van Nassau, Prins van Oranje. In zes Zangen. Door* J. NOMSZ. Amst. 1789. - Zijn *Willem I.* die als Dichtstuk zeer veel beter is dan dit, had ik bij het vorige Deel, om de zoo even gezegde reden, niet vermeld.]

Bladz. 125, ond. aan. (Spinola's dood (1630).)

[‘Les Trophées d'Ambroise Spinola; - célèbrez par six Orateurs, Flamen, Frison, Imperial, Brabanceau, Espagnol, et Italien. Composez en Latin par NIC. VERNULAEUS Historigraphe de Roy, et Professeur public d'Eloquence en l'université de Louvain. Traduits en François par un Religieux de l'Ordre des freres Prescheurs du College des PP. Hybernoys. - à Louvain, 1631, pp. 101. 8°. - VERNULAEUS[1] is echter, gelijk men begrijpt, alléén voor al die zes personen opgetreden.

1 [VERNULAEUS was een der genen, die, uit de school van J. LIPSIUS en ER. PUTEANUS, den roem der Nederlandsche Geleerdheid aan die zijde nog een tijd lang staande hielden. Z. over hem SAX. *Onom.* P. IV. p. 215, en FOPPENS, en PAQUOT, enz. ald. aang.]

L'Orateur Frison, p. 18-34, '*fait mension, avec louange, des victoires du M.* de Spinola *qu'il a emportées proche du Rhin et en Frise*;' - doch het geheele stukje schijnt mij voor onze krijgs-geschiedenis, gedurende al den tijd dat deze waardige Mededinger tegen onzen *Maurits* overstond, dus sedert 1602, niet onbelangrijk.]

[Over de zaak van Barneveld c.s.

Men vergunne mij ook nu wederom van de gelegenheid der uitgave dezer Geschiedenis gebruik te maken, om mijne eigen denkbeelden over de zaken rondborstig voor te dragen - en aan het bescheiden oordeel van den Lezer te onderwerpen. Ik zal dezelve, over de gewichtige zaak van Barneveld in haar geheelen omvang, hier in eenige, min of meer samenhangende, aanmerkingen bij een voegen.

1.) Men zou de *Remonstranten* te veel eer aandoen, indien men zich verbeeldde, dat OLDENBARNEVELD en zijne meerderheid der Hollandsche Staten eigenlijk partij namen voor - en martelaars werden van - de *Vijf Artikelen*, en de daarin vervatte leer aangaande de *Praedestinatie c. ann.* - Er was omtrent de Kerkelijke zaken een *dubbele, even principale*, quaestie; van welke de *andere*, over de betrekking van *Kerk* en *Staat*, zeker de Politieken wel het meest ter harte ging. - De quaestien liepen wel in een, om dat de Arminiaansch-gezinden, vrezende in de Kerkvergaderingen bij kerkelijk oordeel het onderspit te delven, zich hechtten (*accrocheerden*) aan-, en verscholen achter, den Staats-tabberd; en de Staatslieden gretig deze gelegenheid aangrepen, - zoo al niet om wraak te ne-

men voor den last dien zij ten tijde van *Leycester* van de Predikanten gehad hadden; althans - om nu door de Predikanten zelve meester in de kerk te worden: - Doch onpartijdige gelijktijdige Schrijvers, en die niet onmiddelijk in de zaak betrokken waren, dragen de zaak stellig voor, gelijk ik hier gedaan heb. - THEOD. SCHREVELIUS, Rector te Haarlem, was Remonstrantschgezind, doch gematigd: te Haarlem wegens zijne gezindheid afgezet, werd hij te Leiden weer aangesteld; aldaar in zeventigjarigen ouderdom, op de meestvereerende wijze, Emeritus verklaard, terwijl zijn zoon CORNELIUS in zijn plaats aangesteld wierd, keerde hij met der woon naar Haarlem terug[1], en beschreef aldaar zijne *Harlemias*, welke hij in de Latijnsche taal te Leiden 1647, en door hem-zelf vertaald, te Haarlem in 1648 (in 4°) in het licht gaf[2]. Bij gelegenheid van het geen na het sluiten van het Bestand, te Haarlem in de Stads- en Kerkelijke zaken - en met hemzelven - voorgevallen was, haalt hij de twisten van den oorsprong op; en zegt p. 132: 'quaestio incidit plena odii et invidiae, de summi Magistratus jure, et potestate circa sacra; Subnatae etiam circa annum 1597 va-

1 [Men zie over hem FOPPENS en PAQUOT aang. bij SAX. *Onom.* P. IV. p. 93; maar vooral ook hem-zelven, *Harlem.* p. 145, 146, p. 268, 269 en de *Dedicatio* aan de *toenmalige* Regering van Haarlem. Hij troostte zich in zijne afzetting met het schrijven van een lief godsdienstig-zedekundig (thans zeldzaam voorkomend) boekjen: *Αλεξιϰαϰον sive de Patientia*, Lib. IV. L.B. 1623. 12°.]

2 [Van de vertaalde Beschrijving is eene tweede uitgave; met platen versierd, en 'vermeerderd met historísche aanteekeningen tot 1760;' doch in stijl gemoderniseerd. Weshalve ik, de oorspronklijke uitgave der vertaling niet kunnende bekomen, den Schrijver hier (in den tekst) zijn eigen Latijn laat spreken.]

riis in locis quaestiones - de aeterna Dei praedestinatione, de vocatione hominum ad salutem.' - en p. 133: 'Ita controversiarum in multos annos nec finis, nec modus. Adversus haec mala diu quaesita remedia, nequicquam: aliis Ordinum authoritatem; aliis potestatem Ecclesiasticam tuentibus. Ita duo articuli potissimum controversi in Belgio fuere. Quorum prior inter Ordines et supremas potestates, et personas Ecclesiasticas, hic fuit: An legitimo Christiano Magistratui conveniat in rebus Ecclesiasticis ordinem praescribere, in iis quae relligionem, aut doctrinam aut regimen Ecclesiae tangunt, ut vera et Christiana relligio subditis, et Ecclesiae nutritiis, in omni puritate, quae S. Scripturae conformis doceatur, utque in rebus Ecclesiasticis secundum ordinem ad aedificationem omnia administrentur, ad averruncanda schismata et scandala? Articulus alter, an sententia de divina Praedestinatione jam recepta cum annexis tolerari possint.'

2.) Ik heb altijd te minder medelijden met Oldenbarneveld gehad, (behalve wegens het geval van *Pescarengis* c.s. te Leiden: z. bov. VII D. bl. 270, en 't welk ik voor een waren Justitie-moord houde;) sedert ik van WAGENAAR-zelf geleerd heb, dat hij eigenlijk het slachtoffer is geweest 1°. zijner (in den letterlijken zin) *onbegrensde* eerzucht; door liever zijn *personeel* en *inconstitutioneel* overwicht in het beleid der Landszaken te willen behouden, dan, toen er de gelegenheid toe was, en hem die aangewezen en er op aangedrongen wierd, 's Lands Regeering op een vasten voet te willen brengen, waarbij hij een zeer aanzienlijke, doch meer bestemde waardigheid zou gekregen hebben; 2°. van een ongegronden - indien slechts wezenlijken en niet enkel kwaadwillig voorgewenden - argwaan tegen Prins

Maurits, als stond die naar de Souverainiteit over deze Gewesten.

Wat het eerste betreft, zie men in WAGENAAR'S XXXVI Boek, § 22, 23 (IX D. bl. 449-456) het behandelde onder de *Lemmata*: ‘Handeling over 't veranderen van den vorm der Regeering. - Tegenwoordige gedaante derzelve. - Groot gezag van *Oldenbarneveld*. - Gebrek in den tegenwoordigen vorm der regeeringe. - Middel om het te verbeteren. - Zwaarigheid om er *Oldenbarneveld* in te doen bewilligen. - De handeling blijft steeken.’ - en voorts VAN WIJN in zijne *Nalezingen op* Wagenaar, I D. bl. 327 v. en 332; die, onder alle betuiging van eerbied voor Oldenb. (welke hij in zijne politieke denkwijze natuurlijk hebben moest) erkent, dat Oldenbarneveld ‘van die geaardheid was, dat geene omstandigheid hem ligtelijk zou hebben kunnen beweegen, tot het aanvaarden eener bedieninge, in welke hij eene vermindering had moeten ondergaan van 't bewind, hem, voormaals, met zoo veele reden, toevertrouwd’[1].

Ad 2^{dum}: Had Oldenbarneveld, gelijk hij sedert heeft voorgegeven, in de daad reeds ten jare 1600 vermoeden opgevat, dat Maurits naar hooger gezag in de Regeering stond, dan was het nu in 1609 de tijd en had hij de gelegenheid, die zucht te wijzigen of te teugelen,

1 *Toevertrouwd*, ja; namelijk, in een lijdelijken zin: men had het hem laten verkrijgen, en zich aan zijn beleid - en doordrijvendheid - over- en toegegeven: - *met zoo veel reden*: ja; maar het ongeregeld gezag aan den hoofdleider eener omwenteling met reden toevertrouwd, moet ophouden en geregeld worden, zoodra de nieuwe toestand gevestigd is; en dus was het bij ons daarvoor de tijd, na het sluiten van het Bestand; en JEANNIN gaf hierin een wijzen en vrienden-raad.

daar Maurits zich had zullen laten genoegen met de waardigheid van President van den nieuw in te richten Raad van State, waarbij Oldenbarneveld zelf het Ambt van *Zegelbewaarder der Vereenigde Provincien* bekleedende (V. WIJN, *Nalez*. I D. bl. 332), aldus, als het er op aan kwam, zelf het *Veto* in de hand had, om aan een onwettig besluit van dien Raad of deszelfs Voorzitter, de onderteekening en uitvaardiging te weigeren[1]. Men zie voorts de aangehaalde plaatsen van WAGENAAR en V. WIJN, en WAGENAAR IX D. bl. 86-88, en V. WIJN '*s Bijvoegselen* en *Nalezingen* bij die plaats. -

1 [Men zegt, dat GYSBERT KAREL VAN HOGENDORP in 1813, dit Land het gezag van Napoleon doende afwerpen, en den toenmaligen *Prins van Oranje* inroepende, reeds een ontwerp van Staatsregeling gereed had, dat nagenoeg op zulk een als bij WAGEN. IX D. bl. 452, 453 aangeduid wordt, zou neergekomen zijn: het welk dan ook beleefdelijk (quansuis) 'tot grondslag aangenomen' zou zijn bij de toenmaals benoemde Commissie tot het ontwerpen van de in Maart 1814 ingevoerde *Grondwet voor de Vereenigde Nederlanden*; doch zoodanig omgewerkt, dat die geest er geheel uit geraakte. - Wat daar van zij, weet ik niet, en wil of kan dus ook over dat ontwerp van G.K. VAN H. niet oordeelen: maar ik weet 1.) dat, indien er soortgelijk een regeerings-vorm in 1813 of 1814 had kunnen te pas komen, dan zeker het Kanseliers- of Raadpensionaris-ambt, met het *Veto* tegen onwettige maatregelen, natuurlijk aan G.K. VAN H. toegekomen had; - 2.) dat het hem volkomen betrouwd ware geweest; en hij zoo zeer als Oldenbarneveld, tegen schadelijke of onwettige maatregelen, zelfs van een overigens door hem bemind Vorst, manmoedig weerstand hadde geboden en er alles aan gewaagd. - 3.) dat het te wenschen was, dat het eerste ontwerp der Staatsregeling van 1814, van G.K. VAN H., als een belangrijk historisch document, (dat toch niet eeuwig verborgen blijven kan, en waarvan geen wezenlijke redenen bestaan kunnen om het achter te houden,) in het licht werd gegeven. -]

Doch, gelijk Wagenaar zelf van eenig betoond verlangen of bewustheid van Maurits desaangaande niets heeft kunnen bijbrengen, moet ik hier doen opmerken, en (gelijk men 't in de rechtspraktijk zegt) *acte nemen*, dat niet slechts V. WIJN, *Nalez*. I D. bl. 331, aan JEANNIN toestemt, dat MAURITS geenszins beoogde 't Gemeenebest ten zijnen behoeve in een Vorstendom te doen veranderen; maar dat hij ook daarbij aanmerkt, dat de Raadpensionaris *J. de Witt* hetzelfde betuigd had. Sterker getuige zal Maurits ten dezen wel niet behoeven. - Hoe bitter dit ongegrond opgewekt vermoeden Maurits gegriefd had, blijkt uit hetgene hij daarover, op het punt dat Oldenbarneveld sterven zou, vertrouwelijk aan WALAEUS zeide (bov. bl. 219). - En wat Oldenbarneveld daarop zoude geantwoord hebben[1]: 'dat hij al van 't jaar 1600 af die vreeze gehad had,' (WAGEN. X D. bl. 361. BRANDT *Rechtspl.* bl. 179 enz.) dit gaat terug op den tijd der expeditie naar Vlaanderen, waar over z. bov. VII D. bl. 196, v. en 299. - (Z. ook BILD. bl. 86 van dit Deel.)

3.) BILD. zegt bl. 231: 'dat Barneveld wel gewild zou hebben dat de *vier andere* provincien' (buiten Holland, Zeeland, en Utrecht) 'rechtzinnig Gereformeerd bleven.' - Dit weet ik niet te rijmen met het geen door BILD. telkens meer of min duidelijk aan B. wordt te laste gelegd, van konkelen met *Albertus*, ook nog in deze Staatstwisten; van Holland enz. van de Unie te hebben willen scheiden; terwijl Gelderland en Overijssel door Albertus bezet zouden worden; ja

1 ['zoude geantwoord hebben!' - Want WALAEUS vermeldt dit niet; en dus is er geen genoegzame grond om het te gelooven. (Z. ben. aanm. 13, en BAUDART. ald. aang.)]

van zich met Holland en Utrecht onder den Aarts-Hertog te begeven: bl. 43-47, 73, 82, 222, 233, en zelfs hier bl. 230. - Mij dunkt, dat indien er quaestie geweest was van *partage*, en de Land-provincien door Albertus te laten terugnemen, dezelve dan zeker niet hadden kunnen zuiver Gereformeerd blijven; - en indien Holland enz. zich-zelf onder den Aarts-Hertog had willen begeven, met 'zulk een verdrag, waarbij men *vrijheid* van Godsdienst hebben zou' (bl. 234); de andere zich niet zouden hebben kunnen handhaven, maar van zelve hadden moeten toevallen, en zich gelukkig mogen achten, indien zij slechts diezelfde vrijheid van Godsdienst hadden kunnen bedingen.

4.) Reeds bij het VI D. bl. 256, Aant., heb ik opmerkzaam gemaakt op de belangrijke wenken die de schrandere J.P. VAN CAPPELLE gegeven had, nopens de betrekking die er bestaan had tusschen FILIPS WILLEM VAN ORANJE (den ouderen Broeder van *Maurits*), sedert dat die weer in vrijheid was gesteld en te Orange en te Breda gevestigd, en *Oldenbarneveld*. - Men zie den *Filips Willem* van *Prof.* J.P.V. CAPPELLE, bl. 109-114, 120, 126-130, 237-239, 256-259. - Het vermoeden dringt zich mij op, dat FILIPS WILLEM wel eenig onderhandsch deel, 't zij dan meer *actif* of *passif*, in die Staatsberoerte, en tot stijving van de partij van Oldenbarneveld, kon gehad hebben[1]. - Sedert 1609 resideerde hij door-

1 De Heer V. CAPPELLE, ofschoon een uiterst voorzichtig en gematigd man, geeft duidelijk te kennen, dit ook te gelooven. Bl. 128-130: 'Deze brieven geven stof tot velerlei nadenken. Men leert er de geheime verstandhouding tusschen OLDENBARNEVELD en FILIPS WILLEM duidelijk uit kennen. Wat was 's Prinsen oogmerk? - Het staat wel niet met leesbare letteren uitgedrukt, maar schijnt toch genoegzaam door; het was, om in eene hooge betrekking het Vaderland te dienen. Wie zal dezen wensch laken? Wie hem niet veeleer toejuichen, en zich verheugen, dat ook deze telg van *Nassau* zich geroepen voelde, om het gebouw te dekken en te beschermen, dat zijn vader had gesticht en ter tinne toe opgetogen? Maar was de vervulling van dezen wensch mogelijk? Kon FILIPS WILLEM wel in eene mindere betrekking geplaatst worden dan MAURITS? En zoo neen, kon de Nederlandsche Staat de hulp van dezen ontberen? Zeker gedurende het bestand beter dan in den oorlog; maar was het geene ondankbaarheid, in eenig opzigt, al ware het ook in schijn, hem te vernederen, zonder wiens heldenmoed *Nederland* eene prooi zijner bitterste vijanden zoude zijn geworden? Er is meer. FILIPS WILLEM beleed het Roomsche geloof, en was hieraan bijzonder gehecht; kon het bestaanbaar geacht worden met de inrigting van den Staat, dat hij niettemin aan het bestuur in een aanzienlijken rang wierd toegevoegd? En zoo neen, zoo hij hiervan bewustheid droeg, hoe dan zulks overeen te brengen met zijne blijkbare begeerte? Dat OLDENBARNEVELD 's Vorsten voornemen in het algemeen begunstigde, schijnt genoeg te blijken; maar wat was zijne bepaalde bedoeling? Hierover ligt een sluijer, dien hij zelf niet goed gevonden heeft op te ligten. Zal men nu tot gewaagde gissingen toevlugt nemen? Een wijd veld staat hier open voor degenen, die lust vinden hersenschimmige ontwerpen te scheppen, en in verbeelding tot wezenlijkheid te brengen; maar tot historische zekerheid kan men niet geraken. Wat ook de achtbare staatsman beoogd hebbe, zeker streed het niet met de eer en het heil des Lands. Wat hij ook beoogd hebbe, zeker is het niet ten uitvoer gebragt. Misschien was voor zijnen geest zelf niet alles duidelijk, en wilde hij afwachten wat de tijd baren zoude, terwijl intusschen zijne leiding van FILIPS WILLEM, die hem gewillig volgde, niet dan nuttige uitwerkselen hebben kon. Maar, zoo MAURITS en zijne vrienden iets van deze briefwisseling en verstandhouding mogten hebben ontdekt, of zoo zij slechts opmerkzaam geweest zijn op de bescherming, die de Advocaat van *Holland* steeds den Prins van *Oranje* verleende, welke vermoedens zullen er dan in hunne borst zijn opgerezen? Hoe zal de vonk van vijandschap, wel gedekt, maar niet gedoofd, hierdoor op nieuw zijn ontgloeid geworden, om, in verband met andere brandstoffen, die het vuur der tweedragt hebben gevoed, eene vlam over *Nederland* te doen opgaan, die zijne beste krachten dreigde te vernielen?'

gaans te Breda (V. CAPP. bl. 123, 125). - Den 23sten Julij koos Maurits openlijk partij, en deed den ecla-

tanten stap van met zijn geheelen hofstoet in de kerk te gaan, die de Contra-remonstranten hadden in bezit genomen (naast het huis van Oldenb.) z. bov. bl. 193. - Toen wierd deze woedend en dorste naar wraak; - die in den Haag niet kunnende verkrijgen, begaf hij zich naar Utrecht, en vertoefde aldaar weken en maanden (om ongesteldheid zoo 't heette, doch die niet zwaar schijnt geweest te zijn)[1]; en van 't geen hij aldaar al dien tijd gedaan heeft is weinig uitgelekt, doch veel te gissen (z. bl. 193, 194). - In Februarij 1618 sterft *Filips Willem*, slechts 62 jaar oud, aan een toeval, en terwijl hij anders scheen nog jaren lang te kunnen leven (V. CAPP. bl. 123-139). - Sedert begon Maurits meer en meer door te tasten; dankte den 2 Aug. de Waardgelders te Utrecht af, in weerwil van al den tegenstand der Hollandsche Gedeputeerden, die zich overhaast uit de voeten maakten, om niet vastgezet te worden (WAGEN. X D. bl. 231 en v.): doch Maurits liet hun nog vier volle weken om het hoofd gaaf in den schoot te leggen of zich uit de voeten te maken, en pakte ze eerst den 29[sten] Aug. - toen zij nog slechts *drie uren* delibererens noodig zouden gehad

1 WAGEN. X D. bl. 168, 186. (Hij bleef er omtrent drie maanden. BAUDART. IX B. f. 86 [a] .)

hebben, 'zoo de Advokaat naderhand verhaald heeft[1], om in de Synode ten volle te bewilligen'! - Een weinig te laat is veel te laat!

'Wat ook de achtbare Staatsman' (*Oldenb.* in zijne handelingen met *Filips Willem*) 'beoogd hebbe,' - zegt verder *Prof.* V. CAPP. bl. 129, - 'zeker streed het niet met de eer en het heil des Lands.' - Toegegeven: namelijk, dat *Oldenb.* het met zijne conscientie (die bij een oud Staatsman vaak vrij rekkelijk is) wist te plooijen. Maar nog meer toegegeven: 'een verdrag met den Aartshertog, waarbij men *vrijheid van Godsdienst* hebben, en *voor dwingelandij geen vrees* zou hebben;' zulk een vast verdrag en bestendige staat van zaken, in stede van het ten einde snellend Bestand, streed dan toch wel niet met de eer en het heil des Lands; al had men zelfs daarbij in naam den Vorstelijken rechtstitel van *Albertus en Isabella* erkend[2]; indien men slechts niet weer onder Spanje behoefde te vervallen. *Maurits* moest daarbij weg, dit sprak van zelf; maar hoe, indien men dan *Fredrik Hendrik* tot Stadhouder van Holland enz. *onder de leiding van Oldenb.* had genomen, en de Landprovincien, 't zij onder titel van Souvereiniteit, of als Gouverneur-Generaal voor de Aartshertogen, aan *Filips Willem* had gegeven; dan had men te gelijk een voormuur tegen alle invasien uit Braband, en dus ook 'voor dwinglandij *van buiten* geene vrees' gehad. - Er is misschien meer aan die plans, dan Bild, zelf, volgens bl. 52, schijnt te gelooven; doch hetgene hij bl. 43-45 voor-

1 Wagen. X D. bl. 240, uit UITENBOGAARD.
2 ['der *Legitimiteit* haar recht laten wedervaren:' - zou men thans zeggen, in de nieuwe leer van theocratisch Staats- en Volkenrecht die men tracht in te voeren.]

draagt, schijnt waarlijk gegrond. Indien men van den kant van Oldenb. het uiterste wilde wagen, en zich van den thans gehaten en onverdragelijk geworden Prins, maar dien men voor een kloek en dapper krijgsman kende, ontdoen (z. N°. 6), moest men dan niet rekenen op Albertus en Spinola? - Ik bepaal mij dus liever, tot hetgeen mijn vriend V. CAPPELLE op zijne boven aangehaalde woorden onmiddelijk volgen laat: 'wat hij (Oldenb.) ook beöogd hebbe, zeker is het niet ten uitvoer gebragt.' - (Z. voorts N°. 6.)

5.) Ten aanzien zulker (of andere) handelingen met *Albertus*, is het eene gewichtige aanmerking van BILD. bl. 44 en 223, dat, al was er volkomen van gebleken, er toch in de toenmalige omstandigheden in de vonnissen geen gewag van had kunnen gemaakt worden: hetwelk dan ook wederom aanleiding gaf om er minder scherp op te inquireren. Men herinnert zich echter den brief van de Staten Generaal, ten tijde van Barneveld's executie afgezonden aan de Staten der *resp.* Provincien; waarbij zulk vermoeden niet onduidelijk te kennen gegeven, en in zoo verre het in de vonnissen zelf ontbrekende, aangevuld wordt[1]. DE GROOT, BRAND, en WAGENAAR, achtervolgens, hebben goed argumenteren daartegen: de stukken van het proces, en de veelvuldige en langwijlige verhooren en buitenaf ingewonnen informatien, zijn nooit algemeen bekend geworden. - WAGENAAR in zijn 28ste en 29ste Boek (X Deel) haalt eenige, meest over de Utrechtsche zaken in 1618 loopende, aan: doch ten opzichte van vermoede vroegere handelingen met Spanje of Albertus,

1 WAGENAAR , X D. bl. 367 v.; de brief in zijn geheel bij BAUDART . XI B. f. 61 *b* .

vermeldt hij bl. 348-352, eerst, 'in handen te hebben een oud afschrift eener verklaring van den Griffier *Aerssens*, zonder dagteekening, en naar 't schijnt, niet voltrokken:' - daarna spreekt hij van twee verklaringen van *Nic. van Berk*, Burgemeester van *Utrecht*, de eerste van d. 28 September 1618 (ouden stijl), waarvan hij geen afschrift had kunnen bekomen; - 'doch (voegt hij er bij) op den 21sten van Wintermaand wordt hij, wegens deze verklaring, onder eede op zekere vragen gehoord, die mij, nevens de antwoorden, ter hand gekomen zijn:' - (denkelijk uit de papieren van *Uytenbogaard*; z. dezes *Leven en Verantwoording*, Cap. XI en XIII). Hij geeft het een en ander daar nit op; ook wat Uytenb. betreft, en wat deze (t. aang. pl.) daarop geantwoord had. Evenwel acht ik het niet overtollig, hier een oud en blijk baar gelijktijdig geschrift in te lasschen, dat *mij* ter hand gekomen, en (ofschoon ongeteekend) blijk baar een *recollectie* is, door Burgemr. van Berk, na het gemeld verhoor van 11/21 December, tot zijn eigen herinnering opgeteekend. Men hoort dus hier den man geheel met zich-zelf alleen, gemoedelijk opschrijvende wat hij zoo even onder eede had verklaard[1]:

'Den 9 desember 1618.

Is tot my gecomen Sr Pots Secretarius over het exame van Bernevelt, ende dander gevangenen, mijn verwittigende, mede die aencompste van eenighe heeren Gecommitteerde, van wegen de heeren Staten Generaal als de heer voochgt van wegen gelderlant de heere van

1 Het stuk is, blijkbaar, *van dien tijd*: of het van N.V. BERK *eigenhandig* is, kan ik nog niet zeggen; doch hoop het nader te kunnen doen. De spelling is *letterlijk* gevolgd.

Sweden [*Swieten*] ende duijck van wegen hollant, ende van wegen de stadt Groeningen ende omlanden Gockinga, dat de selve heeren myn hadden doen groeten, ende laeten weten, dat haer Ed. mijn sauden comen aenspreken soo de selve hier waren, gecommitteert om eenîghe naerder In formaetie te nemen, op eenige persoonen ende saecken.

‘Den 11 [N. St. 21] desember 1618.

Sijn de voornoemde heeren tot mijn gecomen voor den middach, om te reculeren [*recolleren*], die verelaringe, die jck voormaels, gedaen hadde, vant t'ghene mijn beiegent was vanden advocaet bernevelt, Soo dat jek daer by persisteerde, Ende soo de selue mijn op nieus versochten, t'selue wedrom by eede t'affiermeren, hebbe t'selue gerne gedaen, ende daer bij gesecht, dat jck verwondert ben, dat die heeren sulex aen my versoecken soo onder de Staten Generael ende de raden van Staten eenige sijn ende andere grooten, die weten wat de selue is mede beiegent, deur den advocaet voornoempt ofte andere, - comen hier nae op propoost vanden Predikant *vuijtenbogaert* die jck seyde nu in Meij voorleden drij jaren, bij mijn gecomen te wesen vraegden mijn oft ick hier tutrecht wel langer sauden doruen blyuen, ende soo jck begerden te weten waerom - seijde mijn, siet ghij dat niet hoet hier om gaet, dat onsse Soldaeten, ende die vanden vijant, met malkanderen wel eens sijn, die buijten met malcanderen deijlen, ende spelen frere compaengion, wij sijn nu met Spaengien al eens, men sal niet meer orlogen, die van gelderlant, ende oueraijssel, sijn met de selue al geacordeert, als den vijant daer compt, soo sullen de poorten open-staen, ende jogelaten worden, ende wie sal haer beletten op utrecht te comen,

ghij siet wel hoet hier ghestelt is, ende datmense, hier niet en sal wederstaen, - Waer op jck antwoorde, goede hope te hebben op Godt almachtich, dien jck was vertrauwende dat sulex niet en saude t'hoelaten - ouermits hier nog veul vrome luijden waren, wel geaffecktionneert tot de ware gereformeerde relige, waer op uytenbogaert seijde, jck kenne die van de gereformeerde relige jn holland tamelijck, maer hier tuijtrecht grondelijcken wel, die gene die als de prinssepaelste, van de relige te wesen ende haer juden nachtmael ostenteren, sijn die gene die eerst die huijcke sullen omkeeren, ende met den vijant toevallen om te mogen jn offitie, gecontinueert waerden ende haren staet, die werelt es niet meer, als ghij meijnt, jgelyck soeck sijn proffijet, ende trachten nae sijn voordeel - meer andere onbehoorlijcke woorden, die mij seer verdroten, van zoo eenen predikant, die ons daer jegens hadden behooren te troosten, ende op de genade ende almogentheijts Godes te animeren, soo hebben de voornoemde heeren hier van mede notitie genomen ende t'selue doen aenteijkenen, hoe wel jck lieuer anders ghesien hadde, meynende datse van desergelijcke acktien van vuytenbogaert ende syne trauloesheijt genoech waren, ende conden breeder ginformeert worden.'

6.) Maurits moest, bijäldien men met de Aarts- 'hertogen verdroeg, verwijderd worden.' (bov. N°. 4 aan 't einde.) Dit zou ook, ware men hem meester geworden, weinig zwarigheid gemaakt hebben. Gelijk ik beleefd heb, dat in de troubles voor (en in) 1787 het denkbeeld om den braven Prins WILLEM V den Hertog *Lod. van Brunswijk*, wien men eerst deze landen te benaauwd had gemaakt, 'naar Duitschland na te zen-

den en hem aldaar zijne Nassausche Erfstaten te laten regeeren,' in schotschriften onder de gemeente verspreid wierd; - heb ik, een jaar 5 à 6 geleden, bij eene boekverkooping te Dordrecht, banden met merkwaardige oude stukjes van deze twisten uit de tijden van het Bestand gezien, waaronder een gedrukt straatliedje met het referein: '*zend den Mof weer naar zijn land*:' doelende op Maurits, zoon eener Duitsche moeder, *Anna van Saxen*, (Philips Willem was zoon eener Nederlandsche moeder, *Anna van Buren*)[1]. De zaken waren in 1618 in dien staat, dat er eene explosie komen moest: het moest (gelijk men zegt) buigen of barsten; en Maurits handelde niet slechts uit gevoel van recht en plicht als Stadhouder jegens de Unie en de andere Provincien, maar ook uit zelfbehoud.

7.) '*Barneveld* zei, na zijne veroordeeling: de Rechters hebben niet naar 't hetgeen *voorheen* wettig was, geoordeeld, maar naar 't geen men *nu* daar voor houdt (bladz. 216).' BILD. heeft daarbij de weerleggende aanmerking: 'Namelijk: *vóór* de Unie - *na* de Unie - Barneveld wenschende de Unie te verbreken, moest naar zijn plan en inzicht dus handelen.' - Hier geloof ik, dat BILD. Oldenbarneveld niet begrepen of deszelfs bedoeling onjuist voorgesteld heeft. Het zeggen van Barneveld schijnt mij *eenige* waarheid te hebben,

1 Ik was te Dordrecht slechts bij de openlijke bezichtiging der boeken; maar moest mijne commissien aldaar achterlaten. Die wierden slecht uitgevoerd, en ik kon niet eens vernemen, wie die stukken gekocht had. Ik meen, een verzamelaar in die Stad: doch, wie ook, zal, hope ik, de goedheid voor mij, - en voor de Geschiedkunde - wel willen hebben, die de Heer ST. VAN 'S GR. oor mij gehad heeft (z. D. VII. bl. 282).

en zijn beklag *niet geheel* zonder grond te zijn. - Namelijk: de Arminiaansche quaestien en personele veeten (van *Oldenb.* en *Aerssens* enz.) ter zijde gesteld, vind ik in den toenmaligen politieken twist, de bestendige (ja helaas! ook nog aanwezige en zeer zorgelijke!) quaestie tussen *Centralisalie* en *Federalismus*; toen vertegenwoordigd door de *Oppermacht* van het lichaam der *Staten Generaal*, of, daarentegen, de resp. *Provinciale Staten*. Hieromtrent kon men, van weerszijde ter goeder trouw, in opinie verschillen[1]. De zaak was noch door de Unie van Utrecht of latere Verdragen, noch door genoegzaam blijkbare en bestendige praktijk uitgemaakt. Het was eigenlijk meer eene quaestio *de jure* (publ. foed. Belg.) *constituendo*, dan *de jure* (satis et aperte) *constituto*. Maar de éène partij, van vijf Provincien èn de beide Stadhouders, verbitterd over den langdurigen, en onwettig gewapenden, tegenstand van twee provincien, tastte dóór, en besliste, *voor thans*, de zaak, *facto*. - Maar nu werden de hoofden der onderliggende partij getrokken voor eene rechtbank *ex post facto* gekozen uit lieden van het tegenstrijdig systema; en werden beschuldigd van misdaan te hebben tegen een Staatsrecht, waarin die Rechters geloofden; doch het welk zij. (beschuldigden) niet erkenden; en 't welk ook in de daad nu eerst tot Staatsrecht *wierd*: - doch na den dood van WILLEM II, in de *Groote Vergadering* en onder *J. de Witt*, voor het tegenstrijdige stelsel plaats moest maken[2]. (De weder-omwenteling onder

1 *Maurits* zeide: ‘dat de Advokaat die maximes in Kerk en Staat niet had gevonden, maar ze er in had willen brengen; en dat hij als Stadhouder zich daar tegen had moeten verzetten’ (BILD. bl. 219): en ik zie geene reden om aan zijne oprechtheid in zijn begrip te twijfelen.

2 Z.S. STYL, in zijne merkwaardige Voorrede voor den Tweeden Druk zijner *Opkomst en Bloci der Vereenigde Nederl.* en WISELIUS, *over de Staaik. begr. onzer Vooroud.* bl. 191.

Willem III. was meer ten voordeele van zijn personeel gezag, dan van dat der Staten Generaal; terwijl na zijn dood het systema der kleine Souvereiniteiten zoo ver wierd uitgestrekt, dat schier elke stemmende Stad in haar-zelve Souverein wilde zijn: waarmede dan ook alle kracht en klem der Republiek, naar buiten en naar binnen, verloren ging.)

In zóó verr' stierf dus Barneveld als Martelaar van Staat. Namelijk, van de Hoogheid zijner (*adoptive*) Provincie Holland. Maar wie hem *prôneert* als martelaar van 't geen wij thans Vrijheid in den Burgerstaat - of politieke vrijheid, d.i. bepaalde invloed der Burgerij op de Regering, noemen, heeft van de zaken geen het minste begrip.

8.) Het was, gelijk ik zeide, de quaestie tusschen de Souvereiniteit der *denkbeeldige* eenheid (doch wat is eene *persona moralis* anders? -) der UNIE, *of* van die der Staten van *Holland* enz. - de quaestie tusschen *centraal* gezag en *federalismus*: en Prins *Maurits* deed op d. 29sten Augustus 1618 in de daad even hetzelfde, wat op d. 28sten Januarij 1798 de zoogenaamde Revolutionairen, d.i. de consequente en doctrinaire omwentelaars van 1795, *P. Vreede, W. Fynje*, c.s. - met dit onderscheid slechts, dat in 1618 het naaste voorwerp van geschil, en de prijs der overwinning, was een Nationaal *Synode*; in 1798, een Grondwet voor de Bataafsche Republiek, uitgaande uit - en gegrond op - het beginsel van Eenheid en centraal gezag.

9.) Een merkwaardig blijk en gevolg van deze gelijkheid van aard, is in het veelbesproken stuk der *Gedelegeerde Rechters*. - Dat de *Staten Generaal* de toenmalige Staatsgevangenen lieten vonnissen, is ten genoege verdedigd door KLUIT *Hist. der Staatsreg.* III D. bl. 138-145. Daar er nu geen *Generaliteits-Rechtbank* bestond - en NB. de beschuldigden tot twee verschillende Provintien behoorden - moest er een eigen Rechtbank *ad hunc actum* gevormd worden: en dit bleef aldus geschieden bij nieuwe beschuldigingen van misdaden tegen *de Unie*, zoo lang het nu tot stand gebrachte Staatsrecht duurde: b.v. in de zaak van *Mom* en *Botbergen*, in 1621[1]; zoo ook nog onder Fredrik Hendrik, in 1626 (BILD. bov. bl. 108), en in meer gevallen. - Maar juist hetzelfde heeft plaats gehad[2] na die Centraliserende Omwenteling of *Coup d'État* van 22 Januarij 1798. Toen werden een paar Leden van de *Nationale* (of toen genaamd *Constitueerende*) *Vergadering* met veel ophef beschuldigd en in hechtenis gesteld, als hebbende eene Staatsmisdaad begaan; en de toenmalige Vergadering begreep, dat dezelve niet moesten te recht gesteld worden voor het Hof van Holland, maar door eene *ad hunc actum* benoemde Commissie van *Gedelegeerde Rechters*. - Doch eer die buitengewone Rechtbank tot stand gekomen was, gebeurde er een nieuwe Staatsschok, waarbij de bedrij-

1 Z. VAN WYN, *Bijvoegs. op Wagen.* X D. bl. 109-111. - WAGEN. X D. bl. 421 verzwijgt deze bijzonderheid geheel.

2 Ja nog sterker: want in 1618 kwam er de omstandigheid bij, dat de beschuldigden tot *twee* provincien behoorden; in 1798 waren het beide Hollanders. Dit verklaart dan ook eenigzins de toenmalige verandering van maatregel, waarvan straks.

vers van d. 22 Januarij uit het bewind geraakten en door lieden van een flaauwer democratischen geest vervangen wierden: en bij het toen daargestelde *Intermediair Wetgevend Lichaam* geschiedde weldra de motie, om van die Gedelegeerde Rechters geen gebruik te maken, maar de zaak - NB. evenwel bij *delegatie* - op te dragen aan het Hof van Holland. Het geen geschiedde[1].

10.) (Bladz. 64, 232.) - Wat betreft het niet geven - d.i. niet opdringen - van *gratie* aan *Oldenb.* - Wie de aanmerkingen van O.Z. VAN HAREN met de aldaar bijgevoegde van BILDERDIJK (breeder in de uitgave van 1826), en die van KLUIT, III D. bl. 158, 159 - of slechts het kort en naïf antwoord van *Maurits* op den breeden en bewegelijken brief van *Willem Lodewijk* (beide ald. bl. 499-504[2]) gelezen heeft, en de ge-

1 *Vervolg op* WAGENAAR, 39 D. bl. 289-291 en 40 D. bl. 68, 69; doch vooral de *Dagbladen* zelve der beide Staatslichamen ald. aang.

2 De brief van *Willem Lodewijk*, doet zijn verstand en hart even veel eer aan: doch men kan dit erkennen, en W.L. prijzen, zonder bevooroordeeld en onbezonnen Maurits te laken. - Maurits is, mijns inziens, in dezen dubbel te beklagen: 1.) om dat hij buiten de mogelijkheid gesteld wierd, om gratie te verleenen, waartoe ik overtuigd ben dat hij van harte genegen was. 2.) Om dat nu *Oldenbarneveld* door zijne eigen en zijner familie halstarrigheid, over Maurits triomfeert in de gemeene geschiedenis en de publieke opinie. Nu heet Barneveld, de Martelaar van Staat (ja God beter't, voor de Vrijheid); Maurits, de wraakzuchtige, de wreedaart, en wat dies meer is. - Men moet Barneveld den roem geven van consequent en waardig gehandeld te hebben: en ik ben overtuigd, dat in een dergelijke catastrophe ook *G.K. van Hogendorp* liever den kop had laten afhakken, dan gebogen had.

steldheid der zaken en gemoederen, waar de pas gefnuikte partij zoo trotsch en wrevelig was, in aanmerking neemt (en, als billijk is, de thans heerschende zachtere denkbeelden over doodstraf in 't algemeen, en vooral om *politieke* misdaden, ter zijde stelt); zal *Maurits* wel kunnen beklagen, dat hij het vonnis, waarop het niet blijkt dat hij invloed geoefend heeft, moest laten zijn gang gaan: maar in billijkheid moeten erkennen, dat hij niet anders *kon* handelen, zonder zich en zijne zaak te verraden, en nu hij alles gewonnen had, zich overwonnen te geven. Het ware nu een feitelijk stuiten van een gewezen vonnis geworden; en dus eene duidlijke bekentenis - die men zeker niet nagelaten zou hebben er uit te trekken - dat *of* het vonnis *onwettig, of onrechtvaardig* was, *of* dat hij het niet *durfde* te laten voltrekken[1].

11.) ‘Men weet, dat Barneveld op het schavot tot het volk zei: “Mannen, gelooft niet dat ik een ver-

1 BILD. zegt bl. 63: dat Maurits, als Stadhouder *van de Unie*, niet eens *het recht van gratie* had (doch hij erkent, dat M. de gratie wel had kunnen *verkrijgen*: - indien hij ze slechts had *kunnen* vragen -). KLUIT, III D. bl. 159 zegt: ‘dat de beschuldiging, dat Maurits toen van zijn recht van *Pardon* geen gebruik gemaakt heeft, zelve *onwedersprekelijk bewijst*, dat hij dat recht bezat: - dewijl anders de pijl geen doel raakt.’ - Zonderlinge gevolgtrekking, voorwaar! Men leze: ‘dat de beschuldiging (enz.) *vooronderstelt* (enz.)’: dan is de conclusie goed; maar het bewijs is altijd *nul*. - Maar KLUIT zelf had bl. 138 aangehaald V. WYN'S *Bijvoegs. op* WAGENAAR X D. bl. 111, en daar had hij kunnen vinden, dat twee jaren later, in het verraad van Mom en Botbergen, Maurits twee schuldigen *pardonneerde*; en wel zoodanig, dat hun namen niet in het vonnis vermeld wierden; dus bij wijze van *abolitic*, zelfs bij gebleken en erkende *schuld*.

rader ben; ik sterf als een goed *patriot*." Z. BILD. bl. 222; wiens aanmerking hierbij, ald. en bl. 223, mij in zoo verre juist toeschijnt, dat hij gevoelt, dat Barn. wilde doen opmerken, dat hij niet als Verrader, of om *menées* met den vijand (hoe veel daarover ook in de precedente informatien mogt voorgekomen zijn z. N°. 5), was veroordeeld. - Maar dus kon, ja moest Barn. ter goeder trouw in de opinie zijn, dat men hem dit niet als strafschuld aangerekend had (z. BILD.-zelf, bl. 84), en mocht dus trachten, dat lak, dat hij wel wist dat bij velen hem aankleefde, van zich af te werpen.

Doch men merke hier tevens op, de oorspronglijke beteekenis van dat in onze staats-geschiedenis (welke helaas! grootendeels slechts die is van onze staatsgeschillen) naderhand zoo befaamde woord *patriot*. - Het is bij ons reeds ontstaan en als partijnaam algemeen geworden in den bevrijdings-oorlog tegen Spanje[1]: 'men gaf den naam aan hun, die 's Lands zaak, tegen de dwingelandij, waren toegedaan;' en dezen maakten er eene eernaam van; en zoo teekende *Willem van Oranje* (het hoofd en de ziel van die partij) zich in een brief aan de Algemeene Staten reeds in 1577, 'uw geaffectioneerde Vriend en *Patriot*.' Z. VAN WIJN, *Nalez. op Wagen*. I D. bl. 290, v. - Het waren de genen, die het denkbeeld en de behoefte aan een eigen *Vaderland*, als zelfstandigen Staat, niet als een onderhoorig wingewest van een vreemd rijk en natie, levendig en diep gevoelden, en daar alles voor over hadden. Z. mijne aanmerking bov. bl. 252 ond. aan en 253.

1 In zijn uitheemsche form, *patriót*, schijnt het mij over te staan, tegen het schimpend, waalschgevormd, *espagnol* (Spanjaart, Spaansgezinde.)

12.) De hoogstmerkwaardige berichten omtrent de laatste uren van Barneveld, bl. 214-223; zijn '*uit eigenhandige aanteekening van* WALAEUS,' die, volgens BILD. bl. 83, mede een Oud- (enz.) Oom van hem was. Doch men verbeelde zich daarom niet, dat BILD. eenige bijzondere *eigenhandige* aanteekeningen van WALAEUS gebruikt heeft. In tegendeel is al wat B. aldaar heeft, blijkbaar vertaald uit het Latijnsche *Vita* WALAEI, dat voor de tweede vermeerderde uitgave zijner *Opera Omnia*, Lugd. Bat. 1647, gevonden wordt. Doch ook BAUDARTIUS heeft tot het breed verhaal, dat hij, XI B. f. 52-56, van die omstandigheden doet, eigenhandige aanteekeningen van WALAEUS gebruikt[1]; gelijk dan ook zijn verhaal, behalve eenig verschil in orde, en enkele van elders bijgevoegde punten, met het Latijusche *Vita Walaei* volkomen overeenstemt. Dat het Latijnsche verhaal, waarvan zich BILD. bediend heeft, onmiddelijk uit die Aanteekeningen van *Walaeus* is opgesteld, is niet zoo volkomen zeker, als wel, dat er geene reden is, om aan deszelfs *authenticiteit* te twijfelen: blijkens 1) de volkomen overeenstemming met het verhaal van BAUDARTIUS, dat *uit* die aanteekeningen gesproten was; 2) om dat de Schrijver van dat Leven (ik denk, JO. WALAEUS, zoon van ANT. en *Medic. Prof.* te Leiden) dat gedeelte van het verhaal begint met te zeggen: '*non ingratum erit illius* (Barnev.) *extrema*

1 Dit is reeds opgemerkt door BRAND, *Rechtspl.* bl. 181, en de bewijsplaats vermeld: 'A. WALAEI *Operum*. T. II. p. 430.' (Alwaar de brief gedrukt staat, waarbij BAUDARTIUS aan *Walaeus* voor die mededeeling dank zegt. - BAUD. zegt er bij: 'Ik hebbe binnen Gent beleeft de onthoofdinge van Embyse. Barnevelt is waarlick den tweeden Embiese. *In mundo semper eadem agitur fabula, tantum sunt diversae personae.*')

audire, quae Walaei ore habeo, *et ejus manu* invenio fuisse *annotata*:' 3) om dat het geheele zeer omstandige en vol kleine bijzonderheden zijnde *Vita Walaei*, blijkbaar uit aanteekeningen, of wel zeer pertinent verhaal van hem-zelven, is opgesteld.

Dat *Walaeus*, gelijk BILD. schrijft bl. 83 *aant.*, reeds te voren personeel toegenegen geweest zou zijn aan Barneveld, is mij even min gebleken, als dat Barn. Walacus (uit hoofde hiervan) uit de Synode zou hebben laten halen, om hem in zijn uiterste bij te staan. Van beide blijkt veeleer, uit het geheele verhaal van Walaeus-zelf, het tegendeel; en Barn. had slechts even te voren zijn doodvonnis vernomen, toen Walaeus, die inmiddels, *van wege de Rechters, en door een uit hen*, van Dordrecht gehaald was, bij hem gebracht wierd.

13.) Dit betrof slechts eene kleine, en weinig ter zake doende, onnaauwkeurigheid van BILD.: hoedanige ik onpartijdig vermelde, waar zij mij voorkomen; zonder dat ik zijn geheele Geschiedwerk kritisch kan gaan nastudeeren om ze te zoeken. - Maar van meer gewicht is, het gene ik te zeggen heb over de verschillende voordrachten van Barnevelts laatste uren, bij WALAEUS en BAUDARTIUS (dat eigenlijk hetzelfde is), en in de (zoogenaamde) *Waarachtige Historie van* (enz.) *J. van Olden-barnevelt*. Deze laatste, veel breeder, en overal hatelijk gekleurd, en opgegeven als het verhaal van *Barnevelts* dienaar, *Jan Franken*, is door de latere partijdige Schrijvers geheel gevolgd; door hen die schijn van onpartijdigheid wilden geven, als BRAND en WAGENAAR, nevens het eerste bericht, als eene tweede bron voor die geschiedenis, vermeld. Maar het blijkt, deels uit de geheele toedracht der zaak, deels uit de stellige en met redenen bekleede verklaring en *desaveu* van

gemelden *Jan Franken* zelven[1], dat dit tweede verhaal volstrekt geen geloof verdient, en door een deftig en onzijdig Geschiedschrijver geheel had moeten verworpen worden[2].

14.) - Ik maak een afzonderlijk N°. om, als 't ware met een *Fiat Insertio*, opmerkzaam te maken op hetgeen de Heer WISELIUS over *Oldenbarnevelt* zegt, in de *Staatkundige Verlichting der Nederl.* bladz. 332. Ik schrijf de plaats zelve niet uit, omdat het werk in de boekerij moet zijn van elk die onze geschiedenis met verstand wil beoefenen[3].

1 Bij BAUDART. XI B. f. 52*b* en 53*b.* De plaats verdient nagezien te worden.
2 Ik ontken niet dat BAUDARTIUS partijdig tegen de Remonstranten was: doch zijn werk 'een doorgaand smaadschrift tegen de Remonstranten' te noemen, komt mij, van den anders zoo gematigden Schrijver van de *Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers*, wat te hard voor. In allen gevalle is een *smaads*chrift nog geen *laster*schrift; en ik kan niet nalaten, uit al wat ik van hem weet of ken, BAUDARTIUS te houden voor een braaf en gemoedelijk man, onbekwaam om de geschiedenis moedwillig te vervalschen. Men hoore hoe hij spreckt in den bl. 287 gemelden brief aan WALAEUS (*Opp.* T. II. p. 430.) van den 1 Novemb. 1622: 'De aenwijsinghe die U.E. mij doet van misslagen bij mij in dese editie begaen, is mij seer aengenaem: ick hebbe ooc selfs hier en daer noch eenige plaetsen gevonden, waervan ick naderhand beter ende breeder bericht ghecreghen hebbe: hope het in dese tweede editie te verbeteren, daertoe ik U wer E. en anderen dergelijcke verstandiger ende ervarener Mannen hulpe ende aen wijsinghen versoeke en supplicere.' -
3 De Heer W. behandelt *Maurits* zoo billijk en toegeeflijk als mogelijk was in zijn (en het gewone) denkbeeld, dat die wezenlijk naar de Oppermacht gedongen hebbe. De Heer W. was waardig geweest, Maurits volkomen, en niet slechts ten halve, recht te doen. Z. bov. N°. 2. bl. 271.

15.) Bekend is VONDELS schimpdicht *Geuse Vesper of Krankentroost voor de Vier-en-twintich* (in zijn *Gezangen*, bl. 536). Maar tamelijk onbekend, ofschoon gedrukt, is de *Parodie* daarop, of *Krankentroost voor de vijanden van de Nationale Synode*; en nauwlijks iemand zal weten, dat deze tot maker heeft, den braven, godvruchtigen en geleerden M^r^. Z.H. ALEWYN, Schepen der Stad Amsterdam[1]. Deswege, - en om dat zulke troost ook nog niet te onpas komt, - geef ik den Zang en Tegenzang, (die oorspronglijk beide nevens elkander in plano gedrukt staan, doch hetgeen dit formaat niet toelaat):

Geuse vesper, of Kranken-troost, voor de vier-en-twintigh.

Op de wijze: *Brande Patinice*.

I.

Had hy Hollant dan gedragen
   Onder 't hart,
Tot zijn afgeleefde dagen,
   Met veel smart,

1 Hij was een der Leden van de *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, waar aan dezelve de meeste verplichting heeft: niet slechts wegens taalkundigee Verhandelingen, waarmede hij het Eerste, Tweede, Derde, en Zevende Deel harer eerste Werken (in quarto) verrijkte; maar ook wegens een Legaat van kostbare, oude, gedeeltelijk unique Handschriften, bevorens door hem gekocht uit de nalatenschap van den beroemden Taalkundigen BALTH. HUYDECOPER. - Als maker van dit dichtstukjen schrijft mijn Vader hem op, die sedert hun gemeenschappelijk academieleven te Utrecht, tot aan zijn dood toe, zijn boezemvriend was, en wiens stellig getuigenis hier afdoende is.

Om 't meineedig zwaert te laven
   Met zijn bloet,
En te mesten kraey en raven
   Op zijn goet?

II.

Maer waerom den hals gekorven?
   Want zijn bloet
Was in d' aders schier verstorven.
   In zijn goet
Vont men noit de Pistoletten
   Van 't verraet,
Uitgestroit, om scherp te wetten
   's Volleks haet.

III.

Gierigheit en wreetheit beide,
   Die het zwaert
Grimmig rukten uit der scheide,
   Nu bedaert,
Zuchten: Wat kan ons vernoegen
   Goet en bloet?
Och, hoe knaegt een eeuwig wroegen
   Ons gemoet!

IV.

Weest te vreên, haelt Predikanten
   West en Oost:
Gaet en zoekt by Dortsche santen
   Heil en troost:
't Is vergeefs, de Heer komt kloppen
   Met zijn Woort.
Niemant kan de wellen stoppen
   Van dien moort.

Besluit.

'Spiegel, spiegel u dan echter,
   Wie gij zijt:
Vrees den worm, die dezen rechter
   't Hart afbijt.
Schent uw handen aen geen Vaders,
   Dol van haet.
Schelt geen Vromen voor verraders
   Van den Staet.
      J.V. VONDEL.

Parodia Vondeliana, of Kranke-troost, voor de vyanden van de nationale synode.

Op de wijze: *Had hy Hollant dan gedragen*.

Heeft zy dan de kerk gedragen
   Onder 't hart,
En gekampt met zo veel plagen,
   Zo veel smart,
Om verbasterd kroost te strekken
   Stof tot schimp,
En den ambtenaar te dekken
   Met een' glimp?

Maar waarom zo fel verbolgen?
   Want, wie 't zy,
Ieder, die Armijn wil volgen,
   Staat het vry.
't Woelen tegen patriotten
   Is een grijns,
Opgedrongen, om te spotten
   Met meer schijns.

Hoogmoed en deïsterye,
   Zwart van gal,
Leven nu in poëzye.
   Eerlang zal
't Hart van naweên angstig wroegen.
   Ach! hoe wreed
Doet dit sterrefbedde ons zwoegen,
   Klam van zweet!

Weest te vreên; haalt toleranten,
   West en oost.
Gaat en zoekt by pasquillan ten
   Heil en troost.
't Is vergeefs: 't ontwaakt geweten
   Spelt nu straf.
Spotlust heeft zijn kracht vergeten
   Bij het graf.

Besluit.

Spiegelt, spiegelt u dan, dichters,
   Wie gy zijt.
Vreest de wraak des hoogsten Richters
   Na de tijd.
Werpt op brave kerkhervormers
   Schimp noch smaad.
Scheldt geen vromen voor bestormers
   Van den Staat.

Zo iemand lust schept in vertalen;
Laat hem dan hier het hart ophalen.

16.) Dit zou mij bijkans brengen tot de *Arminiaansche* quaestie zelve, en die over de Synode van Dordt, de Formulieren, de Heerschende Kerk, de Tolerantie, enz. Doch ik heb voorgenomen mij voor als nog alleen met de Staatkundige quaestie in te laten. Ook is het stelsel van overheersching der zoogenaamde Heerschende Kerk - onder den naam van bescherming - door den Staat, eerst volkomen tot stand gebracht in en na den tijd van *J. de Witt*. Voor ditmaal late ik het dus bij de plaats van JO. COCCEJUS; die men voor aan dit Deel gevonden heeft; en bij de aanbeveling om bij BAUDARTIUS na te lezen in het XI Boek, f. 87-89, *het Cort verhaal van eenighe exorbitante proceduyres door het beleyt van weynich personen sedert ettelicke jaren herwaerts jegens de Contra-remonstranten by der hand genomen*: - en men sla dan nog eens even een oog op zijn latijnsch gezegde, boven door mij opgenomen bij N°. 12, bladz. 287 ond. aan ('t slot van aanm. 1.) -]

[Dit laatste blad reeds in de proef staande, ontfang ik het Vijfde Stuk des Eersten Deels van de *Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers* des H^{n}. M^{r}. S. DE WIND - nog even tijdig, om de Lezers van BILDERDIJKS *Geschiedenis* te kunnen verzoeken, bij het VI D. bl. 240 te willen aanteekenen: 'Z. DE WIND *Biblioth.* I D. 5 St. bl. 571-577.' - Voorts kan ik niet nalaten, den Heer DE W. hier mijn openlijken dank te betuigen, voor zijne heusche erkentenis mijner geringe doch welmeenende bijdragen tot aanvulling van zijn verdienstelijk en bebelangrijk werk.

H.W.T.]

Naamlijst der in dit deel aangehaalde schrijvers.

Register der voornaamste in dit deel behandelde personen en zaken, alsmede der verklaarde woorden.

A.

B.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

O.

P.

R.

S.

V.

W.

Z.